

**Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківська обласна державна адміністрація
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії
Івано-Франківська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України
Івано-Франківський історико-меморіальний
музей Олекси Довбуша
Івано-Франківський обласний державний центр туризму і краєзнавства
учнівської молоді**

**Матеріали Всеукраїнської наукової
конференції
«Другі Грабовецькі історичні читання»**

(З нагоди 90-річчя академіка Володимира Грабовецького)

**Івано-Франківськ
2019**

УДК 908:929 Грабовецький В.В.

Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Другі Грабовецькі історичні читання» (З нагоди 90-річчя академіка Володимира Грабовецького) (м. Івано-Франківськ, 4 грудня 2018 р.). – Івано-Франківськ, 2019. – 296 с.

Редакційна колегія: Цепенда І.Є., Кугутяк М.В., Райківський І.Я. (головний редактор), Косило М.Ю., Сигидин М.В., Єгрешій О.І., Кобута С.Й., Королько А.З., Срайчук Ю.В. (відповідальний сектетар).

У збірнику статей і повідомлень Всеукраїнської наукової конференції «Другі Грабовецькі історичні читання» (м. Івано-Франківськ, 4 грудня 2018 року), організованої з нагоди 90-річчя Володимира Грабовецького, друкуються праці на пошану академіка, результати наукових та історико-краєзнавчих досліджень.

Для науовців, музейних працівників, краєзнавців, викладачів і студентів, широкого читацького загалу, який цікавиться даною проблемою.

*При передруці матеріалів посилання на дане видання обов'язкове.
Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій.*

Відповідальний секретар: Срайчук Ю.В.

©Колектив авторів

Розділ 1. ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Богдан ГРАБОВЕЦЬКИЙ

РЕФЛЕКСІЇ НАД ТВОРЧІСТЮ БАТЬКА – ІСТОРИКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

*«Кожна людина – це книга,
якщо знаєш, як її читати»*
Вільям Еллері Чаннінг

Упродовж років на письмовому столі батька лежав поживклий від часу аркуш із його лаконічним записом: «Жодного дня без написаного рядка». Це було його життєвим кредо, якому він підпорядкував усе своє творче життя, у послідовному дотриманні якого складав персональні наукові плани, формував власні принципи, переконання, світогляд. Результати цієї наполегливої праці втілилися в понад півтори тисячі наукових і популярних публікаціях, у об'ємних рукописах, численних нотатках. І справа не лише в кількості публікацій чи обсягу особистих рукописів, а в позиціюванні цієї творчої спадщини в історичній науці та культурі загалом.

Усю творчість В. Грабовецького умовно можна поділити на два періоди: львівський та івано-франківський.

Львівський період творчості (1956–1974) значною мірою інспірований працею в Інституті суспільних наук АН УРСР (нині – Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України), а також культурною аурую Львова, позначений становленням і утвердженням В.Грабовецького як енергійного перспективного історика.

Залишаючись незмінним автором колективних монографій, що було домінуючою практикою публікування в радянських наукових структурах гуманітарного профілю, В. Грабовецький зумів проявитися в індивідуальних книгах («Якщо вже писати історію, то краще самому», – казав Вінстон Черчілль).

Але найбільш плідний час публікацій одноосібних монографій В.Грабовецького припав на івано-франківський період його творчості (1975–2015), пов'язаний із Прикарпатським національним

університетом ім. Василя Стефаника (до 1992 р. Івано-Франківський державний педагогічний університет). У цей період значно розширилось коло як читачів, так і слухачів виступів історика, включаючи численні аудиторії студентів і телеглядачів. Таким чином, В.Грабовецький став своєрідним брендом історичної науки на Прикарпатті.

Отже, в результаті наполегливої праці, написані й у більшості опубліковані В.Грабовецьким історичні дослідження стали доконаним фактом великої творчої спадщини, увійшовши до архіву європейської історіографії.

Уже від початку наукової діяльності творчість В.Грабовецького була «заземлена» на проблемах історії західних земель України. Не зацікавлюючись на темі кандидатської, а згодом і докторської дисертацій, сповнений креативної ініціативи дослідник виявляє себе у висвітленні багатьох тем, які охоплюють різні за масштабом події – від загальноукраїнського характеру до регіонального. У такий спосіб науковець зарекомендував себе одним із самобутніх трансформаторів складної драматургії історії України у свідомість широкого кола читачів.

У численних публікаціях В.Грабовецького розкриваються теми соціальних і міжетнічних взаємовідносин, політичних колізій. Помітне місце в його творчості посідають теми, дотичні до видатних осіб – національної еліти – в історії України: гетьманів, полководців, керівників народних повстань, просвітителів, духовних діячів культури.

Поліфонія численних праць В.Грабовецького стимулює до роздумів щодо громадянської відданості, війни різних рівнів моралі, протистояння свободи і несвободи, бунту, мотивів міри і надміру в поведінці лідера, героя, відповідальності людини, яка порушувала закон, приймала складні рішення щодо зміни політичної орієнтації тощо.

Праці В.Грабовецького, в яких особливу роль відведено епосі насильства, доводять, що ця епоха неминуче породжує не просто месників, а пасіонарних особистостей. І передовсім це стосується історичної особи одного з найвідоміших керівників карпатських опришків – Олекси Довбуша. В.Грабовецький вивів Олексу Довбуша з глибин історичної пам'яті, з народного епосу, з міфологічного, маргінального інформаційного затінку в площину наукової

конкретики, подібно, як свого часу Генріх Шліман вивів оспівану Гомером Троянську війну з міфологічного епосу в сферу очевидного наукового факту, ініціювавши подальші глибокі наукові студії.

Висвітлюючи діяльність Олекси Довбуша, В. Грабовецький, по суті, відтворив драматичну дилему героя і жертви в одній особі, якій було складно вижити: вона була приречена. Водночас дослідник причетний до утвердження Олекси Довбуша як одного з культових героїв на терені західноукраїнських земель. Цей феномен культовості настільки важливий, що завдяки інтерпретації В. Грабовецького ми прощаємо Олексі Довбушу його певні недоліки. Культовий, тому що надто хороший морально-естетичний ідеал народного героя вивів у своїх працях В. Грабовецький, щоб він став масовим. Культовий – це той, що дарує національно орієнтованому читачеві позитивну самоідентифікацію.

Не менш важливе місце у творчій спадщині В. Грабовецького належить проблемам історії міст і сіл. У радянські часи такі дослідження вважалися маргінальними. Насправді експозиція малих територій в історичній ретроспективі з метою вивчення побутового життя і повсякденної діяльності пересічних осіб, традиційно ігнорованих історією, є важливим елементом у виявленні панівних уявлень і тенденцій у суспільстві, доводячи, що історія складається з мозаїки різних історичних осіб, їхніх побутових занять, учинків тощо. Щонайменше на інтуїтивному рівні зрозумівши важливість таких досліджень, В. Грабовецький десятиліттями культивував студії цих аспектів соціального життя. У результаті він підготував багатотомне видання з історії міст і сіл Прикарпаття. Видання такого плану тематично перегукувалися з подібними дослідженнями в інтелектуальному середовищі французької школи «Анналів», яка започаткувала новий напрям історичної науки – мікроісторію. Можна припустити, що формат публікацій В. Грабовецького з історії міст і сіл Прикарпаття є в українській науці одним із глибинних проявів, характерних для західноєвропейських досліджень такого типу.

У своїй місії історика В. Грабовецький особливу увагу приділяв документам, оскільки належав до тих дослідників, які незмінно дотримувалися традиційних підвалин історичної науки, оцінюючи ситуації чи процеси на основі проаналізованих джерел. Тут багато спільного з українською історичною наукою кінця XIX – першої половини XX ст. (звідси особливий пієтет В. Грабовецького до

українських науковців і діячів культури минулого, які переважно сповідували консервативні цінності у формі та структурі). Подибуємо також і елементи, співзвучні з західноєвропейською методологією історичних досліджень. Тому його наукові праці наповнені джерелами з архівів та рукописних відділів бібліотек. Упроваджені В. Грабовецьким у науковий обіг матеріали, зокрема, з Актів гродських і земських Бернардинського архіву у Львові (нині – Центральний державний історичний архів України (м. Львів), рукописних фондів Оссолінських, Яблоновських, колишньої бібліотеки Оссолінських (нині – Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України), у докомп'ютерні часи були важливою інформаційною картою пошуку для дослідників історії західних земель України.

На документальній базі В. Грабовецький формулював логічні конструкції, скрупульозно відтворюючи власне бачення історичної реальності через посередництво різних форм викладу. На підставі аналізу творчої лабораторії В. Грабовецького створюється враження, що він дивився на історичні події чи особистості крізь призму розповіді самому собі, позаяк не був безпосереднім свідком. І така розповідь формувала його гіпотезу, трансформуючись у наукове дослідження, яке здебільшого матеріалізувалось у публікацію.

Творча спадщина В. Грабовецького демонструє, що історична наука здійснює не лише інформативну, але й емоційну функцію. При цьому історична наука не може жити лише науковим поясненням минулого. Більшість людей, яким переважно й адресовані історичні твори, потребують стилю ненаукового, притаманного, наприклад, таким видатним європейським історикам, як Фернан Бродель чи Норман Дейвіс. Очевидно, усвідомивши це, В. Грабовецький опанував доступний для широкого кола читачів стиль. І це стало прикметною особливістю для більшості його публікацій: авторська форма історичної репрезентації вражає тією незвичайною безпосередністю, з якою минуле заявляє про себе.

У своїх працях доступною формою викладу наукового матеріалу В. Грабовецький намагався скорочувати хронологічну дистанцію між постфактичним минулим і читачами, породжуючи в них певне відчуття, щось на дефінітивний зразок «живої» реальності, але не щодо мистецтва, як у Хосе Ортеги-і-Гассета, а щодо історії. Інакше кажучи, В. Грабовецький скорочував дистанцію, яка відділяла події

минулого від сучасності, до якої належали історик і його аудиторія. У такий спосіб він осучаснював минуле й історизував сучасність.

У плані авторського стилю публікації В. Грабовецького можуть становити інтерес для постмодерністів, що мають головним об'єктом зацікавлення не стільки минуле, скільки результат діяльності традиційних істориків (їх авторські тексти, жанр, стиль, побудова сюжет, фабула, інтрига і т. ін., тобто форма викладу тощо), до яких, без сумніву, належав науковець.

Вагомий внесок В. Грабовецького у розвиток історичного краєзнавства та музейної справи значною мірою є наслідком його наукових розробок регіональної тематики. Ініційовані й ентузіастично зреалізовані ним проекти увіковічнення пам'ятних місць і особистостей, які досі є об'єктами меморіально-естетичного змісту, також частина його творчої спадщини. Це і фільм «Олекса Довбуш» (де В.Грабовецький був головним консультантом), і пам'ятник Олексі Довбушу в Печеніжині, музеї Олекси Довбуша в Івано-Франківську і Печеніжині та ін.

Книги, як основний показник творчої спадщини В.Грабовецького, нині в книжкових колекціях численних бібліотек світу, включаючи фундаментальні бібліотеки Гарвардського і Торонтонського університетів; його рукописи, епістолярна спадщина, колекції фотографій – у іменних Фондах В. Грабовецького Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В.Стефаника, і Державного архіву Івано-Франківської області, у Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), в Музеї Олекси Довбуша в Івано-Франківську, в Музеї Олекси Довбуша в Печеніжині, у приватних фондах.

Сподіваємося, що окреслені вище рефлексії над творчістю історика В.Грабовецького стануть поштовхом для роздумів, дискусій, вираження емоцій у сучасному світі вільних інтерпретацій.

**ОСОБИСТІ ФОНДИ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО
У ВІДДІЛІ РУКОПИСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В.
СТЕФАНИКА
ТА ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, кафедра історії України і методики викладання історії, вул. Шевченка, 57. 76018, Івано-Франківськ, Україна

У статті проаналізовано особисті фонди в архівних установах Львова та Івано-Франківська Володимира Грабовецького – доктора історичних наук, професора, першого завідувача кафедри історії України (1990–2007 рр.) в Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника. Він залишив чималу творчу спадщину – десятки книжкових видань, сотні статей, та наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. передав свою приватну збірку на зберігання у відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника НАН України (фонд № 268) та Державний архів Івано-Франківської області (фонд № 2173, 832 справи). Серед матеріалів приватної колекції В. Грабовецького – документи біографічного характеру (оригінали й копії свідоцтв, дипломів, почесних грамот і т. п.), авторські рукописи монографій і статей, сценарії телепередач, творчі заготовки, листування з різними науковими і громадськими організаціями, видавництвами, своєю родиною, документація установ, у яких працював відомий вчений, викладач і громадський діяч (наукові звіти В. Грабовецького в Інституті суспільних наук АН УРСР, матеріали про присвоєння вченого звання професора, витяги з протоколів засідань кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та ін.), тексти лекцій, книги з дарчими написами, періодичні видання, краєзнавча література, дипломні роботи, що захищалися під керівництвом професора, тощо.

Опрацювання матеріалів особистих фондів В. Грабовецького в державних архівних і бібліотечних установах Львова та Івано-Франківська є цінним не тільки безпосередньо для дослідження його життя і діяльності: особливостей характеру, творчої діяльності, взаємин з людьми, які оточували, а й духу тогочасної епохи крізь призму документів особового походження. Приватна колекція В. Грабовецького як окремий вид першоджерел (документи особового походження) набуває особливого значення на тлі методологічного пошуку в сучасній українській історіографії, коли стало популярним вивчення

історії повсякденності та антропологічний підхід до історичного минулого.

Ключові слова: *особисті фонди, приватна колекція, архівні установи, джерела особового походження, Володимир Грабовецький, відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Державний архів Івано-Франківської області.*

Однією з тенденцій сучасної української історичної науки є, за словами О. Коляструк, “звернення дослідників до історії повсякденного життя суспільства. [...] Без вивчення механізмів щоденного буття людини неможливе адекватне розуміння не тільки її приватної сфери, а й суспільного життя в цілому”. Досліджуючи суспільні відносини в минулому, що є завданням історичної науки, необхідно розуміти суспільство не просто як “сукупність індивідів, груп чи верств”, а “систему загальноприйнятих ними стосунків, вироблення яких ... відбувається на індивідуальному рівні”, водночас “передбачає суспільну адаптацію з урахуванням державної політики та ідеології, національно-культурних традицій, а також щоденних життєвих практик” [2, с. 187, 189]. Історичне минуле доцільно розглядати крізь призму буденності, що включає в себе необхідність використання і входження до наукового обігу документів особового походження – листів, щоденників, спогадів, нотаток для пам’яті, фотодокументів тощо. У традиційній історіографії ці документи відверто “зневажають” через їх надмірну суб’єктивність, тоді як в історії “знизу” вони є “чи не визначальними”, бо “мають виразний відбиток індивідуальності автора, його особистісного розуміння і бачення світу, його ставлення до описуваних подій” [1, с. 145].

Щоправда, робота історика з документами особового походження вимагає певних застережень, насамперед врахування їх суб’єктивності, усвідомлення того, що в них “реалії повсякдення виринають вибірково, суголосно настрою автора”, а приватна інформація не може бути екстрапольована на сукупність відносин досліджуваного періоду. Документи приватного походження не є публічними, адресуються конкретному читачеві, для сучасного дослідника це дає можливість не просто відтворити факти минулого, а швидше дати відчуття реалій, розуміння атмосфери подій крізь призму особистого. Визначний французький дослідник соціальної історії М. Блок слушно називав джерела повсякденності “мимовільними очевидцями”, визнаючи, що “вони заворюють своєю безпосередністю і щирістю, наче зненацька підслухана

розмова” [1, с. 145]. Водночас трапляються випадки, коли джерела особового походження нагромаджуються свідомо упродовж усього життя автора і пізніше передаються в архівні установи для опрацювання майбутніми дослідниками. Особисті фонди відомих діячів (громадських активістів, науковців та ін.) у центральних або місцевих архівах, відділах рукописів бібліотек в Україні становлять значну цінність для історичних досліджень.

З цього погляду науковий інтерес викликає приватна колекція Володимира Васильовича Грабовецького – доктора історичних наук (1968 р.), професора (1980 р.), академіка АН Вищої школи України (1995 р.), першого завідувача кафедри історії України в Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника (1990–2007 рр., до 1992 р. – Івано-Франківський державний педагогічний інститут ім. В. Стефаника), що була накопичена ним за тривалий час наукової і громадської діяльності. Частину матеріалів, що залишилася після смерті дослідника в грудні 2015 р. (зокрема, приватне листування, нотатки для пам’яті, чернетки і заготовки до книг та статей, часописи на історичну тематику, вирізки з газет кінця 1980-х рр. – початку 1990-х рр., колекція листівок і фотографій, пам’ятні фотоальбоми та ін.), нещодавно передав його син Богдан Грабовецький для опрацювання і зберігання на кафедрі історії України і методики викладання історії. Вони були вивчені доцентами кафедри О. Єгрешієм і М. Сигидином та свідчать, як видно з публікації авторів у нашому збірнику, про широкі зацікавлення автора, його громадські зв’язки, хоч, зрозуміло, не всі матеріали є рівноцінними з наукової точки зору, для досліджень у галузі історії повсякдення.

Щоправда, це лише частина приватної колекції Володимира Васильовича, яку він з різних причин не встиг передати в архівні установи. Мета пропонованої статті – дати загальний аналіз особистих фондів В. Грабовецького, що були створені в архівних установах Львова та Івано-Франківська. На сьогодні найбільш цінні джерела особового походження, безпосередньо пов’язані з життям і діяльністю В. Грабовецького, зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки (далі – ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України та Державному архіві Івано-Франківської області (далі – Держархів Івано-Франківської обл., ДАІФО). Вони були передані на зберігання в архівні установи

України ще за життя Володимира Васильовича наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. за його безпосередньою участю, частина документів у ЛННБ ім. В. Стефаника надійшла вже після смерті професора від його сина Богдана Грабовецького, кандидата історичних наук, що нині проживає в м. Торонто (Канада).

У відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника приватній збірці В. Грабовецького присвоєно реєстраційний номер 268. Перша частина названого архіву – особисті документи, рукописи і машинописи наукових праць, листування й колекційні матеріали – була передана фондоутворювачем у дар бібліотеці 14 грудня 1999 р. Решта документів і матеріалів надійшли вже після смерті В. Грабовецького влітку 2018 р. стараннями його сина Богдана. Загалом архівна спадщина, представлена у фондах бібліотеки, за підрахунками завідувача відділу, випускниці колишнього Івано-Франківського державного педінституту ім. В. Стефаника Мирослави Дядюк, становить 12 авторських рукописів монографій, понад 200 статей, що складає більше 10 тис. аркушів. Це є підтвердженням величезної працездатності В. Грабовецького, яку можуть, без сумніву, засвідчити всі, хто був з ним ближче знайомий. Якщо монах, приймаючи постриг, дає обітницю вести аскетичне життя і “служити” Богу відповідно до монастирського статуту, якої дотримується усе життя, то В. Грабовецький жив скромно, вбачав свою місію в служінні науці. Характерна назва збірника на пошану професора, підготовлена колективом науковців Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника в 2016 р., – “Життя, присвячене історії”.

Крім документів біографічного характеру, в т. ч. оригіналів і копій свідоцтв, дипломів, почесних грамот, ювілейних поздоровлень, урядових телеграм та ін., фондоутворювач скрупульозно зібрав та особисто упорядкував свій творчий доробок. В. Грабовецький передав у відділ рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника авторські рукописи монографій “Історія Гуцульщини”, “Олекса Довбуш” та ін., рукописні й машинописні статті. Володимир Васильович серйозно ставився до збереження своїх рукописів навіть після їх публікації, рукописна спадщина його праць, що вийшли друком, досить широко представлена і в ЛННБ ім. В. Стефаника, і в Держархіві Івано-Франківської обл. У переданій на кафедру приватній колекції рукописів В. Грабовецького порівняно небагато, більшість матеріалів,

що залишилися після смерті дослідника, – це творчі заготовки та уривки з текстів монографій і брошур, опублікованих на початку ХХІ ст. Водночас у ЛННБ ім. В. Стефаника збереглися сценарії телевізійних передач Львівської студії телебачення “Скарби народу”, яку він проводив на краєзнавчу тематику, проживаючи у Львові. На жаль, самі телепередачі, наскільки відомо, не збереглися в музеї Львівської обласної державної телерадіокомпанії, бо кінострічка, на яку записувалися програми, була дорога, а для економії коштів її можна було перезаписувати.

У відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника представлено листування В. Грабовецького з різними науковими і громадськими організаціями, видавництвами. Епістолярна спадщина традиційно віддзеркалює ментальність особи, сферу її зацікавлень, морально-етичні норми та естетичні смаки, не випадково український громадський діяч другої половини ХІХ ст. О. Кониський називав листи “автобіографією душі”. Офіційні документи, яких у приватній колекції В. Грабовецького не бракує, не здатні настільки глибоко відтворити справжніх глибоких переживань і настроїв людини, як листування, що дає уявлення про дослідницькі інтереси, моральні принципи та ін. “Виникнувши в особовій сфері, – стверджує сучасна львівська дослідниця епістолярію Лариса Головата, – листи, проте, швидко втрачають приватний характер, якщо спілкування автора і адресата наповнене фактами з історії, політики, культури, якщо воно резонує з часом. Орієнтування на конкретного співрозмовника у цьому випадку стає умовним, а листування, перетворюючись на різновид публіцистики, до того ж безпосередньою, наближеною до розмовної мови манерою викладу, цілком заслужено претендує на оприлюднення” [1, с. 145, 151].

Серед кореспондентів В. Грабовецького були відомі українські наукові й громадські діячі Олена Апанович, Іван Бутич, Георгій Гербільський, Володимир Голобуцький, Іван та Олександр Гуржії, Вадим Дядиченко, Ярослав Ісаєвич, Микола Ковальський, Орест Мацюк, Михайло Марченко, Микола Мушинка, Петро Толочко, Зоя Хижняк та ін., загалом близько 60 українських істориків, письменників, літературознавців, художників, археологів, краєзнавців, музейників з різних міст України (Київ, Вінниця, Тернопіль, Львів, Чернівці та ін.) та європейські вчені з Польщі, Словаччини, вірменські історики тощо. Епістолярну спадщину

вченого опрацьовував колишній його аспірант, нині доцент кафедри історії України і методики викладання історії А. Королько [3; 4], що звернув найбільшу увагу на кореспонденцію з видатними особистостями на ниві української науки, освіти і культури. Творча співпраця стосувалася насамперед вивчення проблем середньовічної історії України, припала на 50–70-ті рр. ХХ ст., коли В. Грабовецький, працюючи в Інституті суспільних наук АН УРСР у Львові, а з 1975 р. – в Івано-Франківському державному педагогічному інституті ім. В. Стефаника, активно досліджував питання опришківського і селянського рухів у Галичині, запорізького козацтва та ін. На жаль, листів В. Грабовецького до різних науковців збереглося обмаль [3, с. 192].

А. Королько умовно поділив листування В. Грабовецького, що зберігається в ЛННБ ім. В. Стефаника, на чотири частини. До першої групи він відніс родинні листи з того періоду, коли В. Грабовецький формувався як науковець, якому була потрібна моральна підтримка з боку родини. Друга група листів і поштових карток є найбільшою за обсягом – листування з відомими науковцями-істориками, що охоплює понад півстолітній період – з середини 1950-х рр. і до кінця 1990-х рр. Третя група епістолярію – листування з урядовими організаціями, громадсько-політичними, релігійно-церковними і культурними установами та діячами. За словами А. Королька, “це не тільки листи, але й дарчі автографи, звернення, клопотання тощо. Переважна більшість їх написана в період незалежної України, відображає активну громадську й наукову позицію історика” [3, с. 191]. У четвертій групі листування міститься незначна кількість документів, що охоплює кореспонденцію з діячами діаспори. Окремо виділено п’яту частину епістолярної спадщини – привітання В. Грабовецького з ювілеями – 50-ти, 60-ти, 70-ти і 75-річчям. “Усе ж залишається багато неопрацьованих листів, – підсумовує А. Королько, – що якісно згруповані Володимиром Грабовецьким і знаходяться у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. Цей пласт матеріалу залишається ще недостатньо вивченим” [3, с. 197].

Крім листування, у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника містяться матеріали творчої спадщини В. Грабовецького – рукописи наукових праць, архівні виписки, нотатки до опублікованої ним історії козацтва, національно-визвольної війни українського народу середини ХVII ст. під проводом Б. Хмельницького, матеріали “Біографічного

словника”, списки пам’яток археології, історії і мистецтва Львівської області на 1972 р., матеріали до “Історичного атласу Галичини” (в т. ч. карти, схеми, автентичні гравюри і печатки), укладеного й опублікованого В. Грабовецьким у 1996 р. (художник Мирослав Гаталевич) та ін. Серед архівних матеріалів у фонді відділу рукописів представлена виставкова діяльність, яку широко проводив В. Грабовецький, працюючи спочатку в педінституті, а пізніше – в університеті, зокрема експозиції з його колекції з нагоди 500-річчя повстання легендарного селянського ватажка Мухи (1990 р.), 500-річчя виникнення запорізького козацтва (1992 р.) тощо.

Окрему групу документів у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника становлять матеріали діяльності історичної секції Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам’ятників історії та культури (1967–1974 рр.), документація (витяги з протоколів засідань та ін.) кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника тощо. Серед архівних матеріалів представлено рецензії на праці В. Грабовецького, запрошення на різноманітні науково-практичні конференції, виставки та ін., вітальні картки з нагоди ювілеїв і свят тощо. Очевидно, це лише частина з приватної колекції Володимира Васильовича, бо подібні документи зберігаються в Держархіві Івано-Франківської обл., а деякі з них не потрапили в архівні установи, були передані пізніше на кафедру, де він працював від початку її створення (1990 р.) і до самої смерті. Опрацювання документів особистої збірки В. Грабовецького у фонді відділу рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника продовжується, за словами М. Дядюк, “перебуває в депозиті”. Власне, вона й надала нам, в основному, інформацію про матеріали, зібрані в цьому фонді.

Водночас, у *Держархіві Івано-Франківської обл.* сформований окремий фонд 2173 (Грабовецький В. В. (24.07.1928 р.) – професор, доктор історичних наук, академік, завідувач кафедри історії України Прикарпатського університету), що складається з одного опису (оп. 1). Усього в названому фонді є 832 справи, 601 документ на 24908 аркушах. Приватний фонд В. Грабовецького містить: біографічні матеріали; творчі роботи вченого (газетні і журнальні матеріали); епістолярну спадщину Володимира Васильовича; колекційні матеріали, зібрані ним і передані на зберігання в архів; архівні виписки В. Грабовецького; книги професора з дарчими написами, а

також журнали, газети і краєзнавчу літературу. Як видно з передмови до опису, В. Грабовецький “вирішив здати свої наукові праці в ДАІФО, з яких був утворений особовий фонд В. Грабовецького” в 1998 р. “В архіві було проведено науково-технічну обробку документів. Документи згруповані в справи. Опис складений згідно схеми систематизації справ. Заголовки до сформованих справ фондоутворювачем не мінялись. Справи підшиті, оформлені обкладинки, пронумеровані” (с. 3 опису). Формування матеріалів фонду здійснював випускник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Я. Михальчук.

Один тільки перелік назв справ в описі фонду В. Грабовецького в Держархіві Івано-Франківської обл. налічує 127 стор. Щоправда, опис кілька разів поповнювався самим В. Грабовецьким, зокрема в листопаді 1999 р., листопаді 2000 р., листопаді 2001 р., листопаді 2003 р., листопаді 2004 р., жовтні 2005 р., листопаді 2006 р. Найбільше у фонді В. Грабовецького, за нашими підрахунками, більше половини справ, міститься його наукових праць, включаючи машинописні й рукописні матеріали до підготовки публікацій – монографій і статей. Окремо в кінці названого опису є перелік 74 книг науковця, переданих ним для зберігання в архіві, переважно це видання, що побачили світ після 1991 р., у незалежній Україні. Вони становлять лише частину творчого доробку професора, з-під пера якого вийшло близько 100 книжкових видань – монографій і брошур. Серед матеріалів фонду є також вирізки з газет, де публікувалися праці В. Грабовецького з історії українського козацтва (*спр. 127, 16 арк.*), гайдамацького руху (*спр. 128, 13 арк.*), історії Гуцульщини (*спр. 130, 6 арк.*), історії Галича (*спр. 131, 22 арк.*) тощо.

Особливу цінність у фонді В. Грабовецького становлять матеріали, що стосуються його особистого життя і професійної діяльності. Зокрема, *спр. 1* фонду має назву “Документи (копії дипломів, атестатів, виписки з трудової книжки, грамоти, нагородні листи, фотографії). 1928–1999” (168 арк.). Є декілька справ, у яких зберігається епістолярна спадщина вченого: *спр. 709* (“Листування з батьком, сестрою та родиною”. 9 листопада 1948 р. – 27 листопада 1968 р. 4 арк.), *спр. 708* (“Листування з вітчизняними і зарубіжними діячами, вченими з питань наукової та громадської діяльності”. 30 серпня 1954 р. – 3 вересня 2001 р. 71 арк.) та ін. Водночас серед матеріалів приватної колекції В. Грабовецького, що після його смерті

потрапили до нашого університету, збереглися окремі епізоди родинного листування: із сином Богданом, який проживав у Торонто, братами Федором та Іваном з Печеніжина у 1950–1960-х рр., родичами з м. Коломиї та м. Шумськ на Тернопільщині, а також з с. Більшовик на Херсонщині, відкритки-поздоровлення від родини з нагоди ювілеїв та телеграми від близьких родичів. Шкода, але бракує листування В. Грабовецького з його батьком – Василем, зберігся лише конверт і одна фотографія. Мабуть, було б добре долучити їх до вище згаданої невеликої за обсягом справи 709 у Держархіві Івано-Франківської обл., що містить кореспонденцію з родиною.

Збереглися також офіційні документи з львівського періоду роботи В. Грабовецького в Інституті суспільних наук АН УРСР у 1953–1975 рр., що можуть бути цінними для дослідників не лише життя і діяльності вченого, а й взагалі функціонування наукових інституцій на радянській Україні, особливостей ведення тогочасної документації. Так, *спр. 794* – це “Матеріали про переобрання В. В. Грабовецького на посаду старшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Машинописні та рукописні тексти”. 1961–1974 рр. (15 арк.); *спр. 793* – “Звіти старшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР В. В. Грабовецького про виконання наукових робіт за 1961–1972 рр. Рукописний та машинописний тексти” (21 арк.) та ін. Проживаючи у Львові (до 1975 р.), В. Грабовецький приділяв значну увагу громадській діяльності, що сприяла підвищенню інтересу в тодішньому суспільстві до історії України, історичного краєзнавства. Це мало важливе значення для українського патріотичного виховання молоді. У *спр. 9* містяться матеріали щодо підготовки до телепередач, які велися вченим на Львівській обласній студії телебачення, заснованій наприкінці 1950-х рр. (*спр. 9* “В. Грабовецький “Вивчай рідний край”. Телепередача. Машинописний текст”. 1960. 21 арк.).

Крім того, особистий фонд В. Грабовецького містить деякі справи про його професійну діяльність на історичному факультеті Івано-Франківського державного педінституту ім. В. Стефаника (з 1992 р. – Прикарпатський університет ім. В. Стефаника). Зокрема, нашу увагу привернула *спр. 795* “Матеріали про присвоєння В. Грабовецькому наукового звання професора. 1979–1980 рр.” (48 арк.). В. Грабовецький передав на зберігання в архів тексти лекцій,

які він читав студентам-історикам: 15 рукописних лекцій з історії України доби феодалізму (*спр.* 539–552), деякі інші лекційні матеріали (*спр.* 14 “В. Грабовецький “До 800-річчя “Слова о полку Ігоревім. Лекція. Машинописний текст”. 1985. 40 арк. та ін.). Дослідники можуть ознайомитися з відгуками на кандидатські дисертації та автореферати дисертацій різних вчених, що захищалися в 1980-х рр. (*спр.* 626 “В. Грабовецький. Відгуки на кандидатські дисертації та автореферати дисертацій вчених”. 1982, 1989 рр. 22 арк.), оцінками наукової творчості вченого (*спр.* 10 “Рецензії, зауваження, відгуки науковців на праці В. Грабовецького. Машинописний текст”. 1954–1968 рр. 174 арк.).

Окремо зберігаються запрошення В. Грабовецького на наукові й творчі заходи (зокрема, *спр.* 219 “Запрошення на конференції, святкові академії, творчі вечори та презентації книг В. Грабовецького”. 1968–1997 рр. 124 арк.), привітання від відомих українських діячів науки і культури (*спр.* 8 “Ксерокопії дарчих автографів, телеграм та листів відомих діячів науки і культури України, присвячених В. Грабовецькому”. 1954–1996. 27 арк.). Водночас серед архівних документів викликають інтерес матеріали про заснування Івано-Франківського Історико-меморіального музею Олекси Довбуша у вересні 1995 р., що в 1997 р. отримав статус державного (*спр.* 635 “Документи (розпорядження Івано-Франківської облдержадміністрації. Статут та ін. документи) про створення історико-меморіального музею О. Довбуша. 1997 р. Машинописний текст”. 10 арк.). В. Грабовецький ретельно підійшов до формування особистого фонду в Держархіві Івано-Франківської обл., про що свідчить, зокрема, свідоме нагромадження ним значної кількості матеріалів, безпосередньо пов’язаних з викладацькою діяльністю в Прикарпатському університеті.

Серед архівних справ виявлено дипломні роботи, що захищалися в 1990-ті рр. під керівництвом професора (*спр.* 147 “Кравченко О. Д. “Батурин – столиця гетьманів Лівобережної України. Дипломна робота. Рукописний текст”. 1994. 81 арк.; *спр.* 149 “Кузів Ю. Д. “Львівський історик Юліан Целевич. Дипломна робота. Машинописний текст”. 1992. 67 арк., тощо). У фонді В. Грабовецького знаходяться наукові й навчально-методичні роботи вчених, його колег по університету і колишніх студентів, що викликали зацікавлення професора, зокрема дослідження М. Вегеша,

В. Пришляка, В. Полека, В. Бурдуланюка, Г. Бурнашова, І. Кочкіна та ін.: *спр.* 213 (“В. М. Бурдуланюк “Музичне життя на Західній Україні. Пам’ятники діячам музичної культури”. Методичний матеріал на допомогу лекторам Товариства охорони пам’яток історії та культури. Машинописний текст”. 1987. 24 арк.), *спр.* 290 (В. Пришляк “Антифеодальна боротьба карпатських опришків під проводом О. Довбуша в історіографії”. Стаття. Машинописна копія. 3 арк.) тощо. В. Грабовецький нагромадив і передав на зберігання в особистий фонд привітань, які надходили до нього з різних приводів від студентів (*спр.* 218 “Листи і поздоровлення Грабовецькому В. В. від студентів Прикарпатського університету. Рукописні тексти. 1992–1999”. 51 арк.).

Таким чином, особисті фонди В. Грабовецького у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника та Держархіві Івано-Франківської обл. викликають науковий інтерес тим, що зберігаючи матеріали з приватної колекції відомого професора і громадського діяча, нагромаджені ним упродовж усього життя, дають уявлення про особливості характеру, творчої діяльності, взаємин з людьми, які його оточували, тощо. Опрацювання матеріалів особистих фондів В. Грабовецького, що були створені в державних архівних і бібліотечних установах Львова та Івано-Франківська, є цінним не тільки безпосередньо для дослідження життя і діяльності В. Грабовецького, а й духу тогочасної епохи крізь призму документів особового походження. Особливого значення цей вид першоджерел набуває на тлі методологічного пошуку в сучасній українській історіографії, коли стало популярним вивчення історії повсякденності та антропологічний підхід до історичного минулого. Сподіваємося, що інформація про матеріали особового походження з колекції В. Грабовецького буде цікавою для науковців, дасть поштовх до подальших досліджень на ниві повсякденної історії та історичної біографістики як галузі сучасної історіографії, що вивчає діяльність окремих осіб у контексті відповідної епохи.

Джерела і література

1. Коляструк О. А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145–153.
2. Коляструк О. А. Повсякденність як об’єкт історичного дослідження: окремі методологічні зауваження. *Література та культура Полісся*. 2009. Вип. 52. С. 187–195.
3. Королько А. З епістолярію Володимира Грабовецького. *На*

вівтар історії України. На пошану академіка Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ, 2008. С. 191–320.

4. Королько А. Епістолярна спадщина Володимира Грабовецького. *Життя, присвячене історії. Володимир Грабовецький: вчений, громадський діяч, людина*. Івано-Франківськ, 2016. С. 141–151.

Igor RAIKIVSKYI

**VOLODYMYR HRABOVETSKYI'S PERSONAL FUNDS
AT THE MANUSCRIPTS DEPARTMENT IN VASYL STEFANYK LVIV
NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE AND
THE STATE ARCHIV OF IVANO-FRANKIVSK REGION**

State Higher Educational Institution "Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University", Department of History of Ukraine and methods of teaching history, 57, Taras Shevchenko st., Ivano-Frankivsk 76018, Ukraine

Summary

The article analyzes the personal funds of Volodymyr Hrabovetskyi – Doctor of Historical Sciences, Professor, the first head of the Department of History of Ukraine at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. He left a significant creative heritage – dozens of book editions, hundreds of articles. At the end of the twentieth century – at the beginning of the twenty-first century he also handed over his private collection for storage to the Manuscripts Department of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine (fund № 268) and the State Archiv of Ivano-Frankivsk region (fund № 2173, 832 cases). Among the materials of Volodymyr Hrabovetskyi private collection are documents of a biographical nature (originals and copies of certificates, diplomas, certificates of honor, etc.), author's manuscripts of monographs and articles, scenarios of television broadcasts, creative workpieces, correspondence with various scientific and public organizations, publishing houses, documentation of the institutions in which the scientist, teacher and public figure worked (scientific reports by V. Hrabovetskyi at the Institute of Social Sciences of the National Academy of the USSR, materials on the awarding of the academic title of the professor, extracts from the protocols of the meetings of Department of History of Ukraine in Precarpathian National University, etc.), texts of lectures, books with inscriptions, periodicals, local history books, dissertations, which are protected under the guidance of professor, and so on.

Working out materials of personal funds of Volodymyr Hrabovetskyi in the state archival and library institutions of Lviv and Ivano-Frankivsk is valuable not only directly for the study of his life and activity – the features of character, creative activity, relations with the people who surrounded, but also for the spirit of the time era through the prism documents of personal origin. As a separate primary sources (personal papers), private collection by Volodymyr Hrabovetskyi is of particular importance against the background of methodological search in modern Ukrainian historiography, when it has become a popular study of the history of everyday life and anthropological approach to the historical past.

Keywords: *personal funds, private collection, archival institutions, sources of*

personal origin, Volodymyr Hrabovetskyi, Manuscripts Department in Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine, the State Archiv of Ivano-Frankivsk region.

REFERENCES

Kolyastruk O. Dokumenty osobovoho pokhodzhennia yak dzherela z istorii povsyakdenosti. *Ukrains'kyi istorychnyy zhurnal*. 2008. № 2. S. 145–153.

Kolyastruk O. A. Povsiakdennist' yak ob'iekt istorychnoho doslidzhennia: okremi metodolohichni zauvazhennia. *Literatura ta kul'tura Polissya*. 2009. Vyp. 52. S. 187–195.

Korol'ko A. Epistolyarna spadshchyna Volodymyra Hrabovets'koho. Zhyttya, prysvyachene istorii. Volodymyr Hrabovets'kyi: vchenyi, hromads'kyi diiach, liudyna. Ivano-Frankivs'k, 2016. S. 141–151.

Korol'ko A. Z epistoliaruu Volodymyra Hrabovets'koho. *Na vivtar istorii Ukrainy. Na poshanu akademika Volodymyra Hrabovets'koho*. Ivano-Frankivs'k, 2008. S. 191–320.

Олег ЄГРЕШІЙ, Михайло СИГИДИН

**ПРИВАТНА КОЛЕКЦІЯ В. ГРАБОВЕЦЬКОГО В МУЗЕЇ
КАФЕДРИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ І МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ ІСТРІЇ ПРИКАРПАТСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. В. СТЕФАНИКА**

У статті автори намагаються спробувати відтворити громадсько-культурну та наукову діяльність відомого в Україні вченого Володимира Грабовецького на основі матеріалів особового походження. Приватна колекція Володимира Грабовецького вирізняється представницькістю, свідчить про широкі зацікавлення автора та значні громадські зв'язки. Учений зібрав багату краєзнавчу та туристичну літературу, путівники та туристичні схеми.

У приватній колекції зосереджено програми всеукраїнських та регіональних конференцій різних років, запрошення на різноманітні громадсько-культурні заходи. В. Грабовецького нерідко запрошували на ювілейні вечори відомі особи міста.

Фотодокументи приватної колекції В. Грабовецького мають інформативний характер. Він зберігав фотографії на тлі пам'ятних місць, відвідин музеїв, організовував екскурсії зі студентами у Львові і в Івано-Франківську. Багато фотодокументів присвячено вірменській проблематиці. Наявні в колекції В. Грабовецького також рідкісні фото, маловідомі широкому загалові. Порівняно мало фотографій особистого характеру. Володимир Грабовецький зберіг багату колекцію мікроплівок на історичну тематику.

Ключові слова: *джерела особового походження, листування, фотодокументи, листівки, нотатки для пам'яті, приватна колекція Володимира Грабовецького*

Творча спадщина професора Володимира Васильовича Грабовецького є різноплановою. Попри те, що відомий історик був, знаним дослідником опришківського руху на Прикарпатті, його перу належать численні розвідки з історичної урбаністики, історичної біографістики, історичного краєзнавства тощо. Аби поглянути на відомого історика, так би мовити, «зсередини», по-новому осмислити його значну творчу спадщину вартує уважно проаналізувати документи особового походження В. Грабовецького (листи, щоденники, нотатки для пам'яті, фотодокументи, листівки, предмети повсякденного вжитку тощо). Благо, учений залишив по собі

доволі представницький корпус джерел особового походження, значна частина з яких зберігається нині в музеї кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Традиційна національна історіографія нерідко документи особового походження відкидала через їх надмірну суб'єктивність, хоча в дійсності вони містять унікальні відомості про реалії життя, думки і дії окремих людей. Документи особового походження, на перший погляд, видаються мало репрезентативними, бо не мають вираженого офіційного статусу, не є публічними (адресовані лише конкретному читачеві, а не широкому загалу). Такі джерела зазвичай створюються на розсуд автора, з його волі щось зафіксувати, зазначити тощо. Крім того, джерела особового походження мають виразно суб'єктивний характер (що їх вигідно виділяє із загалу джерельного масиву) і сприяють не стільки відтворенню фактів історичного минулого, скільки відображають авторські відчуття та реакцію на розуміння окремих подій і явищ. Свідчення приватних документів, на відміну від офіційних, нерідко мають несподіване, нестандартне звучання [3, с. 187–196].

Біля могили борця за селянську волю Івана Смицнюка в с. Ямниця. Перший справа В. Грабовецький. 1964 р.

Приватна колекція Володимира Васильовича Грабовецького, що залишилася після його смерті, в грудні 2015 р., була передана його сином Богданом Грабовецьким для опрацювання і зберігання у музей кафедри історії України і методики викладання історії

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Детально зупинимося на аналізі матеріалів з приватної колекції В. Грабовецького, що була опрацьована викладачами кафедри, яку він очолював упродовж 17 років, від часу заснування в 1990 р., а з 2007 р. і до кінця свого життя працював професором кафедри. Учений зібрав багату краєзнавчу і туристичну літературу, очевидно, передусім із місць, де він бував під час робочих поїздок або відпочинку. Виокремимо, передусім, туристичні путівники і туристичні карти-схеми: «Памятные места Ивано-Франковщины» (Київ, 1988 р.), «Яремча. Косів» (Москва, 1980 р.), «В край гуцульских умельцев» (Москва, 1977 р.), «Архітектурно-художні пам'ятки України» (Київ, 1968 р.), «Полтавський краєзнавий музей» (Харків, 1970 р.), «Туристична схема Закарпаття» (Москва, 1964 р.), «Львівщина» (Львів, 1970 р.), «Кирилловская церковь» (Київ, 1968 р.), «Площа Ринок» (Львів, 1967 р.) та ін. Крім того, у колекції містяться окремі карти областей України (Львівської, Чернівецької) переважно 1960-х рр., картосхему Києва (1965 р.) випуску тощо. В. Грабовецький зберігав також буклети про обласні музеї авторства місцевих краєзнавців («Літературно-меморіальний музей Марка Черемшини в селі Кобаках. Путівник», Івано-Франківськ, 1989 р. авторства Юрія Угорчака; «Музей Гната Хоткевича у Красноїлові», Івано-Франківськ, 1990 р. авторства Василя Бурдуланюка та Олега Пилипюка).

Біля могили борця за селянську волю Івана Смицнюка в с. Ямниця. Перший справа В. Грабовецький. 1964 р.

Про авторитет В.Грабовецького як науковця і громадського діяча свідчать збережені в приватній колекції численні програми всеукраїнських та регіональних конференцій різних років, а також запрошення на різноманітні громадсько-культурні заходи. Під час проживання і роботи у Львові в Інституті суспільних наук (нині – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) в 1953–1975 рр. вченого, судячи з приватної колекції, часто запрошували працівники Львівська секції історичних пам'яток Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Центрального державного історичного архіву України у Львові, Львівського державного музею українського мистецтва та ін. Збереглося, зокрема, запрошення Львівського обласного комітету Президії правління Спілки письменників України взяти участь в урочистому засіданні, присвяченому 400-річчю початку книгодрукування в Україні від 3 січня 1974 р.

Учасники наукової сесії, присвяченої 10-річчю Інституту суспільних наук АН УРСР. Володимир Грабовецький стоїть у другому ряді крайній справа. м. Львів. 1961 р.

В. Грабовецький був запрошений в Івано-Франківський педагогічний інститут ім. В. Стефаніка в 1975 р. уже в статусі відомого науковця, доктора історичних наук. Про його авторитет і популярність свідчить активне громадсько-культурне життя вченого в нашому місті. Володимира Васильовича запрошували на зустрічі з відомими людьми – українським літературознавцем Тарасом Салигою (1992 р.), головним редактором видавництва «Світ» Львівського державного університету імені І.Франка письменником Василем Войтовичем (1996 р.). В Івано-Франківську В.Грабовецький отримував численні запрошення на виставки творів художників і музикантів, культурно-мистецькі заходи в приміщенні Івано-Франківського краєзнавчого музею з нагоди 140-річчя від дня народження композитора Миколи Лисенка, святкування 30-річчя учнівського ансамблю пісні і танцю «Смерічка» Уторопської восьмирічної школи Косівського району Івано-Франківської області 25 червня 1989 р. тощо.

В.Грабовецького нерідко запрошували на ювілейні вечори відомі особи м. Івано-Франківська, зокрема лауреат Державної премії України ім. Т.Шевченка Опанас Заливаха (листопад 1995 р.) на своє 70-річчя, заслужений працівник культури України Петро Арсенич з нагоди 60-річчя від дня народження (січень 1994 р.), заслужений працівник народної освіти України, професор, довголітній декан художньо-графічного факультету Іван Фічора також з нагоди свого 60-річчя (1999 р.) та ін. Збереглися також запрошення на презентацію п'яти томів «Нарисів історії Прикарпаття» В. Грабовецького 24 листопада 1994 р., що відбулися в м. Івано-Франківську в приміщенні Народного дому «Просвіта». На урочистостях взяли участь: народна артистка України Христина Фіцалович, заслужені артисти України Любов Клопотовська, Михайло Кривень, заслужений працівник культури України Михайло Сливоцький та ін.

Вчений брав активну участь в організації Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 1100-й річниці утворення Галича «Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України», що відбулася 18–20 вересня 1998 р. Про внесок ученого в організацію конференції свідчить не лише жваве листування між ним і представниками Національного заповідника «Давній Галич», а й запрошення, програма та активна, як показують чорновики, робота над конференційною резолюцією та складанням кошторисних витрат

наукового форуму конференції. Головою оргкомітету виступив тогочасний прем'єр-міністр України Віталій Андрійович Масол, а членами поряд з найвищими представниками влади були відомі вчені Петро Толочко, Володимир Баран, Ярослав Ісаєвич, Володимир Грабовецький та ін.

Реконструючи минуле, історик зазвичай спирається на писемні документи, долучаючи в разі потреби іноді речові пам'ятки. Водночас серед традиційних істориків звернення до зображальних джерел уважаються як допоміжні. Хоча насправді фотографія (а в колекції професора В.Грабовецького їх достатньо) – це цілком самодостатні історичні джерела, що, як і писемні документи, потребують відповідного методичного трактування. Фотографії відбивають звичаї і світогляд того періоду, коли їх знімають, а за фіксованими у фото деталями можна простежити різноманітні суспільні зміни і тенденції – в моді, дозвіллі, домашньому побуті, вуличних сценах криється значна інформативність, і вони насправді відповідають на питання щодо різних аспектів повсякденного життя [1].

Фотодокументи, зосереджені в приватній колекції В.Грабовецького, мають інформативний характер. Він зберігав фотографії на тлі пам'ятних місць, відвідин музеїв, проводив активну громадську і наукову роботу, організовував екскурсії зі студентами у львівський та івано-франківський період життя й діяльності. Умовно поділимо фотодокументи колекції на кілька груп: фото, які розкривають громадську, наукову і викладацьку діяльність вченого; фотографії історико-культурних місць і «фотографічна урбаністика» та фотодокументи сімейного характеру.

Музеєзнавець Михайло Паньків, художник Ігор Деркач та історик Володимир Грабовецький під час роботи краєзнавчої конференції у м. Львові. Початок 1980-х рр.

Як свідчать збережені фото 1970-х і 1980-х рр., Володимир Грабовецький періодично відвідував свою малу батьківщину с. Печеніжин, часто виголошував промови на відкритті пам'ятників і меморіальних дощок відомим діячам, наприклад, М.Грушевському в м. Коломиї в 1992 р., на зламі 1980-1990-х рр. ХХ ст. виступав у школах м. Івано-Франківська (збереглося, фото у ЗОШ № 10 в 1992 р.). Найбільше фотодокументів зосередилося з презентацій власних книг 1990-х, а особливо 2000-х і 2010-х рр. Чимало фотографій зроблено під час презентації «Нарис історії Прикарпаття» (листопад 1994 р.), книги «Нарис історії Княгинина» (2001 р.). Збереглося фото в селі Грабівка Богородчанського району під час демонстрування своєї книги з історії цього населеного пункту 2002 р.; фото на презентації монографії з літопису села Підлисса Золочівського району Львівської області з нагоди 200-річчя уродин М. Шашкевича 2006 р. та ін.

У приватній колекції зосереджено чимало фотодокументів, які ілюструють участь В.Грабовецького в різних наукових конференціях. Наприклад, під час роботи Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 500-річчю народного повстання під проводом Мухи у

1990 р. разом зі студентами історичного факультету, Всеукраїнської наукової конференції в с.Завалля Снятинського району, з нагоди 95-ої річниці заснування товариства «Січ», 1995 р. (разом з краєзнавцем Петром Арсеничем та етнографом Михайлом Паньківим); світлина з учасниками регіональної науково-теоретичної конференції, присвяченої 105-річчю від дня народження видатного історика І.Крип'якевича (разом із сином історика Романом Крип'якевичем під час його приїзду на історичний факультет Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника та істориками Михайлом Сигидином, Любою Геник, Володимиром Пришляком, Петром Арсеничем, Петром Сіреджуком та Богданом Гаврилівим, 1994 р.).

Порівняно менше світлин збереглося з викладацької діяльності В.Грабовецького. Зокрема, збереглися студентські альбоми випускників-істориків за 1978, 1982, 1990 та 1992 рр., де випускниками були майбутні викладачі О.Марущенко, С.Деревянко, І.Кочкін (1982 р.), М.Гон (1990 р.), В.Комар і Фархад Туранли (1992 р.). Збереглися фото В.Грабовецького під час читання ним лекції студентам-історикам наприкінці 1980-х рр., під час різних екскурсій, які проводив учений в Івано-Франківську тощо.

Засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР під час обговорення кандидатської дисертації Володимира Грабовецького. м. Київ. 1958 р.

Володимир Васильович зберіг пам'ятні фотографії під час відвідин ним різних історико-культурних місць: – на могилі козацького полковника Станіслава Морозовицького (Морозенка) в селі Луб'янки під Зборовим (1968 р.), на острові Хортиця (вірогідно, кінець 1960-х рр.), із сином Івана Франка – Тарасом під час відкриття пам'ятника Каменяреві у м. Львові 1964 р. тощо. У приватній колекції В.Грабовецького чимало світлин історико-культурних об'єктів Прикарпаття (вірменський і польський костел в Кутах, житловий будинок в Тисмениці 1924 р., Вірменської церкви в Городенці, польський костел у Кутах, відкриток міст радянських часів: Новгорода, Києва, Луцька та ін).

Із фотоурбаністики хотілося б виділити передусім світлини м. Львова радянського періоду (історичні вулиці, арсенал, ансамбль площа Ринок, Домініканський костел, Високий замок, Личаківський цвинтар) та фото-лістівки м. Івано-Франківська (площа Міцкевича, вул. Шевченка, в'їзна брама колишнього палацу Потоцького тощо). Наявні також самобутні фотографії радянської доби Олеського і Підгорецького замку в стані реконструкції, церкви в Суботові, замку в Старому селі на Львівщині, садиби Івана Котляревського, фото могили Івана Сірка і його пам'ятник 1967 р., будівлі в с. Космач, біля якої був смертельно поранений народний ватажок Олекса Довбуш в ніч з 23 на 24 серпня 1745 р., могил Січових стрільців на горі Маківка 1991 р., руїн Галицького замку та ін.

У приватній колекції В.Грабовецького збереглося чимало історичних фотографій про історичне минуле с. Грабівка Калуського району на Івано-Франківщині різних років, зокрема фото українського січового стрільця з села серед побратимів (1919 р.), вїйта села Григорія Курищука (1935 р.), фото учнів Грабівської школи (1936 р.), членів молодіжного товариства «Луг» при місцевому осередку читальні «Просвіта» в селі, учительського колективу Грабівської сільської школи (1952 р.), загального вигляду Грабівської восьмирічної школи (1974 р.), збереглася також світлина виступу відомого українського поета Дмитра Павличка в Грабівському клубі на початку 1990-х рр. Вірогідно, ці фотографії були заготовками до книги про село, яка вийшла друком у видавництві «Нова Зоря» в 2001 р. під назвою «Грабівка. Літопис села над Луквою» й була присвячена 440-й річниці виникнення села.

Чимало фотографій зосереджено про с. Уторопи Косівського

району: район Баня в Уторопах, «де колись варили сіль» (надпис зробив сам В.Грабовецький); «змішаний хор» села Уторопи (1939 р.) та ін.

Багато фотодокументів присвячено вірменській проблематиці, бо В. Грабовецький був автором низки наукових публікацій про життя вірменської спільноти на Прикарпатті. У колекції міститься зосереджено чимало відкриток із зображенням столиці Вірменії – міста Єреван, фото Ечміадзинського монастиря у Вагашапаті, виглядів озера Севан тощо. Є кілька фотосвітлин В.Грабовецького серед вірменських вчених під час роботи всесоюзної наукової конференції 1959 р.

Учасники наукової конференції, присвяченої 500-річчю народного повстання селянина Мухи на Прикарпатті, біля краєзнавчого музею. м. Івано-Франківськ. 1990 р.

Як показують першоджерела, В. Грабовецький тісно спілкувався з вірменськими науковими і громадськими установами. Збереглося, зокрема, запрошення Інституту суспільних наук АН УРСР та Інституту історії АН Вірменської РСР взяти участь у науково-практичній конференції 15 листопада 1966 р., присвяченій вивченню історичних зв'язків між українським і вірменським народами. Зберігся рукопис В.Грабовецького з історії вірменських поселень у м. Станиславові, заготовки до книги «Вірмени на Прикарпатті. З історії етнічних груп Галичини», що вийшла друком в м. Івано-Франківську

в 2000 р. Учений написав низку наукових і науково-публіцистичних статей про вірменські колонії у м. Львові, м. Снятині, м. Кутах та інших містах, у тому числі на російській мові. Збереглося також листування з вірменськими колегами-науковцями, зокрема родиною Восканян.

У приватній збірці вченого містяться рідкісні фото, які є невідомими широкому загалові. Зокрема це фотосвітлина відвідин першого секретаря ЦК КПРС СРСР Микити Хрущова 21 вересня 1956 р. колгоспу його імені в Нестеровському (нині – Жовківському) районі Львівської області, фото надгробних хрестів, споруджених у XVII ст. на місці загибелі козаків під Берестечком, фото хати і стайні у с. Криворівні на Гуцульщині, «в якій був Франко і пив молоко» (надпис зроблений рукою В. Грабовецького в 1968 р.) та ін.

Водночас впадає у вічі, що серед приватної колекції видатного вченого, яка потрапила нам у руки, порівняно мало фотографій особистого характеру. Збереглися хіба що поодинокі сімейні фото (з дружиною та двома дітьми у м. Львові початку 1970-х рр.) і на відпочинку в Сочі та Адлері 1960-х рр.

У колекції містяться багат мікроплівок на історичну тематику. Так, виділимо картину відомого художника М. Івасюка «Богдан Хмельницький під Зборовом»; картину «Печеніжинські типи селян»; фото словацького опришка Яношика; Івана Підкови (гравюра XVI ст.); літографії XX ст. (вигляди міст Винники, Золочева, Олесько, Підгірців, Бродів, Жовкви, краєвидів Косівщини тощо), зображення першодрукаря Івана Федорова «Апостол» та ін. Для реконструкції повсякденного життя конкретної людини або суспільства в цілому використання фотографій є не тільки можливим, а й необхідним. За ними відтворюється конкретний образ епохи, з деталями, дрібницями, під різними кутами зору. Фото уможливають для дослідника відчуття емоційної атмосфери сприйняття історії.

В. Грабовецький зберіг вирізки з газет 1970-х і 1980-х рр. («Закарпатська правда», «Комсомольський прапор», «Прикарпатська правда», «Нове життя», «Голос Покуття») на краєзнавчу, козацьку та опришківську тематику. Судячи з дбайливого зберігання, мабуть, чи не найбільше поцінував вирізку з довоєнної газети «Сталінська молодь» від 14 грудня 1939 р., де було вміщено статтю «Розцвітає життя і творчість відродженої Гуцульщини». Вірогідно, це була одна з небагатьох тогочасних публіцистичних статей на гуцульську

тематику, що була завжди близькою для вченого.

*На могилі о. Антіна Могильницького в с. Яблунка Богородчанського району.
Початок 1960-х рр.*

У другій половині 1980-х рр. В.Грабовецький друкував цілу серію популярних статей на краєзнавчу проблематику, присвячених 325-й річниці від дня заснування м. Івано-Франківська («Місто у межиріччі Бистриць»), які виходили на шпальтах молодіжної газети «Комсомольський прапор». Часом історик друкувався в районних газетах «Вперед» (м. Тисмениця), «Нове життя» (смт. Богородчани), «Колгоспник Придністров'я» (м. Городенка), «Прапор Перемоги» (м. Галич) та ін. На початку 1990-х рр., після проголошення незалежності України він друкувався у ностворених часописах: «Західний кур'єр», «Галичина», «Рідна земля», «Нова Зоря». Це популярні статті про Хмельниччину, запорізьке козацтво, гайдамаччину та ін.

Як показують окремі вирізки з газет, що збереглися зусиллями В.Грабовецького, саме злам 1980-х і 1990-х рр. був, вочевидь, найбільш плідним у його творчості. Причому ці вирізки з газет на історичну проблематику кінця 1980-х рр. нерідко затерті. Вірогідно, це було пов'язано з тим, що вчений показував їх студентам-історикам у час пізньої горбачовської «перебудови» і на початку української

незалежності, коли літератури з історії України і нашого краю було обмаль.

Колектив відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Третій у другому ряді зліва В. Грабовецький. м. Львів. 1964 р.

Приватна колекція В.Грабовецького містить підбірки журналів за різні роки: «Перевал» 1993 р., «Український історичний журнал» 1959 р., «Людина і світ» 1984 р., «Воля і батьківщина» 1997 р., «Наука і суспільство» 1990 р., «Гуцульщина» 1997 р., «Україна» 1993 р., «Архіви України» 1981 р., «Київ» 1990 р., «Прометей» 1977 р. тощо.

Рукописів В.Грабовецького 1980-х і 1990-х рр. у переданій нам приватній колекції порівняно небагато. Більшість збережених матеріалів – це радше творчі заготовки, уривки текстів книг і брошур, що вийшли друком упродовж 2000-х і першої половини 2010-х рр. «Іванівці. Літопис села над Прутом. До 485-річчя заснування», що побачила світ в м. Івано-Франківську 2001 р.; заготовки до книги про с. Підлисса – малу батьківщину М.Шашкевича та с. Моринці – рідне село Т.Шевченка.

Найбільш громіздкою виглядає папка до книги «Культура Печеніжина крізь століття», в якій містяться фотодокументи, відбитки з публіцистичних статей, архівних документів, статей вітчизняних дослідників про рідну для авторитетного дослідника Печеніжинську землю. У приватній колекції знаходяться також

чернетки до організації і вдосконалення музею Олекси Довбуша в м. Івано-Франківську початку 1990-х рр., що був урочисто відкритий з ініціативи В.Грабовецького у вересні 1995 р.

Зі збережених рукописних праць виділимо, багатотомну книгу «Нариси історії Прикарпаття», яку Володимир Васильович упорядкував писав здебільшого упродовж 1980-х рр. З початку 2000-х рр. зберігся рукопис книги В.Грабовецького «Українці! Подолаємо віковічні три зла – заздрість, амбіцію і зраду» та «Битва під Ярославом 1245 р. Данила Галицького – славна сторінка в історії військового мистецтва» до 800-річчя від дня народження галицько-волинського князя», книги про історію міста Винники, Скит Манявський, історичну долю Роксолани- Хуррем та деякі інші.

У колекції містяться рукописні заготовки виступів В.Грабовецького на урочистих зборах з нагоди п'ятої річниці Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника 13 вересня 1997 р.; ювілей-презентації християнської газети «Нова Зоря» 27 лютого 2006 р., що відбулася в обласній філармонії з нагоди 80-річчя виходу у світ першого номера газети та 15-річчя її відродження; рукопис виступу після вручення В.Грабовецькому урядової нагороди «Заслужений діяч науки і техніки України» президентом України Л.учмою в Маріїнському палаці у м. Києві 14 квітня 1995 р.

Володимир Васильович поціновував і зберігав у своїй колекції різнорідні оголошення форматом А-1 на історичну тематику, учасником яких він сам і був. Назвемо, зокрема, «широкоформатне» оголошення про засідання секції історичних пам'ятників при правлінні Львівської обласної організації Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури 1971 р. На порядку дня були виступ В.Грабовецького на тему «Петро Конашевич-Сагайдачний і Західна Україна» та обговорення проекту робочої моделі пам'ятного знаку українському гетьману Петру Сагайдачному за участю авторів скульптора П.Кулика й архітектора А.Величка. Захід мав відбутися у м. Львові 15 червня 1971 р. о 16.30 год. в приміщенні Інституту суспільних наук АН УРСР. Цікаво, що Володимир Васильович зберігав оголошення про концерт скрипкової музики 26 квітня 1977 р. – творчий звіт доцента Івано-Франківського педагогічного інституту ім. В.Стефаника Юрія Дмитровича Криха.

На фото Іван Крип'якевич виступає на науковому семінарі з актуальних питань з історії України в Інституті суспільних наук АН УРСР. м. Львів. Початок 1960-х рр.

Інтерес, представляють також написані вручну оголошення про роботу проблемного семінару з питань історії УРСР у 1982 р., одне з яких присвячувалося 800-річчю написання славнозвісного «Слова о полку Ігоревім». Старостою гуртка була нинішній доцент Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Любов Геник, а активним учасником – нинішній заступник декана факультету історії, політології і міжнародних відносин доцент кафедри історії України і методики викладання історії Михайло Сигидин.

Зацікавленість представляють також такі джерела особового походження, як нотатки для пам'яті. У таких документах зазвичай закладено соціально-психологічну інформацію, яку в офіційних джерелах знайти доволі складно. Крім того, такі джерела здатні відобразити сприйняття людиною навколишнього світу, трактування нею окремих явищ та історичних подій [2, с. 145–153]. Утім, такого роду джерел особового походження в приватній колекції В.Грабовецького обмаль. Збережена хіба що записна книжка вченого, що відображає його окремі задуми. Зокрема, як показує нотатник, дослідник виношував ідею написання нової книги – «Нарис історії українських монастирів на Прикарпатті в XI–XX ст.» і навіть розглядав один із варіантів альтернативної назви майбутньої

книги – «Господь у світлім своїм храмі...». На сторінках нотатника знаходимо також сценарій конференції, присвяченої батькові Василю Грабовецькому (відбулася в смт. Печеніжині у квітні 2010 р. – авт.), а також ймовірний бюджет видання книг вченого у 2011 р., що сягав, якщо вірити записам, кругленької суми – 144 900 гривень.

Володимир Грабовецький (сидить третій зліва) серед учасників наукової конференції в м. Одесі. 1969 р.

Учений мав звичку фіксувати свої доходи і видатки, плани телефонних дзвінків на прийдешні дні тощо. Серед документів приватного походження – щоденники і нотатки для пам'яті (як відомо, в порівнянні зі щоденниками в нотатках автор робить записи не систематично, а лише епізодично) знаходяться на особливому становищі. Як авторські записи вони, очевидно, найбільш суб'єктивні, але саме цей вид першоджерел, мабуть, чи не найглибше відбиває ментальність автора-дописувача. Видається, що в ХІХ ст. ведення щоденника було ледь не нормою для будь-якої освіченої людини. У цілому, щоденники наукових діячів є унікальним історичним документом, які не можуть бути замінені жодним іншим джерелом.

У Володимира Васильовича була своєрідна звичка зосереджувати автореферати дисертаційних досліджень з

дарчими надписами авторів. Зокрема, зберігся автореферат кандидатської дисертації «Культурні зв'язки Галичини з Наддніпрянською Україною в кінці ХІХ – на поч. ХХ ст.», подарований доцентом кафедри історії України Прикарпатського університету Василем Бурдуланюком – єдиним на сьогодні викладачем, що працював у першому складі новоствореної кафедри історії України (1990 р.), з надписом на першій сторінці: «Вельмишановному Володимиру Васильовичу Грабовецькому в знак щирої поваги і вдячності за допомогу, підтримку і сприяння у підготовці даної роботи» від 23 жовтня 1996 р. Нашу увагу привернули ще кілька авторефератів: Туранли Фергада Гардашкан-оглу «Українсько-кримські відносини у середині ХVІІ століття» від 22 листопада 1997 р.: «Високоповажному! Академіку В.В.Грабовецькому з найкращими побажаннями від автора та Вашого учня Прикарпатської історичної школи»; Петра Хмельовського «Українське педагогічне товариство «Рідна школа» в суспільно-політичному житті Західної України (1919–1939 рр.)» від 10 серпня 2004 р.: «Дорогому вчителю і науковому керівнику академіку Грабовецькому В.В. з найкращими побажаннями та подякою».

На фото син Івана Крип'якевича Роман та івано-франківський краєзнавець Володимир Полєк під час роботи наукової історико-краєзнавчої конференції, приуроченої 105-й річниці від дня народження І. Крип'якевича. м. Івано-Франківськ. 1991 р.

Важливим джерелом для вивчення життя і творчості науковців та громадсько-культурних діячів, є, без сумніву, листи. Епістолярна спадщина віддзеркалює ментальність особи, сферу її зацікавлень, морально-етичні норми та естетичні смаки. Жоден офіційний документ не в змозі відтворити справжніх глибоких переживань і настроїв людини. Як правило, в конфіденційних документах люди фіксують свої рішення, а часом і потаємні гадки, не думаючи про те, що в майбутньому їх прочитають історики. Крім того, в листах «простежується» епоха, її специфіка й атмосфера [2, с. 148]. Шкода, але серед приватної колекції В.Грабовецького, що потрапила до нас після його смерті, листування не займає чільного місця. Мабуть, це пов'язано з тим, що за свого життя він передав кореспонденцію з відомими вченими і громадськими діячами в архіви у м. Львові та м. Івано-Франківську. Збереглися, лише окремі листи родинного походження: із сином Богданом, який проживав у м. Торонто (Канада), братами Федором та Іваном з смт. Печеніжина упродовж 1950–1960-х рр., родичами з м. Коломиї та м. Шумськ на Тернопільщині, а також з Херсонщини – з с. Більшовик; окремі відкритки-поздоровлення від родини з нагоди ювілеїв та поодинокі телеграми від близьких родичів.

Володимир Грабовецький (четвертий справа) біля «тисячолітнього» козацького дуба на о. Хортиця. м. Запоріжжя. 1970 р.

Щоправда, збереглося декілька конвертів листування В.Грабовецького з відомими науковцями. Вірогідно, що окремі дослідники надсилали в них свої творчі напрацювання, передусім відбитки статей. Так, власні передруки направляв Володимиру Васильовичу відомий львівський історик, багатолітній колега, з яким він працював в Інституті суспільних наук АН УРСР з середини 1950-х рр., Феодосій Стеблій (праця «Східна Галичина і селянське повстання 1846 р.»), історик з Києва Тетяна Балабушевич (стаття «Рух цін у Східній Галичині в середині XVIII ст.»), що була надрукована в «Українському історичному журналі», № 5 за 1975 р.). Власні статті В.Грабовецькому надсилали також чернівецький історик, професор Павло Михайлина, львівський дослідник Ярослав Ісаєвич, український діаспорний науковець, бібліограф, голова Українського історичного товариства Любомир Винар, старший викладач кафедри історії нового часу Львівського державного ім. Франка університету Ярослав Мельничук та ін. Зокрема, останній надіслав статтю «Економічна розруха в сільському господарстві Сяніцької землі в середині XVII ст.» з побажаннями: «Дорогому другові Володимиру Грабовецькому від автора. м. Львів 15 травня 1959 р.».

В.Грабовецькому надсилали свої вірші та окремі праці чимало краєзнавців та істориків-аматорів. Збереглося, зокрема, листування поета Зіновія Сарамаки, який переслав йому власні поезії з Нью-Йорка в 1992 р. Шкода, але не вдалося віднайти листування В.Грабовецького з його батьком – Василем (зберігся лише конверт і одна фотографія). Мабуть, було б добре якось долучити їх до вище згаданої невеликої за обсягом справи 709 у, що містить кореспонденцію з батьком.

У приватній колекції В.Грабовецького зосередилося чимало листівок із виглядами міст (Єрван, Київ, Харків, Дніпропетровськ, Львів, Алушка, Івано-Франківськ) та карпатськими пейзажами із поздоровленнями з релігійними і державними святами від наукових і громадсько-культурних діячів. Аналізуючи колекцію, нам пощастило натрапити на відкритку з поздоровленням від народного артиста України Василя Зінкевича: «Щасти Вам, Шановний Друже! З пошаною Вашого таланту, В.Зінкевич. 1984 р.».

Таким чином, матеріали особового походження з приватної колекції Володимира Васильовича Грабовецького (зокрема, приватне

листування, нотатки для пам'яті, чернетки і заготовки до книг та статей, часописи й журнали на історичну тематику, вирізки з газет кінця 1980-х – початку 1990-х рр., колекція листівок та фотографій, пам'ятні фотоальбоми) містять багату і різноманітну інформацію, яку зазвичай обходить офіційна історіографія. Особливого значення цей вид першоджерел набуває на тлі сучасного методологічного пошуку у вітчизняній історичній науці, в період популяризації історії повсякденності та антропологічного підходу до вивчення минулого. Сподіваємося, матеріали особового походження з колекції професора Володимира Грабовецького будуть цікавими для науковців, збагатять історичну науку новими фактами.

MATERIALS OF INDIVIDUAL ORIGIN FROM THE PRIVATE COLLECTION OF PROFESSOR VOLODYMYR HRABOVETSKY

Oleg YEGRESHIY, Mykchaylo SYHYDYN

In the article, the author tries to recreate the public-cultural and scientific activities of the well-known scientist Volodymyr Hrabovetsky in Ukraine on the basis of materials of personal origin. Volodymyr Hrabovetsky's private collection is distinguished by representativeness, indicating a wide interest of the author and significant public relations. The scientist collected rich ethnographic and tourist literature, guides and tourist charts.

The private collection focuses on numerous programs of all-Ukrainian and regional conferences of different ages, invitations to various social and cultural events. V. Grabovetsky was often invited to celebratory evenings by well-known people of the city.

The photographs of V. Grabovetsky's private collection are of a highly informative nature. He kept photographs on the background of memorable places, visiting museums, organizing excursions with students and during the period of residence in Lviv and in Ivano-Frankivsk. Many photo documents are devoted to Armenian issues. Existing in the collection V. Grabovetsky also rare photos, little known to the general public. Relatively few photos of personal character. Volodymyr Hrabovetsky also kept a rich collection of microfilms on historical themes in a private collection.

Volodymyr Hrabovetsky kept the clippings from the newspapers of the 1970 s and 1980 s (Transcarpathian truth, Komsomolsk flag, Priкарпатська правда, New Life, and Voice of Pokuttia) on local lore, Cossack and Opryshki subjects. The private archive also contains a selection of magazines "Pereval", "Ukrainian Historical Magazine", "Man and the World", "Volia and the native land", "Science

and Society", "Hutsulshchyna", "Archives of Ukraine", "Kyiv", "Prometheus" etc.

The manuscripts of V. Grabovets'kyi in the 1980 s and 1990 s are few, most of the preserved materials are billets (previous printouts of books and brochures of Grabovetsky published during the 2000s and 2010s). In addition, manuscript workpieces of V. Grabovetsky's performances at the solemn meeting were preserved. Interest is also represented by such sources of personal origin as notes for memory, correspondence, as well as abstracts of dissertation research with donut inscriptions.

Key words: *sources of personal origin, correspondence, photo papers, leaflets, notes for memory, private collection of Volodymyr Hrabovetsky*

Джерела і література

1. Коляструк О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності. Режим доступу: URL <http://history.org.ua/JournALL/xxx/14/16.pdf>

2. Коляструк О.А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності / Коляструк О.А. // Український історичний журнал. 2008. № 2. С. 148.

3. Коляструк О. А. Повсякденність як об'єкт історичного дослідження: окремі методологічні зауваження / О. А. Коляструк // Література та культура Полісся. 2009. Вип. 52. С. 187–196: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkp_2009_52_20.

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ОРГАНІЗАТОР ОСЕРЕДКІВ КРАЄЗНАВСТВА ПРИКАРПАТТЯ

У статті автор робить спробу дослідити краєзнавчу діяльність Володимира Грабовецького, деталізуючи процес створення ним краєзнавчої спілки в обласному центрі Прикарпаття та її районних осередків. Дослідник аналізує краєзнавчий здобуток вченого-історика.

Ключові слова: *Володимир Грабовецький, осередок краєзнавства, краєзнавчі дослідження, народний герой Олекса Довбуш.*

Важливою умовою нового осмислення історії України має бути всебічне вивчення історичної спадщини регіонів – територіальних земель української держави різних періодів. Саме це становить головний зміст краєзнавчих досліджень. Цю думку формував, обґрунтовував та упроваджував професор, доктор історичних наук, перший голова Івано-Франківської обласної організації краєзнавців. Стосовно Прикарпаття вчений зробив неперевершений вклад своїми книгами «Гуцульщина XIII-XIX ст. історичний нарис», «Нариси історії Івано-Франківська», «Нариси історії Прикарпаття»(бт.), «Ілюстрована історія Прикарпаття» (3т.).

Він був ініціатором та організатором написання історії міст і сіл Прикарпаття. Сьогодні видрукувано майже 400 таких книг у кожній з яких є посилання на праці В. Грабовецького. Сам Володимир Васильович був автором близько 207 літописів поселень, зокрема, міст Галича, Калуша, Коломиї, та багатьох сіл.

Майже 50-літня краєзнавчо-пошукова діяльність професора також була присвячена опришківському рухові. Ним виявлено понад 1000 одиниць матеріалів та створено історико-меморіальний музей Олекси Довбуша у Івано-Франківську, Печеніжині, відкрито пам'ятники народному героєві у Космачі, Яремчі, Печеніжині.

Сучасні краєзнавчі дослідження наших земель мають підґрунтям величезний масив знань, які здобули наші попередники і спонукають до нових пошуків, бо краєзнавство Івано-Франківщини як невід'ємний складник українського простору краєзнавчих досліджень має давні багатовікові традиції та вагомі здобутки, що їх започаткували визначні громадсько-культурні діячі і науковці Галичини.

Започатковує свою наукову школу на Прикарпатті у 70х-80х рр.

XX ст. і Володимир Грабовецький.

Наприкінці 80-х років минулого сторіччя відбувається справжній вибух краєзнавчих досліджень. На цей період припадає і створення на Івано-Франківщині першого громадського професійного об'єднання краєзнавців.

У поточному архіві ОО НСКУ знаходимо Протокол конференції Прикарпатського краєзнавчого товариства імені І.Я. Франка від 25 березня 1991 року. Де зокрема, було схвалено статут Всеукраїнської спілки краєзнавців та утворено Івано-Франківську обласну організацію Всеукраїнської спілки краєзнавців, обрано її керівні органи. Головою – Грабовецького В.В., першим заступником Паньківа М.І., заступником Арсенича П.І., відповідальним секретарем Бойко О.В. А вже 17 травня 1991 р. конференція Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців затверджує Статут, який 10 липня також був зареєстрований виконавчим комітетом Івано-Франківської міської ради народних депутатів. (Реєстраційний номер рішення № 242). Його основні положення відповідали Статуту Всеукраїнської спілки краєзнавців, зареєстрованому Постановою №226 від 24 серпня 1990р. Ради міністрів Української РСР.

Організація спілки та її голова були на передньому краї боротьби за національно-культурний розвиток, відновлення історичної пам'яті українського народу.

За ініціативи В.В. Грабовецького 17 травня 1991 року на пленумі організації було прийнято звернення до всіх краєзнавців Прикарпаття такого змісту: «Дорогі любителі і шанувальники рідного Прикарпатського краю!

Ми, учасники Пленуму Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців звертаємось до Вас всіх із гарячим зверненням: примножуйте свої зусилля, щоб наше і наступне покоління знали свій отчий світильник, свої історичні, культурні і мистецькі традиції, які залишили наші батьки, діди і прадіди.

Прикарпаття – мальовничий і багатий на історичні, літературні, мистецькі, етнографічні, фольклорні традиції. Край, де протягом багатьох століть пропливали славні літописні сторінки історії та культури.

Віками тут відкладалися неоцінені скарби народної творчості, архітектури, класичного розвитку досягло народне, прикладне і

декоративне мистецтво, особливості етнографії в гуцульському, бойківському, покутському і опільському регіонах.

Наш прикарпатський народ стогнав століттями під гнітом багатьох іноземних імперій. Але, будучи в окопах гноблених і переслідуваних на своїй споконвічній землі, український народ не зламався, не забув священні настанови своїх предків любити рідний край, примножувати його традиції.

Великий Каменяр Іван Франко учив нас знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об'єднаного організму. І цим об'єднаним організмом стає на сьогодні новостворена Івано-Франківська обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців.

В II завдання входить піднести із забуття священної традиції нашого люду. Ми, учасники Пленуму, звертаємося до всіх, кому не байдужий наш рідний край, вступайте в ряди обласної краєзнавчої спілки, створюйте осередки в населених пунктах Покуття, Гуцульщини, Бойківщини, Опілля, збирайте документи свого славного минулого, фольклорні, історичні, етнографічні матеріали, літературно-мистецькі пам'ятники, відновіть забуті і розриті могили своїх славних предків, не залишайте без пам'яті ні одного краєзнавчого об'єкту. Лише таким чином ми зміцнимо і збагатимо наші священні традиції в час національного і духовного відродження України».

Так емоційно і посутньо розпочиналася історія нашої ОО ВСК. Нового імпульсу пошуково-дослідницькій діяльності надало проголошення Декларації про державний суверенітет у липні 1990 р., а пізніше незалежності Української держави.

У тому часі В. Грабовецький від імені Спілки, як її очільник гаряче вітав ці віколомні події, написавши відозву під назвою «Воскресла українська державність». Наголосимо на слово «воскресла», адже цим словом вчений підкреслює тяглість нашої історії державності, яка народилася у сиву давнину та була нищена, бита і вбита її ворогами московськими, польськими, литовськими та своїми захланними «правителями».

Думаємо, буде слушно передати текст цього документу повністю: «Віки відраховували шість історичних віх в історії української державності. 1 грудня 1991 року вписане золотими буквами в героїчний літопис української державності. «Так» український народ

в більшості своїй, понад 90% голосуючих у Всеукраїнському референдумі одностайно підтвердив бути незалежній Україні і цим остаточно закріпив Акт незалежності України, прийнятої 24 серпня 1991 року Верховною Радою України, та Декларація про суверенітет, прийняту 16 липня 1990 року тим же українським народним парламентом.

Наша багатовікова і багатостраждальна Україна натерпілася багато. Її живе тіло після української княжої державності розшматували ворожі сусіди-держави Литва, Польща, Угорщина, Молдавія, а згодом і самодержавна Росія, силою поставили на коліна. Але вона піднімалася з колін і неодноразово боролась за свою державність під Литовським пануванням (XIV–XVст.) в час виникнення українського козацтва та створення славнозвісної Запорізької Січі, цієї демократичної християнської республіки (XV–XVI ст.), вікопомної української державності пам'ятних часів Хмельниччини (1648–1657 рр.), мученої лютим царизмом, але нескореної Гетьманщини (1658–1764 рр.) та проголошенням української соборної державності в 1918 році Четвертим універсалом Української Народної Республіки.

Але лиха доля завжди підкошувала Українську державну незалежність, її опутала лицемірними декретами новостворена більшовицька імперія, внаслідок чого була втрачена самостійність, виборену у вогні священної національно-визвольної боротьби не лише на Великій Україні, але й в західноукраїнських землях. Жорстока тоталітарна система сталінщини замучила дикими репресіями і голодомором мільйони, мільйони українців, в першу чергу її мозок – творчу інтелігенцію, а добила нашу Україну брежнєвщина, нанісши на її зболіле тіло, Чорнобильське лихоліття, невигоєну рану.

Здавалося, Україна на вічно загибає. Але милосердний Господь Бог допоміг не лише скинути кайдани більшовицько-комуністичної неволі, але домогтися державної незалежності і цим способом відчепитися від облудної федералістичної московської колісниці – центра, який висисав соки з нашого уярмленого століттями народу.

Справдилися початкові слова нашого національного гімну «Ще не вмерла Україна, ні слава ні воля». Над Верховною Радою України замайорів синьо-жовтий стяг, а 1 грудня 1991 року на вічно стане вікопомною датою, коли від Дону до синіх Карпат український народ

одноставно підтвердив свою Українську державність, вириваючись з пут на волю, щоб в сім'ї світових держав зайняти своє гідне місце і розцвісти в економічному і культурному відношеннях. Нелегко буде перебороти нашому волелюбному народові всі економічні труднощі, але вже на волі трудолюбності нашого люду зможе подолати всі ці перепони і заявити всьому світові, що воскресіння Української державності запанує у всій своїй величі.

Краєзнавці Прикарпаття, як і всієї України, радіють з цієї ясної Першого грудневої зорі Української державності. Вони в своїй краєзнавчій роботі зможуть вільно вивчати свій край, його національні традиції, духовне життя, історію, культуру, пам'ятники минувшини так багато знищених нашими ворогами, допомогти відновити могили національних героїв, підняти із забуття імена чесних і відданих борців за волю України, забутих письменників, істориків, краєзнавців.

Вони, саме вони, в глуху ніч польської офензиви, комуністичної диктатури боролися, як могли і як уміли, в умовах переслідування партійно-бюрократичної системи рятували від остаточної загибелі наші святині, пам'ятки героїчного минулого, старалися всупереч жорстокої комуністичної цензури публікувати статті, книги про рідний край, його історію і національну гордість.

Хай простять нам наші діти і внуки, живучи в незалежній соборній Україні, що ми не змогли багато в цьому лихолітті зробити, але намагалися всіляко збагачувати самосвідомість закутого народу. Але настає час в своїй рідній і власній хаті на своєму духовному полі відновити все те священне, що формує високу українську національну самосвідомість. Господи, допоможи незалежній Україні відродити її заможне і щасливе життя народу, його героїчну історію, скарби народу – пам'ятники, культуру, демократію і традиції».

В. Грабовецький з подвоєною енергією береться до розбудови ОО ВСК.

Одразу після створення обласної організації зусилля керівництва й активу спрямовується на те, щоб налагодити контакти з усіма краєзнавцями та створити реєстр дослідників, які проживають у містах і селах Прикарпаття. Розпочинається робота по створенню спочатку трьох осередків спілки – на Гуцульщині в Косові, Бойківщині в Долині, Опіллі у Рогатині.

До середини 1990-х років такі осередки розпочинають працювати

в інших районах і містах. Так, 12 червня 1996 р. газета «Народна воля» № 44(57) орган Надвірнянської районної ради, поміщує тематичну сторінку «Отчий світильник» Надвірнянської районної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців. Тут же повідомляється, що 20 березня 1996 р. у Надвірнянському домі «Просвіта» відбулася установча конференція краєзнавців, де створено районну організацію Всеукраїнської спілки краєзнавців. Головним завданням організації визначено розвиток краєзнавчого руху в органічному поєднанні всіх його державних, громадських і шкільних форм, залучення до пізнання рідного краю широких верств населення, особливо молоді. Наголошено на необхідності створення секцій історичної, пам'яткоохоронної, літературно-мистецької, фольклорно-етнографічної, географічно-природничої, туристсько-екскурсійної, юних мандрівників, лекторської групи. Окрім цих напрямів, для діяльності краєзнавців окреслено завдання щодо створення осередків у школах, на підприємствах, в установах, зокрема, в кожній школі залучати учнів до написання історії рідної школи, свого села або окремого історичного пам'ятника, чи історичної пам'ятки. Такі осередки планувалося створювати під керівництвом правління і голови В. Грабовецького у більшості міст та районів Прикарпаття. Уже у першому півріччі 1991 р. стан цієї роботи обговорювався на Пленумі правління ОО ВСК.

Значна увага голови ОО ВСК Грабовецького зосереджувалася на популяризації мети і завдання роботи краєзнавців через масові заходи та у засобах масової інформації – радіо, газетах, телебаченні.

Зокрема, на обласному радіо відбувся виступ на тему «Спілка краєзнавців та її завдання», що дало колективні виїзди керівництва спілки в установи, організації міста та області. Була складена тематика лекцій, інших публічних виступів з різних напрямів краєзнавства.

Практично з початку заснування обласного телебачення «Галичина» в листопаді 1991 р. В. Грабовецький плідно співпрацював як провідний історик та очільник спілки з його редакцією. Було започатковано рубрику «Історія Прикарпатського краю». До цього спричинилися численні звернення вчителів, викладачів щодо подачі матеріалів з історії нашого краю від найдавніших часів до сучасності. Програма була щотижневою та спрямованою на національне і патріотичне виховання шкільної та студентської молоді.

Цій меті слугували проведені регіональні науково-теоретичні конференції, присвячені 500-річчю запорозького козацтва, 100-річчю наукового товариства імені Шевченка, 120-річчю з дня народження Богдана Лепкого, тематичного вечора до 115-річчя Гната Хоткевича, тематичних виставок 50 років УПА, «Некрополі Прикарпаття» та інших заходів організованих обласною організацією Всеукраїнської спілки краєзнавців.

Поряд із насиченою науково-просвітницькою, дослідницькою роботою ОО ВСКУ, очолювана В.Грабовецьким здійснювала організаційно-структурну розбудову організації. Так, одним з розпоряджень голови для ведення практичної діяльності створювалися чотири структурні підрозділи: виконавча дирекція, туристсько-екскурсійний відділ, лекторська і видавнича групи та економічна служба.

Видатний вчений Арістотель влучно зауважив: «Ніщо так не виснажує людину, як тривала фізична бездіяльність».

Такі плани і масштабна діяльність ОО ВСК потребували певного матеріального підґрунтя. Володимир Васильович направляє ряд звернень до керівників підприємств такого змісту: «Третій рік діє на Прикарпатті створена обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців. До її складу ввійшли провідні наукові і провідні відомі краєзнавці-аматори, які глибоко усвідомлюють ту істину, що для того, щоб по-справжньому любити свій рідний край, його треба добре знати. Знання історії та культури рідного краю звеличує людину, розширює її світогляд і водночас служить своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколіннями нинішніми і прийдешніми. Основним завданням нашої спілки є всебічне дослідження історії Прикарпаття, що стане складовою частиною створення правдивої історії незалежної України. Це водночас є складовою ланкою національно-культурного відродження народу, піднесення його історичної свідомості.

У планах спілки – підготувати і видати найближчим часом десятитомні дослідження «Нариси історії Прикарпаття» (вже вийшло друком п'ять томів), «Історії міста Івано-Франківська», «Видатні діячі української науки і культури», «Національні герої України – уродженці Прикарпаття» та ін. Плануємо також вирішити питання про продовження видання краєзнавчого журналу.

Для позитивного вирішення згаданих краєзнавчих робіт потрібні

кошти. Тому наша добровільна громадська організація звертається до Вас з проханням надати фінансову допомогу в розгортанні її роботи по вивченню і популяризації історії рідного краю. Ваша турбота про краєзнавство – це один із шляхів оновлення України, її національного і культурного відродження».

Варто окремо наголосити на підсумках організаторської, наукової, дослідницької, пропагандистської роботи В. Грабовецького та очолюваної ним організації Всеукраїнської спілки краєзнавців у видавничій діяльності. Можемо стверджувати, що на початку 1990-х років для дослідницької діяльності краєзнавців виникли сприятливі умови. Зокрема, щоквартальний часопис Івано-Франківська. Обласна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців (1992 рік) «Краєзнавець Прикарпаття», де під рубриками «Наші духовні цінності», «Літописці Прикарпаття», «Збережемо пам'ятки історії і культури» друкуються результати краєзнавчих досліджень членів спілки (вийшло два числа видання).

Велика активність дослідників рідного краю та ідеї В. Грабовецького реалізовувалися під час проведення наукових конференцій. Так розпочато в 1995 році проведення Прикарпатських історико-краєзнавчих наукових конференцій.

У 1990-х роках такі конференції відбувалися щорічно та гуртували на пленарних і секційних засіданнях 40–50 краєзнавців, викладачів вишів, аматорів, педагогів загальноосвітніх і професійних навчальних закладів Івано-Франківщини, зокрема, Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, Івано-Франківського краєзнавчого музею, обласної організації українського товариства охорони пам'яток історії та культури, обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді. Логічним їх завершенням було видання матеріалів конференції.

Принагідно зазначимо, що упродовж 90-х років ХХ ст. під егідою Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців побачили світ близько 50 окремих видань дослідників минувшини Прикарпаття.

Отже, як підкреслювали учасники звітної-виборної конференції (1996р.) у першій половині 1990-х років: «правління і президія обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців у звітному періоді провели деяку роботу по вивченню рідного краю за допомогою активістів як обласного центру так із числа подвижників з

районів. У склад Спілки залучено біля 50 краєзнавців з різних установ області та районних центрів. Створено чотири осередки Спілки: в Надвірнянському, Коломийському, Долинському і Галицькому районах. Протягом звітнього періоду правління і президія провела 20 засідань президії, на яких обговорювала найбільш актуальні питання роботи.

Тільки деякі комісії (популяризаторсько-інформативна, голова Б.М.Гаврилів, географічно-природнича, – голова В.К. Сельський, туристично-екскурсійна, голова Г.О. Кулинич) проводили деяку свою роботу. Решта комісій залишалися пасивними, не активізували своєї роботи. У звітньому періоді значно активізувала свою роботу видавнича комісія, яка видала під своєю егідою понад 30 різних видань.

Було організовано Історико-меморіальний музей Олекси Довбуша з нагоди 250-річчя з дня загибелі легендарного героя. Активістами спілки проведено ряд науково-теоретичних конференцій: 500-річчя повстання під проводом Мухи (1490), 500-річчя виникнення українського козацтва (1492), 105 і 110-річчя від дня народження академіка І. Крип'якевича, 125, 130-річчя від дня народження академіка М. Грушевського, 150-річчя від дня народження історика Ю. Целевича (1991,1993,1996рр.), 50-річчя з дня смерті митрополита Андрея Шептицького, 400-річчя з дня народження Б. Хмельницького (1995) та ін.

Члени спілки брали активну участь у ряді обласних, республіканських науково-теоретичних конференцій, виступали з лекціями на національних урочистостях. Однак в роботі спілки були деякі прогалини. По-перше, спостерігалася велика текучість у складі керівництва спілки (відповідального секретаря, бухгалтера). Керівництво спілки не домоглось утворення більшої кількості осередків спілки у районах і містах обласного призначення. Спостерігалася слаба робота більшості комісій. Це стосується таких комісій – історичної, фольклорно-етнографічної, мовно-літературної».

Як бачимо керівництво спілки критично оцінювало свою роботу та намагалось усунути недоліки і заповнити прогалини організаторської функції правління.

Слід наголосити на ще одному аспекті діяльності ОО ВСК, а саме налагодженні міжнародних контактів переважно з українцями, які

мешкають на теренах сьогодні інших держав, а в минулому українських етнічних землях. Знаходимо, зокрема, письмові свідчення таких відносин з українцями Перемишля (Польща). Делегація спілки та хор Будинку вчителя м. Івано-Франківська запросили дирекцію школи початкової №17 у Перемишлі ім. М. Шашкевича до участі у заходах присвячених датам українського календаря.

Підсумовуючи короткий виклад організаторської праці Володимира Грабовецького по налагодженні краєзнавчої діяльності на Прикарпатті, можемо сказати, що перші осередки краєзнавців обласний, районні, міські були створені завдяки великій роботі і зусиллям його однодумців, а цими плодами користуємося і сьогодні.

ДОСВІД СПІВПРАЦІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. І.ФРАНКА З АКАДЕМІКОМ ВОЛОДИМИРОМ ГРАБОВЕЦЬКИМ

У статті аналізується багатолітня співпраця Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І.Франка з академіком В. Грабовецьким. Розглядаються питання популяризації його історичних досліджень через різноманітні бібліотечні форми (презентації нових видань, творчі зустрічі, книжкові виставки), використання його авторського фонду, тематичні бібліографічні видання та інтернет-ресурси, створені фахівцями обласної книгозбірні, ознайомлення краян з науковим доробком вченого через засоби масової інформації.

Ключові слова: бібліотека, Володимир Грабовецький, популяризація, історичні дослідження, бібліотечні форми, бібліографічні видання, інтернет-ресурси.

Свою головну місію сучасні бібліотеки вбачають у залученні широких верств населення до духовного та інтелектуального розвитку, читання, пізнання історико-культурної спадщини українського народу, організації змістовного дозвілля. Територія бібліотеки сьогодні – це громадський простір для творчого спілкування, набуття нових знань, знайомства з новинками літератури, зокрема про рідний край.

Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка, де зосереджені найбільший в області краєзнавчий фонд і відповідна бібліографія, займає одне з провідних місць у процесі досліджень історії Прикарпаття, збору матеріалів для написання історії окремих населених пунктів, підготовки майбутніх дослідників минувшини краю. Як зазначає професор Харківської державної академії культури Н. Кушнарєнко, “бібліотечне краєзнавство – це відносно самостійна інтеграційно-цілісна сфера професійної бібліотечної діяльності, спрямована на задоволення краєзнавчих інформаційних потреб суспільства й особистості” [5, с. 56].

Особливо плідною в галузі краєзнавства була багатолітня і

багатоаспектна співпраця колективу ОУНБ ім. І. Франка з академіком Володимиром Грабовецьким як визначним дослідником історії України та Прикарпаття.

У бібліотеці часто відбуваються творчі зустрічі з дослідниками історії краю, презентуються нові краєзнавчі видання за участю авторів, проходять конференції, круглі столи, краєзнавчі студії, панорами тощо. Серед масових заходів краєзнавчого спрямування, які викликали широкий резонанс у громадськості, читачів, засобів масової інформації, слід назвати зустрічі з академіком В. Грабовецьким. За життя академіка у стінах обласної книгозбірні відбулося декілька творчих зустрічей та презентацій його видань. Особливо запам'яталася багатьом присутнім презентація книги “Ой попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький”, під час якої вчений розповів про багатолітнє вивчення життя і діяльності народного героя. Часто виступав Володимир Васильович на різних краєзнавчих заходах, презентаціях нових книжок про історію нашого краю, які проводила обласна бібліотека, де висловлював своє бачення досліджень минувшини Прикарпаття.

Бібліотечні працівники укладають чимало зусиль для популяризації наукового доробку вченого серед широкої громадськості, зокрема тих, хто активно цікавиться питаннями місцевої історії.

Якомога ефективніше демонструвати досягнення в різноманітних напрямках науки і техніки, фундаментальних дослідженнях, розповідати користувачам про доробок вчених Івано-Франківщини, які спричинилися до вагомих наукових досягнень, – одне з завдань бібліотеки. У рамках проекту “Вчені Івано-Франківщини” щорічно представляються широкому загалу праці наших провідних науковців. Розпочався цей проект з презентації наукового доробку, викладацької та дослідницької діяльності В. Грабовецького на розгорнутій книжково-ілюстративній виставці-персоналії “Академік Володимир Грабовецький: вчений, педагог, краєзнавець”, під час якої читачі бібліотеки мали можливість ознайомитися з усією палітрою видань визначного історика та літератури про нього.

Життю і науковим дослідженням Володимира Васильовича присвячувалися ювілейні книжкові виставки: “Володимир Грабовецький – патріарх істориків Прикарпаття” (2008), “Володимир Грабовецький: невтомний подвижник історії” (2013). З нагоди 200-

ліття від дня народження великого Кобзаря у 2014 р. експонувалася тематична книжкова виставка “Шевченкіана академіка Володимира Грабовецького”. До 90-ліття від дня народження академіка влітку 2018 р. у рамках циклу “Вчені Прикарпаття” функціонувала ювілейна книжкова виставка “Академік Володимир Грабовецький – видатний літописець історії Прикарпаття”, де читачі могли більше дізнатися про нашого видатного краянина та познайомитися з його науковим доробком.

Якісному формуванню краєзнавчих бібліотечних фондів сприяла налагоджена тісна співпраця з В. Грабовецьким, його впевненість у широких можливостях обласної бібліотеки в питаннях збереження і популяризації книжкових надбань. Це спричинилося до створення персонального авторського фонду вченого, який на сьогодні налічує 327 видань. Інформація про склад фонду акумульована в бібліографічному каталозі “Колекція книг Володимира Грабовецького у фондах ОУНБ ім. І.Франка”, підготовленого працівниками відділу краєзнавчої літератури в 2011 році [3].

Нові поступлення від вченого до його авторського фонду представлялися до уваги користувачів як на вебсайті бібліотеки у розділі “Нові видання”, так і на обласному радіо.

Працівники Івано-Франківської ОУНБ приділяють багато уваги створенню краєзнавчої бібліографії, як “єдиного виду бібліографії в посібниках якого максимально широко і повно представлені документи, що вміщують різноманітні відомості про окремі території в середині країни” [4, с.58].

Значним попитом користується ціла низка підготовлених тематичних бібліографічних покажчиків до ювілейних дат в історії краю: “Галицько-Волинська держава: історія, постаті, культура” (2009), “Славетна галичанка: Роксолана в історії, літературі, мистецтві” (2005), “Етнографічні регіони Прикарпаття: матеріальна і духовна культура” (2009), “Фольклорні скарби Прикарпаття” (2010), “Голос з вершин духовності: до 150-річчя від дня народження митрополита Андрея Шептицького” (2015), “ЗУНР: історія, постаті, чин” (2018) та ін. Вийшло чотири випуски бібліографічних каталогів “Широкий світ малої батьківщини: історія населених пунктів Івано-Франківщини” та “Друковане слово Прикарпаття”, до яких включено перелік книг, написаних вченими, літераторами і краєзнавцями області, зокрема В. Грабовецьким. Представлені його видання й у

каталогах книжкових виставок, присвячених видатним українським історикам, зокрема, “Великий син великого народу: до 145-ліття Михайла Грушевського”(2011) та “Іван Крип’якевич: задля науки, нації, держави: до 125-ліття від дня народження” (2011). Книги академіка увійшли до ювілейних бібліографічних покажчиків “Іван Франко і Прикарпаття” (2006) і “Тарас Шевченко і Прикарпаття” (2014). Біографічну довідку В. Грабовецького та бібліографію його наукового доробку можна знайти в “Календарі знаменних і пам’ятних дат Івано-Франківської області на 2018 рік” [2, с. 58–60].

Бібліотека надає також вільний доступ до електронних ресурсів з питань краєзнавства. Тому до 85-ліття В. Грабовецького був підготовлений вебліографічний покажчик “Академік Володимир Грабовецький: крізь призму інтернет джерел” [1], що мав на меті всебічно ознайомити краєзнавців, викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться місцевою історіографією, з інтернет-джерелами про визначного дослідника минушини України та Прикарпаття, професора Володимира Грабовецького. Покажчик охоплює вебліографічні джерела станом на 31 Травня 2013 р. Матеріали систематизовано за розділами: – біографія В. Грабовецького; науковий доробок вченого; вшанування історика В.В. Грабовецького; статті про В. Грабовецького. Вебліографічний покажчик представлений у глобальній мережі на вебсайті обласної бібліотеки.

На сайті обласної бібліотеки акумулюється чимало цікавої краєзнавчої інформації, зокрема в базах даних і розділах “Івано-Франківщина: минуле і сьогодення”, “Гуцульщина”, “Іван Франко і Прикарпаття”, “Календар знаменних і пам’ятних дат Івано-Франківської області”, “Нові видання”. У всіх цих базах даних користувач інтернету знайде бібліографічні посилання на книжкові дослідження академіка. Інформацію про нього можна також знайти на нашому сайті у БД “Відомі люди Прикарпаття”.

Усі заходи за участю Володимира Васильовича, його нові видання постійно рекламувалися в місцевих ЗМІ та у власній рубриці ОУНБ “Скарбниця” на обласному радіо.

Працівники обласної книгозбірні продовжують популяризацію наукового доробку академіка В. Грабовецького. Його видання займають чільне місце на тематичних книжкових виставках з питань історії України і Прикарпаття. Усі одиниці його авторського фонду активно використовуються читачами обласної бібліотеки, серед яких

чимало науковців, спеціалістів, краєзнавців-аматорів, студентів вищих навчальних закладів, зокрема, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, широкий загаль читачів, які цікавляться історією.

Джерела та література

1. Академік Володимир Грабовецький: крізь призму інтернет джерел : до 85-річчя / уклад. І. Фатафутдінова ; відп. за вип. Л. Бабій ; Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І.Франка. Івано-Франківськ, 2013. 12 с.
2. Календар знаменних і пам'ятних дат Івано-Франківської області на 2018 рік / уклад. В. М. Хімейчук ; відп. за вип. Л. В. Бабій ; Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 2017. С. 58–60.
3. Колекція книг Володимира Грабовецького у фондах ОУНБ ім. І.Франка бібліогр. каталог / Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І.Франка. Івано-Франківськ, 2011. 10 с.
4. Краєзнавча робота в бібліотеках України : інформ. бюлетень. Вип. 22 / Нац. Іст. Б-ка України : підгот. : В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, І. В. Чеховська ; ред. Т. С. Кудласевич ; відп. за вип. А. В. Скорохватава. – К. : Вид. дім «Вініченко», 2011. 150 с.
5. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство / Н. М. Кушнарєнко. К. : Знання, 2007. 502 с.

Annotation. The article analyzes the longlasting cooperation of Ivano-Frankivsk oblast universal scientific library named after I. Franko with academic Volodymir Grabovetskiy. It describes the popularization of his investigations of the regional history and famous historical persons of Ukraine and Ivano-Frankivsk region through different librarian forms, bibliographical issues and Internet-resources, prepared by specialists of the library.

Clue words: cooperation, library, V. Grabovetskiy, popularization, regional investigations, librarian forms, bibliographical issues, Internet-resources.

ЕПІСТОЛЯРІЙ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРОВАНОЇ ДІЙСНОСТІ 1950–1980-х рр.

У статті показана радянська цензурована дійсність 1950–1980-х рр., в якій працював Володимир Грабовецький і творився його науковий доробок. У статті коротко проаналізовано листування вченого з родичами та українськими радянськими істориками 1950–1980-х рр., ще зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Листування з радянськими істориками стосувалося різних аспектів діяльності професійної діяльності В. Грабовецького: збору наукових матеріалів, підготовки до захисту кандидатської і докторської дисертацій, участі у виданні колективних монографій, співпраці з академічними науковими установами (Інститут історії АН УРСР, Інститут суспільних наук АН УРСР). Автор відзначає, що збережений Володимиром Грабовецьким епістолярний корпус джерел є корисним для сучасних українських дослідників, що вивчають тему впливу цензури на українську радянську історичну науку і думку в системі Академії наук УРСР.

Ключові слова: *радянська історична наука, ідеологія, цензура, Володимир Грабовецький, Інститут історії АН УРСР, Інститут суспільних наук УРСР, листування.*

Наукова діяльність Володимира Грабовецького в 1950–1980-х рр. розвивалася в умовах жорсткого контролю радянського партійно-політичного режиму в усіх сферах суспільного життя країни. У першу чергу, він був спрямований проти інтелігенції – носія української національної ідеї. Українська інтелігенція мусила пристосовуватися до постійного ідеологічного, політичного й морального тиску.

Трагічну долю розділяла й українська наука, зокрема гуманітарна, закута в пута офіційної ідеології. Під особливим наглядом перебувала історична наука, яка впродовж десятиріч існування компартійно-тоталітарного режиму, вульгаризованої марксистської ідеології озброювала дослідників минулого як «бійців ідеологічного фронту». У радянські часи історик мав свідомо писати в дусі єдино правильної марксистко-ленінської теорії, а якщо факти суперечили цьому, то тоді, як у відомому вислові, «біда фактам» [5, с. 7].

З іншого боку, як зауважує син Володимира Грабовецького Богдан, базована на запозиченнях з цензурної практики Російської імперії, в Радянському Союзі цензура трансформувалася в багатостадійну систему тоталітарного контролю над творчою думкою з постійно поповнюючими джерелами інформації про об'єкти заборони. І якщо царська цензура вчила «як НЕ писати», то радянська цензура модифікувала цю концепцію у більш категоричну формулу «ЯК писати» [2, с. 314].

Безумовно, гостро відчували на собі вплив цензури науковці. У галузі гуманітарних наук вона була перепорою для вільних обмінів думками, гальмом у формуванні оригінальних спостережень тощо. Цензура супроводжувала становлення й розвиток творчості Володимира Грабовецького, істотно впливаючи на перспективи досліджень, зміст і форми реалізації його наукових здобутків.

До того ж представники радянської влади вважали місцевих вчених «запеклими українськими буржуазними націоналістами». Після вбивства Я. Галана посилювалися репресивно-каральні дії радянської влади. У другій половині 1940-х рр., будучи студентом Львівського університету, Володимир Грабовецький ледь не був виключений з лав цього вищого навчального закладу. Його звинуватили в «українському буржуазному націоналізмі». Студент В. Гайворонюк заявив, що В. Грабовецький поділяє ідеї «мюнхенської зграї», маючи на увазі українських емігрантів, та відвідує церкву і є сином попа. В той час в університеті на всіх факультетах проходили збори, на яких піддавали анафемі так званих українських буржуазних націоналістів. І лише коли університетські чиновники на свої запити не отримали з місця народження В. Грабовецького необхідного їм підтвердження, студента залишили в спокої. Проте в характеристиці на місце праці деканат записав, що В. Грабовецький виключався з університету [7, с. 20].

Пізніше, коли В. Грабовецький працював у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР на посаді наукового співробітника, номенклатурна партійна львівська верхівка переслідувала тамтешні прояви української національної самосвідомості. Особливо це стало помітно після смерті академіка Івана Крип'якевича, коли Інститут очолив колишній партійний функціонер. Володимир Грабовецький у своїх спогадах згадував: «З метою ідейного посилення марксистко-ленінського впливу» він

(мабуть, М. Олексюк – новий керівник Інституту суспільних наук АН УРСР. – *А. К.*) підганяв під визначені шаблони всю тематику в науково-дослідницьких працях з історії України й історії української літератури, філософії. Зникли назви відділів «історія України», «української літератури», «українського мовознавства», вони замінювалися іншими, більш актуальними тоді назвами» [3, с. 107–108].

У більшості наукових праць, які виходили з-під пера українських радянських істориків у 1950–1980-х рр., обґрунтовувалася прогресивна роль Комуністичної партії, класової боротьби як рушійної сили історії і т. п. Дві третини місця в «Українському історичному журналі», який почав виходити в період хрущовської «відлиги», було приділено періоду після 1917 р. [5, с. 8].

Наперекір усім догмам тогочасної історичної науки Володимир Грабовецький, починаючи свою наукову кар'єру, обрав непопулярні для радянського тоталітарного режиму і цензури періоди дослідження вітчизняної історії – середньовічну і новочасну доби. Зокрема, опришківський рух стає провідною науковою темою дослідника. Опрацювання даної проблеми в умовах неофіційного табу на вивчення козаччини, середньовічної і новочасної історії загалом набувало особливого суспільного звучання. Цікаво, що перша стаття В. Грабовецького з'явилися на сторінках газети містечка Винники біля м. Львова «Радянське життя» і була присвячена славному українському гетьману Б. Хмельницькому. Про те, в яких умовах писалося в радянські часи, В. Грабовецький згадував: «... Тематика минулих століть не популяризувалася, вважалася неактуальною, нерідко доводилося чути у видавництвах про «неактуальність» теми, «патріархальщину» й т. д.» [1, с. 89].

Його син Богдан Грабовецький, аналізуючи труднощі виходу свого батька на якісно нові наукові горизонти, описав систему цензурування історичних праць, які мали вийти у світ в умовах жорсткої радянської інтелектуальної дійсності: «Технологія проходження публікацій до друку починалась з обговорень окремих розділів планових публікацій, які проводились на рівнях творчих груп, засіданнях науково-дослідних секторів, відділів, виключаючи будь-які відхилення від офіційної доктрини. Цензурними вимогами керувались на засіданнях вчених рад, які були колективним гарантом «належного» ідейно-теоретичного рівня, що означало «політично

надійно». Автор зауважує, що були ще два етапи попередньої інспекційної процедури, уже на рівні Президії Академії наук УРСР: 1) обговорення відповідними Відділеннями Президії АН УРСР проспектів видавничого плану; 2) розгляд і затвердження Тематичного плану запропонованих до публікації робіт Науково-Видавничою Радою Президії АН УРСР [2, с. 316–317].

У таких непростих цензурованих умовах творився науковий доробок Володимира Грабовецького. Щоправда, можна було «пройти» контрольні варті цензури «коротшим шляхом»: висловити вимушене «вірую» офіційній ідеології, сформулювати назву праці в ідеологічно витриманій формі, обурливо піддати критиці тих авторів, на творчості яких був начеплений ярлик неблагонадійності, і, таким чином, зберегти власний плід наукової творчості [2, с. 317].

Але такий «шлях» реалізації наукових задумів Володимир Грабовецький не обрав і став в один ряд з такими українськими істориками, як Ф. Шевченко, М. Марченко, О. Голобуцький, О. Апанович, О. Компан, В. Баран, Я. Ісаєвич, В. Смолій, І. Гуржій, М. Котляр, О. Гуржій, Я. Дашкевич, Ф. Стеблій та ін., котрі реалізували вартісні наукові проекти в радянський час.

Чи міг Володимир Грабовецький відкрито висловлювати свої наукові судження і міркування, які йшли на противагу «лещат радянської цензури». Безумовно, що ні. А от писати листи до своїх колег-істориків і обмірковувати та аналізувати окремі актуальні питання вітчизняної історії періоду середньовічної і новочасної доби, звичайно, що так.

Зазначимо, що Володимир Грабовецький залишив велику домашню бібліотеку. Ще за життя частину її він наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. перевіз у відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Серед розмаїття матеріалів з особистого архівного фонду, який значиться під номером 268, привертають увагу листи, поштові картки, привітальні телеграми, що складені в чотири великі папки [6, с. 198–331]. Фактично цей комплекс джерел яскраво ілюструє тернистий життєвий шлях вченого протягом кінця 1940-х – першої половини 1990-х рр. Оглядаючи листи, можна почерпнути багато цікавих фактів з професійної діяльності історика, починаючи ще з середини ХХ ст.

Умовно опрацьований епістолярій Володимира Грабовецького

можна поділити на чотири частини. До першої групи належать родинні листи, що відносяться до того періоду часу, коли Володимир Грабовецький формувався як молодий і талановитий науковець і якому, мабуть, потрібна була моральна підтримка з боку родини. Друга група листів і поштових карток є найбільшою. Це листування з відомими науковцями-істориками, що охоплює більше ніж півстолітній період – з середини 1950-х рр. і до кінця 1990-х рр. Оригінальною за наповненістю і змістом матеріалу є третя група епістолярію – листування з урядовими організаціями, громадсько-політичними, релігійно-церковними і національно-культурними установами та діячами. Це не тільки листи, але й дарчі автографи, звернення, клопотання тощо. Переважна більшість їх написана в період незалежної України, відображають активну громадську і наукову позицію історика. Невеличкий пласт листів зосереджений у четвертій групі. Це листування з діаспорою. Осібно виокремили п'яту частину епістолярної спадщини – привітання Володимира Грабовецького з ювілеями [4, с. 141–151].

Нас зацікавила перша і друга група епістолярної спадщини вченого – родинні листи та епістолярій з українськими істориками, які творилися в умовах непростої радянської цензурованої дійсності 1950–1980-х рр.

Серед першої групи листів цікавими, на наш погляд, є листи батька Василя Грабовецького до сина Володимира [6, с. 198–200]. Зі змісту чотирьох опублікованих листів, написаних на початку 1950-х рр., можна помітити щире батьківську любов до свого сина, який у складних умовах сталінського тоталітарного режиму навчався на історичному факультеті Львівського державного університету ім. І. Франка, а згодом працював молодшим науковим співробітником відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Батько був віруючою людиною і завжди бажав добра синові та його сім'ї, про що свідчать його напутні слова в одному з написаних листів: «Слава Ісусу Христу! Дорогий Сину Влодку. Поздоровляю Тебе і Твою Родину добрим здоров'ям і щастям, і прошу Господа Бога Благословенства і молитви над Твоєю працею, дай Тобі Боже Кріпість і силу до праці». Варто зауважити, що селяни краю в той час жили у скрутному становищі. Бачимо з прочитаного, що батько просить матеріальної допомоги у сина, аби якось вижити, тим більше хворою лежала мати [6, с. 199].

Великий пласт листів, поштових карток та привітальних телеграм стосується його наукової діяльності в 1950–1980-х рр. Володимир Грабовецький підтримував наукові зв'язки з близько 60 вченими і культурними діячами не тільки України, але й Польщі, Росії, Словаччини тощо. Ми вибірково опрацювали листи більше двадцяти вчених до В. Грабовецького. Серед них такі відомі історики радянської доби, як О. Апанович, Г. Гербільський, І. та О. Гуржії, В. Дядиченко, Я. Ісаєвич, М. Ковальський, П. Толочко, З. Хижняк та ін. Проте слід зауважити, що збереглося мало листів В. Грабовецького до цих дослідників.

Названі листи та поштові картки стосуються не тільки професійної діяльності Володимира Грабовецького, але й роботи Інституту суспільних наук АН УРСР у м. Львові, Інституту історії АН УРСР у м. Києві та інших наукових установ України в 1950–1980-х рр. Тому це має важливе значення для розуміння змісту розвитку української історичної науки, напрямків її діяльності в радянський період.

Володимир Грабовецький підтримував товариські стосунки з київськими істориками Іваном та Олександром Гуржіями, Оленою Апанович, Вадимом Дядиченком, Володимиром Голобуцьким, Оленою Компан, Іваном Бойком, Михайлом Марченком та ін. Творча співпраця передусім стосувалася вивчення проблем середньовічної історії України і припадає на 1950–1970-ті рр., коли В. Грабовецький, працюючи в Інституті суспільних наук АН УРСР у м. Львові, активно досліджував питання опришківського і селянського руху в Галичині.

З листування помічаємо особливо приязні стосунки Володимира Грабовецького з доктором історичних наук, професором Іваном Гуржієм, який у кінці 1960-х рр. був на посаді заступника директора і завідувача відділу історіографії та джерелознавства Інституту історії АН УРСР. Варто зауважити, що В. Грабовецький видав до його 50-річчя «Бібліографічний покажчик» наукових праць (1965 р.) [6, с. 217–219]. Такого характеру видання вважалися тоді рідкістю. Окрім того, знаємо, що І. Гуржій мав виступити офіційним опонентом при захисті докторської дисертації В. Грабовецького у 1968 р. Ще за три роки до захисту київський вчений неодноразово консультував В. Грабовецького щодо написання роботи: «З планом Вашої докторської дисертації і списком опублікованих праць по темі ознайомився. Вважаю, що ви можете подавати рукопис, не чекаючи

виходу в світ монографії. На мій погляд, конче необхідно зробити деякі зміни в плані дисертації ..., а також написати окремий розділ про відображення опришківського руху в народній творчості, художній літературі і мистецтві. Бажаю довести загальний обсяг рукопису дисертації до 1000 сторінок ...» (лист від 6 вересня 1965 р.); «Позавчора повернувся з профвідпустки, під час якої прочитав Вашу дисертацію. В мене склалось гарне враження про неї. Цілий ряд зауважень Ви зможете врахувати, остаточно переглядаючи текст. Якщо маєте змогу, візьміть на кілька днів відрядження в Київ, де ми переглянемо зауваження, а також з'ясуємо попередньо питання про захист ...» (22 вересня 1966 р.) [6, с. 217, 219]. Однак передчасна хвороба не дозволила побувати київському науковцю на захисті Володимира Грабовецького. Син Івана Гуржія Олександр у 1980–1990-х рр. неодноразово консультувався з Володимиром Грабовецьким з наукових питань. Його листи по-родинному теплі й щирі [6, с. 233–235].

Ще один працівник Інституту історії АН УРСР (очолював відділ феодалізму) доктор історичних наук, професор Володимир Голобуцький, який досліджував проблеми українського козацтва, теж приятелював і часто зустрічався з В. Грабовецьким у м. Львові (в одному з листів В. Грабовецький запрошував В. Голобуцького до міста Лева «зустрітися із своїми учнями та покуштувати свіжої капусти, огірків і головно побачити нашу Львівську золоту осінь» [6, с. 230]) та м. Києві цікавився написанням його наукових робіт з історії селянського руху [6, с. 230–233]. Відзначимо, що В. Голобуцький був офіційним опонентом кандидатської дисертації, яку В. Грабовецький захистив в Інституті історії АН УРСР у 1958 р.

Активною була співпраця Володимира Грабовецького з доктором історичних наук, професором, завідувачем відділу доби феодалізму Інституту історії АН УРСР Вадимом Дядиченком. З прочитаного у листах бачимо, що останнього цікавили питання вивчення становища селянства, опришківського і гайдамацького руху, розвитку освіти і церкви на Правобережжі і в Галичині у XVII–XVIII ст., співпраці Інституту історії АН УРСР та Інституту суспільних наук АН УРСР у підготовці і написанні фундаментальних наукових проектів з вітчизняної історії («Історія селянства України», «Історія Української РСР», «Історія історичної науки на Україні доби феодалізму» тощо) [6, с. 207–215]. Київський дослідник, доктор історичних наук,

професор старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР (з 1956 р.), а пізніше старший науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (з 1965 р.) Іван Бойко ґрунтовно знайомився з працями В. Грабовецького з історії селянського та опришківського руху на Прикарпатті, а також цікавився захистом кандидатської, а потім докторської дисертації останнього [6, с. 203–205].

Володимир Грабовецький підтримував доволі приязні стосунки з жінками-науковцями. Зберігся єдиний лист (не раніше першої половини 1960-х рр., російською мовою) знаної київської дослідниці українського козацтва кандидата історичних наук, доцента Київського державного університету імені Т. Шевченка Олени Апанович до Володимира Грабовецького. Читаючи цей лист, можна виокремити її симпатію до вирішення сімейних справ Володимира Грабовецького, любов до дітей обох наукових родин: «... У меня с 15 июня путевка в дом отдыха матери и ребенка «Химик». Так я хочу свой второй месяц отпуска провести тоже в Ялте и в не жаркий месяц, когда там нет слишком большого наплыва отдыхающих. Поэтому, если все сложится так, как хочется, то Вы сможете с Богданчиком (сын Володимира Грабовецького. – А. К.) приехать в августе – второй половине июля в Киев, я уже вернусь. А я с Сережкой (сын Олени Апанович. – А. К.) приеду во Львов в сентябре» [6, с. 235]. Подібні товариські стосунки з прикарпатським істориком підтримувала доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР Олена Компан (поштова картка О. Компан до В. Грабовецького не пізніше другої половини 1960-х рр.): «З приємністю згадую нашу місію у Луцьку. Я там довідалась, що Грабовецький не тільки справжній вчений, але і дотепна, весела людина. Будьте ж завжди таким і хай щастя посміхається Вам!» [6, с. 237]). А Зінаїда Хижняк, дослідниця історії Києво-Могилянської академії, консультувалася з ним стосовно захисту кандидатської дисертації на початку 1970-х рр. [6, с. 237].

Слід виокремити товариські відносини Володимира Грабовецького з доктором історичних наук, професором Київського державного університету ім. Т. Шевченка Михайлом Марченком. У 1939–1941 рр. він був першим радянським ректором Львівського університету. У 1941 р. репресований, після повернення працював у м. Києві. Листи стосувалися наукової співпраці: обміну літератури,

роботи у бібліотеках, захисту дисертації товаришів [6, с. 222–229]. Талановитий київський вчений консультував Володимира Грабовецького із захистом докторської дисертації у м. Києві, постійно інформував про проходження його дисертаційної роботи у спеціалізованій вченій раді Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Так, у листі від 27 квітня 1968 р. М. Марченко інформував В. Грабовецького про «черги», які з'явилися із захистами дисертацій: «Склалась така обставина, що захист Вашої дисертації, та й не лише Вашої, трохи затримується. В цьому півріччі на історичному факультеті Київського університету виявилось багато захистів. Рада засідає щодва тижні, а іноді й раз на тиждень і не може впоратися з розрідженням густоти захистів ...» [6, с. 224]. Але одночасно київський вчений розраджував львівського дослідника: «Нічого нема й не було такого, що стояло б на перешкоді вам чи нашій дисертації. Складаються об'єктивні обставини так, що трохи затримується справа. Але це явище нашого зростання – багато з'являється претендентів на докторів наук. Це дуже добре й треба цьому радіти ... Ви, Львів'яни, захистите раніше» [6, с. 225].

Сердечно теплими видаються листи доктора історичних наук, професора Миколи Ковальського, який спочатку завідував кафедрою історіографії та джерелознавства Дніпропетровського державного університету, а в останні роки свого життя працював в Острозькій академії, яка відновила свою діяльність у незалежній Україні. Слід підкреслити, що він з Володимиром Грабовецьким навчався у Львівському університеті з 1947 до 1952 рр., а пізніше обоє посприяли захисту кандидатської дисертації однокурсника Миколи Кучернюка. М. Ковальський уважно читав докторську дисертацію В. Грабовецького, яка успішно була захищена в 1968 р. [6, с. 260–266].

Працюючи з самого початку у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР, Володимир Грабовецький намагався почути й отримати поради від своїх колег стосовно підготовки і написання того чи іншого наукового дослідження. Тут вирувала науково-дослідницька робота, в яку поринув В. Грабовецький. Стосовно цього цікавими видаються листи та поштові картки докторів історичних наук, співробітників Інституту Ярослава Ісаєвича та Ярослава Дашкевича, а також доктора історичних наук, професора Львівського державного університету Григорія Гербільського [6, с. 266–269].

Привертають увагу листи словацького історика Павла Гопака (українською і словацькою мовами), який цікавився українсько-словацькими відносинами у період пізнього середньовіччя. Зокрема, він поряд з Володимиром Грабовецьким уважно вивчав рух карпатських опришків – т. зв. «збійників». Подібний за змістом єдиний лист професора Ягеллонського університету (м. Краків) Олександра Курила, сина Теофіла Курила, який писав про «збійництво», до Володимира Грабовецького [6, с. 238–243].

Оригінальними є листи уманського краєзнавця та історика, дослідника гайдамацького руху в 1768 р. відомого як Коліївщина Григорія Храбана, які були написані до Володимира Грабовецького напередодні і під час святкування 200-річчя славетної події. Саме в той час прикарпатський історик опублікував свою першу статтю з даної проблеми: «200 років Коліївщини: Сини мої, гайдамаки». Десять листів Григорія Храбана доволі деталізовані й заслуговують ретельнішого вивчення. Адже краєзнавець на глибинному першоджерельному матеріалі розмірковує про стан вивчення гайдамацького руху і Коліївщини в українській радянській історичній науці [6, с. 243–258].

Очевидно, радянська цензурована дійсність 1950–1980-х рр. не давала можливості якісно розвивати українську історичну науку. Проте в «лещатах радянської цензури» друку наукових праць українськими радянськими істориками 1950–1980-х рр. листування між ними було чи не єдиним джерелом висловлювання творчих і вільнодумних міркувань. Без жодних цензурованих штампів охоплене й родинне листування історика. Епістолярій Володимира Грабовецького є корисним для сучасних українських дослідників, що вивчають тему впливу цензури на українську радянську історичну науку і думку в системі АН УРСР.

Джерела і література

1. Вегеш М. Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України. 2-ге вид., доп. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. 432 с.
2. Грабовецький Б. Вплив цензури на історичну науку в системі АН УРСР періоду творчості Володимира Грабовецького // Життя, присвячене історії. Володимир Грабовецький: вчений, громадський діяч, людина. – Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2016. С. 314–320.
3. Грабовецький В. Моя прикарпатська життєва й творча стежина. Спогади // На вівтар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького. Івано-

- Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. С. 105–191.
4. Королько А. Епістолярна спадщина Володимира Грабовецького // Життя, присвячене історії. Володимир Грабовецький: вчений, громадський діяч, людина. – Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2016. С. 141–151.
 5. Кугутяк М., Райківський І. Слово про ювіляра // На вітвар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. С. 7–17.
 6. Листування [В. Грабовецького] // На вітвар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. С. 198–331.
 7. Цепенда І. До 85-річчя професора Володимира Грабовецького // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 85-річчя академіка Володимира Грабовецького. 2013. – Ч. 22–23. С. 19–24.

Володимир ПРИШЛЯК

**ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ ПРО КОЛІЇВЩИНУ
1768–1769 рр.**

У статті розглянуто наукову та науково-популяризаторську зацікавленість українського історика, професора В. Грабовецького проблематикою найбільшого гайдамацького повстання на Правобережній Україні XVIII ст. – Коліївщини 1768–1769 рр. Проаналізовано листування уманського краєзнавця Г. Храбана з В.Грабовецьким на цю тему. Наукові праці та історико-краєзнавчі розвідки В.Грабовецького 1950–1980-х рр., написані у стилі радянського дискурсу «класової боротьби і антифеодального опору» з елементами об'єктивного порівняльно-історичного аналізу гайдамацького і опришківського рухів, на той час не зачіпали дискусійної проблеми соціального розбійництва. Доробок історика після 1991 р. відзначався наголосом на національно-визвольному характері цих рухів. Загалом його студії базувалися на архівних та раритетних документальних джерелах і тому досі слугують цінним джерелом для сучасних історико-краєзнавчих досліджень.

Ключові слова: Володимир Грабовецький, Григорій Храбан, Коліївщина, гайдамаки, опришки, соціальне розбійництво, історичне краєзнавство.

Коліївщина 1768 р. як масштабне і трагічне, найбільше гайдамацьке повстання на Правобережній Україні стала наслідком складного переплетення та невирішеності соціальних, політичних і релігійних чинників. Коліївщина постала на грані конфлікту традиційних ідеалів та нових реалій геополітики, яку творила Річ Посполита і Російська імперія. У 60-х рр. XVIII ст. Правобережна Україна під Польщею опинилася між молотом і на ковадлом: між Варшавою і Санкт-Петербургом, де релігія стала на службі політики. Довголітній викладач Івано-Франківського державного педагогічного інституту, а за часів незалежності України – Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – професор Володимир Грабовецький (1928–2015), учень Івана Крип'якевича, упродовж усього свого наукового життя спеціально студіював історію народно-визвольних рухів XV–XVIII ст. в українських землях. В українську історіографію особливий внесок передовсім зробила його історична Довбушіана, присвячена його землякові з коломийського Печеніжина, легендарному провідникові карпатського опришківства, народному месникові Олексі Довбушу (1700–1745) [9; 10; 14; 28; 43]. Однак й інші найцікавіші теми з історії цього періоду,

особливо ті, які були дотичні з точки зору порівняльно-історичного методу, закономірно, що завжди були в полі зору невтомного дослідника і завзятого популяризатора минувшини рідного народу.

Найцікавіші розвідки В. Грабовецького передусім стосуються історії взаємин та взаємовпливів центрально-української та західноукраїнської історії козацько-гетьманської доби. Той самий співставний чи порівняльно-історичний аналіз опришківського та гайдамацького рухів у XVIII ст. на архівних джерелах у «феодала» за спеціалізацією й завжди вірного у раз і назавжди обраній тематиці В. Грабовецького, завжди фігурували від початку його роботи в 1953 р. над кандидатською дисертацією у Львові й до останніх публікацій в Івано-Франківську.

На початках своєї наукової кар'єри особливо плідним виявився 1968 р. – 200-літня кругла річниця Коліївщини [7]. Це був не лише рік захисту докторської дисертації [9]. 11 червня 1968 р. В. Грабовецький виступив із доповіддю «Гайдамацький та опришківський рухи на Україні» на науковому семінарі з питань архівознавства та спеціальних історичних дисциплін у Львові, що проходив у приміщенні Львівського історичного архіву [1, 9; 42, 113]. 27 червня того ж року в Умані вчений виголосив доповідь на тему «Гайдамацькі рухи і опришківство» на науковій сесії 24–27 червня, присвяченій 200-літтю народно-визвольного антикріпосницького повстання – Коліївщини 1768 р. [15]. Саме на цій конференції він познайомився з уманським істориком, археологом, музейником, краєзнавцем і дослідником Коліївщини Григорієм Юхимовичем (в Умані його кликали Григорій Хомович) Храбаном.

Григорія Храбана (1902–1990) по праву можна вважати символом цілого покоління української інтелігенції, яка у роки панування тоталітаризму щиро і беззастережно присвятила себе науці, свято і сліпо вірила в ідеали комунізму і боролася за світле майбутнє. Його творчий шлях, життя і діяльність були спрямовані на віддане та свідоме служіння своєму народові. Пройшовши виправно-трудова табори та вічне поселення у Красноярському краї сталінського ГУЛАГу, Другу світову війну, до певної міри не визнаний офіційною історичною наукою в радянській Україні, Г. Храбан став одним із помітних і оригінальних представників української інтелігенції другої половини XX ст. Дослідник зробив реальний внесок у поступ українського краєзнавства. Уманська дослідниця проф. Владилена

Сокирська на теоретико-методологічних засадах сучасної української біографістики зробила спробу об'єктивно з'ясувати інтелектуальну спадщину вченого так званого «другого плану». Його повсякденна і результативна діяльність, особливо в умовах монопартійної політичної системи, загалом залишилася маловідомою або ж спеціально притіненою. В окремих випадках – засудженою органами радянської цензури [6; 48–50].

У ті непрості роки запізнілої «хрущовської лібералізації» за «доби Шелеста» у 1968–1971 рр. між істориками зав'язалося листування. У ньому безпосередньо знайшли місце і питання, що стосувалися перебігу, а особливо відзначення 200-літнього ювілею Коліївщини [35, 194]. 26 червня 1968 р. за участю гостей в Умані відбулося закладення каменя на місці пам'ятника Залізняка і Гонті [12]. У листі від 8 липня 1968 р. Г. Храбан скрушно відзначав, «що в № 6 УІЖ тільки ми з Вами вдвох виступаємо. А там же планувалося ще 3 статті. Як бачите, їх знято. І зверніть, будь ласка, увагу ось на що. Коли планувався № журналу, то добірка статей ішла під назвою: «До 200-річчя Коліївщини». А в дійсності вийшов заголовок інший. Я певен, що все ж мої зусилля дають нові ростки нової думки» [38, 134; 39, 244–245; 52].

У липневому числі популярного львівського журналу «Жовтень» (нині – «Дзвін») за 1968 р. на основі нововиявлених і опрацьованих документів із фонду 49: Потоцькі, магнати Центрального державного історичного архіву УРСР у Києві, а також із інших фондів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові (фонд 17: «Теребовлянський гродський суд»), Архіву Яблоновських з Бурштинського замку, що зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та інших джерел В. Грабовецький опублікував статтю під назвою «Епопея антифеодальної боротьби (До 200-річчя Коліївщини)» [22]. У травні – липні 1968 р. появилася ціла низка статей в обласних і районних газетах Львівської та Івано-Франківської областей, де вчений уперше оприлюднив факти жорстокої розправи над полоненими гайдамаками в галицьких містах і містечках, щоби застрашити місцевий люд і тримати його в тонусі беззастережної покори польській владі [11; 13; 18–20; 23; 26; 29]. Джерелом для цих публікацій послужила публікація одного із засновників «Руської трійці», професора «русської» (української) мови і літератури, а в 1863–1864 рр. ректора

Львівського університету і на той час вже москвофіла Якова Головацького (1814–1888). Він закінчив її написання 24 вересня 1863 р. на основі списку (реєстру) гайдамаків, яким 17 вересня 1768 р. було винесено вирок про смертну кару. Ця записка зберігалася в архіві Ставропігійського інституту при церкві Успіння Пресвятої Богородиці у Львові [8].

У листі від 11 серпня 1968 р. до В. Грабовецького Г. Храбан не лише піддав критиці статтю Віталія Кулаковського, яку він опублікував у співавторстві з Іваном Гуржієм [33], але й емоційно торкнувся термінологічних питань, що стали предметом його дискусійної минулорічної статті на сторінках «Українського історичного журналу», № 8 [55].

«Скажу Вам, – писав у листі до Львова уманський дослідник, що обґрунтування права на існування терміна «коліївщина» просто несолідне. І я б сказав, що врешті воно відгонить садизмом. Справа ж не йде про те, що слово «коліївщина» не українського походження, тобто не створене за законами української мови. А хіба всяке слово українського походження годиться в якості терміна для назви історичної події?

А говорити, що повстанці пишались словом і ділом «колоти», що вони мали за честь «підняти ворога» (хай би сказав ясніше за термінологією 1768 року: «підняти ляха та жида») «на три списи вгору», «пишались цим словом», то це означає захищати садизм і говорити наклепи на наш народ, що за своїм характером від віків був дружелюбним, гостинним і тільки, коли терпець у нього уривався, мусів брати списи й колоти... Але хіба повстанці мали насолоду піднімати ворогів на списках угору? Брехня!» [38, 136–137; 39, 246]. У листі від 16 серпня 1968 р. Г. Храбан просив В. Грабовецького про передачу надісланого ним же щойно видрукуваного путівника «Умань» колегам і Інституту суспільних наук у Львові, зокрема Іванові Шпитковському (1880–1969) – представникові львівської історичної школи Михайла Грушевського, під керівництвом якого той починав студіювати Коліївщину [59; 37].

Саме за ініціативою В. Грабовецького у стінах його *alma mater* – у Львівському державному університеті імені Івана Франка відбулася наукова конференція, присвячена 200-літтю селянського повстання в Україні (Коліївщини). 28 жовтня 1968 р. дослідник виголосив доповідь на тему «Відгук гайдамацького руху 1768 р. в Галичині» [1,

9; 17]. Цікаво, що услід за етнологічними записами і студіями Володимира Гнатюка, вчений простежував історичну подібність і тому повністю ідентифіковував опришків та гайдамаків як однакове явище, цитуючи одну з коломийок:

«Ой не буду кози пасти, але самі стрижки,

Силку собі закохаю, та піду в опришки.

Ой коби сі бучок розвив, дві берези білі,

Пішли бисмо в гайдамаки съветої неділі» [21, 192; 47, 182–183].

30 вересня 1968 р. В. Грабовецький захистив у Київському університеті докторську дисертацію [9; 14; 34]. У листі від 15 грудня Г. Храбан не лише вітав свого колегу з успішним захистом дисертації, в якій автор сказав «своє слово про зв'язок народних рухів на Правобережжі і в Галичині», дякував за надісланий на його адресу автореферат і нарис «Городок» [30], а також піддав критиці невелике повідомлення одеського історика Саула Борового (1903–1989) стосовно датування початку повстання і походу Максима Залізняка на Умань згідно з єврейським джерелом і календарем [3]. Г. Храбан скрушно констатував, що С. Боровой «хотів повернути увагу саме на те, що в Умані вбито тоді багато «безневинних» євреїв, про що – автори українці в своїх статтях до 200-річчя «забувають» або навіть не знають. Я з цим сіоністським підходом знайомий. Для них євреї одна суцільна безневинна маса, а тут треба не національний підхід, а класовий: яку роль у феодальному гніті на Правобережжі відігравали орендарі, які за національністю були євреями і без яких не обходилося навіть село, що мало 10 хат» [38, 142; 39, 250].

У листі з Умані від 29 січня 1969 р. Г. Храбан обговорював нову монографію 1968 р. Владислава Августа Серчика (1935–2014) про Коліївщину, рецензію на неї Федора Шевченка й принагідно закидав польському авторові, що той «дивиться з погляду пана». «Деякі факти (спалення Данила Кушніра, знущення барських конфедератів тощо) він замовчує або навіть за Равітою Гавронським заперечує: мовляв, безпідставно закидають конфедератам знущення на Подніпров'ї, нема фактів. Він і гайдамацький рух розглядає неправильно: бажання подивитися і помститися за особисті кривди і лише тоді цей рух набрав класного характеру, а не звичайного грабежу, коли до нього приєднувалися селяни (1734, 1750, 1768). Отже, він вважає гайдамацький рух за форму класового протесту», – відзначав

Г. Храбан [58, 38, 145; 39, 252].

У цьому листовному діалозі важливий лист Г. Храбана від 8 вересня 1969 р., який розпочинається словами звертання: «Дорогий Володимире Васильовичу! Турбую Вас цим листом і забираю у Вас час, бо не знаю, що це Вам не байдуже до тієї сторінки історії, яка мені не дає спокою» [38, 148; 39, 254]. Автор листа пропонує розширити географічний і термінологічний діапазони Коліївщини й замінити цей термін на масштабніший, ділячись з В. Грабовецьким назвою його майбутньої монографії. «Чому ж тоді говорять: «Повстання на Правобережжі»? Адже ж те повстання, яке очолював Пугачов, теж не охопило всю Російську імперію, але пишуть так – «Крестьянская война в России в 1773–1775 годах» [4].

Тому я вважаю, що про події, про які я веду мову, можна писати монографію, давши їй таку назву: «Селянська війна в Україні в 1768–1769 роках».

Запровадивши таку термінологію, буде остаточно покінчено з образливим терміном «коліївщини», що виявився таким зручним і причепливим. Навіть один вираз «Селянська війна на Україні» буде визначальним, про які події йде мова: адже на Україні до цього періоду можна з повнотою віднести термін «селянська війна».

По-друге, ми покінчимо з тим неправомірним розділенням між Правобережною Україною і Галичиною, яке штучно прищепилося до історії України в XVIII віці. Якщо це правомірно розподіляти після першого поділу Польщі, коли Галичина відійшла до Австрії, то для періоду до загарбання Галичини такий поділ не має ніяких абсолютно підстав: ці землі були в складі однієї держави, у них була однакова доля і однакові завдання визволитися з-під гніту шляхетської Польщі» [38, 150; 39, 254, 255].

Г. Храбан підняв також питання про вигадки стосовно обрахунку жертв «уманської різанини»: «Все ж таки досі існує твердження, що в Умані було вбито багато тисяч шляхти і євреїв. Вл. Серчик написав «веле тисенци» і навіть для обґрунтування послався на зізнання самих повстанців за «Коденською книгою». На ділі ж приписувані ним слова повстанців належать ... слідчому. Ось така аргументація!».

«Наш народ не садист, що йому було дуже приємно навіть ворога «підняти на три списи вгору», щоб цим наш народ пишався. Він це робив, бо він іншого виходу не бачив, як вийти з неволі, але він не пишався кількістю вбитих, серед яких усе ж таки були не тільки ті,

хто залив за шкуру «сала», а були й діти ...» [38, 152, 154; 39, 256, 257].

У цьому листуванні явно бракує листів-відповідей В. Грабовецького – тоді й справді міг би скластися повний діалог на основі взаємного листування. Колись, можливо, пощастить його виявити у документах особового походження в особистому фонді Григорія Храбана (Ф. Р-5624) у Державному архіві Черкаської області чи у залишках родинного архіву в його рідній Умані чи деінде? За рік до смерті, у 1989 р., Г. Храбан встиг видрукувати у видавництві Київського університету свою єдину монографію під назвою «Спалах гніву народного (Антифеодальне, народно-визвольне повстання на Правобережній Україні у 1768–1769 рр.)» [56]. І лише у 2012 р. його колишні учні й колеги з Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини за рукописами спромоглися видати у двох частинах його монографію під автентичною авторською назвою «Селянська війна на Україні в 1768–1769 роках», про яку він півстоліття тому писав у листі до В. Грабовецького [53–54]. Монографія, проте, писалася ще у ті часи – тому й пересипана цитатами й посиланнями на твори «класиків марксизму-ленінізму».

Згадуючи як студент 1979–1984 рр. тогочасні лекції професора В. Грабовецького [44–46], мушу з гірчинкою констатувати, що вони, звичайно ж, не могли обійтися без стандартних штампів, дуже характерних для української радянської історіографії загалом. Тому відповідне формулювання тем лекцій на кшталт «Посилення феодально-кріпосницького гніту і антифеодальна боротьба народних мас України в кінці XVII – першій половині XVIII ст.» чи «Феодально-кріпосницький лад і розвиток феодально-кріпосницьких відносин у другій половині XVIII ст.» було звичним явищем для тих часів. Під пресом «єдино правильної» партійно-комуністичної ідеологічної машини всіх істориків XIX – початку XX ст. іменували «дворянськими» або «буржуазними», а народно-визвольні змагання, зазвичай, називали «класовою боротьбою експлуатованих мас». З цього приводу показною є в цілому позитивна рецензія 1981 р. відомого історика зі школи і найближчого оточення Олександра Оглоблина, професора Кентського університету в США Любомира Винара (1932–2017) на монографію В. Грабовецького «Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 років», що

вийшла у Львові 1979 р. [16]. Незалежний рецензент на сторінках тоді ще повністю діаспорного «Українського історика» справедливо зауважив про ідеологічні інтерпретації, які були викликані тим, що автор монографії мусив заплатити данину «принципам марксизму-ленінізму», цитуючи уривки з доповіді тодішнього першого секретаря ЦК Компартії України Володимира Щербицького і таким чином, як уся українська історіографія в радянській Україні, «вкладатися у Прокрустове ложе партійної «історії України»» [5, 210, 211].

Не потрібно забувати, однак, що класовий дискурс у тодішньому викладанні української історії дозволяв повернути та легалізувати певну частину «дожовтневої спадщини», хоч і у викривленому вигляді [61, 407]. Головне ж не у назві й навіть не в термінології, хоча і це важливо, а у змістовому наповненні викладу для молодії генерації, з яким у професора ніколи не було особливих проблем. Пригадую, як буквально завмирала у тиші студентська аудиторія, коли на лекції 5 листопада 1981 р. В. Грабовецький розповідав про страшні страти гайдамаків у Кодні та по галицьких містах і містечках – для постраху русинів та, особливо, сотника Івана Гонти [44, 59–60]. У с. Серби (нині – с. Гонтівка Вінницької області) біля Могильова на Поділлі у серпні 1768 р. упродовж 14 днів планували жорстоко карати-мордувати Івана Гонту. У легендах і переказах переповідали, що перед четвертуванням із нього пасмами-ременями живцем дерли шкіру, а він під руку ката нібито приказував: «І тут збрехали клятї ляхи! Казали, що болітиме, а воно й не болить» [32]. Навіть великий коронний гетьман Ян Клеменс Браницький не витримав такого градусу варварського насильства і наказав на третій день нелюдської езекуції, 13 серпня 1768 р. відрубати Гонті голову. Максима Залізняка Київською губернською канцелярією засуджено «к избиению батогами, клеймению, вырыванию ноздрей и пожизненному заключению» в Нерчинські рудники на сибірському Забайкаллі. В. Грабовецький писав, що у церві в Підгірцях зберігався запис, в якому йшлося, що селяни с. Поникви біля Бродів замовляли службу Божу за душу Максима Залізняка, бо його родина, певно, переховувалася довгий час у цьому селі [24, 222]. У Кодні під орудою регіментаря Юзефа-Габріеля Стемпковського із 336 засуджених 217 гайдамаків було страчено: з них 9 – четвертовано, 151 – обезглавлено, 57 – повішено, а 34 покарано батогами. Судова комісія вирішила 700 гайдамаків повісити у різних селах і містах.

400 гайдамаків привезли до Львова. Їх тримали і мордували, за ребра підвішуючи на гаки, у підвалах міського арсеналу – будівлі, зведеної у 1574–1575 рр. Про цей факт писав учитель і науковий керівник В. Грабовецького – Іван Крип'якевич у своїх «Історичних проходах по Львові»: «В мурах цього арсеналу по 1768 р. тримано гайдамаків, засуджених на карі; командант міста Коритовський уживав їх до будови своєї кам'яниці в Ринку; звідси арсенал називає дехто гайдамацькою тюрмою» [36, 52]. Страту мав провести комендант міста Феліціян Коритовський. 60 фізично сильних гайдамаків він відібрав і використав у 1768–1770 рр. на будівництві своєї кам'яниці на площі Ринок (після будівництва їх нібито відпустили?). Використовуючи опубліковані в 1908–1911 рр. Василем Щуратом спогади про гайдамаків у Львові, В. Грабовецький з цього приводу писав: «До Львова привезено 400 гайдамаків, де їх, за свідченням мемуаристів, тримали закованими в кайдани. Частина гайдамаків у жорстокий спосіб була страчена публічно. Інших використали міські власті при спорудженні жилих будинків. Міщанка Сікорська, очевидець цієї страти, залишила спогад (про «уманів» – як їх називали у Львові – *В. П.*), в якому розповідала, що гайдамаків тримали у в'язниці, використовували на роботах і страчували по кілька в жорстокий спосіб: вішали на гаки за ребра, де вони мучилися кілька днів. Львів'яни називали гайдамаків «уманцями» – від місця їх діяльності» [27, 26–27].

З нагоди 200-ліття Коліївщини на фасаді міського арсеналу у Львові й саме з ініціативи В. Грабовецького була встановлена пам'ятна дошка роботи львівського художника Миколи Посікіри [24, 224; 27, 36]. Для вшанування пам'яті гайдамаків у стіну міського арсеналу згодом, 1970 р. було вмуровано меморіальну таблицю, автором якої став скульптор Анатолій Галян.

Решту гайдамаків страчено у Львові на горі Страт. 73 гайдамакам із 43 сіл Уманщини, Черкащини і Смілянщини упродовж 12–30 вересня 1768 р. у 12 галицьких містах і містечках Руського воєводства, зокрема у Жидачеві, Роздолі, Ходорові, Княгиничах, Рогатині, Фірлейові, Підгайцях, Микулинцях, Щирці, Комарно, Городку і Яворові, було відрубано, за середньовічним правилом розправи над злочинцями, праву руку і ліву ногу¹. В. Грабовецький

¹* Використано окремі матеріали доповіді на тему «Відгомін Коліївщини на Волині та

відзначав, що якийсь Федір Дроздовський згадував, що в його родича на Коломийщині служив за пастуха селянин без правої руки і без одного ока, який аж перед смертю признався, що йому польська шляхта відрубала правицю і виколола око за участь у гайдамацькому повстанні [24, 222].

У 1970 р. так само за безпосередньою ініціативою В. Грабовецького було встановлено художньо-меморіальна дошку авторства художника Миколи Посікіри і архітектора Михайла Санича у м. Городку на Львівщині з нагоди 200-річчя Коліївщини, де стратили восени 1768 р. ув'язнених гайдамаків, учасників повстання. Напис на дошці промовляв: «На цьому майдані восени 1768 р. були страчені учасники антифеодального повстання Коліївщина: Василій Швець, Арсен Падлечиценко, Степан Берлячук, Артем Скуленко» [27, 37]. Такі ж пам'ятні знаки страченим коліям вдалося встановити ще в Комарні та Жидачеві на Львівщині [41, с.4; 42, с.115].

В історичному нарисі 2004 р. про національно-визвольні змагання гайдамаків на Правобережній Україні в середині XVIII ст., що вийшли у серії наукові записки Прикарпатської історичної школи, дослідник простежив передумови піднесення гайдамацького руху. Охарактеризував перебіг руху та увіковічення пам'яті про Коліївщину в 1768–1769 рр., якій цього року минає 250 років. Півстоліття тому В. Грабовецький уперше в історіографії актуалізував маловідомі факти привселюдної розправи над спійманими гайдамаками – «уманцями», учасниками Коліївщини у містах та містечках Руського воєводства, організованих для залякування місцевого населення з метою протидії активізації опришківського руху в Карпатському та прилеглих до нього українських регіонах. Окреслені факти висвітлено у спеціальному параграфі «Гайдамацький рух на Правобережжі та західноукраїнських землях у 30–60-х роках XVIII ст.» його нарису «Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI–XVIII ст.»

розправа над «уманцями» в містах і містечках Руського воєводства у 1768 році», виголошеної на першому пленарному засіданні Міжнародної наукової конференції «Зцілюючи рани минулого: 1768 рік в історії України (православна, римо-католицька, унійна та юдейська етноконфесійна спільноти в умовах Барської конфедерації, Коліївщини і російської окупації)», яка проходила 14–15 вересня 2018 р. в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» та Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

(Івано-Франківськ, 2003) [24, с. 207–226].

У другому, доповненому виданні другого тому «Ілюстрованої історії Прикарпаття» В. Грабовецький знову коротко звернувся до історії Коліївщини, де уточнив дані про страту гайдамаків у містах і містечках Руського воєводства у вересні 1768 р., яку проводили кати – один зі Станіслава, а другий – з Підгайців [25, 122].

У 2007 р. разом зі своїм колишнім студентом, випускником історичного факультету 1993 р., вчителем Володимиром Неумитим, який походить із с. Моринці Звенигородського району Черкаської області, В. Грабовецький видав книжку «Моринці. Сторінки історії села Тараса Шевченка та вшанування Кобзаря». У IV розділі, присвяченому подіям XVII–XVIII ст., автори зупинилися на подіях Коліївщини і в Шевченковій батьківщині. Наведено таблицю, в якій знову згадувалися 73 закатованих у вересні 1768 р. у галицьких містах і містечках гайдамаків, які були родом з Черкащини, Смілянщини, Уманщини. Уточнено їхні імена та прізвища, яких прилюдно повісили або відтяли праву руку і ліву ногу. Так, 23 вересня 1768 р. в Рогатині було публічно повішено 12 повстанців із Уманщини та Смілянщини. Трьом ж відтято праву руку і ліву ногу. Їхні імена: Лука Захарків, Василь Руденко, Федір Солоченко, Павло Праздниченко, Іван Клищенко, Микола Стопиленко, Йосиф Максименко, Корній Шевченко, Іван Чоловський, Панько Міщанський. У Фірлєєві так само привселюдно повішено двох коліїв: Якіма Половія і Миколу Гусачина. У Микулинцях таким способом було страчено ще трьох гайдамаків. Це були Григорій Мамай, Дмитро Денисенко та Іван Кравченко [31, 47–48].

Народно-визвольні змагання такого штибу на кшталт такого масштабного розмаху, якими були три етапи Коліївщини 1768–1769 рр., як і опришківський рух загалом справді мали багато суперечливих відтінків соціального розбійництва. З певною умовністю це явище можна трактувати як засіб активізації соціальної, передусім селянської мобільності. Застосування концепції «селянського бандитизму» британського історика-неомарксиста Еріка Джона Гобсбаума (1917–2012) найкраще б умовно підійшло також і щодо українського масового селянського руху в роки гайдамацької Коліївщини. «Соціальний бандитизм» як рух, що керується такими трьома імперативами як право, свобода і справедливість, належить до «примітивних» або «архаїчних» форм соціальних хвилювань.

Фольклорний образ «соціального бандита» найчастіше нагадував благородного розбійника. Таким ідеальним прикладом справедливого «робінгудства» в українському варіанті може бути провідник карпатських опришків у 1738–1745 рр. Олекса Довбуш [62; 40]. Як і опришківство, гайдамацьке соціальне розбійництво завжди було «важкою темою» для сучасної української, польської і навіть російської історіографії [2, 89–90; 51; 57; 60, 490].

Науковий інтерес українського історика, професора В. Грабовецького до проблематики Коліївщини 1768–1769 рр. – цілком зрозумілий. Він впливав безпосередньо з кола його зацікавлень, які стосувалися тематики визвольного спротиву українського селянства ранньомодерної доби. Великі праці та невеликі розвідки на цю тему були написані у стилі радянського дискурсу «класової боротьби і антифеодального опору», з елементами об'єктивного порівняльно-історичного аналізу гайдамацького і опришківського рухів. Тоді вони не зачіпали складної проблеми соціального розбійництва. Праці дослідника після 1991 р. відзначалися акцентом на національно-визвольному характері цих народних рухів. Загалом його студії базувалися на рідкісних документальних джерелах і тому донині залишаються добрим підґрунтям для сучасних історико-краєзнавчих студій.

Summary

Volodymyr Pryshliak

VOLODYMYR HRABOVETSKY ABOUT KOLIYIVSHCHYNA 1768–1769

The article examines scientific and science-oriented interest of Ukrainian historian V. Hrabovetsky in the problem of the largest Haidamaky uprisings in Right-bank Ukraine – Koliyivshchyna in 1768–1769. The analysis of the correspondence of Uman regional ethnographer H. Khraban with V. Hrabovetsky on this topic was carried out. V. Hrabovetsky's scientific works and historical regional studies in 1950–1980 are written in the style of Soviet discourse of “class struggle and antifeudal resistance” with elements of an objective comparative-historical analysis of the Haidamaky and Opryshky movements, which did not touch on the issue of social banditry at that time. The work of the historian after 1991 emphasized on the national liberation character of these movements. In general, his research was based on archival and rare documentary sources and therefore still serves as a valuable source for contemporary historical studies.

Key words: Volodymyr Hrabovetsky, Hryhorii Hraban, Koliyivshchyna, Haidamaky, Opryshky, social banditry, historical regional studies.

Джерела та література

1. Академік Володимир Грабовецький – учасник наукових конференцій 1954–2004 / упоряд. В. Скоморовський. Івано-Франківськ, 2004. 44 с.
2. Аржакова Л. М., Клецькова Е. В., Таурова-Яковлева Т. Г. Полемические заметки о Колиивщине // Український гуманітарний огляд. К., 2013. Вип. 18. С. 88–114.
3. Боровой С. Я. До хронології історії гайдамаччини // Укр. іст. журн. 1968. № 10. С. 117.
4. Буганов В. И. Крестьянские войны в России XVII – XVIII вв. – Москва: Наука, 1976. 223 с., 4 л. ил.
5. Винар Л. [Рец. на кн.: В. В. Грабовецький. Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 років. – Львів, 1979] // Український історик. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1981. №1–4 (69–72). Рік XVIII. С. 209–211.
6. Г. Ю. Храбан: до 100-річчя з дня народження: зб. ст. та матеріалів / Держ. архів Черкаської області. Черкаси: Лідер-Принт, 2002. 59 с.
7. Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.: збірник документів / ред. І. Л. Бутич, Ф. П. Шевченко. Київ: Наук. думка, 1970. 659 с.
8. Головацкий Я. Ф. Матеріали для історії Юго-Западной России времен «Гайдаматчины» (Изъ современной записки, хранящейся въ архивъ Ставропигійскаго института при церкви Успенія пресв. Богородицы въ Львовъ) // Вѣстникъ Юго-Западной и Западной России. Историко-литературный журналъ, издаваемый К. Говорским. Київ: В типографіи И. и А. Давиденко, 1863. Т. 1. Сентябрь. С. 58–69.
9. Грабовецький В. В. Антифеодальная борьба карпатского опришковства XVI–XIX вв.: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук. Киев: Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1968. 44 с.
10. Грабовецький В. В. Крестьянское движение в Галицком Прикарпатье во второй половине XVII ст. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Киев: Ин-т истории АН УССР, 1958. 17 с.
11. Грабовецький В. Коліївщина: З історії рідного краю // Червоний прапор (Коломия). 1968. № 95. 19 лип.
12. Грабовецький В. На землі Залізняка і Гонти: Відзначення 200-річчя Коліївщини в Умані // Ленінська молодь (Львів). 1968. 10 лип.
13. Грабовецький В. «Сини мої гайдамаки»: 200 років Коліївщини // Ленінська молодь (Львів). 1968. 15 трав.
14. Грабовецький В. В. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1966. 252 с.
15. Грабовецький В. В. Гайдамацькі рухи і опришківство // Коліївщина 1768. Матеріали ювіл. наук. сесії, присвяченої 200-річчю повстання / ред. кол. П. Т. Тронько та ін. Київ: Наук. думка, 1970. С. 81–91.
16. Грабовецький В. В. Селянське повстання на Прикарпатті під проводом

- Мухи 1490–1492 років (З історії спільної антифеодальної боротьби селян України і Молдавії). Львів: Вища школа, 1979. 124 с.
17. *Грабовецький В.* Відгук гайдамацького руху на західноукраїнських землях // Укр. іст. журн. 1968. № 6. С. 104–110.
 18. *Грабовецький В.* Вони загинули в Роздолі в 1768 р.: До 200-річчя Коліївщини // Ленінська зоря (Миколаїв). 1968. 21 трав.
 19. *Грабовецький В.* Гайдамаки: 200 років Коліївщини // Рад. шлях (Жидачів). 1968. 21 трав.
 20. *Грабовецький В.* Гайдамацький рух і Прикарпаття: Сторінки історії // Прикарпатська правда (Івано-Франківськ). 1968. 30 лип.
 21. *Грабовецький В.* Галичина: проблеми середньовічної і нової історії. Збірник статей. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 312 с.
 22. *Грабовецький В.* Епопея антифеодальної боротьби (До 200-річчя Коліївщини) // Жовтень. 1968. № 7 (липень). С. 106–113.
 23. *Грабовецький В.* За волю и правду: К 200-летию Колиевщины // Львовская правда. 1968. 14 июня.
 24. *Грабовецький В.* Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI–XVIII ст. Посібник для істориків України. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. 263 с.
 25. *Грабовецький В.* Ілюстрована історія Прикарпаття. Т. 2: Друга половина XVII– XVIII ст. 2-е, доповн. вид. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. 344 с.
 26. *Грабовецький В.* Їх скарано в Щирці: До 200-річчя Коліївщини // Ленінський прапор (Пустомити). 1968. 4 черв.
 27. *Грабовецький В.* Національно-визвольні змагання гайдамаків на Правобережній Україні в середині XVIII ст. / Наук. записки Прикарпатської історичної школи. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 48 с.
 28. *Грабовецький В.* Олекса Довбуш (1700–1745). Львів: Світ, 1994. 272 с.
 29. *Грабовецький В.* Страта гайдамаків у Комарно і Городку в 1768 р.: До 200-річчя Коліївщини // Серп і молот (Городок). 1968. 18 трав.
 30. *Грабовецький В., Гопало І.* Городок. Історико-краєзнавчий нарис. Львів: Каменярь, 1968. 52 с.
 31. *Грабовецький В., Неумитий В.* Моринці. Сторінки історії села Тараса Шевченка та вшанування Кобзаря / Наук. записки Прикарпатської історичної школи. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. 344 с.
 32. *Грушевський М.* Матеріали до історії Коліївщини. IV. Оповідання очевидця про смерть Гонти // Записки НТШ. Львів, 1907. Т. LXXIX. Кн. V. С. 94–96.
 33. *Гуржій І. О., Кулаковський В. М.* Визначна подія в історії українського народу (До 200-річчя Коліївщини) // Укр. іст. журн. 1968. № 7. С. 58–67.
 34. *Компан О. С.* [Рец. на кн.: В. В. Грабовецький. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст. Львів, 1966] // Укр. іст. журн. 1966. № 11. С. 147–149.
 35. *Королько А.* З епістолярію Володимира Грабовецького // На вівтар історії України: Ювілейний збірник. на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького. Івано-Франківськ: Вид.-дизайн.

- від. ЦІТ ПрНУ ім. В. Стефаника, 2008. С. 191–197.
36. *Крип'якевич І.* Історичні проходи по Львові / упоряд. Б. Якимович, авт. передм. Я. Ісаєвич. – Львів: Апріорі, 2007. – 116 с.
 37. *Купчинський О.* Іван-Юліян Шпитковський / Забуті імена в українській науці та культурі // Вісник НТШ. – Львів, 2001. – Ч. 26. С. 30–33.
 38. *Листи Г. Храбана до В. Грабовецького* // Володимир Грабовецький у спогадах і листах (До 75-річчя від дня народження) / авт. передм. і упоряд. М. М. Вегеш. Ужгород: Вид-во УжНУ, 2003. Листи 104 – 113. № 1–10. С. 132–155.
 39. *Листування. II. Листування з науковцями. Листи Г. Храбана до В. Грабовецького* / упоряд. А. Королько // На вівтар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького. Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. від. ЦІТ ПрНУ ім. В. Стефаника, 2008. Листи 92–101. № 1–10. С. 243–258.
 40. *Мартинов А. Ю.* Ерік Гобсбаум // Укр. іст. журн. 2012. № 6. С. 229–231.
 41. *Марчук В.* Погляд академіка на історію Гайдамаччини // Грабовецький В. Національно-визвольні змагання гайдамаків на Правобережній Україні в середині XVIII ст. / Наук. записки Прикарпатської історичної школи. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. С. 3–5.
 42. *Марчук В.* Погляд історика на історію Гайдамаччини // Історик України. Ювілейний збірник на пошану академіка Володимира Грабовецького / до 70-річчя від дня народження. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. С. 112–116.
 43. *Пришляк В.* Нащадок Довбуша, учень Крип'якевича. Окрушини зі студентських споминів: 1974–1984 роки / Ювілеї // Галичина. 1998. 26 вересня. № 153. С. 7.
 44. *Пришляк В.* Окрушини зі студентських конспектів: 1981 рік // На вівтар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького. Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. від. ЦІТ ПрНУ ім. В. Стефаника, 2008. С. 47–65.
 45. *Пришляк В.* Окрушини зі студентських споминів: 1974–1984 роки / Мемуаристика // До 70-річчя дня народження: Ювілейний збірник на пошану історика України академіка Володимира Грабовецького. Ужгород, 1998. С. 71–77.
 46. *Пришляк В.* Окрушини зі студентських споминів: 1974–1984 роки // Володимир Грабовецький. На вівтар історії України: Спомини про незабутніх. Колеги і учні про свого побратима. Увіковічення пам'яті Олекси Довбуша / упоряд. М. М. Вегеш. Ужгород: Вид-во УжНУ, 2003. С. 53–61.
 47. *Пришляк В.* Українські Карпати і Поділля: проблема історико-етнографічної спорідненості у працях Володимира Гнатюка // Роль Володимира Гнатюка у розвитку української національної культури: Тези доповідей та повідомлень наук. конференції, присвяч. 120-річчю від дня народження Володимира Гнатюка, Тернопіль, 29 травня – 1 червня 1991 р. Тернопіль, 1991. С. 180–183.

48. *Сокирська В.* Антифеодальне народно-визвольне повстання 1768–1769 рр. в дослідженнях Григорія Храбана // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: зб. наук. статей. Київ: Наук.-дослід. центр «Часи козацькі»; УТОПК, 2005. Вип. 14. С. 374–378.
49. *Сокирська В. В.* Життєві та наукові віхи біографії Г. Ю. Храбана // Григорій Юхимович Храбан – археолог, історик України та краєзнавець Уманщини (105-та річниця з дня народження Г. Ю. Храбана): зб. наук. статей. Умань: Софія, 2007. С. 5–18.
50. *Сокирська В. В.* Історик Григорій Храбан: життєвий шлях та наукова спадщина (1902–1990 рр.). Умань: Вид. Жовтий О. О., 2009. 224 с.
51. *Смолій В. А.* Деякі дискусійні питання історії Коліївщини (1768 р.) / 225-річчя Коліївщини // Укр. іст. журн. 1993. № 10. С. 21–29.
52. *Храбан Г. Ю.* З історії гайдамаччини // Укр. іст. журн. 1968. № 6. С. 96–103.
53. *Храбан Г. Ю.* Селянська війна на Україні в 1768–1769 роках. Ч. 1. Гайдамаччина / упоряд. В. В. Сокирська. Умань: ПП. Жовтий О. О., 2012. 442 с.
54. *Храбан Г. Ю.* Селянська війна на Україні в 1768–1769 роках. Ч. 2. Коліївщина / упоряд. В. В. Сокирська. Умань: ПП. Жовтий О. О., 2012. 678 с.
55. *Храбан Г. Ю.* Чи слід користуватися терміном «коліївщина»? // Укр. іст. журн. – 1967. № 8. С. 154–158.
56. *Храбан Г. Ю.* Спалах гніву народного (Антифеодальне, народновизвольне повстання на Правобережній Україні у 1768–1769 рр.). Київ: Вид-во при Київ. ун-ті, 1989. 388 с.
57. *Чухліб Т.* «Гайдамаччина» в Речі Посполитій XVIII ст. (причини повстанського руху в світлі джерел з українського табору) // Україна в Центрально-Східній Європі. Київ, 2008. Вип. 8. С. 116–125.
58. *Шевченко Ф. П.* [Рец. на кн.: W. A. Serczyk. Koliszczyzna. – Kraków, 1968] // Укр. іст. журн. 1968. № 12. С. 136–138.
59. *Шпитковський І.* Матеріали до історії Коліївщини // Записки НТШ. Львів, 1908. Т. LXXXIII. Кн. III. С. 134–157; Львів, 1910. Т. XCVI. Кн. IV. С. 58–93; Т. XCVII. Кн. V. С. 26–73; Львів, 1922. Т. CXXXIII. С. 85–98.
60. *Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 2-е вид., переробл. та розшир. Київ: Критика, 2005. 584 с.
61. *Ясь О.* Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): у 2 ч. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2014. Ч. 2. 650 с.
62. *Hobsbawm E. J.* Vandits. New York: Pantheon books, 1981. 181 p.

Проф. В. Грабовецький у створеному ним музеї Олексі Довбуша, 26 червня 2009 р.

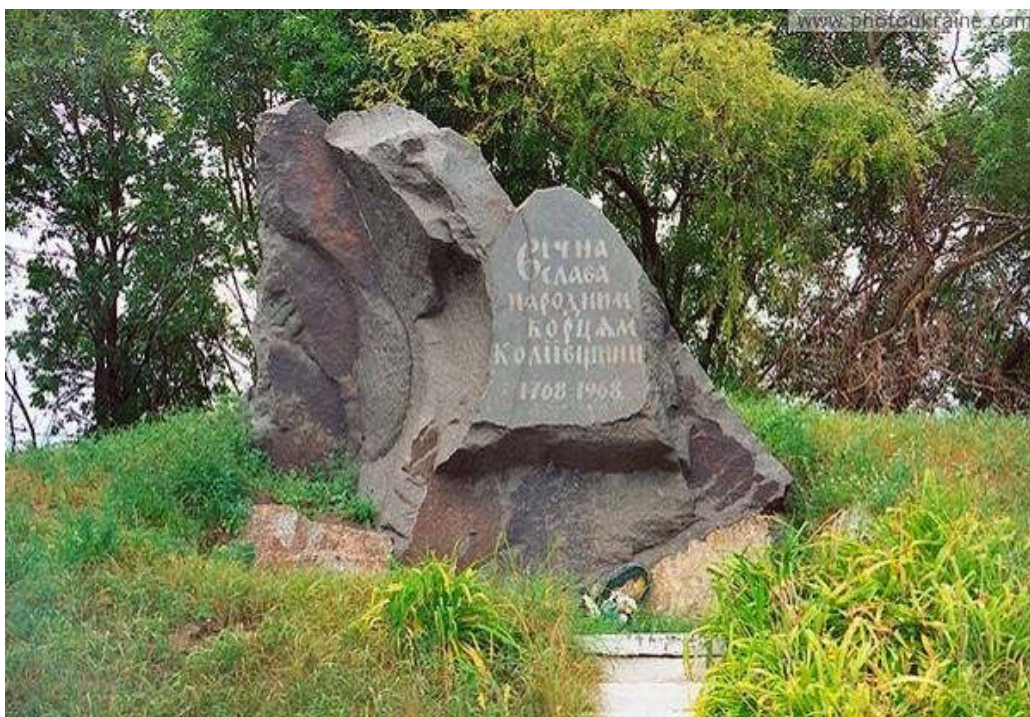
Гайдамаки. Народна картинка (лубок), 1927 р.

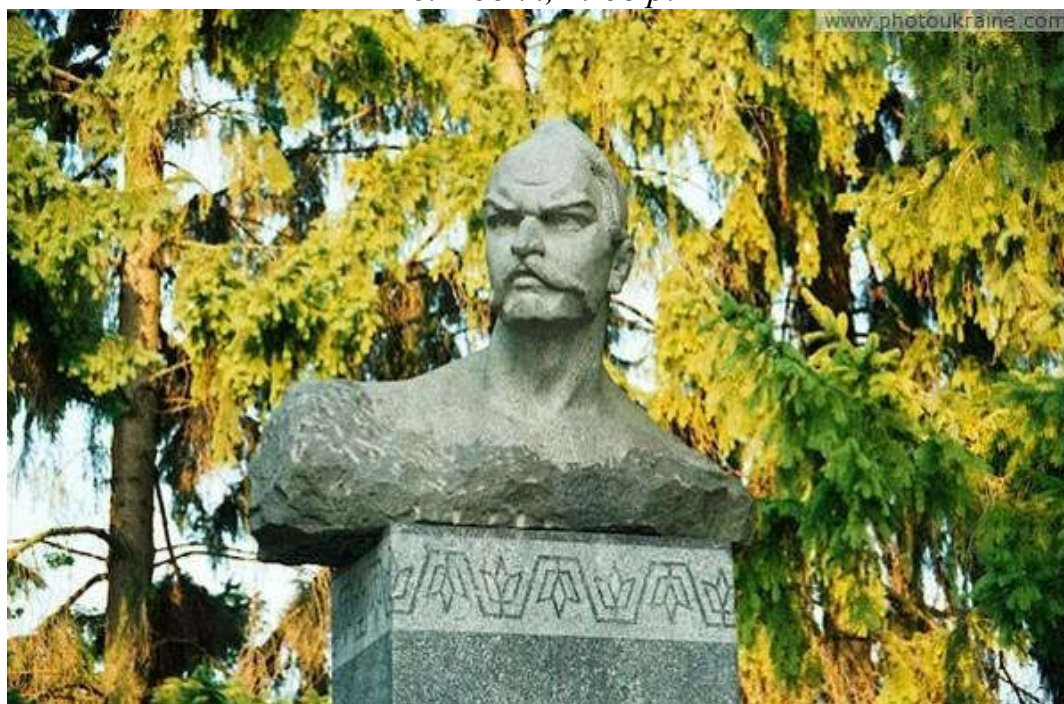
Повстання під проводом Мухи. Художник Іван Їжакевич, 1939 р.

Коліївщина. Художники Віктор Шаталін, Михайло Антончик, 1956 р.

*Братська могила учасників Коліївщини
с. Кодня, 1968 р.*

*Пам'ятник Івану Гонті на місці його страти у серпні 1768 р. в с. Гонтівка
Вінницької обл. (до 1948 р. – с. Серби), 1988 р.*

Львів. Меморіальний знак полоненим гайдакакам на стіні Міського арсеналу, 1970 р. Автор – Анатолій Галян

*Художньо-меморіальна дошка, встановлена за ініціативою В. Грабовецького у м. Городку на Львівщині з нагоди 200-річчя Коліївщини, де стратили восени 1768 р. ув'язнених гайдамаків, учасників повстання
Художник Микола Посікіра, архітектор Михайло Санич, 1970 р.*

Проф. В. Грабовецький у власному робочому кабінеті квартири по вул.

Пилипа Орлика, 29 червня 2014 р.

КОЗАКИ Й ОПРИШКИ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО

Автор дослідження робить спробу аналізу творчого доробку Володимира Грабовецького з проблематики козацтва та опришківства, сприяння з його боку для написання автором статті праць з вищезазначеної тематики.

Ключові слова: академік Володимир Грабовецький, опришки, козаки, Олекса Довбуш, монографія, державотворча діяльність.

Академік Володимир Васильович Грабовецький, на наш погляд, своє життя поклав на вівтар історії України, досліджуючи, насамперед, місце і роль у ній козаччини й опришківства. З цієї проблематики він опублікував близько 250 різних за формою наукових і науково-популярних праць – монографії, брошури, статті, рецензії, але, як відмічають дослідники науково-педагогічної діяльності вченого, спільними для них “залишаються дві речі: щира закоханість автора в козацьку проблематику й глибоке знання та використання ним у працях історичних першоджерел” [17, с.31]. В різній мірі це характерно для всіх його наукових праць, серед яких важливе місце займало опришківство, особливо постать Олекси Довбуша, якого він називав “неповторним лицарем”, а також, услід за І. Франком, “князем і владикою Карпатських гір”, “начальником наших легенів” [14, с.215].

Такий напрям наукової діяльності професора знайшов своє висвітлення в наукових публікаціях Михайла Сигидина, Миколи Кугутяка, Ігоря Райківського, Петра Арсенича, Михайла Паньківа, Богдана Паньківа, в монографії Миколи Вегеша “Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України” [3] однак з огляду на її значимість, потребує більш повного, всебічного висвітлення, зокрема під кутом власних спогадів.

Поштовхом до написання статті послужили часті дружні розмови з професором про роль і місце козацтва й опришківства в історії України. У довголітньому творчому спілкуванні мені довелося виступати переважно в ролі доброго слухача Володимира Васильовича, а йому – в ролі мого доброго опонента.

Ми часто формулювали один одному теми для написання статей. Пригадую, якось я запропонував йому написати статтю під назвою

”Генії про геніїв: Петро Конашевич-Сагайдачний та Богдан Хмельницький в оцінці Тараса Шевченка і Івана Франка”. При цьому прочитав професору про цих гетьманів такі рядки нашого Кобзаря: ”После обеда, как и до обеда, лежал и читал “Богдана Хмельницкого” Костомарова. Прекрасная книга, вполне изображающая этого *гениального бунтовщика* (курсив наш. – І. М.). Поучительная, назидательная книга!” [2, с.126]. У свою чергу Іван Франко подібно оцінював гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного: ”Дивна сміливість, швидкість і руйнівна сила всіх цих козацьких походів на Крим і Туреччину перевершують будь-які описи. Вони можуть бути пояснені тільки тим, що на чолі козаків стояв такий *геніальний поводитир* (курсив наш. – І. М.), яким був Петро Конашевич-Сагайдачний”. Наші думки збігалися з приводу того, що Т. Шевченко та І. Франко не переоцінювали цих гетьманів, не називали їх, як дехто з пізніших дослідників, вождями народу тощо. Проте, з певними застереженнями називали їх вождями козацького війська, що відповідало дійсності. Слухаючи міркування про П. Сагайдачного, пам’ять про якого зберігають мої односельчани, академік наполягав на тому, щоб я їх упорядкував, опрацював і видав відповідну монографію. Щоб я не забував про це, він дав мені клаптик паперу, на якому написав: “Козацька шабля гетьмана Сагайдачного врятувала Європу від завоювання Османами”. Коли я, дякувати Богу, завершив у 2012 році роботу над рекомандованою мені монографією, то В. Грабовецький, який був одним з її рецензентів, під такою назвою написав для неї передмову. Появі з друку цієї монографії він радів, мабуть, більше, ніж я, бачачи в ній реалізацію своїх порад щодо використання першоджерел. Найбільш достовірним джерелом були ”Вірші на жалісний погреб ... Петра Конашевича-Сагайдачного”, які академік використовував у своїй статті ”Гетьман і Західна Україна: до 350-річчя від дня смерті Петра Конашевича-Сагайдачного”[6]. Вірші, автором яких був Касіян Сакович*, стали своєрідним поетичним літописом, предтечею виникнення в майбутньому Української козацької держави.

Чимало цінних порад давав мені Володимир Васильович також під час підготовки до друку колективної монографії “Політична діяльність гетьмана Івана Мазепи,” до якої він написав передмову і був одним із рецензентів цього дослідження [16]. У наших роздумах про діяльність І. Мазепи не обходилося і без розбіжностей,

насамперед про тактику гетьмана та його прорахунки. Йшлося про те, що він не спромігся закласти міцний фундамент для будівництва української самостійної держави, оскільки будував Україну за зразками феодальних європейських держав, з кріпацтвом і безправ'ям низів та привілеями козацької верстви. Гетьман розраховував побудувати українську державу зверху, з допомогою зовнішнього протектора при опорі на козацьку еліту, кількість якої прискореними темпами збільшував, не звертаючи належної уваги на її якісний бік.

Крім того, негативно позначилася на політичній діяльності гетьмана недооцінка ним демократично-державницьких традицій української політичної думки. Маємо на увазі традиції вічевого устрою княжої доби, часів Запорозької Січі відносної рівності станів українського суспільства. І, що набрала нового дихання, національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Однак, окремі помилки І. Мазепи ніяк не применшують його ролі в історії українського державотворення.

Корисними були для мене також думки мого доброго приятеля – професора Володимира Григоровича Матвіїшина, перу якого належить у цій монографії розділ “Іван Мазепа в європейському красному письменстві”. У ньому гетьман постає цілком земною людиною, зі своїми чеснотами та вадами, особою, що поєднувала в собі потужний інтелект та сильну волю з багатим внутрішнім емоційним життям У свій час на здобутки і прорахунки гетьмана І. Мазепи звертав увагу й Тарас Шевченко, який співчував його поразці під Полтавою та вказував на її відсутність єдності (“одностайности”) серед козацтва і народу, особливо харизматичного воєначальника, яким бачився йому фастівський полковник Семен Палій:

*Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави,
А за ними й Гордієнко...
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати.
Ой пожали б, якби були
Одностайне стали*

*Та з фастовським полковником
Гетьмана єдали (Т. Шевченко. Іржавець).*

В. Грабовецький заохочував мене “завершити справу”, викласти свої думки також про гетьмана Б. Хмельницького в монографічному дослідженні, до якого мав намір написати передмову. Однак не судилось. Під час опрацювання матеріалів з вищезазначеної тематики обірвалось життя академіка – мого творчого побратима. Поради Володимира Васильовича щодо висвітлення державотворчої діяльності гетьманів мені імпонували ще й тим, що в той час у Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника на кафедрі політології читав студентам спецкурс “Історія української політичної думки”, в розвитку якої роль зазначених гетьманів залишалась, поки що, малодослідженою.

Бува, коли духом занепадаю, то йду в музей О. Довбуша в Івано-Франківську. Там подумки розмовляю з своїм творчим побратимом, з його опришками й козаками, які дивляться на мене зі стендів. . Пригадується мені, як я запитував Володимира Васильовича: хто козаки, чи опришки, займали в його науковій діяльності центральне місце? Зазвичай він відповідав, що в його дослідженнях вони однопорядкові, як рицарі України, носії українського національного духу, борці за волю й добробут народу. Це було сказано якимось так щиро й переконливо, що я тут же, в його світлиці, “в своєму” кріслі, що біля ритуальної ялинки господаря, зробив спробу зафіксувати цю думку віршованими рядками:

*Козаки й опришки,
Лицарі-брати
З Наддніпрящини і Галичини
Україну боронили
В давні часи.
У наші дні
В академіка дослідженнях,
Козаки й опришки ті ожили.
Два крила вони
Його жар-птиці,
Яку він спіймав
І зі своїм життям
Богині Кліо віддав.*

У наших розмовах на будь-які теми часто мова йшла про

опришків, що підсилювало українську тональність роздумів про історію України. При нагоді Володимир Васильович звертав мою увагу на плідність використання конкретного історичного методу в дослідницькій роботі історика. У цьому ключі він успішно висвітлював спорідненість думок і дій Б. Хмельницького і С.Височана, якого називав “галицьким Хмельницьким”, гайдамаків і козаків Максима Залізняка та Івана Гонти з опришками Олекси Довбуша, Василя Баюрака, гуцулки Ганки тощо. Водночас В. Грабовецький підкреслював тяглість боротьби за незалежність України, історичне значення в національно-визвольній боротьбі українських січових стрільців, армії УНР, УПА, дисидентського руху 1960-1980-х рр., УГКЦ, письменників і діячів культури.

Серед наукового доробку вченого помітним є його дослідження життя і діяльності Олекси Довбуша та карпатських опришків, яких він увів на документальній основі у контекст української історії. У стінах музею маю змогу черпати насагу для творчості яку допомагають мені розвивати на практиці Юрій Срайчук, Володимир Бакала, Марія Грицьків та Марта Щурик. Радую, любов до творчості і своєї справи вони успадкували від знаного історика.

Література

1. Документи Богдана Хмельницького 1648 -1657 рр./ Упор. : І.Крип'якевич та І. Бутич. – К.: вид-во АН УРСР, 1961. 740 с.
2. Шевченко Тарас. Дневник. Собр. Соч.: в 4-х т. М.: “Правда”, 1997. – Т. 4. С.5-218.
3. Вегеш М. Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України. – 2-е вид. доп. – Івано-Франківськ, 2006. 312 с.
4. Грабовецький В. Богдан Хмельницький в історії України. – Івано-Франківськ, 2005. 48 с.
5. Грабовецький В. Гетьман Григорій Лобода та його найстаріша козацька печатка Війська Запорізького 1595. – Івано-Франківськ, 2010. 90 с.
6. Грабовецький В. Гетьман і Західна Україна: до 350-річчя від дня смерті Петра Конашевича-Сагайдачного // Наша культура. 1972. - №4. С. 9-10.
7. Грабовецький В. Мить існування Коломийського осередку Запорізької Січі в 1613 році. – Івано-Франківськ, 2013. – 50 с.
8. Грабовецький В. Семен Височан – народний полководець періоду Хмельниччини на Прикарпатті (1648 – 1651) в літописі та ілюстраціях. 2 – е видання, доповнене. Т. 11. – Івано-Франківськ, 2015. – 132 с.
9. Грабовецький В. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648 – 1654 рр. К.: 1972. 192 с.

10. Грабовецький В. Нові документи про визвольні походи Наливайка в Галичину / Науково-інформаційний бюлетень Архів. Упр. УРСР. – 1963. – №1. С. 67 – 71.
11. Грабовецький В. Роль запорізького козацтва в історії України// Матеріали міжвузівської наукової конференції “500-річчя українського козацтва і Галичина”. – Івано-Франківськ, 1992. С. 3–8.
12. Грабовецький В. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI – XIX ст. – Львів. 1966. – 252 с.
13. Грабовецький В. Олекса Довбуш (1700 - 1745). – Львів: 1994. – 271с.
14. Грабовецький В. Легендарні опришки – лицарі Карпат (XVI-XIX ст.) в літописі та ілюстраціях. Видання 2 – ге , допо. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 464 с.+ 20 стор.
15. Макаровський І. Гетьман Сагайдачний на сторожі України. – Івано-Франківськ,, 2012. – 112 с.
16. Політична діяльність гетьмана Івана Мазепи.: Монографія/ В.М. Голобін, Я.І. Кісь, І.П. Макаровський та ін.; [відп. Ред.. І. П. Макаровський; передм. В.В. Грабовецького]. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. 182 с.
17. Сигидин М. Академік Володимир Грабовецький. – дослідник історії українського козацтва // На вівтар історії України: Ювілейний збірник на пошану академіка АН вищої школи України, професора В.В. Грабовецького. – Івано-Франківськ. 2008. 564 с.

Юрій СРАЙЧУК

ДЕРЖАВНІ ТА ГРОМАДСЬКІ НАГОРОДИ АКАДЕМІКА В. ГРАБОВЕЦЬКОГО

(до 90 – річчя академіка В. Грабовецького)

У статті автор підсумовує державні та громадські заслуги відомого історика, академіка Володимира Васильовича Грабовецького, які є свідченням глибокої шани до вченого як з боку державних структур, так окремих спілок, організацій, творців мистецтва.

Ключові слова: академік Володимир Грабовецький, державна нагорода, громадська нагорода, орден “За заслуги”, лауреат, державна премія імені Д. Яворницького, В. Стефаника.

За прикладом свого вчителя – відомого історика, академіка Івана Крип'якевича Володимир Васильович Грабовецький невтомно працював на науковій ниві. Ця якісна і тривала праця отримала гідне державне визнання.

Науково-педагогічна діяльність Володимира Васильовича Грабовецького відзначена багатьма нагородами. Так, 1995 році вчений за досягнення в національній історичній науці був удостоєний почесного звання «заслужений діяч науки і техніки України». 20 вересня того ж року ним було відкрито історико-меморіальний музей Олекси Довбуша, земляка й ватажка карпатського опришківства першої половини XVIII ст. був ознаменований 1995 рік присвоєнням вченому звання академіка АН Вищої школи України.

15 січня 1985 року В. Грабовецький нагороджений медаллю «Ветеран праці». За заслуги в галузі освіти і педагогічної науки постановою колегії Міністерства освіти УРСР від 23 лютого 1988 р. професор нагороджений медаллю А.С. Макаренка.

У 2008 р. управління культури Івано-Франківської обласної державної адміністрації відзначило В. Грабовецького Почесною відзнакою “За подвижництво в культурі Прикарпаття”.

У 2004 р. ухвалою Президії Академії наук Вищої школи України від 19 грудня академіку Володимиру Грабовецькому за працю “Ілюстрована історія Прикарпаття. Тисячолітній літопис Галичини” (у трьох томах) присуджена друга премія в номінації “Монографія”.

Рішенням спеціальної Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців за вивчення і популяризацію

історії українського народу та історико-краєзнавчої спадщини академіку В. Грабовецькому присуджено премію імені академіка Івана Крип'якевича в галузі науково-дослідницької і пропагандистської діяльності з історії та культури України. Диплом Всеукраїнської спілки краєзнавців за підписом голови комісії академіка Володимира Матвіїшина та секретаря Василя Бурдуланюка від 25 червня 1996 р.

Згідно з ухвалою комісії з премії імені Василя Стефаника в галузях літератури, мистецтва і архітектури від 3 травня 2001 року №14 присвоєно звання лауреата за книгу "Нарис історії Княгинина". Це було зазначено в дипломі з реєстраційним номером 38, підписаним та врученим вченому головою облдержадміністрації Михайлом Вишиванюком.

Диплом лауреата премії ім. Дмитра Яворницького був вручений завідувачу кафедри історії України Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника за вагомих внесок у розвиток краєзнавства за підписом Голови правління Всеукраїнської спілки краєзнавців академіка НАН України, Героя України П. Тронька.

За особливі заслуги в розбудові національної освіти і науки, утвердження високого міжнародного авторитету університету та плідну культурно-громадську діяльність отримав диплом почесного доктора Ужгородського національного університету академік В. Грабовецький. У документі, зокрема, зазначено: "Достовірність засвідчуємо печаткою університету і власноручним підписом" (ректора вишу – М.М. Вегеша). М. Вегеш є одним із учнів академіка В.Грабовецького, який з нагоди 50-річчя виходу в світ першої книги свого вчителя про Олексу Довбуша видав книгу "Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України".

З нагоди відзначення тисячоліття християнства в Україні та 2000-ліття Різдва Христового В.Грабовецького нагородили срібною та золотою медалями. Академік Грабовецький за вагомих досягнення в праці, високу професійну майстерність був нагороджений орденом "За заслуги" III ступеня (1995 р.) II (2008 р.), та I ступеня (2015 р.).

Професор Володимир Грабовецький створив Прикарпатську історичну школу, виховав багатьох учнів, які під його керівництвом захистили кандидатські і докторські дисертації, стали провідними педагогами і вченими-істориками. Вдячні учні академіка в честь 40-річчя захисту його докторської дисертації ("Антифеодальна боротьба

Карпатського опришківства XVI-XIX століть ”) (1968 р.) нагородили свого вчителя дипломом, найменувавши його “Народним істориком Прикарпаття”.

Козацька територіальна Оборона України та її Генеральна канцелярія за особисті заслуги у справі відродження козацтва в Україні присвоїли В Грабовецькому військове звання Генерал-осавула (наказ №1-11 від 20 березня 2004 р.).

З нагоди відзначення тисячоліття християнства в Україні (1988 р.) та 2000-ліття Різдва Христового В. Грабовецького церковно-релігійні організації нагородили срібною та золотою медалями.

Численні автографи-подяки, дарчі грамоти в знак поваги й шани дарували вченому народні депутати, науковці, письменники, поети, церковні владика, художники, артисти. Так, з нагоди 300-річчя від дня народження Олекси Довбуша в 2000 р. книгу “Українська мова й українська політика” з дарчим автографом подарував історику Володимиру Грабовецькому народний депутат України, голова Української Народної партії “Собор” Анатолій Матвієнко.

“У зв’язку з завершенням наукової підготовки і видання Української Радянської Енциклопедії Головна редакція УРЕ АН УРСР з глибокою подякою відзначає Вашу плідну участь у створенні першої багатотомної енциклопедії українського народу. Бажаємо Вам творчих успіхів”, - зазначено в автографі-подяці поета М.Бажана як головного редактора УРЕ, нижче – підпис відповідального секретаря головної редакції даного видання В. Терлецького.

Книги з дарчими автографами вченому запрезентували ряд митців: Р.Іваничук, Р. Федорів, О.Бердник, Г. Турелик, батько композитора В. Івасюка – буковинський письменник Михайло Івасюк, літературознавець, академік В. Качкан. “Поважному Панові-Професору Грабовецькому низький уклін і пісенне шанування Н. Матвієнко”, - такі слова залишила народна артистка України Ніна Матвієнко професору Володимиру Грабовецькому 21 червня 1992 р. після свого виступу в Івано-Франківську.

Праця академіка В. Грабовецького на ниві історії України має не лише науково-пізнавальну вартість, але й навчально-виховну. Помітно, що його працелюбність відзеркалюється в дослідженнях його, учнів науковців кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, яку очолив у 2007 р. доктор історичних наук, професор І.Я. Райківський.

Володимир БАКАЛА

МУЗЕЙ – КІМНАТА АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО: УВІКОВІЧЕННЯ ПАМ'ЯТІ ВЧЕНОГО–ІСТОРИКА

У статті висвітлено експозицію музею-кімнати, відкритої на пошану засновника Історико-меморіального музею Олекси Довбуша – доктора історичних наук, професора, академіка НАН України Володимира Грабовецького, в якій експонуються як праці вченого, світлини, пов'язані з науковою діяльністю, так і праці на його вшанування та присвячені пам'яті легендарного земляка вченого – ватажка карпатського опришківства першої половини XVIII століття Олекси Довбуша.

***Ключеві слова:** музей-кімната, Володимир Грабовецький, доктор історичних наук, професор, академік НАН України, праці вченого, картини, Олекса Довбуш.*

Зусиллями колективу Івано-Франківського історико-меморіального музею під керівництвом Ю. В. Срайчука 6 квітня 2015 р. відкрито кімнату-музей його засновника – доктора історичних наук, професора, академіка НАН України, заслуженого діяча науки і техніки України, почесного громадянина 13 міст і сіл України – Володимира Васильовича Грабовецького. В експозиції представлено понад п'ятсот експонатів із приватної колекції великого вченого, а саме: шістдесят живописних картин українських художників, понад 100 наукових праць фундатора музею, галерея світлин з життя, науково-педагогічної і громадської діяльності, різнопланові посвідчення, значки, медальйони та інші особисті речі.

Над вхідними дверима музейної кімнати висить ікона із зображенням Богородиці з маленьким Ісусиком на руках – мистецький твір доцента кафедри образотворчого мистецтва Володимира Луканя, виконаний на склі. Даруючи історику цю ікону, її автор сказав: “Дорогий Володимире Васильовичу! Хай ця ікона пресвятої Богородиці стане початком музею історика, де б не тільки ці цінні експонати на стендах і вітринах заговорили про нескореного лицаря Карпат, вашого нескореного земляка, борця за волю народу, але і про історика Довбуша, який як ні один із сучасних істориків так всебічно вивчив цього лицаря Карпат і вивів його поза межі народної творчості“.

У вступній книжковій внутрішній ніші, що складається із трьох

полиць експонуються основні трилогії монографій Володимира Грабовецького: “Ілюстрована історія Прикарпаття”, обабіч яких виставлені дві книги: “Хто є хто в Україні” та “Хто є хто на Івано-Франківщині” .

На другій полиці ніші виставлено трилогію Володимира Грабовецького “Шашкевичіани та Шевченкіани”, до якої ввійшли такі книги: “Підлисся: тисячолітній літопис села Маркіяна Шашкевича, його життя, творчість та вшанування (2006 р.), “Моринці. Сторінки історії села Тараса Шевченка та вшанування Кобзаря” (2008 р.) та ”Два великі українці. Шашкевичіана і Шевченкіана в творості Володимира Грабовецького “(2009 р.).

На наступній полиці в ніші експонується трилогія академіка Володимира Грабовецького: “Сторінки літопису Собору Святого Воскресіння” (1999 р.), “Андрей Шептицький і Прикарпаття” (2009 р.) та “Українські святині Прикарпаття крізь століття” (2009 р.). По обидва боки цієї ніші виставлені книги: “Наукова еліта Івано-Франківщини” (містить інформацію про докторів наук та професорів Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника; видання приурочене п’ятнадцятиріччю заснування вишу) та “П’ятдесят найвідоміших людей Коломийщини” з дарчим автографом автора ідеї Ігоря Козаря і керівника проекту Володимира Довганова. В обох книгах вміщено біографію В. Грабовецького.

Посередині другої ніші – автограф фундатора і засновника Івано-Франківського Історико–меморіального музею: “Мене родила Прикарпатська земля і ходжу я чесно по її лоні, пишу літописні сторінки про її віковічні історичні доли!”.

Під нішами-полицями бачимо інший автограф вченого: “А час пливе, пливе і все з собою забирає, лиш пам'ять про віки у серці наших залишає“. Вражає своїми розмірами скульптура “Прикарпатський орач на панщині“ – твір народного скульптора В. Борисенка, подарований академіку В. Грабовецькому автором.

Ліворуч від ніші на стіні експонуються: екслібрис художника І.Крислача, присвячений В.Грабовецькому в 1971 р., віньетка відомого українського графіка Івана Остафійчука із графічним зображенням Олекси Довбуша з топірцем в руках і написом по краях: “Олекса Довбуш“, яка присвячена 225-річчю загибелі Олекси Довбуша. Віньетка використовувалася при відзначенні загибелі й уродин легендарного героя та подавалася у всіх монографіях

В.Грабовецького про О.Довбуша. Поряд – диплом про присвоєння академіку В. Грабовецькому звання “Почесний громадянин Івано-Франківська” (2012 р.) та художній твір відомого графіка – Емануїла Храпка із зображенням погруддя Олекси Довбуша з бойовим топірцем, праворуч якого викарбувано напис: “Гайда хлопці, гайда сміло...” з автографом художника: “Ентузіасту життя і діяльності Олекси Довбуша, дорогому землякові Володимирі Грабовецькому на добру згадку від художника Василя Касіяна. 3 червня 1965 р.”.

Далі містяться вирізьблені по дереву гравюри “Танець опришків Довбуша” та зображення легендарного героя, виконані художником Ігорем Деркачем із дарчим автографом В. Грабовецькому, а також обкладинка визначного українського художника-графіка Василя Касіяна, виконана як ілюстрація до книги А.Первомайського “Олекса Довбуш” із дарчим автографом В. Грабовецькому – “Ентузіасту життя і діяльності Олекси Довбуша дорогому землякові Володимирі Грабовецькому на добру згадку від художника Василя Касіяна. 3 червня 1965 р”. Поряд – макет Івано-Франківської міської ратуші, виготовлений студентом художнього факультету Прикарпатського національного університету і подарований музею з нагоди 300-річчя уродин легендарного ватажка опришків Олекси Довбуша.

Ліворуч від вступної книжкової ніші висить стенд із зображенням Станіславської фортеці-міста XVII-XVIII ст., створений за консультацією вченого-історика В. Грабовецького та доцента інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника – Григорія Михнюка студентом Я. Левицьким як його дипломна робота. Івано-Франківський архітектор Зіновій Соколовський, уважно оглянувши цей твір, що є першою реконструкцією Станіславівської фортеці, схвально висловився щодо її автентичності. Картина заворожує глядачів, про що вони зазначали у книзі відгуків.

У другому ряді повздовжно в дерев'яному обрамленні експонуються: старовинний герб роду Грабовецьких (ксерокопія), родовід Володимира Грабовецького, фото Василя та Гафії Грабовецьких із дітьми Оленою та Володимиром (світлина 1934 р.), графічна зарисовка хати в селі Печеніжин Коломийського району, де 24 липня 1928 р. народився академік В.Грабовецький та його фото з дружиною Іванною, донькою Оксаною та сином Богданом.

У першій вітрині, а їх у кімнаті-музею – чотири, виставлені праці

академіка В. Грабовецького, присвячені проблемам княжого періоду, українського козацтва, Хмельниччини й гайдамаччини, серед яких:

1. Виникнення Києва. Визначні пам'ятки історії і культури. 2005. 40 с.
2. Галицька трійця XIII ст. Тимофій, Авдій, Митуса. До 1100 річчя Галича. 1989. 40 с.
3. Коронація Данила Галицького в 1253 році. До 750-річчя. 2003. 35 с.
4. Селянське повстання на Прикарпатті 1490 – 1492 років. 1979. 124 с.
5. Літопис Запорізького козацтва. 1992. 26 с.
6. Богдан Хмельницький в історії України. 2005. 48 с.
7. Іван Мазепа – символ української державності. 2005. 24 с.
8. Гетьман Григорій Лобода та його найстаріша печатка Війська Запорозького. 1995. 2010. 50 с.
9. Гетьман Пилип Орлик та його перша Конституція в Україні і світі 1710 року. 2010. 80 с.
10. Згадаймо праведних гетьманів і кошових: де їх могили? 2005. 131 с.
11. Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI-XVIII ст. 2003. 262 с.
12. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648 – 1657 рр. 1972. 194 с.
13. Національно-визвольні змагання гайдамаків України в середині XVII ст. 2004. 48 с.
14. Запорізьке козацтво і українська гетьманська держава XVI-XVIII ст. в літописі та ілюстраціях. До 520-річчя українського козацтва. Івано-Франківськ. 2010. 498 с.

Вражає мистецькою витонченістю і грою фарб портрет народного героя Олекси Довбуша, виконаний студентом Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (автор невідомий). Поряд – копія найдавнішого зображення народного месника “Олекса Довбуш” невідомого художника XVIII ст., позолочену рамку до якої подарував владика М. Сімкайло. Такого ж розміру портрет академіка В. Грабовецького (художник В. Хомин), на якому вчений зображений у вишитій сорочці та гуцульському киптарі з ручкою у правій руці та аркушем паперу – в лівій. Проникливий погляд вченого зосереджений на осмисленні чергового історичного дослідження.

У другому ряді зліва направо експонуються: графічна робота

“Олекса Довбуш” художника В.Оброца (1940 р.) із дарчим автографом автора, та “Аркан. Танець опришків Довбуша” художника І.Остафійчука, ліворуч якої митець зазначив: “Моєму земляку – Володимиру Грабовецькому, великому шанувальнику і досліднику Гуцульщини“. У центрі – світлина “Професор Грабовецький пише історію про Олексу Довбуша“ (1957 р.), поряд – дружній шарж художника І. Деркача “В. Грабовецький вступає в загін Довбуша!“. Заключною картиною ряду є графічна робота народного художника України Олени Кульчицької ”Головач Олекса Довбуш” (1970 р.) із її дарчим автографом.

Внизу, в другій вітрині, виставлені праці професора Володимира Грабовецького з історії Прикарпаття:

1. Звенигород. Нарис історії західноукраїнських міст і сіл. – 1959. 67 с.
2. Галич. Вивчай рідний край. 1964. 70 с.
3. Городок. Історико-краєзнавчий нарис. 1968. 29 с.
4. Надвірна. 1982. 50 с.
5. Гуцульщина XIII-XIX століття. Історичний нарис. 1982. 151 с.
6. Нариси історії Івано-Франківська. З найдавніших часів до початку XX ст. 1989. 101 с.
7. Історія Печеніжина. 1993. 128 с.
8. Історія Коломиї. З найдавніших часів до початку XX ст. 1996. 224 с.
9. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку XX ст. 224 с.
10. Уторопи. Сторінки історії. 1997. 224 с.
11. Нарис історії Галича з найдавніших часів до XX ст. До 1100-річчя Галича. 1997. 225 с.
12. Історія Івано-Франківська (Станіславова). З найдавніших часів до XX ст. 1999. 304 с.
13. Нарис історії Княгинина. 200. с.
14. Івано-Франківськ у пам’ятках історії та культури. 2001. 136 с.
15. Іванівці. Літопис села над Прутом. 2001. 255 с.
16. Грабівка. Літопис села над Луквою. 2003. 241 с.
17. Долина над Дністром. Ілюстрована історія села. 2003. 271 с.
18. Ілюстрована історія Львова. Слідами пам’яток історії та культури. 2004. 160 с.
19. Історія села Росільна. 2004. 138 с.
20. Місто Івана Франка. 2006. 11 с.

21. Хмелівка. Короткий історичний нарис. 1994. 16 с.

22. Нариси історії міста Львова. 2005. 44 с.

Поряд – вітрина, експозиція якої містить праці фундатора музею – академіка В. Грабовецького про карпатське опришківство XVI-XIX ст. та народного героя – Олексу Довбуша, улюбленця й земляка вченого, музеї якого відкрито в 1995 р. в Івано-Франківську та у селі Печеніжині Коломийського району. Тут представлені такі праці академіка :

1. Народний герой Олекса Довбуш. Історичний нарис. Львів. 1957. 152 с.
2. Олекса Довбуш – легендарний герой українського народу. Москва. 1959. 89 с.
3. Як Довбуш карав панів: оповідання і легенди. Київ. 1960. 120 с.
4. Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI-XIX. Львів, 1966. 252 с.
5. Каменна сказка (сказание об Олексе Довбуше в Бубнище). Москва, 1979. Співавтор Г. Бурнашов.
6. Стежками Олекси Довбуша. Івано - Франківськ. 1988. 16 с.
7. Олекса Довбуш (1700 – 1745). Львів, 1994. 277 с.
8. У пошуках Довбушевих скарбів. До 250-річчя загибелі героя України. Івано-Франківськ. 1996. 44 с.
9. Ой попід гай зелененький, ходить Довбуш молоденький. Етногенез, поширення, варіанти. Івано-Франківськ, 2000. 96 с.
10. Як знайдено топір Олекси Довбуша. Івано-Франківськ. 1997. 12 с.
11. Вшанування пам'яті Олекси Довбуша на Прикарпатті. Історико-краєзнавче дослідження. До 300-річчя народження Олекси Довбуша. Івано-Франківськ, 1999. 46 с.
12. Олекса Довбуш – легендарний герой Карпат. Збірник основних документів. До 310-річчя уродин національного героя. – Івано-Франківськ. 2010. 355 с.
13. Легендарні опришки – лицарі Карпат XVI-XIX ст. Івано-Франківськ. 2008.
14. Олекса Довбуш в історії України. До 310-річчя уродин. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Наукові записки музею Олекси Довбуша. Івано-Франківськ. 2010. 39 с.
15. Василь Баюрак – бойовий побратим і наступник Олекси Довбуша. Випуск 2. Наукові записки музею О. Довбуша. – Івано-

Франківськ . 2010. 47 с.

16. Народна героїня Ганна Баюрак. До 310-річчя загибелі. Вип. 3. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Наукові записки музею О. Довбуша. 2009. 18 с.
17. Іван Бойчук – бойовий побратим і наступник Олекси Довбуша. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Вип. 4. Наукові записки музею О. Довбуша. Івано-Франківськ. 2010. 80 с.
18. Грабовецький В. Особисті вислови Олекси Довбуша. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Випуск 5. Наукові записки музею О. Довбуша. Івано-Франківськ. 2010. 31 с.
19. Побут опришків загону Олекси Довбуша. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Вип. 6. Наукові записки музею О. Довбуша. Івано-Франківськ.” 2010. 35 с.
20. Грабовецький В. Так виглядав Олекса Довбуш. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Вип. 7. Наукові записки музею О. Довбуша. – Івано-Франківськ. 2010. 19 с.
21. Грабовецький В. Громовий топір О. Довбуша та його історична доля. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Випуск 8. Наукові записки музею О. Довбуша. Івано-Франківськ. 2010. 29 с.
22. Грабовецький В. Легендарні скелі Олекси Довбуша. До 310-річчя уродин. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Вип. 9. Наукові записки музею О. Довбуша. – Івано-Франківськ. 2010. 31 с.
23. Грабовецький В. Легендарні скарби О. Довбуша. До 310-річчя уродин. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Випуск 10. Наукові записки музею О. Довбуша. Івано-Франківськ. 2010. 31 с.
24. Грабовецький В. Із серії уявних портретів Олекси Довбуша. До 310-річчя уродин. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Вип. 11. Наукові записки музею О. Довбуша. Івано-Франківськ. 2010. 43 с.
25. Грабовецький В. Запрошення і програми наукових конференцій з історичної Довбушіани в серії коротких видань. Вип. 13. Наукові записки музею О. Довбуша. – Івано-Франківськ. 2012. 48 с.
26. Виникнення і Воскресіння Довбушевої світлиці. До 310-річчя уродин. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Вип. 4.

- Наукові записки музею О. Довбуша. Івано-Франківськ. 2010. 79 с.
27. Грабовецький В. Карпатське опришківство і Олекса Довбуш в європейському контексті національно-визвольних рухів XVI-XVIII ст. До 310-річчя уродин. Історична Довбушіана у серії коротких видань. Вип. 14. Наукові записки музею О. Довбуша. – Івано-Франківськ. 2010. 59 с.
28. Докторська дисертація В.Грабовецького на тему: “Антифеодальна боротьба карпатського опришківства в XVI - XVIII ст.

Продовження верхнього ряду настінної експозиції кімнати-музею академіка В.Грабовецького становлять такі експонати: графічна робота художника І. Остафійчука “Олекса Довбуш“ (1972 р.) із дарчим автографом митця, пам’ятник Олексі Довбушу в Печеніжині (1971 р.) – робота, виконана в кольорах художником І.Деркачем із дарчим автографом, обкладинка монографії В. Грабовецького “Олекса Довбуш (1700-1745)“, графічна робота І. Остафійчука “Ми гуцули“, поряд з якою кольорове фото із зображенням фундатора музею, оглядаючого титульну сторінку до другого видання монографії “Легендарні опришки – лицарі Карпат XVI-XVIII ст.” та титульна сторінка до першого видання праці, виконана художником О. Новаківським (1937 р.).

Про пошанування академіка В. Грабовецького засвідчують грамоти від церковних ієрархів: Грамота верховного архієпископа Києво-Галицького – Любомира Гузара, Благословенна грамота патріарха Київського Філарета (26.06.2008), Благословенна грамота архієрея УГКЦ Володимира з нагоди 1020 річниці хрещення Русі та до вісімдесятилітнього ювілею вченого (06.08. 2008 р.), у якій зазначено: “Дооцінюючи Вашу ревність для Божої слави і для добра Української Греко-Католицької Церкви, за збереження Християнської віри, за вагомий вклад в розвиток та написання історії Батьківщини нашої України і нашого рідного Прикарпатського краю та з нагоди 80-го Ювілею з Дня Вашого народження висловлюємо Вам наші слова подяки і нагороджуємо Почесною грамотою... Нехай Великомиловитий Господь щедро винагородить Вас за працю для добра нашої Церкви і Батьківщини нашої України, додасть Вам віри, надії і помножить Божу Любов, нехай Ваша праця буде сповнена Божої Благодаті та Божих ласк. Благословення Господнє на Вас“. Урочиста духовна грамота Верховного Архієпископа Києво-

Галицького Святослава, вручена доктору Володимиру Грабовецькому з нагоди 1025-річчя Хрещення Руси-України та Патріаршої прощі у старовинному Галичі 19 серпня 2013 р. на свято Преображення Господнього.

Поряд – світлини, де В. Грабовецький надає консультації львівським учням перед їх походом по стежках народного героя Олекси Довбуша, далі – кольорове фото після вручення почесного звання заслуженого діяча науки і техніки України в Маріїнському палаці 14 квітня 1995 р., на якому серед нагороджених В. Грабовецький у першому ряді перший праворуч, обкладинка до книги “Легендарні опришки – лицарі Карпат XVI-XVIII ст.”, диплом почесного звання “Народний історик Прикарпаття” з автографами його учнів.

На четвертій вітрині експонуються книги про життя, науково-педагогічну та громадську діяльність академіка Володимира Грабовецького:

1. Виставка історико-літературно-мистецьких творів, присвячених 500-річчю початку селянського повстання на Прикарпатті під проводом національного героя України Мухи. З колекції доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького. Каталог. – Івано-Франківськ, 1990. 28 с.

2. Виставка історико-літературно-мистецьких творів, присвячених 500-річчю виникнення Запорізького козацтва. З колекції доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ, 1991. 52 с.

3. Михайлина П. Володимир Грабовецький – історик України. До 65-річчя від дня народження. Івано-Франківськ. 1993. 97 с.

4. Бурнашов Г. Лицар із роду опришків – Івано-Франківськ, 1995. 93 с.

5. Вегеш М. Володимир Грабовецький – видатний історик України. – Ужгород. 1996. 358 с.

6. Вегеш М, Горбат В. Короткий життєпис академіка Грабовецького, 1998. 100 с.

7. До 70-річчя з дня народження. Ювілейний збірник на пошану історика України Володимира Грабовецького. Ужгород, 1998. 134 с.

8. Академік Володимир Грабовецький у творчості українських художників. Упорядник Володимир Лукань. Івано-Франківськ, 2000. – 23 с.

9. Бурнашов Г. Академік Володимир Грабовецький. Із життєвих доріг академіка. Тернопіль, 2002. 65 с.
10. Карпатика. Випуск 24. Історичні та історіографічні студії до ювілею доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького. – Ужгород, 2003. 343 с.
11. Академік Володимир Грабовецький .Бібліографічний покажчик (видання п'яте). – Ужгород, 2003. 128 с.
12. Володимир Грабовецький. З думкою про Україну. Автобіографічні замітки, спогади. – Ужгород, 2003. 120 с.
13. Володимир Грабовецький. До 75-річчя від дня народження. – Ужгород, 2003. 176 с.
14. Володимир Грабовецький. Спомини про незабутніх. Колеги і учні про свого побратима. Увіковічення пам'яті Олекси Довбуша. – Ужгород, 2003. 120 с.
15. Академік Володимир Грабовецький. Світлини з життя, науково-педагогічної та громадської діяльності. Упорядник Світлана Пронь. – Івано-Франківськ, 2004. 147 с.
16. Академік Володимир Грабовецький учасник наукових конференцій 1954 – 2004 рр. Івано-Франківськ, 2004 .42 с.
17. Володимир Грабовецький – почесний громадянин десяти міст і сіл Прикарпаття і Львівщини. Івано-Франківськ. 40 с.
18. Скоморовський В. Музейна кімната академіка Володимира Грабовецького. Путівник довідник. Івано-Франківськ, 2006. 128 с.
19. Вуянко М., Скоморовський Б. Прикарпатська історична школа Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ, 2006. 96 с.
20. Вегеш М. Володимир Грабовецький – визначний історик України. На пошану дорогому вчителю з нагоди 50-річчя виходу в світ його першої книги про Олексу Довбуша. – Івано-Франківськ, 2006. 431 с.
21. Книги Володимира Грабовецького з історії Прикарпаття Х-ХVII ст. в оцінці українських істориків. Частина перша. – Івано-Франківськ, 2007. 156 с.
22. Книги Володимира Грабовецького з історії Прикарпаття Х-ХIX ст. в оцінці українських істориків. Частина друга Івано-Франківськ, 2009. 148 с.
23. Вегеш М. Життя і творчість Володимира Грабовецького в оцінці сучасників / Упорядник збірника і автор передмови М.Вегеш. Частина третя. – Івано-Франківськ, 2007. 88 с.

24. Життя і творчість Володимира Грабовецького в книгах його біографів. Присвячується 80-річчю з дня народження патріарха Прикарпатської історичної школи. Упорядник і автор передмови Ю.В. Срайчук. – Івано-Франківськ, 2008. 56 с.

25. Марчук В. Домашній музей академіка Володимира Грабовецького. Путівник-довідник. Івано-Франківськ, 2008. 131 с.

26. На вівтар історії України. Ювілейний збірник на пошану академіка АН вищої школи України, професора Володимира Грабовецького. – Івано-Франківськ, 2008. 563 с.

27. Академік Володимир Грабовецький в автографах відомих діячів науки і культури України/ Упорядник М.М. Вегеш. Івано-Франківськ, 100 с.

28. Кугутяк М., Райківський І. Слово про ювіляра. До 80-річчя творчого злету академіка Володимира Грабовецького. – Івано-Франківськ. – 77 с.

29. Сигидин М. Володимир Грабовецький – дослідник історії українського козацтва XV-XVIII ст. Присвячується 80-річчю з дня народження професора Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ, 2008. 54 с.

30. Володимир Грабовецький. Без правди історія німа. (Мої діалоги з респондентами з 1976 по 2006 р.). – Івано-Франківськ, 2007. 100 с. Завершують експозицію кімнати-музею документальні відеофільми про вченого режисера Василя Микуляка, розташовані на письмовому столі, за яким двадцять років працював академік. Привертають увагу збірки поезії дочки Оксани Грабовецької "Думок дивні краплини", а також спогади про батька Богдана Грабовецького, опубліковані в обласній газеті "Галичина".

Музей-кімната академіка Володимира Грабовецького із вище зазначеними працями вченого, його особистими речами, світлинами, урядовими відзнаками, працями, написаними на його пошанування, мистецькими творами, подарованими діячами науки, літератури й є Володимиру Васильовичу гідною пам'яткою про його життєвий та творчий шлях. Колектив музею зберігає і примножує експозицію "Світлиці", як за життя називав музей академік мистецькими творами, приуроченими як фундатору, так і об'єктам його численних наукових досліджень, популяризуючи надбання музейного закладу серед відвідувачів.

РОЗДІЛ II. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 94(477. 83/.86): 94(470.41) «1676»

Іван ТИМІВ

ОБЛОГА ТУРЕЦЬКИМ І ТАТАРСЬКИМ ВІЙСЬКОМ СТАНІСЛАВІВСЬКОЇ ФОРТЕЦІ У 1676 Р.

У статті здійснено спробу простежити похід турецько-татарського війська в Галицьку землю восени 1676 р., охарактеризовано чисельність військових сил обох сторін, маршрут ворожих загонів, захоплення ними замків і міст краю, обставини облоги османцями Станіславівської фортеці та її захист, стратегічне значення цієї події.

Ключові слова: похід, турки, татари, Станіславівська фортеця, облога, Ян Денненмарк.

На початку 30-х рр. ХХ ст. накладом автора вдруге вийшла друком історична розвідка історика Чеслава Хованця «Станіславів 1676 р.»* [23], присвячена 250-річчю оборони гарнізону Станіславівської фортеці під орудою коменданта Яна Денненмарка** проти татарських військ Ібрагіма-паші Шайтана у вересні 1676 р. Переклад цієї праці з польської мови виконав Юрій Угорчак [19].

Загалом історична література, присвячена подіям 1676 р. на галицьких землях, не надто об'ємна. Цій темі присвячені розвідка Францішка Ключицького «Журавенська 1676 р.» [27], Костянтин Гурського «Ян III під Журавном» [24]. У першій події під Станіславом 1676 р. замовчуються, а в другій, за словами згаданого уже Чеслава Хованця, «Костянтин Гурський (події облоги

*Перше видання побачило світ в середині 1920-х рр.

** В історичній літературі немає однастайності в цьому питанні: Садок Баронч стверджує, що керівником оборони був Ян Камінський, підстароста, комендант фортеці, учасник битв з московитами під Чудновом (27. вересня – 2. листопада 1660 р.) на Житомирщині та з турками під Хотиним 11 листопада 1673 р., тоді як Чеслав Хованець комендантом фортеці і керівником оборони вважає полковника Яна Денненмарка [Баронч, Пам'ятники... – С. 21–22; Nowaniec Cz. Stanisławów w 1676 roku. Stanisławów: nakładem autora. – 1926. – С. 12]. Не виключено, що обидва очільники спільно здійснювали керівництво обороною, виконуючи при цьому різні функції.

Станіславова. – *I. Т.*) належно не висвітлює і не розуміє (стратегічної. – *I. Т.*) ролі Станіславова в подіях польсько-турецької воєнної кампанії 1676 р. [19, с. 25].

Окремі відомості про облогу Станіславівської фортеці восени 1676 р. містяться у працях Володимира Грабовецького [5, с. 60–61; 6, с. 36–40; 7, с. 7678], Мартина Струмінського [15], Івана Бондарева [2; 3], Садока Баронча [1; 20; 21], Чеслава Хованця [19; 23; 24], Домініка Хіровського [22], Януша Волінського [34; 35; 36], Даміана Орловського [30], Марека Вагнера [33] та інших авторів.

Мета цієї статті – простежити похід турецько-татарського війська в Галицьку землю восени 1676 р., охарактеризувати чисельність військових сил обох сторін, маршрут ворожих загонів, захоплення ними замків і міст краю, обставини облоги турками й татарами Станіславівської фортеці та її захист, значення цієї події в історії краю.

Джерельну основу публікації становлять «Реляція Дмитра Вишневецького з кампанії 1676 р.» [35], «Щоденник Михайла Паца» [34], листування короля Яна Собеського з підданими [29, с. 233–240] та ін.

Воєнно-політичне становище Речі Посполитої напередодні вторгнення османських військ було складним. Король Ян Собеський (коронований 2 лютого 1676 р.), враховуючи всі ризики майбутньої воєнної кампанії, запропонував сейму збільшити чисельність армії до 50 тис. коронного й 16 тис. литовського війська, що й було погоджено на коронаційному сеймі. До того ж, король пропонував доозброєння легкої кінноти і панцерних списами, підвищення оплати драгунам, включення до військового реєстру 4 тис. козаків тощо. Однак зреалізувати ці плани не вдалося. А тим часом на початку червня 1676 р. з метою захисту Руського воєводства й Волині створено два військові табори: для коронних військ біля Щирця (Львівська земля), а для литовських – під Берестечком. Проте військо збиралося вельми повільно, до того ж, воно було малочисельне, тому від генеральної битви довелося відмовитися. Непевною була й політична ситуація. Під впливом габсбурзької агітації озвалися певні особи супроти короля, які побоювалися, що Собеський використає армію для запровадження абсолютизму в країні й для розправи над прихильниками брандербурзького претендента на престол. На зовнішньополітичній арені польські дипломати на чолі з Яном

Карвовським ще з кінця 1675 р. за посередництва Франції, Молдавії й Семигороддя вели перемовини з Портою про мир [23, с. 4; 30, с. 205-208]. За таких несприятливих політичних обставин й розпочиналася осіння воєнна кампанія 1676 року.

Перш ніж перейти до розгляду походу османських і татарських військ у галицькі землі, варто схарактеризувати стан оборони краю.

Формування системи оборони Галицької землі Руського воєводства відбувалося під впливом нових зовнішньополітичних і внутрішньополітичних чинників, які спонукали королівських чиновників, магнатів та шляхту до дій, що коригували доктрину безпеки східних кресів. Концепція організації державного захисту складалася з трьох елементів: інформування про небезпеку й відстежування руху супротивника; пасивного захисту з використанням оборонних об'єктів; активного протистояння нападникам силами військових підрозділів [18, с. 88, 90].

Важливим чинником будівництва оборонних об'єктів Галицької землі були військові дії сусідніх держав: Османської імперії та її васала – Кримського ханства. Однак, головним фактором його активізації послужило збільшення кількості татарських і турецьких нападів. Незважаючи на реальну небезпеку, роль активної оборони часто зводилася нанівець через нечисленне наймане військо, слабку його організованість, а також утримання магнатами власних надвірних хоругв. Завданням підрозділів оборонних відділів на чолі з польним гетьманом була зупинка великих сил супротивника. Проте слабка мобільність шляхетських підрозділів не могла скласти конкуренцію рухливим чапулам степовиків. Основний тягар оборони лягав на пасивний захист з використанням оборонних об'єктів. Укріплені міста, замки, інкастельовані церкви, костели, монастирі, імпровізовані сільські укріплення надавали захист місцевому населенню та служили опорним пунктом і базою провіанту для «поточної оборони». Замки в Галицькій землі були побудовані вельми густо, тому розміщувалися не оборонними лініями, а групами: Червоногородський, Язловецький, Бучацький, Терехівський, Коропецький, Коломийський та Галицький належали до західноподільської групи. Оборонні об'єкти Галицької землі розташовувалися за принципом надрічних оборонних ліній уздовж Дністра, Прута, Бистриці, Золотої і Гнилої Липи, Стрипи, Серету, Збруча [18, с. 92].

У першій половині XVII ст. західноєвропейські фортифікатори в Руському воєводстві будують перші об'єкти бастионного типу. Бастионна система оборони поступово витісняє баштово-стінові оборонні об'єкти, хоча й не стала масовою. Мури зводять нижчими, місця веж і башт займають земляні чи деревоземляні бастеї і бастиони, придатні для ведення не тільки фасового, а й фланкового вогню. Оборонні об'єкти нового типу стають складовою частиною «магнатської системи фортець» [17, с. 5–6, 30–31; 18, с. 104].

Головними опорними пунктами в Галицькій землі були Богородчанська (1640-і рр.), Станіславівська (1662) і Маріямпільська (1692) фортеці бастионного типу [32, с. 95; 18, с. 104, 105]. Важливе оборонне значення мала також Пнівська фортеця [10, с. 6].

Історик Зеновій Федунків виділяє чотири періоди активізації фортифікаційного будівництва: перший охопив 1600–1610 рр. (закладення і модернізація замків), другий – 1624–1648 рр. (будівництво нових замків і міських укріплень на фоні економічного зростання), третій – 1658–1670-і рр. (модернізація найбільших замків і фортець на Золотому Шляху, викликана загрозою війни з турками), четвертий – 1690-і рр. (спорудження унікальної Маріямпільської фортеці) [18, с. 105].

Упродовж третього і четвертого періодів активізації оборонного будівництва ініціативу в шляхти перехоплюють воєводи, великокоронні і польні гетьмани. Необхідність спорудження і зміцнення фортифікацій була викликана загрозою війни з османами. На заклик заможних шляхтичів до Польщі прибувають італійські, німецькі, голландські, французькі військові інженери й архітектори, які проектують твердині, використовуючи найновіші досягнення. У XVII ст. в Галицькій землі зводять бастионні замки та фортеці французької і голландської шкіл фортифікації [18, с. 107, 118].

Пізніше місцева шляхта через відсутність коштів не могла дозволити собі запросити іноземних інженерів-фортифікаторів. Тому менші оборонні об'єкти продовжували будувати «доморослі архітекти», що не знали поступу мистецтва фортифікації й продовжували споруджувати замкові укріплення в системі середньовічної (баштово-стінової) фортифікації з невеликими модифікаціями щодо укладу стрільниць [18, с. 107].

У 1670-х рр., готуючись до війни з турками і татарами, активну роботу з будівництва оборонних споруд у Руському воєводстві

розгорнув великий коронний гетьман Ян Собеський. Фортеці і замки краю лежали майже в руїнах, і навіть якщо й деякі укріплення зберігали певну обороноздатність, то бракувало озброєння й залоги. Даремно гетьман намагався вплинути на сейми Речі Посполитої і короля, щоб зміцнити оборонні укріплення і забезпечити оплату жовнірам. Не дочекавшись підтримки, він на власні кошти укріплював замки і фортеці й постачав гарнізонам усе необхідне [37, с. 2, 3].

У 70-х рр. XVII ст. згадуються укріплене місто Калуш та п'ять замків: Новицький, Калуський, Галицький, Станіславівський, Тисменицький [37, с. 33, 35, 38]. А на Галицькому Поділлі – фортеці в Бережанах, Бучач, Залозцях, Теревовлі, Язлівці [35, с. 297] та ін. Значна частина цих оборонних об'єктів потребувала відновлення.

Звісно, гетьманові не вдалося належним чином забезпечити численні замки і фортеці Галицької землі, з приходом османських і кримських військ вони не були готові чинити належний опір напасникам, а тому ставали легкою здобиччю супротивника. Сучасників дивувала та обставина, що на шляху просування ворожих військ населення зайняло позицію вичікування й майже не чинило опору. В умовах загальної непідготовленості до захисту оборонних об'єктів (за винятком небагатьох – Бережани, Галич, Єзупіль, Станіславів, Пнів та ін.), це було неможливо, фортифікації залишалися у напівзруйнованому, занедбаному стані (Тисмениця, Тлумач, Ягільниця, Язлівець та ін.), що засвідчує огляд Ульріха фон Вердума [12, с. 100–101].

Про наближення турецької армії Ібрагіма-паші (правителя Кандії) до кордонів Речі Посполитої у Варшаві (до 1596 р. столицею був Краків. – *І. Т.*) було відомо ще в середині червня 1676 р. Одночасно із Криму насувалася армія татарського хана Селім Гірея I (1671–1678 рр.). Річ Посполита, приспана ілюзією миру, опинилася неготовою дати відсіч ворожій навалі. На всьому пограниччі від Залозець до Станіслава вартували лише невеликі військові загони [19, с. 25; 23, с. 5–6].

Тим часом турецький воєначальник Ібрагім-паша, перетнувши Дунай неподалік Цецори, очікував на татарське військо, але 10 липня 1676 р. несподівано помер у таборі. Новим вождем турецької армії, що налічувала 80 тис. воїнів, обрано Ібрагіма на прізвисько Шайтан, діючого пашу Дамаска [30, с. 209; 35, с. 295]. Більш поміркований,

ніж Даміан Орловський, у визначенні чисельності ворожого війська був Януш Волінський, вважаючи, що Ібрагім-паша привів 25 тисяч воїнів, а кримський хан – 30 тисяч [36, с. 237]. Об'єднане військо налічувало 55 тис. вояків. На думку Януша Паєвського, під орудою Ібрагіма-паші було близько 40 тис. турків і стільки ж орди [31, с. 187]. Разом майже 80 тис. воїнів. Отже, сучасні дослідники подають чисельність військ супротивника зі значними розбіжностями, що зумовлено використанням різних джерел. Беручи до уваги статус командувачів, ближчими до реальності є обчислення Януша Волінського – 55 тис. турків і татар. Король Ян Собеський зміг протиставити цій потузі лише 20 тис. воїнів [16, с. 18].

Тим часом, новий очільник османської армії також не наважувався самостійно вторгтися у володіння Речі Посполитої й продовжував очікувати на підхід татар. Він наказав війську підвладного османам молдавського та волоського господарів до приходу орди збудувати неподалік Хотина міст через Дністер для переправи об'єднаних сил [30, с. 208, 209; 35, с. 295, 296].

Обидва війська об'єдналися біля Кишинєва й вирушили в напрямку Кам'янця й Хотина. Перші сутички з ординцями мали місце поблизу Устя (сьогодні це с. Зелене Устя Монастирського району Тернопільської області. – *І. Т.*). Тут ротмістр Андрій Демідецький зіткнувся із татарським чапулом, який повертався з ясиром з-під Богушова (Бовшева) й Рогатина. Від полонених татар гетьмани дізналися про подальші плани орди [30, с.209; 35, с.295].

3 серпня 1676 р. турецько-татарське військо пододало Дністер і рушило в напрямку Чорткова, де турки опанували замок, а Ягельницьку твердиню захопили одним легким штурмом. 1 вересня через недбалість коменданта без опору піддався Язловець, де замок було зруйновано. Ібрагім без спротиву зайняв замки в Бучачі, Золотому Потоці, Раківці. Тим часом татарські чапули з-під Язлівця попрямували в околиці Стрия, Дрогобича, Самбора, розійшлися в різних напрямках Галицької землі, зокрема в керунку Коломиї, Пнева, Маняви, Солотвина. Вони зайняли недостатньо укріплену Тисменицю, а далі рушили на Станіславів, Єзупіль, Галич [5, с. 60–61; 23, с. 6; 30, с. 212–213, 215; 31, с. 187–188; 35, с. 297]. У листі Яна Собеського від 10 серпня 1676 р. мовиться про різні напрямки руху ворожих сил: «одні пішли за Дністер Єзупіль, Галич, Тисменицю добувати, а інші – до Станіславова» [26, с. 461].

Подолавши Дністер, передові загони татар завдали руйнівного удару Городенківському замку, яким тоді володів Іоан Потоцький, брацлавський воєвода. Напад стався другого дня після свята Івана 9 липня 1676 р. (*тут слід читати 9 серпня, або це був якийсь окремий набіг, бо 9 липня османи були ще на Дунаї. – І. Т.*). Напасникам дісталися чотири гармати, з яких одна пошкоджена, гонтовий мушкет, 22 гаківниці, з яких 11 без лож, одна зламана рушниця, продукти харчування, коштовності [13, с. 164].

В умовах вельми повільного збору польського війська та недостатньої його кількості на військовій раді (12. вересня 1676 р.) з метою стримування натиску татар було прийнято рішення спрямувати один відділ із 3 тис. кінноти на чолі з холмським старостою Жевуським під Тернопіль, а другий чисельністю близько 5 тис. воїнів під орудою коронного стражника Міхала Зброжка – на Покуття. Тут відділи М. Зброжка тричі успішно зближалися в двобою з чапулом Алі-мурзи поблизу Устя (село Снятинського району Івано-Франківської області. – *І. Т.*), Кулачківців і Десятина [29, с. 234; 33. с. 245; 35, с. 296, 297; 30, 210–211; 35, с. 295–296].

15 серпня Міхал Зброжка отримав королівський наказ – «зруйнувати міст через Дністер». 19 серпня п'ятдесят польських хоругв разом із козацькими полками Тимофія Барабаша (1000 вершників) та кількома сотнями добровольців зі Станіслава напали на молдавсько-татарську варту, що пильнувала міст. Нападники частково порубали й спалили переправу. Кримський хан був розлючений цією зухвалістю йобіцяв «з ясиру будувати дороги та поруйнувати замки й міста краю». Пошкодивши міст, Зброжка розбив турецько-татарський відділи на лівому березі Дністра та біля Кам'янця й разом з Жевуським попрямував до Щирця, де збиралося польське військо [29, с. 234; 31, с. 187; 30, с. 212; 35, с. 296, 297]. Про втрати відділу Зброжка під час збройних зіткнень із татарами Даміан Орловський волів не згадувати, адже командувач польського відділу розпорошив свої сили: шість хоругв він залишив для захисту Волині [16, с. 18]. Загалом полякам і козакам тоді поталанило, бо за півтора милі від хотинського мосту кочувала ціла орда [29, с. 235; 30, с. 211]. У випадку її наближення відділ Зброжка міг загинути повністю. Ординці дізналися про дії поляків, але запізно – ті встигли відійти.

Важливо також з'ясувати стан обороноздатності Станіславівської фортеці напередодні появи супротивника. У 1662 р.

київський воєвода Андрій Потоцький за проектом інженера-фортифікатора й підполковника пішої гвардії Франсуа Корассіні заклав Станіславівську фортецю (*див. фото*).

Станіславівська фортеця, худ. Ігор Деркач

Найважливішим джерелом відомостей про первісний вигляд Станіславівської твердині є опис німецького мандрівника Ульріха фон Вердума (1632–1681), який відвідав Станіславів узимку 1672 р. Згідно з його нотатками, початково «укріплення складались з шести правильних земляних бастіонів*», нижче яких частокіл з поставлених

* З метою відтворення первісної конструкції бастіонів та куртин оборонної системи міста: побудови плану та поперечного профілю бастіонової системи З. Лукомською було проведено натурні обстеження та обміри існуючого південно-західного бастіону в поперечному напрямку. Здійснені обстеження показали, що первісно конструкція бастіонів та куртин складалась з земляного насипу, правильної геометричної форми, який був трохи ширший біля підшви, але поступово звужувався до верху. Нижня частина валу була облицьована цеглою із зовнішнього та внутрішнього боку, що забезпечувало її більшу міцність, а верхня частина – надшанець – була земляною. Крім того, надшанець у верхній своїй частині мав бійниці, пристосовані для стрільби, а в нижній частині невисоку, але широку полицю, так звану стрілецьку лавку, на якій розташовувались гармати з обслугою. Збереглася лише нижня частина бастіону, тобто його основа, яка має вигляд земляного насипу заввишки 4,3 м з зовнішнього боку та близько 2 м з внутрішнього. Земляний насип з обох боків облицьований цегляною кладкою, типовою для оборонних систем періоду XVII ст. Під час дослідження виявлено, що в деяких місцях муру протягом всієї його довжини проглядає білий камінь, очевидно, вапняк. На підставі даного

сторч цілих дубів. Замок теж дерев'яний, але вже зведено балки, цеглу й кам'яні плити для важкої будівлі» [12, с. 100; 8, с. 197].

Фортеця мала форму правильного шестикутника (з шириною сторони 400 м) з додатковими бастіонами, редутами і фортом. На вістрях шестикутника розташувались бастіони – зовнішні п'ятикутні укріплення, що давали змогу здійснювати фланкуючий мушкетний обстріл вздовж стін. Поперечний розріз стін складав земляний вал завширшки 20–30 м, зміцнений ззовні дубовими колодами.

Земляні роботи тривали впродовж 1662–1672 рр. Укріплення форти-фікаційних споруд здійснювалося до 1682 р. під наглядом капітана Карла Бенуа. Після завершення будівельних робіт Станіславівська фортеця мала земляний вал висотою 10 м, шириною 4 м, зовнішні стіни були обкладені каменем із товщиною прошарку 1,7 м, а загальна товщина мурів становила близько 13,5 м. Валові укріплення були оточені ровом глибиною 3–6 м, шириною 26–28 м [3, с. 9, 11–12; 6, с. 39]. Місто зі світом з'єднували три кам'яні брами [19, с. 27]. З північної сторони Галицька (Львівська) брама, з південно-західної сторони – Тисменицька (Кам'янецька) і з південно-східної – Вірменська (Заболотівська) фіртка. Від кожної брами був перекинутий довгий дерев'яний міст через рів, наповнений водою, і тільки за допомогою цих мостів можна було потрапити в місто [4, с. 15; 8, с. 198; 9, с. 102–103].

Ці брами були вмуровані у вал, а зверху мали сторожові вежі [1, с. 21]. Підступи до міста мали свій природний захист: з трьох боків воно було оточене озерами й болотами, доступним було лише з півдня [30, с. 215; 33, с. 246].

Ян Собеський, відвідавши 5 грудня 1673 р. Станіславівську фортецю, захоплювався роботою інженера з Авіньйону Франсуа Корассіні, який також брав участь у зміцненні замків у Галичі, Кам'янці, Меджибожі [19, с. 27] та інших містах.

спостереження, дослідниця дійшла висновку, що для забезпечення більшої міцності та надійності земляний насип було підсилено каменем, а потім облицьовано цегляною кладкою» [Лукомська З. Місто Івано-Франківськ. Історія та сучасність. – С. 199–200].

Добротні фортифікації Станіславова дали змогу власникові твердині Андрію Потоцькому на чолі відділу із 1000 воїнів захищати місто й околиці від татарських наскоків у 1667 р., 1672–1675 рр., а навесні 1676 р., згідно з ляудою (ухвалою) сейму стосовно зміцнення порубіжних замків, під Станіславовом розмістилися 50 хоругв коронного обозного Міхала Зброжка, які перешкоджали чапулам Алімурзи грабувати Покуття [19, с. 27; 23, с. 11].

Під час осіннього наступу у 1676 р. турецько-татарської армії під оруду Ібрагіма-паші напасники навмисне уникали битви у відкритому полі, маючи стратегічне завдання – захопити Покуття і перетворити його на турецьке володіння під зверхністю молдавського правителя [36, с. 237]. Опанування турками й татарами Станіславова дало б їм контроль над Галицькою землею, а ординцям відкрило б шлях на Перемишль, Ярослав аж до Вісли [30, с. 216]. Тому захист цієї твердині мав важливе стратегічне значення для Речі Посполитої, бо оволодіння нею відкривало б супротивникові шлях у глибоку державу.

В умовах ненадійності тилу, зумовленого неготовністю більшості оборонних об'єктів до захисту, відсутності коштів на утримання війська, малочисельності армії та повільної її концентрації стратегічний план короля Яна Собеського не міг передбачати генерального бою у відкритому полі. Задум воєначальника полягав у тому, щоб вклинитися між турками і татарами, розбити спершу хана, а потім ударити з тилу на основні турецькі сили, зайняті облогами фортець і замків. Однак реалії тогочасних подій змусили володаря відмовитися від цього плану і самому згодом перейти до оборони під Журавном [36, с. 237–238].

Роль Станіславова у військових планах короля зводилася до того, щоб, з одного боку, розпорошити сили ворога й облогою Станіславівської фортеці затримати його подальше просування, а з іншого, погамувати грабіжницькі дії османців. Ворог вже встиг відправити ясир, вибраний в поселеннях на лівому березі Дністра, а також стримати татар, які спустошували околиці Стрия й Дрогобича. Собеський розумів також, що у випадку опанування турками й татарами Станіславова там буде залишено потужний османський гарнізон і фортеця стане опорним пунктом встановлення турецького панування у Руському воєводстві. Допускаючи можливість її захоплення, а також виходячи з інших стратегічних і тактичних

міркувань, король вирішив закласти табір під Журавном і в такий спосіб стягувати на себе всю османську потугу до настання осінньої негоди і холоду. Зважаючи на все сказане вище, вважаємо безпідставним твердження польського історика Констани Гурського про те, що «Станіславів не мав жодного стратегічного значення на воєнній шахівниці цього краю» [25, с. 76].

Тим часом, щоб призупинити просування турецько-татарських військ, коронний обозний Міхал Зброжко й знищив уже згадуваний міст через Дністер. Але цей диверсійний акт ненадовго затримав напасників. Адже за чотири дні був споруджений новий міст і похід турецького війська продовжувався. Першим, згідно з реляцією Д. Вишневецького, турки захопили Чортків. Другою впала Ягельниця, польська армія з-під Щирця відійшла до Львова, туди ж 10 вересня попрямував й М. Зброжко. 13 вересня назустріч османцям відправлено делегацію для переговорів про мир. А тим часом турки, захопивши Бучач, повернули на Покуття. Пустивши попереду татар, вони пішли здобувати Станіславів. А щоб ввести поляків в оману, Ібрагім-паша здійснив обманний маневр у напрямку Львова, щоб стягнути туди польські війська і звільнити станіславівський напрямок. Головною метою походу напасників була Станіславівська фортеця та найбільш заселені Галицький та Коломийський повіти Галицької землі, що мали бути включені до складу уже захопленого Поділля і Молдавії. Отже, від опору Станіслава залежала доля краю і результат осінньої кампанії 1676 р. [19, с. 26; 23, с. 8; 35, с. 297].

Дещо по-іншому описує просування турецької армії історик Мартин Струмінський. «У здобутих замках Ягельниці, Чорткові, Бучачі та Язлівці, – пише дослідник, – турки залишили сильні залоги. Не оволодівши Бережанами, Ібрагім рушив до Дністра, подолавши ріку поблизу Нижнева (Тлумаччина), вступив на Покуття з метою його захоплення і передач в якості турецького лену волоському господареві Георгію II Дуці (1674–1678 рр.)» [15, с. 20–21].

Отже, за М. Струмінським, турки дійшли до Язлівця і Бережан, біля яких повернули до Дністра і форсували ріку біля Нижнева. Чеслав Хованець вважає, що прихід османів на Покуття стався ще біля Бучача, а Дністер турецька армія пододала поблизу с. Устя на Поділлі [19, с. 26, 28]. Така невідповідність може бути пов'язана із просуванням різних відділів турецького війська, які одночасно були помічені як біля Нижнева, так і поблизу Устя (на Поділлі). Однак

стратегічний напрям їхнього руху був один – Станіславів.

Далі, ординці 11 вересня 1676 р. спустошили Тисменицю, в якій костел, монастир, церкви, замок і шляхетські двори спалили, одних людей знищили, а інших – забрали у неволю. Татарські відділи здобули Коломию, Скит Манявський, Солотвино, пробували штурмувати Пнів, де заховався Петро Куропатва із шляхтою. В іншому напрямку татари зруйнували Чернелицю, Галич та Єзупіль [19, с. 28; 20, с. 232; 35, с. 297]. Напад 1676 р. був особливо руйнівним, впало 13 замків, однак ані штурмом, ані облогою Пнівську твердиню турецько-татарське військо здобути так і не спромоглося [10, с. 6].

Під час успішної облоги польського табору під Журавном один із турецьких відділів оточив Галицький замок, який без жодного опору здав ворогові комендант Ляховський. Твердиня була цілковито спалена, лише мури залишилися [28, с. 8].

У Станіславівській фортеці, добре забезпеченій провіантом і спорядженням, знаходився доволі чисельний гарнізон (2700–4000 воїнів) під командуванням полковника Яна Денненмарка. Серед захисників твердині були й два полки козаків [Тимофія] Барабаша * [19, с. 28]. У кількісному виразі сили захисників твердині виглядали так: полк драгунів Яна Деннен-марка – 218 вершників, піхотний полк єпископа Трембіцького – 400 осіб, полки воєводи сєрадзького – 332 воїни, воєводи київського – 383 жовніри, гетьмана польного литовського – 283 вояків. Чисельність відділів виправи димової та піхоти ланової (вибранці) Руського воєводства не встановлено. Козацькі полки налічували 1000 шабель. Загін панцерних господаря Костянтина – 37 вершників, хоругва панцерна Александра Гарволінського мала у своєму складі 91 особу. Козацькі загони на службі у магнатів: Яна Токажевського – 35 вершників, Казимира Грудзінського – 54 вершники, Станіслава Опалінського – 67 вершників [35, с. 297; 23, с. 12; 25, с. 75–76; 30, с. 211, 215]. Разом – 2900 воїнів.

* Ідеться про Тимофія Барабаша, Охотницький полковник у Михайла Ханенка та Євстафія Гоголя (1674–1676). Козацький полковник на Правобережжі впродовж 1684–1695 рр. [[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.genoua.name/viewtopic.php?id=2177>].

Згідно з обчисленнями Марека Вагнера, чисельність польсько-литовсько-козацького війська становила 2700 вояків, що не надто дисонує із визначеною, а якщо до зазначеної кількості додати не згадані надвірні хоругви Андрія і Фелікса Потоцьких, Михайла Радзивіла та Михайла Паца [33, с. 246], то неспівпадіння числових показників буде мінімальним.

Якщо до визначеної кількості захисників гарнізону додати неполічений чисельний особовий склад відділів ланової й димової піхоти та волонтерів, то загальна чисельність гарнізону становитиме близько 4000 воїнів, що було цілком достатньо для ефективної оборони фортеці [30, с. 215].

Польський історик Даміан Орловський вважав, що турецько-татарське військо прибуло під Станіславів 21 вересня 1676 р., але ця дата не узгоджується з наступним перебігом подій, тому її слід вважати хибною. Облога Станіславівської фортеці розпочалася 12 вересня 1676 р., що відповідає повідомленням джерел, з чим погоджуються інші польські дослідники, зокрема Марек Вагнер [30, с. 217; 33, с. 245].

Оборона Станіславівської фортеці розпочалася тоді, коли через Дністер переправилися усі турецько-татарські сили. Оскільки із трьох боків від Бистриці Солотвинської місто оточували озера і непрохідні болота, то наступу орди найбільше сподівалися з півдня на Тисменицьку і Вірменську брами. Дубовий ліс на південному сході та пагорб з боку давнього кладовища приховували рухи ворога. 12 вересня 1676 р., стверджує Садок Баронч, основні сили Ібрагіма-паші були вже під Станіславовом [1, с. 22].

Оточивши твердиню, османці запропонували гарнізону добровільно здатися, і лише тоді, коли її захисники відкинули умови капітуляції, розпочалася облога. Наступальними діями орди керував татарський хан Селім Гірей, який спрямував атаки татарського війська на південні Тисменицьку й Вірменську брами, але обидві вони були відбиті захисниками фортеці під орудою Яна Денненмарка [30, с. 217].

У результаті навальних штурмів міста були зруйновані східне і південне передмістя Станіславова [1, с. 22]. Саме тут, на невеличкому підвищенні, порослому лісом, званому Мокрець, розташувався табір турецьких військ, які надійшли Тисменицьким шляхом [33, с. 248].

Добре підготовлений захист фортеці й несподівано впертий опір

захисники дали змогу Янові Денненмарку здійснювати навіть вилазки у ворожий стан. Одним із таких виходів здійснили піхотинці й драгуни фортечної залоги. Під час цієї контракції було вбито двох пашів, захоплено чотири гармати та чимало спорядження. Османцям завдано значних втрат [2, с. 12; 19, с. 28, 29; 33, с. 248].

Недостатня кількість джерел позбавляє змоги подати докладний перебіг облоги, але наявні матеріали підтверджують активність татар, які здійснювали напади на Тисминецьке й Заболотівське передмістя, палили тамтешні забудови, а мешканців забирали в ясир. Тим часом містяни, залучені до оборони, стійко захищали визначені їм для оборони ділянки земляних валів. Однак потужний гарматний обстріл турків завдав значних збитків місту [33, с. 248].

Довідавшись про наближення королівського війська, хан несподівано припинив атаки, зняв облогу й вирушив назустріч Собеському [30, с. 217]. Марек Вагнер вважає, що відступ османських військ з-під Станіслава стався 18 вересня 1676 р., бо 19–20 вересня турки вже захопили замок в Єзуполі [33, с. 249]. Однак, невеликий замок у Єзуполі міг штурмувати лише один з османських чи татарських загонів, а основні сили, на нашу думку, до 22 вересня 1676 р. ще тримали в облозі Станіславівську твердиню.

Наступні бойові дії проти турків мали продовження 24 вересня під Войниловом, біля Завадки і Букачівців, де замкові залоги ще оборонялися. Там Собеський громив передові османські загони. Цього ж дня турки зруйнували Галич. Не бажаючи допустити падіння Станіславської фортеці, Ян Собеський вирішив здійснити маневр наближення польських військ до Станіслава, щоб тим самим відтягнути татарські сили на себе [19, с. 28–29; 34, с. 152]. План Собеського спрацював. Селім Гірей, довідавшись про наближення польських військ, припинив облогу Станіслава і рушив у напрямку Журавна, де було вирішено закласти оборонний табір, розташування якого давало змогу контролювати львівський напрямок [11, с. 7; 19, с. 28–29; 34, с. 152; 35, с. 298].

Зазнавши значних збитків у ході оборонних боїв, місто Станіславів, за рішенням вального сейму у Варшаві від 14 січня 1677 р., було звільнено на 12 років від сплати податків, за винятком коронних [1, с. 22]. Витримавши облогу і штурми турецько-татарського війська, захисники Станіславівської фортеці затримали супротивника й дали можливість королю Яну Собеському зібрати

військо, закласти оборонний табір під Журавном. Головне – була змога створити ворогові ненадійний тил, у якому знаходилася не здобута Станіславівська фортеця [15, с. 21].

Таким чином, перебіг військового протистояння на Галицькій землі у вересні 1676 р. дає підстави вважати, що оборона Станіславівської фортеці тривала з 12 до 22 вересня 1676 р. і для супротивника завершилася безуспішно. Втрати сторін, на жаль, встановити не вдалося. Хоча, безсумнівно, вони були значними з обох боків. Оборона фортеці супроводжувалася навальними штурмами турецького війська і татар та збройними вилазками захисників фортеці до ворожих військових позицій. Несподівані турбуючі напади на ворожий табір виснажували сили османців, змушували їх бути в постійній напрузі, а захисникам додавали впевненості. Успішна оборона твердині стала можливою тому, що залога мала досвідчених командувачів, достатню кількість вояків, озброєння, спорядження, боезапасів і харчів. Облога фортеці завдала значної шкоди містові, були спалені південне і східне передмістя з житловими та господарськими приміщеннями, чимало людей потрапило в ясир. За винятком Станіслава, Пнева, Галича, Єзуполя, Манявського скиту і ще декількох оборонних споруд, решта замків не була підготовлена до захисту.

Оборона Станіславівської фортеці, одна з цікавих сторінок історії Станіслава, вартує подальшого вивчення із залученням османських джерел, повідомлень про цю подію в європейській періодиці, записках мандрівників та інших джерелах.

Джерела і література

1. Баронч С. Пам'ятки міста Станіслава / переклад з польської і примітки Юрія Угорчака – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. (Серія «Моє місто» № 6). 172 с.
2. Бондарев І. Фортеця на Волоському тракті / Іван Бондарев. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – (Серія «Моє місто» № 2). 124 с.
3. Бондарев І. Історія Станіславівської фортеці // Станіславівська фортеця. Збірник статей / упорядники: Іван Бондарев та Зеновій Федунків. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. (Серія «Моє місто» № 26). С. 7–18.
4. Гайковський С. Станіславів і його пам'ятки з давніх часів / Станіслав Гайковський / переклад з польської Юрія Угорчака. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007 (Серія «Моє місто» № 4). 34 с.
5. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Друга половина XVII ст. /

Володимир Грабовецький. – Т. 3. Івано-Франківськ, 1993. 167 с.

6. Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станиславова). З найдавніших часів до початку ХХ століття. Т.1. Присвячується 337-й річниці виникнення міста Івано-Франківська / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 304 с.

7. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Друга полов. XVII–XVIII ст. / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ, 2003. 405 с.

8. Лукомська З. Місто Івано-Франківськ – історія і сучасність / Зоряна Лукомська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Архітектура. – Львів, 2004. – № 505. С. 197–201.

9. Лукомська З. Містобудування Західної України епохи бароко (сер. [середина] XVII ст. – кін. [кінець] XVIII ст.): дис. ... д-ра архітектури: (18.00.01) / Зоряна Лукомська – Львів, 2018. 460 с.

10. Мицан М. Пнівський замок / Мирон Мицан // Західний кур'єр. – 2004. – 30 верес. – № 41. С. 6.

11. Площанський В. Галицько-Руське місто Станиславів з достовірних джерел / Венедикт Площанський / переклад з польської Тараса Прохаська. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – (Серія «Моє місто» № 12). 44 с.

12. Сварник І. Ульріх фон Вердум. Щоденник подорожі... 1670, 1671, 1672... через Королівство Польське // Жовтень. – 1983. – № 10. С. 89–105.

13. Сіреджук П. Городенківська фортеця / Петро Сіреджук // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. Городенка, 2014. – Ч. 24–25. С. 162–167.

14. Станіславівська фортеця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.-org/wiki>.

15. Струмінський М. Історія міста Станіслава / Мартин Струмінський / переклад з російської І. Бондарева та І. Монолатія. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – (Серія «Моє місто» № 8). 54 с.

16. Тимів І. Битва під Журавном 1676 р. / Іван Тимів // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. – 2018. – № 4 (142). – (липень–серпень). С. 15–29.

17. Федунків З. Станиславів на давніх мапах та планах / Зеновій Федунків. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2014. 173 с.

18. Федунків З. Оборонні споруди Галицької землі Руського воєводства як об'єкти культурної спадщини (1434–1772 рр.): дисертація канд. іст. наук: 26.00.05 / Зеновій Богданович Федунків. К., 2017. 270 с.

19. Хованець Ч. Станиславів 1676 р. Чеслав Хованець / переклад з пол. Юрія Угорчака // Краєзнавець Прикарпаття: регіональний науково-методичний альманах. – 2014. – № 24 (липень–грудень). С. 25–29.

20. Barącz S. Pamiętnik dziejów polskich, z aktów urzędowych lwowskich i rękopismów zebrał x. Sadok Barącz (od 1383–1799) / Sadok Barącz. – Lwów: nakł. Manieckiego, druk. Ossolińskich, 1855. 310 s.

21. Barącz S. Pamiątki miasta Stanisławowa / Sadok Barącz. – Lwów, druk. Zakł. Nar. Ossolińskich, 1858. 191 s.

22. Chirowski D. Dzieje miasta Tyśmienicy / Dominik Chirowski. – Lwów, 1938. 73 s.
23. Chowaniec Cz. Stanisławów w 1676 roku / Czesław Chowaniec. Stanisławów: nakładem autora. – 1926. 18 s.
24. Chowaniec Cz. Sobieski w Stanisławowie / Czesław Chowaniec // Kurier Stanisławowski, 1933, 16 września.
25. Górski K. Jan III pod Żurawnem 1676 roku / Konstanty Górski // Biblioteka Warszawska: Pismo miesięczne poświęcone nauce, literaturze, sztukom i sprawom społecznym. – T. III. – Warszawa: Drukarnia Józefa Sikorskiego, 1896. S. 69–86.
26. Jan Sobieski Listy do Marysieńki, oprac. Leszek Kukulski. – Warszawa: Czytelnik, 1962. 643 s.
27. Kluczycki F. Żurawińska. R. 1676. Pod 200-Letnia Rocznice / Franciszek Kluczycki. – Kraków. – 1876. 29 s.
28. Łopuszański R. Zamek Halicki / R. Łopuszański // Młody krajoznawca. – Stanisławów, 1939. – № 3–4. S. 7–8.
29. Materiały do dziejów wojny polsko-tureckiej 1672–1676 / Janusz Woliński / Studia i materiały do historii wojskowości. – Tom XVI. – Część I. – Warszawa, 1970. 268 s.
30. Orłowski D. Chocim 1673 / Damian Orłowski. – Warszawa: Bellona, 2007. – 252 s.–(seria: «Historyczne bitwy»).
31. Pajewski J. Buńczuk i koncerz. Z dziejów wojen polsko-tureckich / Janusz Pajewski – Poznań: Wyd-wo Poznanskie, 2003. 280 s.
32. Podhorodecki L. Chanat Krymski i jego stosunki z Polską w XV–XVIII w. / Leszek Podhorodecki. – Warszawa, 1987. 320 s.
33. Wagner M. Wojna polsko-turecka w latach 1672–1676 / Marek Wagner. – Tom 2. – Zabrze, 2010. 375 s.
34. Woliński J. Diarijusz Mich[aiła] Paca // Przegląd Historyczno-Wojskowy / Redaktor Laskowski Otton. Wydawany przez Wojskowe Biuro Historyczne. – Tom II. – Zeszyt 1. – Warszawa, 1930. S. 152–156.
35. Woliński J. Relacja Dymitra Wiśniowieckiego z kampanii 1676 r. / Janusz Woliński. – Przegląd Historyczno-Wojskowy. – Tom II. – Zeszyt II. – Warszawa, 1930. S. 293–303.
36. Woliński J. Od Chocimia do Żórawna (1673–1676) / Janusz Woliński // Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności. – T. XLIX. – Kraków, 1948. S. 235–238.
37. Zielinski H. Wyprawa Sobieskiego na czambuły tatarskie / Hugo Zielinski // Przegląd historyczno-wojskowy. – Warszawa, 1930. – T. 2. – Z. 1. S. 1–38.

Василь БУРДУЛАНЮК

**МУЗЕЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ
ШЕВЧЕНКА**

Виникнення і розвиток музеїв Наукового товариства імені Шевченка в українській історіографії досліджено недостатньо. Окремі аспекти даної проблеми знайшли висвітлення у працях дослідників довоєнного [3, 5, 6, 16, 17, 18] та сучасного періодів [4, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18]. Фрагментарно торкалися даної проблеми вчені української діаспори [7, 9]. В радянський період діяльність НТШ та його підрозділів, зокрема музеїв, замовчувалась. Виходячи з цього та беручи до уваги важливу роль музеїв у культурно-освітньому житті краю, автор поставив за мету показати розвиток музеїв НТШ впродовж усього періоду їх існування з кінця ХІХ століття до 1939 року.

Початок діяльності музею НТШ пов'язаний з перетворенням Товариства в наукову установу. В новому статуті НТШ, прийнятому 13 березня 1892 року серед іншого зазначалось, що Товариство має плекати та розвивати науку українською мовою та збирати матеріали до бібліотеки і музею [3, с.211]. В наступному 1893 році для музею Товариства були подаровані перші експонати: В.Тарнавський з Чернігова подарував портрет Т.Шевченка, а галицький художник К.Устиянович – свою ікону [2, арк.12]. В 1895 році В.Тарнавський передав до музею гіпсову маску та перо Т.Шевченка 1, арк.3]. Надалі експозиція музею поповнювалась за рахунок подарунків і закупки експонатів з усіх українських земель. Особливо інтенсивно вони почали надходити з 1900 року, коли музейна комісія НТШ звернулася до української громадськості з закликом про збирання експонатів. У відозві, яку підписав М.Грушевський, наголошувалось на необхідності збирати для музею зразки народного одягу, предметів побуту, моделі будівництва. Зверталась також увага на необхідність подавати паспорт кожного експоната – де, ким і коли він виготовлений, кому належав тощо.

На загальних зборах НТШ 25 березня 1901 року голова Товариства М.Грушевський доповідав, що розширення приміщення Товариства дало можливість відповідно розмістити зібрану протягом кількох років музейну колекцію і що він уже впорядкував

археологічні колекції та збірки автографів і фотографій [19, с.3].

Як свідчать джерела, надходили до музею різнопрофільні експонати – археологічні, етнографічні, природничі та нумізматичні колекції, портрети діячів української культури, фотографії, стародруки тощо. Археологічні та етнографічні збірки музею найбільш активно поповнювали галицькі та наддніпрянські вчені І.Франко, М.Грушевський, Ф.Вовк, М.Біляшівський, О.Роздольський, З.Кузеля та К.Широцький, твори живопису – художники І.Труш та Ф.Красицький. Так, Ф.Вовк в 1903 році закупив для музею НТШ в Парижі велику збірку археологічних експонатів [20, с.48], а від М.Біляшівського в 1909 році в музей НТШ поступили 153 археологічні експонати з розкопок на Київщині, Черкащині і Волині [22, с.45], а в 1911 році – колекції із 158 вишивок і 1500 пам'яток археології [23, с.58; 24, с.21].

Не забували вчені про збір експонатів для музею і під час наукових експедицій. Зокрема, під час етнографічної експедиції на Бойківщину в 1904 році, в якій взяли участь Ф.Вовк, І.Франко та інші вчені, було закуплено для музею зразки одягу, прикраси з бісеру та інші експонати [17, с.113].

Фольклорист О.Роздольський в 1909 році передав музею колекцію писанок (197 штук) із різних місцевостей Галичини [4, с.419].

В 1912 році музей збагатився виробами гуцульських майстрів Шкрібляків та І.Семенюка, які подарував художник І.Труш, зразками гуцульської вишивки та колекцією гуцульських писанок із Косова, переданими музею етнографом В.Шухевичем. Тоді ж для музею було куплено кахльову піч О.Бахматюка, ткацький верстат із села Космач на Косівщині, а також посуд, вишивки та музичні інструменти з Гуцульщини [25, с.52].

В 1913 році музей збагатився керамікою зі Східного Поділля, яку придбав краєзнавець К.Широцький. Тоді ж вперше було закуплено в Кросно 176 етнографічних експонатів з Лемківщини, а етнограф М.Зубрицький купив 78 експонатів на Бойківщині [27, с.19 - 21].

Значний внесок у комплектування етнографічних колекцій музею зробили народні вчителі з Гуцульщини Л.Гарматій, Б.Заклинський, А.Онищук та інші. Проживаючи у віддалених селах Жаб'ївського, Косівського та Надвірнянського повітів, вони

наполегливо вивчали матеріальну і духовну культуру жителів Карпат, збирали для музею НТШ типові зразки пам'яток гуцульського побуту та мистецтва. Зокрема, Б.Заклинський протягом 1904 – 1912 років подарував музею збірки глиняного та дерев'яного посуду, вишивки, писанок, різьблених речей, ікони та колекцію мосяжних хрестиків. А.Онищук передав до музею зразки гуцульської зброї, дерев'яну баклажку та колекції бронзових хрестиків [29, с.45].

Слід відмітити, що спочатку музей був до певної міри приватною інституцією Товариства, доступною лише для вузького кола науковців. Та у зв'язку із збільшенням кількості експонатів Товариство в 1907 році перенесло музей до “Академічного дому” на вулицю Супінського (нині Коцюбинського, 21) значно розширивши площу під його експонати. Після 1909 року до музею НТШ була передана частина експонатів музею товариства “Просвіта”, який був організований в 1871 році [8, с.51].

На засіданні виділу Товариства 13 листопада 1907 року було прийнято рішення про призначення вченого і краєзнавця Б.Януша упорядником музею. Згодом у музеї працювали також емігранти з Наддніпрянської України М.Залізняк та О.Назаріїв. Завдяки заходам останнього в 1912 – 1913 роках кількість експонатів музею значно зросла в зв'язку з придбанням великої колекції старожитностей з церков Галичини. Загалом в 1913 році в музеї нараховувалось 14819 етнографічних експонатів [26, с.4].

Необхідно зазначити, що Виділ НТШ ставив перед музеєм завдання збирати і впорядковувати не лише археологічні, історичні та етнографічні експонати, а також збирати і зберігати твори мистецтва. В Товаристві була поширена думка створити галерею картин, зокрема серію портретів видатних діячів української культури. Цей задум почали здійснювати в 1898 році. Тоді НТШ замовило у художника І.Труша портрет І.Котляревського [10, с.98], а потім доручило йому намалювати портрети й інших визначних діячів культури. В інформації про стан музею в 1900 році наголошувалось, що збірка картин містить цінну колекцію з 13 портретів роботи І.Труша визначних діячів культури, зокрема копію портрета Т.Шевченка, портрети О.Кониського, П.Житецького, Е.Милорадовичевої, Д.Пильчикова, М.Жученка, І.Левицького, М.Лисенка, І.Франка, Б.Грінченка, Лесі Українки, чотири картини роботи Ю.Панькевича, К.Устияновича та інших митців [19, с.9].

В 1904 році для музею було закуплено портрет першого голови НТШ К.Сушкевича роботи К.Устияновича, а в 1905 році – картину Ф.Красицького “Гість із Запоріжжя” та його портрети І.Тобілевича і М.Старицького [21, с.5]. Пізніше митцю замовили також портрет Б.Хмельницького. 1909 року було закуплено в Києві портрети гетьманів І.Самойловича, П.Полуботка та картину В.Кричевського “Ярмарок в Полтаві” [22, с.45].

В 1912 році НТШ закупило будинок по вул.Чарнецького (нині Винниченка, 24). У зв’язку з тим, що приміщення музею в “Академічному домі” вже не відповідало його потребам, в новому будинку Товариства виділили для музею спочатку 5 кімнат, а згодом цілий поверх, де протягом першої половини 1914 року велося даліше розміщення та впорядкування експонатів.

На початку ХХ століття при музеї було створено спеціальний відділ, присвячений Т.Шевченку. В ньому збирались видання творів Шевченка, його малюнки і репродукції мистецьких творів, матеріали про його творчість, переклади творів поета на музику, матеріали про вшанування його пам’яті [8, с.52].

З 1910 року музей був відкритий для публічного огляду, що дало змогу перетворити його зі сховища експонатів на науково-освітню установу.

Перед початком Першої світової війни, в червні 1914 року музей НТШ уклав угоду з Національним музеєм у Львові про поділ права на збирання експонатів згідно якої Національний музей не повинен збирати етнографічні пам’ятки, а музей НТШ – предмети мистецтва, а лише археологічні, етнографічні та фізіографічні предмети [13, с.13].

В роки Першої світової війни музей зазнав значних втрат. Оскільки російська окупаційна влада заборонила НТШ і його установи, то неодноразово проводились ревізії музею, а потім його було закрито, але перед тим було конфісковано росіянами колекцію гуцульської зброї під тим приводом, що вона є функціональною. Пропали архіви музею. Ряд текстильних експонатів, зокрема килимів і гобеленів були пошкоджені міллю. Музей під час війни зазнав матеріальних втрат на суму 500 крон [13, с.13].

Незважаючи на несприятливі умови, в роки війни музей активно поповнювався новими експонатами. Зокрема, тоді було придбано у вдови колекціонера Червінського цінну колекцію гуцульських

пам'яток із 1078 експонатів [29, с.106]. Географ С.Рудницький влітку 1914 року подарував музею геологічну, петрографічну і палеонтологічну збірки, які зібрав на території Галичини. Вони стали основою геологічного підвідділу в природничому відділі музею. Дослідник І.Верхратський подарував музею велику ентомологічну збірку (10 тисяч одиниць), де найкраще були представлені метелики та хрущі. Ректор Львівської політехніки Ю.Медведський подарував колекцію геологічних та топографічних карт, а професор львівської політехніки Е.Волощак - великий гербарій із кількох тисяч рослин, що були зібрані з усіх частин Австро – Угорщини. Вони стали основою ботанічного підвідділу музею [29, с.104 - 105].

На початку 1918 року було створено при НТШ музейну комісію, на чолі із С.Рудницьким, яка повинна була зайнятись далшим впорядкуванням музею. До її складу увійшли І.Труш, Ф.Колесса, І.Крип'якевич, О.Пеленський, І.Раковський, М.Тершаковець та В.Щурат [29, с.14]. Згодом новими членами музейної комісії стали В.Гнатюк, Ю.Мудрак, Л.Рожанський та О.Саєвич.

У 1920 році головою музейної комісії став відомий художник І.Труш. Тоді для більш продуктивної роботи музею було обрано також керівників його відділів, зокрема Ф.Колесса очолив етнографічний відділ, І.Крип'якевич – історичний, Ю.Мудрак – промисловий, О.Пеленський – археологічний, І.Раковський – природничий, а І.Труш – національну галерею [29, с.9]. Вони доклали багато зусиль для дальшого розвитку музею. Тоді було проведено перегрупування експонатів музею і розділено їх на вісім розділів: 1 – археологія; 2 – етнографія; 3 – галерея сучасного мистецтва; 4 – галерея старого церковного мистецтва; 5 – кераміка; 6 – історичний відділ; 7 – архів карт та ілюстрацій; 8 – природничий відділ. Загалом тоді в музеї нараховувалось 15047 експонатів [29, с.110,113].

Ухвалою виділу НТШ від 7 серпня 1920 року музею замість старої назви Музей старожитностей дано назву “Український національний музей Наукового товариства імені Шевченка”. 31 жовтня 1920 року відбулося урочисте відкриття музею для перегляду експозиції громадськістю, в якому взяли участь і виступили з промовама тодішній голова НТШ В.Щурат, а також І.Раковський та І.Труш [8, с.53]. Це сприяло більшій зацікавленості широкої громадськості долею музею. Товариство “Відбудова” надало йому одноразову фінансову допомогу в розмірі 10 тисяч крон для купівлі

меблів та нових експонатів [18, с.28].

В цей час було також поповнено фонди музею творами художників О.Кульчицької [30, с.43] і М.Балицького з Херсона [2, арк.99]. Та найбільше надходжень поступило до історичного відділу музею. Серед них, зокрема, були альбом фотографій УСС періоду 1914 – 1918 років, колекція фотографій з історії визвольної боротьби УГА. За ініціативою кооперативу “Червона калина” в 1921 році було створено новий відділ музею – історичних пам’яток з часів Першої світової війни та національно – визвольних змагань в Україні, куди увійшли документи українських урядів, військові відзнаки, портрет Д.Вітовського роботи художника П.Холодного, картина “Бій під Чортковом” Л.Перфецького тощо [18, с.29]. Відділ мистецтва музею продовжував поповнюватись і пізніше. Зокрема лікар і письменник Я.Окуневський подарував музею картину М.Івасюка “Козак і дівчина” [31, с.19]. Музей придбав також портрет одного із засновників НТШ Ю.Романчука роботи П.Холодного та портрет колишнього голови Товариства О.Барвінського пензля О.Новаківського [32, с.33]. Скульптор О.Архипенко з Каліфорнії подарував бюст Т.Шевченка [35, с.22].

Згодом нумізматична збірка музею поповнилась американськими монетами від Ю.Юрловського, історичний відділ – марками, печатками та відзнаками часів визвольних змагань, відділ новітнього мистецтва отримав 25 картин О.Новаківського, О.Кульчицької та інших митців [18, с.29].

З ініціативи відділу НТШ в середині 20 – х років ХХ століття в музеї було створено кімнату І.Франка, до якої у родичів було закуплено домашні меблі письменника і відтворено інтер’єр помешкання, де він проживав [31, с.129].

Досить інтенсивно поповнювалась експозиція музею і в наступні роки. Як дар музею надійшли колекції народної кераміки з Ужгорода та народної вишивки з Покуття. В 1935 році львів’янка Яблонська подарувала музею етнографічну збірку з 24 предметів з Індокитаю, яка започаткувала новий фонд екзотичної етнографії. Найбільші надходження кераміки кількістю 437 предметів до музею припадають на 1937 рік. Серед них була і цінна колекція 144 предметів кераміки з відомого центру гончарства в Опішні на Полтавщині із збірки архітектора І.Левинського [4, с.423].

В 1935 – 1936 роках музей закупив три повних комплекти

селянського одягу з Бучацького повіту на Тернопільщині та два – з Підляшшя. В 1938 році етнографічний відділ музею збільшився на 1126 предметів, зокрема 517 зразків вишивки та 276 писанок [36, с.95 - 96]. Загалом наприкінці 1930 – х років в Культурно – історичному музеї нараховувалось 18540 етнографічних експонатів [4, с.424].

Активно поповнювався в міжвоєнні роки і археологічний розділ музею. Зокрема, в 1920 – ті роки музей поповнився цікавими археологічними матеріалами із Заліщик, Вербова і Ланівців на Тернопільщині, стародавнього Звенигорода та ін. [14, с.63].

Новий період у розвитку археології в НТШ та діяльності його музею розпочався після повернення до Львова в 1928 році археолога Я.Пастернака. В 1928 – 1939 роках він очолював Культурно – історичний музей НТШ. За ініціативою вченого в музеї було утворено відділ доісторичної та протоісторичної археології й організовано лабораторію для опрацювання і консервації археологічних пам'яток.

В 1932 році Я.Пастернак дістав дозвіл від органів влади Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводств на проведення археологічних розкопок на їх території. Лише в 1932 – 1934 роках він вів розкопки в 13 населених пунктах Галичини [34, с.67 - 68]. В цей час музей Товариства поповнився багатьма цінними експонатами трипільської культури, виявлених О.Кандибою (О.Ольжичем) під час розкопок у печері “Вертеба” в селі Більче – Золоте на Тернопільщині та експонатами римського часу з розкопок Я.Пастернака у Залісцях на Львівщині, Перерослі і Цуцилові на Івано-Франківщині, експонатами княжої доби з Белза та Галича. Найціннішою була збірка знахідок з систематичних досліджень Я.Пастернака у княжому Галичі, які він розпочав у 1934 році. До її складу, зокрема, входили золотий медальйон з перегородчастими емаллями, колекція хрестиків, кам'яні форми для відливання прикрас, архітектурні деталі [14, с.63 - 64].

Археологічний відділ музею активно поповнювався експонатами і пізніше. Зокрема, в 1938 році сюди поступили пам'ятки з 38 місцевостей Галичини, Волині, Холмщини та Полісся [36, с.96].

Перед Другою світовою війною в згаданому відділі налічувалось майже 30 тисяч експонатів і він став за кількістю зібраних матеріалів найбільшим у музеї [14, с.64]. Як згадувалось, археологічні матеріали музею, зібрані не лише з пам'яток Галичини, а й інших регіонів України, ряду зарубіжних країн. Вони свідчили про всеукраїнський

характер музею, наочно демонстрували міжнародні зв'язки НТШ.

Після Першої світової війни значно активізувалась робота й природничого відділу музею. На початку 20 – х років ХХ століття значну допомогу музею надавала фізіографічна комісія НТШ. Вчені Товариства були закріплені за лабораторіями природничого відділу музею: І.Раковський – зоології, О.Тисовський – ботаніки, З.Занько – етнології, М.Мельник – мінералогії та геології, Ю.Полянський – географії [30, с.17].

Активно допомагала в роботі природничого відділу музею й математично – природописно – лікарська секція НТШ. Завдяки їх активній співпраці значно зросла кількість експонатів природничого відділу, створились умови для відкриття на його базі окремого Природничого музею. Його було відкрито 6 червня 1927 року [32, с.41]. Тоді в музеї нараховувалось 6514 експонатів. В наступні роки їх кількість зростала і в 1929 році в музеї вже було 9424 експонати [32, с.44]. Директором Природничого музею тоді був Ю.Полянський, заступником Є.Чайківський. Співробітниками музею також були С.Пастернак (відділи мінералогії і петрографії), Б.Кордюк (відділ палеонтології), Г.Козій (відділ ботаніки), В.Лазорко (хрущі) [32, с.41]. Основний музей Товариства після відкриття окремого Природничого музею отримав назву Культурно – історичний музей.

В 1931 році в Природничому музеї було розділено збірки живої природи від неживої, відкрито технічно – технологічний відділ. Експонати в музеї розміщались в цей час в семи кімнатах Товариства.

25 травня 1932 року Виділ НТШ затвердив статут Природничого музею. В 1932 – 1934 роках в музеї було створено збірки хрущів, крайової геології та лісової ботаніки. Експозиція музею розширювалась і пізніше, зокрема, за рахунок пожертв. Так, в 1938 році професор Т.Фотинюк подарував музею збірку рослин, інженер М.Саєвич – збірку оленячих рогів, кабана, мишолова та ін., Т.Рожинківський – фазана і білу гусарку, О.Мицілінський – 66 птахів і 5 ссавців, В.Лазорко – збірку хрущів. Цього року поступили ряд фінансових пожертв на підтримку музею, зокрема управа друкарні НТШ подарувала 300 злотих, товариство “Сільський господар” – 100 злотих, М.Грицак – 150 злотих, Л.Федорович – Малицька – 100 злотих [36, с.103 - 104].

Слід згадати й про те, що в 1935 році митрополит А.Шептицький своєю грамотою утворив на горі Яйце коло

Перегінська на Прикарпатті кедриний заповідник площею 225 гектарів і передав його під наукову опіку НТШ [35, с.12,35]. Згодом завдяки прихильності митрополита А.Шептицького виділ НТШ домігся заснування другого заповідника з залишками давньої степової рослинності на Чортовій горі поблизу Рогатина [35, с.36]. Для наукового вивчення згаданих заповідників в НТШ було створено спеціальну комісію охорони природи. Її головою було обрано Ольгу Мрицівну, заступником голови – Андрія Мельника, секретарем Зенона Залуцького [35, с.72]. Згадана комісія вживала заходів, щоб утворити нові заповідники, зокрема ялівцевий на Грофецькому Коні, народний парк на вершинах Горганів, праліс на горі Овуль, на Касовій горі в Бовшеві коло Бурштина, вапняні скелі на Соколі коло Галича та ін. [35, с.72].

Працівники Природничого музею часто виїздили в згадані місцевості, обстежували їх, вивчали флору і фауну, збирали експонати для музею. В 1938 році в Природничому музеї вже нараховувалось 18890 експонатів [36, с.103]. Він був досить популярним серед жителів Львова та всієї Галичини.

29 січня 1936 року на засіданні виділу НТШ було оголошено про те, що Культурно - історичний музей Товариства готує до відкриття два нові відділи: історично-воєнних пам'яток та пам'яток Українського пласту. 1 листопада 1936 року відділ воєнно – історичних пам'яток було відкрито за участю генерала М.Тарнавського [35, с.37].

Згодом у травні 1937 року було вирішено заснувати окремий “Музей історично – воєнних пам'яток”. Приміщення для нього виділило Українське товариство допомоги інвалідам у своєму будинку по вул. Потоцького (зараз вул. Пушкіна), 48. Кошти на утримання музею виділило товариство “Молода громада” [35, с.25, 38 - 39].

21 листопада 1937 року цей третій музей НТШ було відкрито для відвідувачів [35, с.37]. Допомогу новоствореному музею активно надавала Комісія музею воєнно – історичних пам'яток на чолі з І.Крип'якевичем, що була створена при Товаристві [36, с.51]. Вона керувала всіма справами музею, дбала про його розбудову, почала збирати та вивчати архівні матеріали про національно – визвольну боротьбу. З Культурно – історичного музею новому музеєві було виділено 1287 експонатів про національно – визвольну боротьбу в

Україні [36, с.100]. З 1937 по 1939 рік музей очолював І.Карпинець, який скрупульозно збирав і опрацьовував матеріали для його експозиції.

7 березня 1938 року НТШ з Культурно – історичного музею передало в цей новий музей пластові пам'ятки. Його експозиція активно поповнювалась за рахунок подарунків жителів краю та організацій. З часу створення музею до кінця 1938 року йому дарували експонати вчені та діячі культури А.Баландюк, М.Драган, Б.Заклинський, Р.Зубик, І.Карпинець, І.Крип'якевич, І.Тиктор, К.Трильовський, видавництва “Червона калина” та “Українська преса”, товариства “Молода громада”, охорони воєнних могил, “Просвіта”, Українське товариство допомоги інвалідам, Національний музей, кооператив “Вогні”. На кінець 1938 року в музеї вже нараховувалось 3524 експонати. Було створено також спеціалізовану підручну бібліотеку [36, с.100 - 102]. Для підготовки своїх мистецьких композицій в музеї вивчали стрілецькі мундири художник В.Іванюк та скульптор А.Павлось [35, с.99].

Слід згадати й про те, що в міжвоєнний період в Культурно – історичному музеї НТШ часто працювали українські і зарубіжні вчені, зокрема в 1926 – 1930 роках Г.Боліндер із Стокгольму вивчав у музеї експонати з Гуцульщини в доповнення своїх етнографічних студій про гірські народи Європи, Б.Ріхтгофен з Ратібору – пам'ятки культури княжого періоду, львівський археолог Я.Брик – пам'ятки скіфської культури Поділля, О.Кандиба з Праги – енеолітичну мальовану кераміку, М.Смішко зі Львова – пам'ятки готської культури Галичини, Я.Розенівна з Варшави – кельтську культуру, А.Моравська з Мільгавзена в Ельзасі – українські гафти та вишивки, а І.Лянкошівна з Кракова та Н.Галанова з Глинян на Львівщині – українські килими [32, с.35]. Пізніше в археологічному відділі музею працювали вчені Р.Кнорр з Берліна, В.Касінський з Лодзі, М.Смішко зі Львова, а в етнографічному відділі М.Олькевич з Варшави та С.Гординський і В.Свенціцька зі Львова та ін. [36, с.97].

В 1930 – ті роки Культурно – історичний музей НТШ значно активізував виставкову роботу. Тоді було організовано ряд виставок різного профілю, зокрема в 1932 році відбулися виставки народного та прикладного мистецтва кооперативи “Українське народне мистецтво” та Олени і Ольги Кульчицьких, виставка “Асоціації незалежних українських митців” [33, с.18] та виставка картин

“Товариства прихильників українського мистецтва [34, с.69].

Близько п'ятнадцяти виставок відбулося в музеї в наступні роки. Зокрема, в 1934 році відбулися виставки картин художника Л.Геца, “Товариства прихильників українського мистецтва” та “Асоціації незалежних українських митців”, в 1935 році – виставка з картами та діаграмами “Український народ, його життя і праця”, виставки творів М.Глуценка, ”Батьківщина у світлині” (УФОТО), в 1936 році – посмертна виставка творів художника О.Новаківського [35, с.101], а в 1938 році – етнографічна виставка “Полісся” [36, с.98].

Директор Культурно – історичного музею Я.Пастернак неодноразово відвідував музеї в різних країнах Європи, разом з іншими вченими НТШ брав участь в наукових з'їздах. Так, в 1932 році він взяв участь у VIII з'їзді “Союзу музеїв Польщі” у Перемишлі. В серпні 1933 року разом з М.Кордубою, М.Чубатим, Р.Зубиком та Й.Скрутенем Я.Пастернак був учасником міжнародного з'їзду істориків у Варшаві, а в травні 1934 року – з'їзду орієнталістів у Львові [34, с.26 - 27].

В травні 1936 року завдяки фінансовій допомозі “Фонду культури народів” він побував у Румунії, Угорщині, Чехословаччині, в т.ч. на Закарпатті, де відвідав 24 музеї з метою налагодження наукових взаємин та обміну експонатами. У вересні того ж року брав участь у XII з'їзді музеологів у Варшаві [35, с.100].

В 1938 році вчений побував у 17 музеях семи міст Німеччини. Він виступав з науковими доповідями про відкриття княжої кафедри в Крилосі в Берлінському університеті та в Науковому товаристві в Бреславі, взяв участь в археологічних розкопках на городищі Лебус у Бранденбурзі, які проводив професор Берлінського університету Унферцагт [36, с.98].

Культурно – історичний та Природничий музеї НТШ надавали також посильну допомогу регіональним музеям, що створювались в міжвоєнні роки в містах Галичини, зокрема музеям: “Гуцульщина” в Коломиї, “Бойківщина” у Самборі, “Стривігор” у Перемишлі, “Верховина” у Стрию, “Лемківщина” у Сяноку тощо.

Історію музеїв НТШ можна розділити на два періоди: I – з 1895 по 1920 рік; II – 20 – 30 - ті роки ХХ століття. Перший період характерний нагромадженням різнопрофільних експонатів. Під час другого періоду було розгорнуто планомірне поповнення музейних колекцій, наслідком чого стало можливим відкриття в 1927 році

окремого Природничого музею, а в 1937 році – Музею історично – воєнних пам'яток. Збірки Культурно – історичного та інших музеїв НТШ стали важливим джерелом для українських і зарубіжних дослідників та разом з іншими музеями Галичини виконували важливу культурно – освітню функцію.

Джерела та література

1. ЦДІА України у Львові. – Ф.309, - Оп.1. – Спр. 33
2. Там само. – Ф.309, - Оп.1. – Спр.35
3. Барвінський О. Про заснування і дотеперішній розвиток Товариства ім. Шевченка у Львові // ЗНТШ. – Львів, 1892. С.209 – 212
4. Гонтар Т. Етнографічні колекції музею НТШ // ЗНТШ. – Т.223. – Львів, 1992. С.417 – 427.
5. Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка (1873 – 1923). – Львів, 1923. 15с.
6. Дорошенко В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові (1873 – 1892 – 1912р.р.) – Київ – Львів, 1913. 88с.
7. Дорошенко В. Огнище української науки - -Нью-Йорк – Філадельфія, 1951. 116с.
8. Костюк С. Колекції музею НТШ у Львові // Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка: книги і люди. – Львів, 1996. С.51 – 59.
9. Кубійович В. Нарис історії Наукового товариства імені Шевченка (1873 – 1949). – Львів: НТШ. – 53с.
10. Купчинський О. Іван Труш у документах львівських архівів // Іван Труш: Збірник матеріалів наукових конференцій, присвячених 100-річчю від дня народження. – Львів, 1972. С.95 – 105
11. Кучер Р. Наукове товариство імені Шевченка. – К. : Наукова думка, 1992. 112 с.
12. Кушнір В. Створення львівського музею Наукового товариства імені Шевченка: суспільно – політичний та культурний контекст // Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали третьої наукової краєзнавчої конференції 19 листопада 2004 р. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І.Франка. – 2005. С.19 – 25.
13. Олійник В. Музейництво Західної України під час Першої світової війни (1914 – 1918 р.р.) // Історичні пам'ятки Галичини С.12 – 19.
14. Петегірич В. Доля археологічної колекції музею НТШ // Бібліотека Наукового товариства імені Шевченка: книги і люди. С.59 – 67
15. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1898 – 1939 р.р.) Львів, 2000. 203 с.
16. Свенціцький І. Про музеї і музейництво. Нариси і замітки. – Львів, 1920. 80с.
17. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Жовтень. – 1972. - № 8. С.112 – 119

18. Хить М. Музей НТШ 1914 – 1939 р.р. // Історичні пам'ятки Галичини.
С.26 – 35
19. Хроніка НТШ. Львів, 1901. – Ч.6
20. Хроніка НТШ. Львів, 1904. – Ч.17
21. Хроніка НТШ. Львів, 1906. – Ч.25
22. Хроніка НТШ. Львів, 1909. – Ч.39
23. Хроніка НТШ. Львів, 1911. – Ч.45
24. Хроніка НТШ. Львів, 1911. – Ч.47
25. Хроніка НТШ. Львів, 1912. – Ч.52
26. Хроніка НТШ. Львів, 1913. – Ч.53
27. Хроніка НТШ. Львів, 1913. – Ч.55
28. Хроніка НТШ. Львів, 1918. – Ч.60 – 62
29. Хроніка НТШ. Львів, 1920. – Ч.63 – 64
30. Хроніка НТШ. Львів, 1922. – Ч.65 – 66
31. Хроніка НТШ. Львів, 1926. – Ч.67 – 68
32. Хроніка НТШ. Львів, 1930. – Ч.69 - 70
33. Хроніка НТШ. Львів, 1932. – Ч.71
34. Хроніка НТШ. Львів, 1935. – Ч.72
35. Хроніка НТШ. Львів, 1937. – Ч.73
36. Хроніка НТШ. Львів, 1939. – Ч.74

In the article the peculiarities of the development of museums of the Taras Shevchenko Scientific Association from the end of XIX to 1939.

The problems connected with their creation and activity are characterized. The role of the museums in the development of science and culture in Galychyna.

The key-words: Taras Shevchenko Scientific Association, museum, Galychyna, national science and culture.

Олег МАЛЯРЧУК
Богдан ЯНЕВИЧ
Олег ВІДЛИВАНИЙ

УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ «КАЛУСЬКА В'ЯЗНИЦЯ»

У статті розкрито локальний історичний процес – від пошуково-організаційних заходів, започаткованих товариством «Меморіал», учнівськими гуртками та місцевими активістами, які й сформували ідею експозиції в приміщенні колишньої в'язниці, до рішення Калуської міської Ради про надання будівлі, реєстрацію документації, виділення посади штатного наукового співробітника. Висвітлено складники музейної роботи – презентацію різноманітних виставок і архівних досліджень, відзначення пам'ятних дат з національно-визвольної тематики, облаштування музейних приміщень, обладнання тимчасових експозицій, проведення регулярних науково-освітніх заходів.

Ключові слова: національно-визвольний рух, товариство «Меморіал», музей, Калуська міська Рада.

«Соляне місто» Калуш – з прадавніх часів один з центрів економічного розвитку Галицько-Волинського князівства (з часів Данила Галицького – королівства), пізніше Руського воєводства, а в новітні часи – хімічної індустрії України. Калущина споконвічно пов'язана зі збройною боротьбою русичів-українців за державність. Упродовж тисячолітньої історії на теренах Галичини відбулося чимало воєнних протистоянь. Промовистими свідками ще з часів загадкової трипільської епохи залишилися численні пам'ятки – різночасові археологічні культури, старі городища-твердині, оборонні споруди, місця бойової звитяги, усні перекази та писемні документи. Активізацією творчої думки, координацією наукових досліджень займаються працівники Краєзнавчого музею Калущини та науково-методична рада Музейно-виставкового центру на чолі з директором Артуром Єфремовим і старшим науковим співробітником, відомим краєзнавцем Іваном Тимівим. Свідченням цього є вихід у світ наукових збірників, проведення конференцій, актуальних дискусій, круглих столів, організація виставок. Краєзнавчий музей Калущини відкрито у грудні 1997 р. Об'єднання небайдужих громадян міста і району при Центральній бібліотеці ім. Т. Г. Шевченка м. Калуша «Дивосвіт пера і слова» систематично проводить презентацію нових книжкових видань, зустрічі з непересічними особистостями.

Співпрацюючи з різноманітними культурно-освітніми установами, творча спільнота сформувала цілий науковий напрям – калушезнавство.

Калушезнавство – знайомство широкого загалу з неповторним колоритом історико-культурної спадщини міста, його відомими постатями та пам'ятками природи. Це популяризація духовних скарбів і туристичного потенціалу краю в нерозривному зв'язку з минулим України та Європи.

У Калуші діє чимало музеїв. Ще в радянські часи були сформовані кімнати «Бойової слави» при середніх школах, які слугували ідейно-патріотичному вихованню на цінностях радянської тоталітарної системи. З відновленням незалежності України вони припинили своє існування. У 1976 р. створено Народний музей історії і трудової слави ЗАТ «Лукор» і ТОВ «Карпатнафтохім», присвячений розвитку гірничої та хімічної промисловості. У 1992 р. відкрито Музей-оселю родини Івана Франка. Експозиція музею розповідає про творчий шлях Каменяра і родинне дерево Франкового роду. У 1994 р. засновано Етнографічний музей при Вищому професійному училищі № 7. У загальноосвітній школі I-III ступенів № 4 м. Калуша з 2002 р. діє зразковий музей «Історія рідного краю». У 2006 р. у загальноосвітній школі № 10 створено музей «Народні скарби». З 2011 р. при загальноосвітній школі I-III ступенів № 1 діє Музей старожитностей. У міській гімназії імені Дмитра Бахматюка від 2015 р. працює Галерея Пам'яті, яка відображає Калуш і Прикарпаття в часи «Революції Гідності» й АТО, а також основні етапи створення цього навчального закладу. Музей АТО відкрито в Калуші 6 грудня 2017 р. У Калуші й Калуському районі діє п'ятнадцять музейних закладів. На Калущині центром патріотичного виховання і пошуково-дослідницької роботи є Історико-меморіальний музей Степана Бандери у селі Старий Угринів [1; 2].

Одним з перших дослідженням проблеми національно-визвольного руху на Калущині займався Богдан Яневич, у 1996–2006 рр. очолював Історико-меморіальний музей Степана Бандери в Старому Угринові, ініціатор створення меморіального музею «Калуська в'язниця». Він започаткував краєзнавчий, культурно-просвітній альманах «Бандерівський край», науково-популярний бюлетень «Вісник Історико-меморіального музею Степана Бандери», а також культурно-просвітній краєзнавчий часопис Калущини

«Світич». У них подається організаційна структура ОУН на всіх українських землях, військові формування ОУН і УПА на Калущині, детальний перелік провідників крайового, обласного, окружного проводу. Краєзнавець Микола Когут створив цілу серію публікацій і книг під загальною назвою «Герої не вмирають». Цікавий матеріал зібрали Іван Семаньків, Михайло Миронюк, Михайло Коломиєць, Петро Арсенич, Тарас Федорів, Петро Ганцюк, Степан Лесів, Іван Тимів, Олексій Оніщук та інші історики-краєзнавці.

Збір матеріалів про український національно-визвольний рух на теренах Калущини продовжило історико-просвітницьке товариство «Меморіал». На його базі розгорнули свою роботу учнівські гуртки й спільно з місцевими активістами сформувавши ідею створення експозиції музею в приміщенні колишньої в'язниці. Ця робота поповнила краєзнавчі дослідження гуртка «Юних музеєзнавців» на чолі з Богданом Яневичем, головою Калуського осередку товариства «Меморіал». Дослідникам вдалося розшукати і записати свідчення репресованих осіб, які зазнали тортур і принижень від каральних органів у стінах Калуської в'язниці. У документах, виявлених в Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО), знайдено схеми розташування приміщень польського повітового суду і тюрми в Калуші.

Ініціатори за підтримки Координаційної ради політичних партій та громадських організацій демократичного спрямування звернулися до Калуської міської Ради з клопотанням щодо прийняття рішення «Про створення музею в колишній в'язниці окупаційних режимів» та юридичного надання цьому приміщенню музейного статусу. Через кілька місяців було підготовлено програму створення Калуського музею визвольного руху, згідно з якою в міському бюджеті на 2011 р. було передбачено фінансування на ремонт приміщення. Проте необхідні кошти через різноманітні обставини не були виділені.

6 грудня 2010 р. Івано-Франківський обласний музей визвольної боротьби імені Степана Бандери, за результатами наукового обстеження приміщення колишньої в'язниці, розробив рекомендації щодо створення експозиції майбутнього музею. Згодом дизайнер Б. Губань, заслужений діяч мистецтв України, здійснив розробив кошторис створення музейної експозиції, а Івано-Франківська будівельна фірма ТЗОВ «ВО» підготувала кошторисну документацію ремонту інтер'єрів. Спеціальні листи міської Ради від 07 жовтня 2011 р. № 3121/2-13/08 та від 15 жовтня 2012 р. № 3954/02-13/25 «Про поетапне створення Музею визвольного

руху» передбачали проведення наради за участю керівників та фахівців міських управлінь освіти, культури і комунального майна з метою винесення цього питання на розгляд депутатів міськради, а також підписання договору з товариством «Меморіал» про співпрацю в створенні музею.

Експерти товариства «Меморіал» та Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери у вересні 2012 р., під час ремонтних робіт будівлі колишньої в'язниці, обстежили підземні комунікації у місці пошкоджень (просідання) кута фундаменту з метою виявлення підземних переходів, якими водили в'язнів на допити. 11 грудня 2012 р. постійна комісія Калуської міської Ради з питань гуманітарної роботи розглянула пропозиції товариства «Меморіал» і дала рекомендації міському управлінню культури підготувати проект рішення «Про створення Калуського музею національно-визвольного руху», який мав бути розглянутий на черговій сесії. Можливості втілення ідеї створення музею вивчала ініціативна група, місцеві краєзнавці, історики, художники-дизайнери, архітектори, будівельники, громадські активісти і спеціалісти органів влади. Калуське товариство «Меморіал» зберегло журнали із записами про здійснення розкопок, перезахоронень закатованих та заходів вшанування пам'яті репресованих на території міста і району, в яких детально зафіксовано події упродовж 1991–1997 рр. Також зібрано кілька папок зі спогадами та свідченнями людей, сім'ї яких постраждали від дій радянських репресивних органів. Підготовлено для передачі музею велику кількість анкет репресованих та їхні заяви про реабілітацію.

У 2012 р. дослідники узгодили структуру експозиції, визначили тематику її розділів, розпочали підбирати експонати, збирати спогади, досліджувати архівні документи, формувати тексти та анотації. Громадськість сформулювала пропозиції щодо відновлення й оформлення фасадів та інтер'єрів будівлі. Завдяки подальшому збору та опрацюванню свідчень репресованих та їхніх родичів і очевидців, вдалося встановити функціональне призначення усіх кімнат колишньої в'язниці, їх облаштування, порядок та правила утримування в'язнів. На базі гуртка «Історичне краєзнавство» при Центрі науково-технічної творчості учнівської молоді (далі – ЦНТТУМ) написано наукові дослідження про етапи створення музею у Калуській в'язниці. Їх автори – учні Калуської гімназії Богдан

Михайлюк та Богдан Буняк – у 2013 р. і 2015 р. відзначені нагородами обласного конкурсу Малої академії наук. Науковим керівником робіт був Богдан Яневич, рецензентом – Олег Малярчук.

Калуське відділення товариства «Меморіал» і представники міської влади домовилися про поетапне створення музею та підготовку проекту відповідного рішення сесії Калуської міської Ради. Ініціативна група, місцеві краєзнавці, художники-дизайнери, громадські активісти, спеціалісти органів влади узгодили план дій щодо створення музею: планування структури експозиції та тематики її розділів; здійснення пошуку та підбору експонатів, записування спогадів, дослідження архівних документів; виконання робіт з відновлення й оформлення фасадів та інтер'єрів будівлі. Спільними зусиллями узгоджено формулювання повної назви новостворюваного музею, яку треба було зафіксувати в установчій документації.

6 червня 2013 р. на сесії Калуської міської Ради депутати прийняли довгоочікуване рішення «Про створення Меморіального музею визвольного руху «Калуська в'язниця» в структурі Музейно-виставкового центру». Перший етап – створення умов для вивчення і збереження документальних та речових матеріалів, що засвідчують висвітлення подій визвольної боротьби з окупантами, проведення просвітницької діяльності серед учнівської та студентської молоді, інших верств населення – було успішно пройдено. Незабаром було зареєстровано установчу документацію та надано для потреб музею в оренду підвальні приміщення ЦНТТУМ.

У другому півріччі 2013 р. Калуська міська Рада почала виплачувати зарплату штатному науковому співробітникові, який комплектував матеріали для створення експозиції та вирішував питання ремонту й реконструкції інтер'єрів музейних залів. Протягом 2014 р. (пам'ятного «Революцією гідності» та початком протистояння російській агресії на Сході України) неможливо було віднайти кошти на створення музею. Роботу було переорієнтовано на проведення краєзнавчих заходів, презентацію різноманітних виставок і архівних досліджень, відзначення пам'ятних дат національно-визвольної тематики. Так, 4 листопада 2013 р. відбулася регіональна наукова конференція «Репресії тоталітарних окупаційних режимів на теренах Калущини у ХХ ст.», приурочена пам'яті учнів Калуської торговельної школи, підозрюваних у зв'язках з ОУН (у 70-і роковини розстрілу). У листопаді–грудні того ж року організовано та проведено круглий

стіл, приурочений прийняттю Декларації про державний суверенітет України та Акту проголошення незалежності України. У першій половині 2014 р. у Держархіві Івано-Франківської області віднайдено велику кількість документів, пов'язаних з національно-визвольним рухом і Калуською в'язницею, організовано й проведено презентації та круглі столи про події Першої та Другої світових воєн, українсько-польського конфлікту 1918–1919 рр. на теренах Калущини. У червні того ж року організовано та проведено круглий стіл «Історичні реалії подій 30 червня 1941 р. та сьогодні». З метою створення туристичних маршрутів по місцях подій визвольної боротьби на Калущини здійснено краєзнавчу експедицію в Чорний Ліс. 29 жовтня 2014 р. відбувся круглий стіл, приурочений 25-річчю розкопок сталінських репресій у Дем'яновому Лазу, де обговорено результати та плани розкопок на території району. 18 і 30 жовтня дослідники взяли участь у обласній і Всеукраїнських наукових конференціях, приурочених 25-річчю розкопок у Дем'яновому Лазу. 4 листопада у Пійлівському лісі розпочато обстеження місць захоронення жертв репресій окупаційних режимів з приводу підготовки до розкопок й увічнення пам'яті загиблих та облаштування туристичних маршрутів. Одночасно проведено збір свідчень і уточнення відомостей про німецькі й радянські репресії на теренах Калущини з метою підготовки до видання збірки матеріалів. Ці події частково висвітлено в місцевій пресі [3–5].

У 2015 р. діяльність музею почала налагоджуватися: розпочато часткове облаштування музейних приміщень, обладнано тимчасову експозицію на переданих краєзнавчим музеєм вітринах. Одночасно проведено регулярні науково-освітні заходи та екскурсії. У 2016 р. стан підвальних приміщень, наданих в оренду музею, почав різко погіршуватися через просочення ґрунтових вод, що завдало великих збитків експозиційним матеріалам, спричинених сирістю та грибком. Це негативно відобразилося і на загальному стані споруди ЦНТТУМ. Улітку 2016 р. розпочато археологічні розкопки замкової криниці, а в кінці того ж року управління освіти погодилося передати для потреб музею всю будівлю і територію колишньої тюрми. Процес переоформлення документації та реорганізації господарської діяльності тривав до весни 2017 р. Влітку започатковано капітальний ремонт та проектування й розробку постійної експозиції музею.

На даний момент завершено перший етап ремонту музею

(підведено теплотрасу), а в майбутньому планується зробити гідроізоляцію фундаментів та реконструкцію підвальних тюремних камер. Найважливішим є те, що, нарешті, після п'ятирічних зусиль патріотично налаштованих громадських організацій та активістів, створено умови для формування експозиції, яка буде висвітлювати національно-визвольну боротьбу калушан з давніх часів до сьогодні. До розробки наукової концепції й дизайну залучено завідувача науково-освітнього відділу Національного заповідника «Давній Галич» Ярослава Поташника, кандидата історичних наук Андрія Стасюка, старшого наукового співробітника науково-освітнього відділу Національного заповідника «Давній Галич». Науковими консультантами є Ярослав Коретчук, директор Івано-Франківського обласного музею національно-визвольної боротьби імені Степана Бандери, Іван Тимів, старший науковий співробітник Краєзнавчого музею Калушини, Олег Малярчук, доктор історичних наук, професор ІФНТУНГ та ін.

Діяльність музею має бути закріплена укладенням реєстраційної документації та паспортизації в державних органах відповідно до законодавства України. Проведення комплектування матеріалів і документів, облік та каталогізація фондів музейних колекцій, створення пересувних виставок, просвітницька, науково-дослідна робота, популяризація експозиційної колекції та висвітлення в засобах масової інформації – це основні напрямки діяльності музею. Ключова ділянка – зустрічі з громадськістю, налагодження співпраці з іншими музеями, турфірмами й установами. Віртуальний монтаж експозиції допомагає зрозуміти взаємозв'язок тематики, хронології, дизайнерського оформлення та доцільності їхнього поєднання на фоні в'язничного інтер'єру.

Експозицію мають розкривати п'ять основних розділів, визначених відповідними темами, підтемами і розміщених у шести залах. Додатковим засобом висвітлення тематики є технічні засоби: аудіо-, відео-, комп'ютерна техніка та сучасні технології освітлення. Кожен розділ експозиції міститиме центральні об'єкти показу, об'єднані між собою. Крім того, в одному із залів передбачено облаштування конференц-залу з мультимедійним комплексом. Вздовж коридору заплановано облаштувати місце для демонстрування тимчасових виставок. Автори проекту переглянули тематику розділів, спрямовану на більш видовищний, деталізований

та поглиблений показ, де основну увагу буде зацентовано на справжньому музейному предметі, на внутрішньому змісті експозиції, що зобов'язує звернути особливу увагу на сучасне музейне обладнання, експозиційний дизайн, музейну термінологію, інформаційні технології, виставкову діяльність.

26 серпня 2018 р. у рамках святкування Дня незалежності України в Меморіальному музеї «Калуська в'язниця» було відкрито нову експозицію на тему «Незалежність – понад усе».

Експозиція головного залу стосується історії національно-визвольної боротьби українців і калушан періоду 1914–1946 рр. У цій кімнаті відображаються події Першої світової війни, історія Українського січового стрілецтва, Західно-Української Народної Республіки, Української галицької армії, «Пласту», «Просвіти», судових процесів над о. Андрієм Бандерою та Степаном Бандерою, архівних документів і спогадів, які пов'язані з цим періодом. У залі відвідувачі можуть побачити і матеріали, присвячені вбитим нацистами учнів торговельної школи, структуру та мережу УПА на Прикарпатті, місцеву пресу того часу [6]. Завершує експозицію інформація про криївку «Черемоша» та матеріали, що в 2017 р. були знайдені пошуковцями товариства «Пам'ять» і місцевими волонтерами.

Другий зал присвячений давній історії м. Калуша і має назву «Археологічні знахідки Замкової криниці та архівні матеріали Старого Калуша». У ньому відображено історію пошуку Замкової криниці, найцікавіші віднайдені знахідки, креслення колишнього староства, картографічний матеріал, що стосується давньої історії міста.

У 2018 р. день громада міста побачила й невеличку виставку, що стосувалася Акту проголошення незалежності України в серпні 1991 р. Присутні могли побачити та відчувати атмосферу Калуша. «Родзинкою» презентації став фільм про Калуш 1991 року та відеоогляд засідання Калузької міської ради напередодні проголошення незалежності України.

На сьогоднішній день у Меморіальному музеї проводяться різноманітні заходи, спрямовані на популяризацію історії рідного краю. Так, до річниці УПА було проведено лекторій на тему – «Ретроспектива історії УПА», а до 100-річчя до ЗУНР співробітниками музею презентовано новітні наукові матеріали, які

стосуються історії Західно-Української Народної Республіки в Галичині.

Організатори створення музею поставили перед собою мету на оригінальних історичних матеріалах України і Калущини відтворити основні віхи українського державотворення, розкрити ідейні засади визвольної боротьби. В архівних і приватних колекціях сьогодні є чимало матеріалів та документів, які відображають різні етапи української історії. Музей створено на базі оригінальних архівних матеріалів (загальна площа – 247,1 м², експозиційна – 158,7 м²). Експозицію музею розміщено в одній із будівель колишнього панського маєтку ХІХ ст., який за часів Другої Речі Посполитої став в'язницею. У середині 60-х років ХХ ст. приміщення належало Калуському хіміко-технологічному технікуму, пізніше – Станції юних техніків, ЦНТТУМ. У 2013 р. у підвальних приміщеннях засновано музей, а з початку 2017 р. всю будівлю передано для створення музею. Прилегла територія з часом може бути використана як експозиційний майданчик, враховуючи близьке розміщення залишків фундаменту фортечної стіни Калуського замку часів Середньовіччя.

Таким чином, меморіальний музей історичного профілю повинен працювати як культурно-просвітницька та науково-дослідна установа, яка щодня здійснює свою місію: збирає, зберігає та передає сучасним і майбутнім поколінням «національну пам'ять», розповідає про долі людей-очевидців та учасників доленосних подій, а також презентує своє суспільне призначення – бути простором для обміну історичним досвідом між поколіннями, майданчиком для роздумів про минуле задля генерування нових ідей щодо майбутнього. Крім цього, колективу музею і громадськості слід звернути увагу на музейний менеджмент, планування та управління, музейний маркетинг, формування бренду музею, інформаційні технології у фондовій роботі, поповнення та збереження музейних колекцій.

Джерела і література:

1. Яневич Б. Меморіальний музей «Калуська в'язниця»: етапи становлення / Б. Яневич, О. Малярчук // Історія музейництва на Калущині: локальний вимір. Матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю заснування Краєзнавчого музею Калущини. Упоряд. та відп. наук. ред.: Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. С. 39–44.

2. Меморіальний музей «Калуська в'язниця»: етапи становлення // Вікна

(Інформаційно-рекламна газета Калущини). – 31 серпня 2018 р. – № 34 (837).

3. Як «золотий вересень» виявився «кривавим» // Вікна (інформаційно-рекламна газета Калущини). –2014 р. – № 19 вересня 38 (634).

4. Документальна виставка: історія Калуської в'язниці епохи тоталітаризму // Вісті Калущини (інформаційна газета Калущини). –2014 р. – № 38. 19 вересня (468).

5. Калуська в'язниця презентувала ідею експозиції архіву // Калуш ПРО (інформаційно-рекламний тижневик). 2014.19 вересня

6. Калуські історичні студії. Т. 2. Збірник наукових статей, присвячений 75-м роковинам загибелі учнів Калуської торгівельної школи та 76-й річниці утворення УПА / Наук. ред. І. Тимів, О. Малярчук. Івано-Франківськ: Фоліант, 2018. 178 с.

**Oleh Maliarchuk,
Bohdan Yanevych,
Oleg Vidlyvanyi**

THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF THE KALUSKA VIAZNYTSIA MEMORIAL MUSEUM

The article reveals the local historical process – from search and organizational measures initiated by the society «Memorial», student groups and local activists who put forth the idea of an exposition in the premises of the former prison prior to the decision of the Kalush City Council to grant the building, registration of documents, the allocation of full-time position of researcher. The following components are presented: presentation of various exhibitions and archival studies, celebration of commemorative dates on national liberation themes, arrangement of museum premises, temporary exhibition equipment, regular scientific and educational events.

Keywords: national liberation movement, society «Memorial», museum, Kalush city council.

*Леся ПИСКОР
Ярослава ТКАЧУК*

ПОСТАТЬ ОТЦЯ ЙОСАФАТА КОБРИНСЬКОГО (1818–1901) НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТ.

У статті розкрито основні аспекти священницької та культурно-просвітницької діяльності о. Йосафата Кобринського на тлі українського національного відродження Галичини ХІХ ст. Звернуто увагу на формування світогляду греко-католицького священника, проаналізовано основні сторінки його життєпису.

Ключові слова: *о. Йосафат Кобринський, священник, національне відродження, громадський діяч, просвітництво, товариство «Руський Народний Дім в Коломиї».*

Особистість о. Йосафата Кобринського заслуговує чи не найбільшої уваги серед численної плеяди українських громадських діячів другої половини ХІХ ст. Він увійшов в історію як просвітник, культурно-громадський діяч, публіцист, меценат, засновник товариства «Руський Народний Дім в Коломиї». Саме тепер, коли минуло 200 років від дня його народження, необхідно об'єктивніше та глибше проаналізувати й оцінити життєвий шлях довголітнього пароха с. Мишина Коломийського повіту (нині – Коломийського району Івано-Франківської обл.), який прагнув покращити становище українського селянства, сприяв розвитку освіти та культури.

Основними джерелами для дослідження слугували архівні документи Державного архіву Івано-Франківської області [14], неопубліковані матеріали рукописного архіву Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського [1; 2; 3; 4]. Велику кількість інформації з досліджуваної проблеми містять коломийські та львівські періодичні видання: «Русская Рада» [8; 9; 10; 13; 23; 24; 25; 26], «Галичанинъ» [17; 19; 30], «Громадський голос» [16], «Дѣло» [15]. До 50-літнього ювілею священницької діяльності о. Й. Кобринського була надрукована стаття А. Марущака в «Календарѣ Общества им. М. Качковского на 1893 г.» [28]. Багато інформації про священницьку та громадську діяльність Й. Кобринського можна відшукати в

некрологах [16; 19; 30]. 1901 р. М. Білоус видав брошуру «Йосафать Кобринській его житье и дѣла» [7]. Діяльність Й. Кобринського у справі побудови Народного дому зафіксована в книзі протоколів «Института «Рускій Народный Домъ въ Коломьи» за 1887–1895 рр. [1]. Про свяшеницьку діяльність у с. Мишині свідчать спогади тодішнього сотрудирика отца Йосафата Кобринського – о. Дмитраша, написані 1927 р. [3].

У радянський період ім'я о. Йосафата Кобринського випало з поля зору дослідників. І лише працівники Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини не забували цю постать. 1988 р. колектив музею, спільно зі школою у с. Мишині, вперше за багато років, провів вечір пам'яті з нагоди 175-річного ювілею засновника Народного Дому в Коломійі. У 1990–2000-х рр. в обласній та місцевій пресі з'явилася низка статей О. Кратюк [27], О. Бабій [6], П. Арсенича [5] та інших краєзнавців про о. Й. Кобринського.

18 жовтня 2013 р. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття провів всеукраїнську наукову конференцію «Греко-католицьке духовенство у суспільно-політичному та національно-культурному житті українців». Автори цієї статті виступили з доповіддю про культурно-просвітницьку діяльність о. Й. Кобринського та його внесок у будівництво «Руського (Українського) Народного Дому в м. Коломійі». У збірнику матеріалів конференції «Історичні постаті Греко-Католицької Церкви та їх роль у культурно-просвітницькому й національному відродженні» надруковано статтю, присвячену о. Й. Кобринському [33]. 10 грудня 2013 р. у с. Мишині Коломийського району, спільно з Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника, відбулася регіональна науково-практична конференція «Отець Йосафат Кобринський у суспільно-політичному і культурно-просвітницькому житті українців Галичини ХІХ – початку ХХ ст.».

Життя та діяльність о. Й. Кобринського припадає на період, коли Галичина, перебуваючи під владою Габсбургів, проходила складний шлях реформ. На час народження Йосафата Кобринського її політично-суспільний устрій вже набрав для українців достатньо сприятливих рис. Режим освіченого абсолютизму Йосифа ІІ наприкінці ХVІІІ ст. призвів до звільнення селян від залежності поміщиків, заборонив проживання в селах лихварям (здебільшого євреям), які не займалися сільським господарством, та сприяв

піднесенню господарського життя краю. Вперше на порядку денному економічного життя «клаптикової» монархії постало питання росту господарської активності села та пропагування нових способів ведення сільського господарства. У цьому часі глобальних реформ засновуються німецькі колонії і вводиться нова система освіти з мережею німецькомовних шкіл та університетом у м. Львові, при якому з 1787 до 1809 рр. діяв Руський інститут, де на філософському та богословському факультетах вчилися руські (українські) студенти. Крім того, на рівні початкової школи навчання для дітей на законній основі проводилося рідною мовою. Разом з тим, приділено увагу розвиткові охорони здоров'я, створено умови для піднесення культурного рівня громадянства.

Важливе значення мала й реформа для Греко-католицької церкви, яка на момент входження Галичини до складу австрійської монархії перебувала в глибокому занепаді. Запровадження реформи передбачало паритет у правах римо-католицької, протестантської та греко-католицької церков, внаслідок чого віряни цих віросповідань отримали рівні можливості вступу до університетів, на державну службу та право купівлі-продажу землі. Крім того, церква була підпорядкована державі, а священники отримали статус державних чиновників з відповідною платнею. У Відні, Ужгороді та Львові для навчання українського духівництва відкрито греко-католицькі семінарії. Греко-католицька церква як інституція зміцнила свій статус, відкривши в 1808 р. Галицьку митрополію. Запроваджені Марією Терезією та її сином Йосифом II реформи викликали серед української спільноти Галичини почуття вдячності та відданості Габсбурзькій династії. Навіть не зважаючи на те, що невдовзі наступники австрійських правителів звели нанівець ці прогресивні нововведення, їхнє значення для майбутнього життя громадян монархії було надзвичайно важливим. Через півстоліття воно дасть новий поштовх для політичних реформ та змін. Крім того, в 1816 р. Іван Могильницький (1777–1831) заснував перше в Галичині культурно-освітнє «Товариство галицьких греко-католицьких священників для поширення письмами просвіти і культури серед вірних», що послужило фундаментом для національного і духовного відродження Галичини.

У 1830–1840-х рр. на арену громадсько-культурного життя Галичини вийшло молоде покоління, більш освічене, знайоме з

літературою, світовою історією, яке творило поступ до формування нової української літератури в Галичині. Покоління, що захоплювалося ідеями романтизму, поділяло ліберально-демократичні погляди. Першими будителями народного духу в Галичині були греко-католицькі священники, письменники Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький, які ввійшли в історію як «Руська трійця». Вони були творцями «Русалки Дністрової» – першого західноукраїнського альманаху, виданого в 1837 р. в Угорщині у м. Буда (з 1873 р. м. Будапешт). З цього приводу 82-річний Й. Кобринський у листі до газети «Галичанинъ» згадував: «Пробуждение галицкой Руси началось въ 30-тих годах... Русскій духъ былъ уже тогда сильный среди духовенства, онъ вщеплялся и въ мірянъ» [17, с. 3].

Революція 1848 р. в Австрії стала поштовхом до широкого розмаху національно-визвольного руху в Східній Галичині. Ідеї національної самостійності, прагнення до крайової автономії набрали реальної форми. Зважаючи на народні настрої, монархічний уряд Габсбургів був змушений остаточно ліквідувати панщину. На галицьких землях це сталося швидше на п'ять місяців, аніж в інших частинах імперії. Незважаючи на ряд недоліків цієї реформи, все ж галицький селянин став нарешті господарем на своїй землі, в нього поступово прокидався потяг до громадського та національного життя.

У 1860–1880-ті рр. в громадсько-політичному житті Галичини тісно сплелися москвофільські, полонофільські та народовецькі течії. Москвофіли обстоювали ідею всеслов'янського єднання, орієнтувалися на російського царя, звеличували єдину віру, запровадили незрозумілу для простого народу штучну мову – «язичіє». На перший погляд, зовнішні цілі москвофільства були ніби й прогресивні: розповсюдження науки, звичаїв, традицій, звеличування працелюбності, тверезості, ощадливості, громадянської свідомості, тощо. Крім того, це був ще й своєрідний спротив спольщенню та онімеченню. Водночас москвофільство в Галичині, на відміну від полонізації, мало свої приховані особливості. Аналізуючи тогочасну суспільно-політичну атмосферу, Іван Франко розкрив різні форми та прояви цієї течії. Він розрізняв «щонайменше три роди чи форми москвофільства, дуже до себе не подібні». Це зокрема – «москвофільство хлопське, язикове та політичне» [32, с. 312].

На противагу москвофільству, в основі якого лежала культурна і

політична переорієнтація частини української інтелігенції (особливо духівництва) на московську імперію, на ґрунті ідей національного відродження, започаткованих «Руською трійцею» та Кирило-Мефодіївським братством, виник народовецький рух, який сформувався під впливом Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша та Миколи Костомарова. Народовці проводили діяльність під лозунгом українського всенародного національно-культурного розвитку. Згодом вони об'єдналися в Українську національно-демократичну партію, яка під час відновлення державності стала опорою ЗУНР, а в 1920-х рр. – базою для створення Українського національно-демократичного об'єднання. Наприкінці 1870-х рр. виникла ліва радикальна течія, очолювана Іваном Франко і Михайлом Павликом.

У таких непростих умовах політичного протистояння формувалася нова українська національна еліта, до якої належав о. Йосафат Кобринський. Його родинне коріння бере свої початки з повітового містечка Кобрин на Волині (нині м. Кобринь, Берестейська область, Республіка Білорусь. – *Авт.*). Про розгалуження віток роду Кобринський о. йосиф Кобринський так писав у коломийському часописі «Русская Рада» на початку 1890-х рр. «Святий отець Йосафат Кунцевич, Архієпископ полоцький, отримав від польського уряду дозвіл проповідувати унію по всьому світу та отримав право виганяти всіх людей, які не підкорялися йому, з міста. Так міщани міста Кобрин розійшлися куди очі бачили. В Галичині іще була терпимість віросповідання, особливо в королівських безмежних володіннях. Одна частина Кобринських міщан пішла на дрогобицькі солеварні. Там їх нащадки живуть під прізвищем Кобрин. Друга частина пішла на калуські солеварні, оселилися в селі Новиця, де жили під прізвищем Кобринській, від яких я і походжу. Третя частка міщан оселилися на Бережанщині, де утворили присілок Кобриновичі (можливо, присілок Кобрини, що знаходився в с. Любеля Жовківського повіту. – *Авт.*)» [24, с. 27].

Дід Йосафата Кобринського Антоній (Антон) був римарем, займався виготовленням шкіряних виробів [24, с. 27]. Йосафат Кобринський народився в м. Коломиї 28 вересня (за старим стилем) 1818 р. [25, с. 36] у родині Миколи Антоновича Кобринського та Єфросини з Окуневських [24, с. 27]. Початкову освіту отримав у Крайовій окружній школі, де його батько працював учителем [16, с. 138]. У 1826 р. директором школи призначили Миколу

Верещинського. «Ревний русин» М. Верещинський навчав дітей любові до рідного народу, його мови та культури, заохочував збирати фольклор. Дружні стосунки між М. Верещинським та Кобринськими тривали впродовж багатьох років, аж до від'їзду в 1856 р. вчителя з м. Коломиї до м. Чернівців.

У 1829 р. Йосафат разом з братом Йосипом іде навчатися до Станіславівської гімназії. Це був важкий час для родини Кобринських. У 1830 р., захворівши на холеру, помирає його мати, «настала в нас в домі страшна нужда, дітей нас було багато, а їсти не було що – все служниці розікрали...» [24, с. 27]. Закінчивши 6 гімназійний клас у м. Станіславові, Й. Кобринський поступив до Чернівецької гімназії (7, 8 класи), де вивчає філософію. «Там був я хороший німець, стипендію брав алюмнову 80 зр. По закінченню треба їхати в семінарію. Отченаша руского ані слова не знав. Продиктувала мені служниця отче наш, я вивчив» [24, с. 28]. Закінчивши в 1838 р. гімназію з відзнакою, Йосафат продовжив навчання у Віденському конвікті (семінарії) [25, с. 36], де вивчав богословські науки, студіював всесвітню історію, філософію, слов'янську філологію, читав різними мовами: німецькою, російською, сербською, хорватською, чеською, французькою, італійською [16, с. 139]. У м. Відні створюється таємне «Товариство слов'янофілів», до якого вступає Й. Кобринський. Окрім цього, він засновує гурток українських студентів та демократично настроєних інтелігентів-русинів, головна мета якого – пропагування «... рускої національної ідеї не тільки словом й письмом, але й ділом» [16, с. 139].

По двох роках студій у Віденському конвікті Йосафат Кобринський тяжко захворів і змушений був повернутися до м. Коломиї. Незважаючи на хворобу, пролежавши всю зиму у ліжку «без надії на життя», він вивчає слов'янську філологію, працює над новим правописом [25, с. 36]. За порадою лікарів поїхав на лікування в с. Микитинці Косівського повіту, «на жентицю», де познайомився з місцевим священиком, патріотом свого народу о. Левом Трещаковським [28, с. 82]. Це знайомство посилює народознавчі зацікавлення недавнього студента. Саме о. Л. Трещаковський порекомендував Й. Кобринському продовжити навчання у Львівській духовній семінарії, до якої він вступив у жовтні 1840 р. [25, с. 37]. Навчаючись у Львівській семінарії, Й. Кобринський разом з

товаришами, створює гуртки з восьми-десяти осіб, у яких вивчали церковно-слов'янську мову, граматики і свої знання передавали молодшим семінаристам. Але, як писав Й. Кобринський, «писати по руськи – скорописом – ніхто не знав в цілій семінарії ні з ректорату, ні з молоді. Одного разу, один з семінаристів сказав, що десь в Мушинці (село на Лемківщині – *Авт.*) є старенький священик, який вміє писати по руськи (скорописом). Ми поїхали туди й скоро отримали скорописну азбуку. Що то за радість була в цілій семінарії: збігалися всі до нас подивитися те чудо, що і русини мають своє власне письмо» [25, с. 37]. Згодом семінаристи розмножили азбуку і понад тисячу її примірників розповсюдили серед священиків по всій Галичині [25, с. 37]. У цей період Й. Кобринський розпочинає працю над створенням просвітницьких книг для народу. У 1842 р. він власним коштом видав у м. Львові «Буквар новим способом укладений для домашньої науки» та методичний посібник «Спосіб швидко навчитися читати» [22].

Це був перший буквар у Галичині, надрукований цивільним (гражданським) шрифтом. Також у ньому запроваджено звуковий синтетичний метод навчання грамоти, подано 45 українських прислів'їв та приповідок соціального, дидактичного та релігійного характеру, загадки, декілька байок та правила як зберегти здоров'я. Ці книжечки написані живою українською мовою. Як згодом писав І. Франко, ці книжки «взірцеві з педагогічного погляду, писані дуже гарною мовою» [31, с. 299]. Вони відіграли важливу роль у справі національної освіти, оскільки «на цілій Галицькій Русі не було тогди руських книжок ні часописи, а майже вся інтелігенція і священики говорили межи собою (та й з казальниці в церквах) тільки по польськи» [7, с. 7].

Закінчивши духовну семінарію, Йосафат Кобринський одружився з Теклею Волянською, дочкою священика Михайла де Волянського з села Тюдова Косівського повіту [7, с. 8]. 20 січня (за юліанським календарем) 1843 р. Йосафата Кобринського було висвячено на священика. Свою душпастирську діяльність він розпочав як «завідатель» (управитель. – *Авт.*) у с. Рибному Косівського повіту, де працював з 4 лютого до 20 серпня 1844 р. З кінця серпня 1844 до 1 серпня 1848 р. був «сотрудником» у м. Косові в церкві Святого Василя Великого на Москалівці [14, с. 174]. Разом з душпастирськими обов'язками проводив і просвітницьку діяльність.

У бесідах із селянами і проповідях у церкві він розповідав про шкідливість пияцтва, заснував при церкві школу, навчав грамоти, завжди наголошуючи, що «без школи поступ неможливий» [16, с. 139], поширював кращі способи господарювання, особливо радив застосовувати як добриво для збільшення врожаїв гній. Ще в 1842 р. Йосафат Кобринський написав книжечку «О причинах недостатку гною, и о способах, як себе на тоє помочи», але тільки в 1848 р. власним коштом видав її під назвою «Гній душа в господарстві...». Тираж книжки був 4000 примірників. Редагував її та допоміг видати у м. Відні рідний брат Якова Головацького – Іван [11, с. 168].

Революційні події 1848 р., що спричинили пробудження національного духу і гідності українського народу, додали йому сили і наполегливості, залучили до активної участі в громадсько-політичному житті. 2 травня 1848 р. у м. Львові було створено Головну Руську Раду (далі ГРР), яка висунула перед австрійським урядом вимогу про автономію для Східної Галичини. До її складу увійшло 66 греко-католицьких священників та представників інтелігенції. Друкованим органом Головної руської ради стала «Зоря Галицька» – перша у м. Львові газета українською мовою, що почала виходити з 15 травня 1848 р. Згодом у м. Коломиї теж було створено Окружну Руську Раду на чолі з Миколою Верещинським, членом якої був Йосафат Кобринський. Неодноразово він порушував питання про запровадження української мови на богословському факультеті Львівського університету. Парох закликав духівництво, інтелігенцію Галичини підписати прохання, яке надіслав до Головної Руської Ради у м. Львові. Крім того, в листі йшлося й про розробку українських команд для вишколу вояків першого в Галичині батальйону українського національного війська. Окрім Й. Кобринського, лист підписали М. Верещинський, А. Решетилевич. Революційні зміни дали змогу утрадиційнитися поняттю українських національних кольорів у Галичині. Головна руська рада порушила проблему національних символів. На таємній раді 18 травня вирішено, «що прапор землі руської є лев, а кольори руські жовтий та синій». Малюнок самого герба (з повернутим геральдично вправо левом) був взятий з перевиданого 1839 р. у м. Лейпцигу першого тому гербовника К. Несецького, опубліковано з описом кольорів у «Зорі Галицькій» 27 червня 1848 р. Утвердження українських національних символів набуло великого поширення [12, с. 547]. Йосафат

Кобринський у листі до Якова Головацького писав: «Лева в синьому полі на шапках і капелюхах навіть селяни носять... В Коломиї зроблена хоругва Лева в синьому полі: хороша робота і коштує хороші гроші» [20, с. 260].

У часі загального піднесення громадського і культурного життя, викликаного революційними процесами 1848 р. у м. Львові, 7 (19) жовтня було скликано «Собор учених руських та любителів народного просвітництва» [18, с. XXXVII]. Чи не найвизначнішим у ході роботи собору руських учених був виступ Якова Головацького про українську мову та її діалекти, в якому проаналізовано питання історичної самобутності української мови та її взаємини з мовами інших слов'янських народів. Й. Кобринський брав участь у роботі цього з'їзду і був секретарем трьох секцій: історичної, географічної, господарської [18, с. XXXIV, XXXV, XXXVI]. Остання визнала за потрібне підготувати й видати підручник про землеробство. Турботи про його підготовку взяв на себе о. Й. Кобринський. Разом з тим, він брав участь і в роботі секції старослов'янської літератури, де обстоював потребу використання для навчання граматики старослов'янської мови чеського філолога Вацлава Ганки [18, с. CVI]. Й. Кобринський був також членом-засновником культурно-освітнього товариства «Галицько-руська матиця», створеного у м. Львові. Головним завданням цієї організації було піднесення освіти народу, розвиток літератури і мистецтва в Галичині. Священик був причетний до створення в м. Коломиї «Руської читальні» (1848), метою якої була краєзнавча праця, [16, с. 140].

Не оминуло зацікавлення Й. Кобринського й театром. Він був серед тих людей, які допомагали о. Іванові Озаркевичу поставити на коломийській сцені вистави «Наталка Полтавка» і «Москаль чарівник». У листі до Рудольфа Моха від 12 жовтня (за старим стилем) 1848 р. він писав: «В Коломиї уже три рази отиграло тамошне товариство акторів под предводительством Ляйтнера руский театр. Два рази представляли: «Наталка Полтавка», а раз «Жовняр чаровник» (Москаль чаровник) сочиненія Котляревського, набито було народа, як на празник св. Івана Хрестителя» [11, с. 169]. Про ставлення Йосафата Кобринського до театральної справи можемо судити хоча б з його листа до Якова Головацького від 1848 р., в якому він просить вислати свої твори, обіцяючи їх інсценізувати. Зокрема, він писав: «С театру іду і зо мною кілька сот

русинів самих веселих. Не набувбися на руском дивалє (від чеського слова «дівадло», що означає «театр». – *Авт.*). Чудо не ігра. То інше діло чути рідноє слово, видіти народноє дійствіє» [20, с. 259].

1 серпня 1848 р. о. Й. Кобринський отримав посаду «завідателя» в с. Мишині Пістинського деканату, а з 5 листопада 1851 р. (за старим стилем) став парохом цього ж села, де правив до кінця свого життя. «А була тоді в Мишині така біда, що ніхто на ту парохію і не лакомився. Тут взявся за раціональне ведення господарства, а за його прикладом пішли місцеві люди та піднялися матеріально й морально» [28, с. 83]. У с. Мишині о. Й. Кобринський із запалом береться й до громадської справи. Восени 1848 р. на честь скасування панщини в с. Мишині з ініціативи о. Й. Кобринського та старшого церковного брата Івана Миронюка був встановлений кам'яний Хрест Свободи з написами: «На підніжжю хреста – 3. Май 1848. Свобода. Просвещение. Тверезость. Трудолюбие» (цей хрест і досі стоїть на церковному подвір'ї. – *авт.*) [23, с. 141].

У 1850-х рр. була збудована висока дерев'яна дзвіниця з куполом, у якій громада зробила шпихлір (комору) для заготівлі кукурудзи, бо людям щороку докучав голод і нестача хліба. Цей шпихлір проіснував недовго, його відновили 1866 р. «Коли настав голод в 1866 році і багато людей загинуло, живі взялися сильно до святої землі, корчували, теребили... Хліб з'явився у всіх людей, що мали ґрунт» [23, с. 141]. У 1876 р. була створена позичкова каса для порятунку людей у важкий період, а на початку 1877 р. – товариство тверезості [23, с. 141–142]. Федір Гуцуляк на сторінках часопису «Русская Рада» писав, що «у Мишині всякий гріх уже так укорінився, що майже страшно було гостинцем через село переїхати, але протягом чотирьох років о. Кобринський проповідував у церкві, на похоронах і всюди, де лишень купка людей збиралася, а знаючи кожну жилку людини, кожному особисто вказував на його блуди, і вчив і наказував і ганьбив і просив, аж плакав, але годі було кого до тверезості притягнути. Аж тепер, коли люди побачили, що біда: борги та лихва присіли село, люди задумалися як того лиха позбутися. Та надумали, що треба перше покинути горілку й заприсягнути від неї. Так, з Божою допомогою та стараннями Всечесного о. духовного Й. Кобринського і чесного начальства громадського ... на святого Василя відреклися від горілки 32, а на Богоявлення ще 3 молоді родини й то такі, що і надії на них не було» [13, с. 20].

З часом наша газета вже «120 газдів присягало на тверезість на 400 номерів. Але ті 120 газдів взяли верх в уряді в Домі божім, і в їхніх руках вся влада була» [13, с. 20]. Недалеко біля Хреста Свободи мишинський господар Андрій Онисько зі своїми чотирма синами викопав «колодязь тверезості» з намірами, щоби його сини і людські діти стереглися горілки, трималися божої водиці, бо блаженна вода не завертає розуму [23, с. 141]. На честь створення в с. Мишині братства тверезості в 1879 р. у дзвіниці був встановлений великий дзвін вагою 8 центнерів [23, с. 141].

Йосафат Кобринський, бачачи зубожіння народу, першим підняв питання про закупівлю та розподіл землі між безземельними селянами, навчав садівництва, раціонально і цілеспрямовано вести господарство, добре обробляти землю. У 1858 р. в с. Мишині, навпроти церкви, він заклав великий сад [21, с. 382–383], одним із перших почав використовувати калійні добрива (каїніт) [24, с. 31–32], які привозив з м. Калуша, марморник (грудки вапна, перемішані з намулом і піском – *Авт.*), який застосовували як добриво для насичених вологою глевких ґрунтів. За його почином громади Мишина, Ковалівки, Спаса та інших навколишніх сіл почали викупувати землю і ліси з державної власності та розподіляти між бідними безземельними селянами [16, с. 140]. Зблизившись із простим народом, він назавжди здобув собі ще більшу прихильність селян, яка згодом переросла в незаперечний авторитет сільського священика. Й. Кобринський вважав, що головним для відродження рідного народу є його економічна незалежність. Тому й закликав підносити рівень сільського господарства, навіть написав працю «Сільське господарство» з ілюстраціями господарсько-економічного змісту. Критики відзначали її користь для народу. Однак через нестачу грошей її так і не було надруковано [16, с. 139].

Однією з найважливіших умов для відродження українського народу і розвитку рідного краю Й. Кобринський вважав формування здорової, відданої народній справі інтелігенції. Тому всіляко відстоював необхідність поширення освіти: «Всіма силами боровся проти темряви, заохочував до школи, пізнавши відразу, що без школи поступ неможливий» [16, с. 139]. У 1862 р. у м. Коломиї, разом з о. Лукою Данкевичем, Теодором Білоусом і Олександром Кульчицьким, закладено першу в Галичині бурсу братства Архистратига Михаїла, в якій мали змогу навчатися діти-сироти. За

власні кошти для цього закладу о. Й. Кобринський замовив у сільського столяра столи та ліжка. Зробити це було йому нелегко, оскільки мав велику родину (дев'ятеро дітей: сім дочок і двох синів). За кожної нагоди допомагав учням, збирав для них пожертви, звертаючись за допомогою до заможних галичан. У голодні 1860-ті рр. власним коштом закупував за високими цінами спечений у с. Мишині хліб і возами dopravляв до м. Коломиї. При цьому Й. Кобринський говорив: «щоб їли мало, а багато вчилися, то будуть з них люди» [7, с. 10]. Цей хліб рятував бурсаків від злиденності та смерті.

З самого початку громадської діяльності у Йосафата Кобринського були натягнуті стосунки з урядовцями і представниками влади. Він всюди послуговувався українською мовою, навіть метрики писав «руською» (українською), а не латинською мовою, що суперечило чинним правилам. «Так ці гарканини з начальством за писання руською мовою повторювалися аж до кінця життя, але Кобринський залишався вірним своєму переконанню» [16, с. 142].

Йосафат Кобринський є автором понад 60 друкованих статей у коломийському часописі «Русская рада», львівських часописах «Зоря Галицка», «Слово», «Галицкая Русь», «Галичанинъ». Мова його була живою і такою чисто народною, що не один письменник-народовець міг би йому позаздрити [16, с. 141]. Й. Кобринський мав тісні зв'язки з багатьма відомими літераторами і громадськими діячами. Незважаючи на критику, «він не боявся приятелювати з атеїстом, безбожником, а навіть соціалістом» Іваном Франком та Михайлом Павликом, яких підтримував за тогочасний радикалізм. «Коли... Йосафат Кобринський, притиснутий своїми собратями попами на однім деканальнім соборчику запитанням: як задивляє ся на сей, по їх думці, небезпечний рух радикальний, висказав з великим сарказмом і радісною емфазою пропам'ятні слова: «Радикалізм руський – се, мої собратя, радісний об'яв нашого народного життя – справдешній перець в руськім борщи» [16, с. 140].

Йосафат Кобринський належав до популярного серед галицької інтелігенції товариства ім. Михайла Качковського, заснованого Іваном Наумовичем. Він брав участь у виданні в м. Коломиї газети «Русская рада». 18 вересня 1894 р. йому було присвоєно звання почесного члена товариства ім. Михайла Качковського. У вітальному

листі центрального осередку товариства у м. Львові з нагоди надання Йосафатові Кобринському звання почесного члена зазначалося: «Цариною вашої багатолітньої праці є головним чином Покуття, де ви з юнацьким запалом захищаете розумові й матеріальні інтереси народу, обстоюєте за всякої нагоди права Галицької Русі, вступаєтеся зі всією силою свого світлого розуму і рвінням патріотичної душі... Ім'я Ваше нехай буде пам'ятним на Русі від роду до роду!» [4, арк. 1].

У повсякденному житті Йосафат Кобринський був справжнім аскетом. Жив надзвичайно скромно. На старості літ відмовлявся від будь-яких зручностей, ходив у поношеному вбранні, їздив «нужденними «типичними кониками» і дрантивим возиком ... видавав на свою особу менше як пересічний, найбільшій мужик-селянин. Все те чинив для того, аби віддати вповні цілу свою пенсію і доходи парафії «на народні цілі». Улюбленим його висловлюванням було: «Народ дає, в народ нехай іде» [16, с. 142].

З політичного погляду це була демократична людина. Сучасники відзначали особливу толерантність о. Йосафата Кобринського у ставленні до різних політичних течій тогочасного галицького суспільства. Його знали як патріота і зразкового священика, який мав заслужену повагу. Про це свідчить святкування півстолітнього ювілею його священицької праці, яке відбулася 9 листопада 1893 р. в залі товариства «Родина» (колишній будинок братів Федора та Михайла Білоусів – *Авт.*) у м. Коломиї. «Явилися тут родимці з-над Дністра і з-над горішного Прута, з верховин гір карпатських і з широкого Поділля, з столичного Львова і з зеленої Буковини... священики, урядники, професори і вчителі, міщани і селяни, мужчини і жінки, але тих останніх далеко більше; були тож діти і діточки на руках». На святкуванні були присутні понад 300 осіб: представники різних партій і товариств, а також відомі особистості, зокрема послі Галицького крайового сейму Теофіл Окуневський, редактор газети «Народ» Михайло Павлик. До ювілею Й. Кобринського редакцією «Руської ради» була надрукована пам'ятна листівка з його портретом, віршем Дмитра Третяка, а на звороті зображення майбутнього «Народного дому в м. Коломиї». Такі пам'ятні листівки були надіслані читачам газети [8, с. 118, 120].

Особливо вагомим є внесок о. Й. Кобринського в справу побудови «Народного дому в Коломиї». Щасливо одруживши своїх

дітей, похоронивши молодшого сина Богдана та дружину, о. Йосафат віддався цілком тілом і душею і всім своїм єством великому народному ділу – побудові «Народного дому в Коломиї» або великої бурси, в якій мали навчитися 200 бідних хлопців, відвідувати школи промислові, практикувати в ремеслах. Побудова Народного дому, як і в інших галицьких містах, зумовлювалась посиленням утисків українців з боку австрійської влади та польських чиновників, а також потребою у відстоюванні прав на власну історію, культуру, мову. В місті діяли різні українські громадські товариства: філія «Просвіти», товариство ім. Михайла Качковського, братство ім. Святого Архистратига Михаїла, літературно-драматичне товариство ім. Квітки-Основ'яненка, які проводили велику громадську роботу, але не мали «своєї хати» [1, арк. 2].

Ідея збудувати Народний дім у Коломиї виникла після проведення у вересні 1880 р. у місті господарсько-промислової виставки, на якій представлено досягнення українців Коломийщини. Її організувала коломийська філія товариства ім. Михайла Качковського. Цю виставку відвідав цісар Франц Йосиф I. Його вразили не тільки мистецькі твори, а й «надзвичайно великі і красиві плоди земні, як то: гарбузи, буряки, калярепи (капуста кольрабі. – *Авт.*) та ін. п. Ничая з м. Станіславава, Кульчицького з Коломиї, Никоровича з Балинець та Кобринського з Мишина» [15, с. 3]. Щоб увічнити цю подію, а також сприяти розвитку освіти, коломийські українці задумали створити «Народний дім». З цією метою був створений комітет, який мав би займатися збором коштів для закупівлі землі під забудову. Комітет розраховувався за землю тільки через дев'ять років (1889 р.). Саме в цей час розпочалася робота, спрямована на збирання коштів для будівництва Народного дому. Це була дійсно всенародна будова. Справами будівництва керувало товариство «Руський Народний дім в м. Коломиї», зокрема його «Совіт», тобто Рада, створена 1887 р. [1, арк. 2]. Активно включив у цю роботу і Йосафат Кобринський, що стало найважливішою справою його подальшого життя. Він був своєрідним модератором та меценатом будівництва.

Й. Кобринський проводив велику роботу зі збирання коштів на зведення цієї інституції. «Ходив по домах руських, польських і жидівських (знайомих і незнайомих), вмовляв «усіх і вся» про потребу побудови «Народного дому» [7, с. 11]. Впродовж 1891 р.

Й. Кобринський розробляє проект та програму Народного дому, робить розрахунки, яким чином можна зібрати кошти на будівництво. На його думку, мала аристократія руська скласти по 1000 злр., священники по 500 злр., вчителі від 100 до 200 злр., решту мали докласти сільські люди, хлібороби» [7, с. 14]. Він окреслив територію від р. Дністра по Чорногору і від границь Буковини по річку Надвірнянську Бистрицю, тобто все Покуття, мешканці якого повинні скласти цю суму, щоби збудувати Велику бурсу [7, с. 14]. Багато людей не вірили у здійснення цього задуму, а багато сміялися, вважаючи його напівбожевільним, «мішігіним». Не раз він сам висловлювався: «Я мішігіний і ти мішігіний (маючи на увазі Михайла Білоуса – *Авт.*) тому, що беремося до тієї великої справи» [7, с. 12]. Але це його не лякало і не знеохочувало. 15 березня 1892 р. Михайло Білоус, узгодивши програму з Й. Кобринським, надрукував її в газеті «Русская рада» [7, с. 12].

Згідно з протоколом засідання за 1892 р., будинок мав містити в собі театральню-актовий зал, для українських товариств, кімнати для винайму приватним особам, кімнати для крамниць, ресторації, складів, кімнати для гостей Народного дому, а на другому поверсі – дві чоловічі бурси для бідних учнів та для ремісників, а також одна жіноча. Тут же мали міститися музей, бібліотека та інші організації [1, арк. 14]. Йосафат Кобринський багато зробив для збирання необхідного будівельного матеріалу, особливо каміння. Їздив навколишніми селами й агітував, аби селяни звозили каміння, що було на громадських полях. Домігся, що кільканадцять мишинських підвід поїхали до с. Лючі, визбирали каміння на громадській толоці й привезли до м. Коломиї. 9 вересня 1892 р. на закуплену під будівництво площу заїхали перші 17 фір з с. Мишина, завантажені камінням для фундаменту. 13 вересня ще раз каміння привезли 22 фіри з с. Мишина, 12 – з с. Ковалівки та 10 – з с. Іспаса (нині с. Спас Коломийського району Івано-Франківської обл.). Коли всі фіри приїхали на місце будови і скинули каміння, то стали в ряд, а місцевий фотограф Юліан Дуткевич на згадку про цю подію зробив фото [9, с. 115–116].

Йосафат Кобринський особисто брав участь у пошуку архітекторів та інженерів. Він особисто їздив до м. Львові з проханням до міського радника з будівництва Сильвестра Гавришкевича та відомого архітектора Івана Левинського розробити

проекти майбутнього Народного дому. Проте, відмовили, вони не вірили, що коломийське громадянство спроможне збудувати такий величний Народний дім, видатки на який передбачалися в сумі 300 тисяч золотих ринських [7, с. 13]. Згодом о. Й. Кобринський домовився з провідними коломийськими будівничими Луціяном Бекером та Діонізієм Кшичковським, які за 1000 золотих ринських погодилися впродовж чотирьох місяців зробити головні проекти та кошторис. Щоб не зволікати з початком роботи над проектами, «Йосафат Кобринський приїхав до Коломиї з повним мішечком срібних ринських і виплатив власними руками 600 золотих ринських обом інженерам», а ще 400 злр. виплатив, коли «проекти були готові» [7, с. 13].

У серпні 1893 р. Й. Кобринський зі сторінок «Русской ради» знову звертається до народу з проханням про збір коштів. Він писав: «Нам потрібно, щоби зібрати необхідних 50 000 зрн. на будівництво «великої бурси», або, як називаємо, «Дім Народний» 125: словами сто двадцять п'ять років, так як збирався капітал в сумі 4 000 злр., яким заплачено за закуплений ґрунт під ту будову. І так воно по правді випадає, бо коли за 10 літ зібралось 4 000 злр., то 50 000 збереться за 125. То чистий і простий рахунок. Після того рахунку розпочалася би будова не скоріше як у році 2018. – Schohe Geschichte!.. (красива історія). І що то буде з руського народу за тих 125 літ?... Рости трава, коли коня нема!» [26, с. 86].

Зібравши трохи потрібного будівельного матеріалу, о. Й. Кобринський вимагав від будівельної комісії негайно розпочати будову, «бо люди не вірять, що буде будуватися велика «бурса» і не хочуть жертвувати ні грошей, ні матеріалів» [7, с. 16]. «Одного дня вдосвіта зі своїми парафіянами прийшов на місце будови і рискалем (лопатою) почав сам виміряти рови під фундамент, маючи намір почати копати, але Рада не дозволила йому це робити без інженера. Й. Кобринський образився, озлобився на Раду і на всіх її членів, плакав як дитина, що йому не дають розпочати будову, що хочуть дорогоцінну площу продати... Того разу якось вдалося його заспокоїти, і він далі продовжував збирати кошти, писати відозви в часописи» [7, с. 16]. За його старанням Рада «Народного дому в Коломиї» клопоталася про передачу занедбаної броварні в містечку Печеніжині з мурів якої можна було добути декілька тисяч доброї цегли для будівлі та каміння на фундаменти. Зрозумівши, що ніхто з

членів будівельної комісії та Ради не зможе зайнятися розбором і перевезенням будівельних матеріалів, Й. Кобринський сам поїхав до Печеніжина і зайнявся розбиранням броварні та перевезенням будівельних матеріалів до м. Коломиї. Він упродовж чотирьох тижнів проживав у тимчасовому прихистку, самотужки зробленому зі старих дощок.

Зібравши необхідні будівельні матеріали, Й. Кобринський знову вимагав від будівничої комісії розпочинати будову. Спорудження «Народного дому» розпочалося в 1895 р. 24 серпня робітники приступили до копання ям під фундамент, 3 вересня почали мурування фундаменту [10, с. 78]. Керував будівництвом Народного дому до 1898 р. Діонізій Кшичковський. Й. Кобринський дуже турбувався ходом робіт, хотів, щоб завершили роботу до грудня 1898 р., тобто до ювілею «Відродження Русі» – революції 1848 р. та вступу на престол Франца Йосифа I. Часто турбував листами Раду, нагадуючи про ту чи іншу роботу.

Однак будівництво просувалося з великими труднощами, не вистачало коштів, навіть члени Ради товариства «Народний дім у Коломиї» хотіли припинити його взагалі.

Й. Кобринський дуже переживав, був готовий взяти справу будівництва на себе. При цьому він знову давав на Народний дім свої кошти: пенсію, продав худобу, залишивши для себе лише одну корову. З 1898 р. він віддає щомісяця на будівництво 400 корон зі своєї пенсії з усіма відсотками, які мав в ощадній касі. Загалом у будову Народного дому о. Й. Кобринський вніс 12 тисяч золотих ринських [16, с. 142]. Газета «Галичанинъ» з цього приводу писала: «Не будь поощрення і значительних пожертвованій с его стороны, зданіє то до сих пор не началось бы строіти» [30, с. 3]. У 1899 р. Й. Кобринський, занепокоєний нестачею коштів на будівництво Народного дому, замовив за власні кошти 400 бляшаних коробок, заплативши за них 75 злр., надрукував відозву до духівництва, забрав ті коробки у два міхи і розвозив їх сам по сусідніх селах до священників з проханням, щоби вони поставили в своїх церквах і при нагоді закликали народ до збору коштів на будову Народного дому [7, с. 18].

Про відданість о. Йосафата Кобринського ідеї побудови Народного дому свідчать спогади о. Дмитраша, який у 1896–1897 рр. був «сотрудником» мишинської парафії: «Раз прихожу [...], а він

лежить на голих дошках на ліжку. Питаю його, чому так? Він відповідає, що худоба не мала що їсти, тож не хотів розпочинати стіжка, призначеного на «бурсу», тому казав слугі вибрати соломку з сінника і дати худобі їсти. Сам же спав на голих дошках, але признався, що вже не годен, бо кости болять» [3, арк. 2]. Йосафат Кобринський заспокоївся тільки тоді, коли споруду вже вимурували і накрили. Тому свої останні роки він доживав у спокої, але, на жаль, не дожив до офіційного відкриття «Народного Дому». Величезні зусилля, затрачені для побудови «Народного Дому в Коломиї» та скептичність «доброзичливців», які не вірили в цю ідею, підірвали здоров'я Й. Кобринського.

Помер о. Йосафат Кобринський 18 березня 1901 р. на 83 році життя, пропрацювавши священиком 56 років. Незадовго до смерті він записав «Народному домові» 1247 корон 57 сот. [2, арк. 27 зв.]. Похорон відбувся в суботу 30 березня 1901 р. за участю майже чотирьох тисяч місцевих селян і людей з сусідніх сіл і містечок. 27 священиків і до ста представників інтелігенції прийшли провести його в останню путь. Зі словами смутку та глибокої скорботи прощальну промову в церкві виголосив о. Харжевський, а над могилою – учитель народних шкіл п. Гомик з м. Коломиї, який представляв школу, де о. Й. Кобринський здобув початкову освіту. Від імені товариства «Руський народний дім в Коломиї» мав слово Олександр Кульчицький, від українських товариств і селян – Володимир Дудикевич, від імені сім'ї виступив посол і адвокат з м. Городенки – Теофіл Окуневський. Промовці високо оцінили діяльність Йосафата Кобринського [7, с. 21]. Газета «Громадський голос» у некролозі зазначала: «Не дивно, що нарід з усіх сторін і з інтелегенції, і з селянства спішив масами на похорон, аби правдивим чутем в серці вшанувати тлінні останки сего великого чоловіка» [16, с. 142].

Відомий видавець, активний громадський діяч та член товариства «Руський Народний Дім у Коломиї» Михайло Білоус у некролозі написав: «Се був рідкий межі русинами чоловік, подібних йому в Коломийщині нема». Згодом він видав книгу «Йосафат Кобринський, його життя і діла» [7, с. 19].

Вже у вересні 1901 р., незважаючи на те, що не всі роботи були завершені, в Народному домі розмістилися 4-класна нормальна школа, в якій навчалось 250 хлопців (директор – Теодор Рибак),

товариства «Родина», «Коломийський Боян», «Жіночий гурток», Педагогічне товариство, ремісниче товариство «Gwiazda», перший поверх винаймали приватні особи: адвокати, судді, інженери, підприємці, тощо [29, с. 133].

Усе життя о. Й. Кобринського – яскравий приклад самопожертви. Незважаючи на непосильну працю, непероборні перешкоди, слабке, розхитане хворобою здоров'я, він до останньої хвилини свого плідного життя не переставав трудитися для користі народу. Починання о. Йосафата Кобринського та його однодумців дали добрі паростки на ниві української культури. Вони залишили по собі величну пам'ятку – «Народний Дім», що стала важливим осередком української культури.

Джерела і література

1. Архів Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 3. (Книга протоколів загальних зборів Інститута «Рускій Народный Домъ въ Коломыйи». Коломия. 28.05.1887–15.03.1895. Рукопис. 24 арк.
2. Архів НМНМГП імені Й. Кобринського. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 150 (Книга протоколів засідань «Управляючого Совіта Народного Дому в Коломиї». 27.06.1900–05.12.1906. Рукопис).
3. Архів НМНМГП імені Й. Кобринського. Ф. 2. Оп.1. Од. зб. 16. (Отець Дмитраш. Спомини про засновника Народного Дому о. Йосафата Кобринського. Волчківці 22 /Х. 1927 р. Машинопис).
4. Архів НМНМГП імені Й. Кобринського, ф. 2 (Диплом Й. Кобринського про прийняття його почесним членом товариства імені М. Качковського, Львів, 1894 р.), 1 арк.
5. Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини. Довідник. Косів : Писаний камінь, 2002. 280 с.
6. Бабій О., Баран Р. Дім для громади. *Агро*. 1988. №19–20. С. 8.
7. Бѣлоусъ М. Юсафатъ Кобрынскій его житѣе и дѣла. Коломыя : Зъ типографіи Михаила Бѣлоуса, 1901. 21 с.
8. Бѣлоусъ М. Торжество 50-лѣтнего юбилея служенія въ стане священническомъ о. Юсафата Кобринского ѳтбувшоеся въ Коломыѣ 9. л. ноября 1893. *Русская Рада*. 1893. Ч. 17. С. 120–122.
9. Въ справѣ будовы Нар. Дома въ Коломыѣ. *Русская Рада*. 1892. Ч. 15. С. 115–116.
10. Въ справѣ будовы Народного Дома въ Коломыѣ. *Русская Рада*. 1895. Ч. 10. С. 77–78.
11. Возняк М. Из кореспонденції Р. Моха. *Записки наукового товариства імени Шевченка*. 1908. Т. LXXXI, кн. 1. С. 151–171.
12. Гречило А. Символи Королівства Галичини і Лодомерії (1772-1918). *До*

джерел. *Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. Т.1. Київ–Львів, 2004. С. 538-553.

13. Гуцуляк Ф. Изъ-за Прута. *Русская Рада*. 1877. Ч. 2. С. 20.

14. Держархів Івано-Франківської області. Ф. 504. Оп.1. Спр. 330 «б». (Метрика кліру Станіславської єпархії за 1887–1941 рр.).

15. Допись. Коломыя. (Гостина цисаря. Господарско-промислова выставка руска коломыйской філії товариства им. Качковского). 1880. *Дѣло*. Ч. 71. С. 3.

16. Знавецъ. О. Осафат Кобринський [некролог]. *Громадський Голос. Орган русько-української радикальної партії*. 1901. Ч. 18. С. 138–142.

17. Изъ воспоминаній старика. *Галичанинъ*. 1901. Ч. 36. С. 3.

18. Историческій очеркъ основаніа Галицко-русской Матицѣ и справозданье первого собору ученыхъ русскихъ и любителей народного просвѣщенія / составлено Яковомъ Головацкимъ. Во Львовѣ, 1850. СVI с.

19. Изъ Коломыи. (Похорони бл. п. Юсафата Кобринского.). *Галичанинъ*. 1901. Ч. 69. С. 2.

20. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49. Видав Кирило Студинський. *Збірник Фільологіної секції НТШ*. Львів : Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1909. СXXXVIII. 463 с.

21. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850 – 62. Видав К. Студинський. *Збірник Фільологічної секції НТШ*. Львів, 1905. Т. 8/9. 592 с.

22. Кобринській Юсафатъ. Букварь новимъ способомъ оуложеный для домашной науки. Во Львовѣ, 1842. 34 с.

23. Кобринській Юсафатъ. Порядки громадскіи. *Русская Рада. Газета для народа*. 1882. Ч. 19. С. 141–142.

24. Кобринській Юсафатъ. Першій основатель Народного Дома въ Коломыѣ. Еще разъ о каинитѣ. *Русская Рада*. 1892. Ч. 4. С. 26–28; 31–32.

25. Кобринській Юсафатъ. Першій основатель Нар. Дома въ Коломыѣ. *Русская Рада*. 1892. Ч. 5. С. 36–38.

26. Кобринській Юсафатъ. Въ справѣ будовы Дома Народного въ Коломыѣ. Письмо изъ Мишина. *Русская Рада*. 1893. Ч. 13. С. 86–87.

27. Кратюк О. А. Юсафат Кобринський – відомий громадський діяч. *Українознавчий аспект у системі підготовки вчителів образотворчого мистецтва. Випуск 3. Науково-методичний збірник Коломыйського педагогічного коледжу Прикарпатського університету імені Василя Стефаника*. Коломия, 2001. С. 31–35.

28. Марущакъ А. О. Юсафатъ Кобринській. *Календарь Общества им. М. Качковского на 1893 г.* Львовъ, 1892. С. 81–85.

29. Правдолюб. Всякая всячина. «*Русская Рада*». 1901. Ч. 17. С. 133.

30. Посмертныи вѣсти. Юсафатъ Кобринській [некролог]. *Галичанинъ*. 1901. Ч. 60. С. 3.

31. Франко І. *Зібрання тв.* : у 50 т. Т. 41 : Літературно-критичні праці (1890–1910) / ред. П.Й. Колесник ; упоряд.і комент. В.І. Кречотня, Т.Г. Третяченко. Київ : Наукова думка, 1984.

32. Франко І. Франко І. *Зібрання тв.* : у 50 т. Т. 46. Кн.2. : Историчні праці

(1891–1897) / ред. Я. Д. Ісаєвич, В.Г. Сарбей. Київ : Наукова думка, 1986.

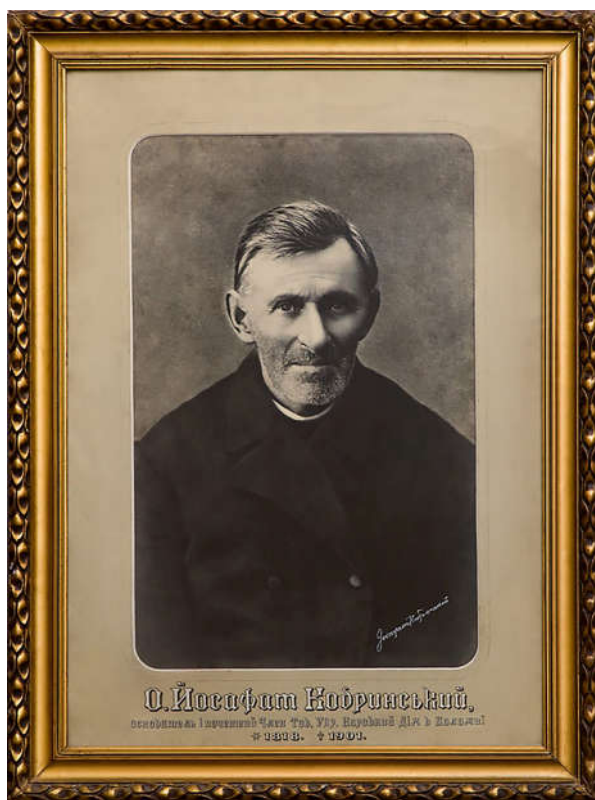
33. Я. Ткачук, Л. Пискор. Культурно-просвітницька діяльність отця Йосафата Кобринського (1818–1901). *Греко-католицьке духовенство у суспільно-політичному та національно-культурному житті українців. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Історичні постаті Греко-католицької церкви та їх роль у культурно-просвітницькому й національному відродженні» (м. Коломия, 18 жовтня 2013 р.)*. Коломия : Вік, 2013. С. 186-196.

34. Blazejowskyj D. *Historikal Sematism of the arheparhy of L'viv (1832–1944)* / Kyiv, 2004. 254 s.

Lesya PYSKOR, Yaroslava TKACHUK
PERSONALITY OF THE FATHER JOSAFAT KOBRYNSKYI (1818–1901)
ON THE BACKGROUND OF THE UKRAINIAN NATIONAL REVIVAL IN
HALYCHYNA IN THE XIX CENTURY.

The article reveals the main aspects of the priestly and cultural-educational activity of the father Yosafat Kobrynskyi on the background of the Ukrainian National Revival in Halychyna in the XIX century. Attention is paid to the formation of the worldview of the Greek Catholic priest. The main pages of his biography are analyzed.

Keywords: *father Josaphat Kobrynskyi, priest, national revival, public figure, enlightenment, «Ruskyi Narodnyi Dim in Kolomyia» («Ruthenian People's House in Kolomyia»).*

О. Йосафат Кобринський (1818-1901 рр.)

Титульна сторінка «Букваря» о. Й. Кобринського. 1842 р.

Церква святої Параскеви у Мишині Коломийського району Івано-Франківської обл.

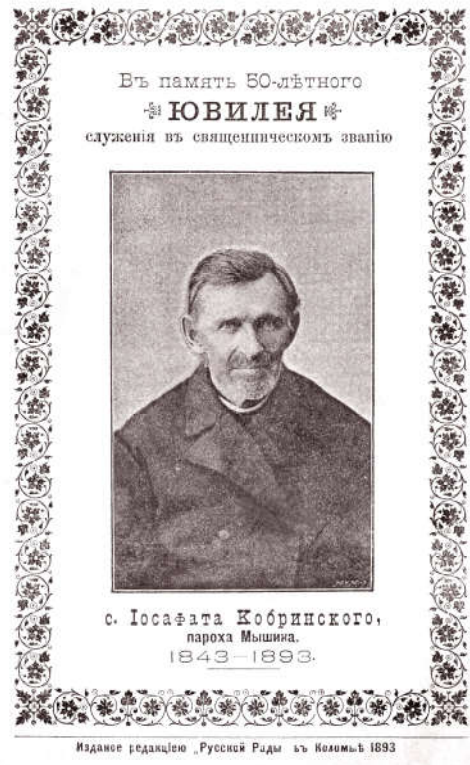
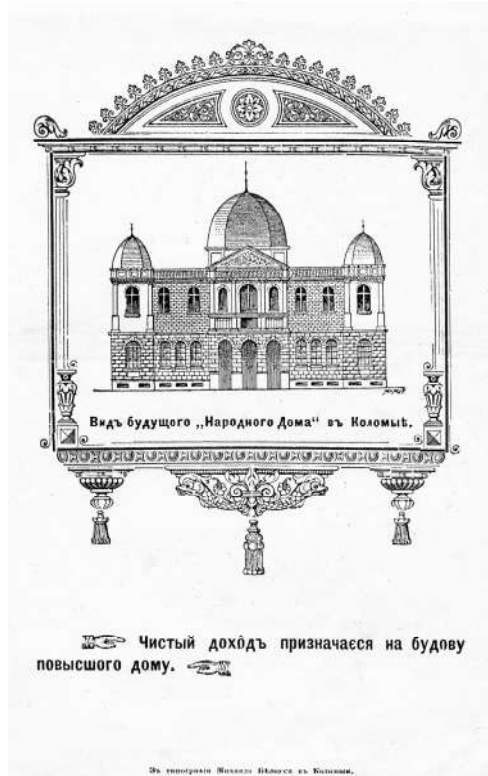
Хрест Свободи 1848 р., с. Мишин Коломийського району Івано-Франківської обл.

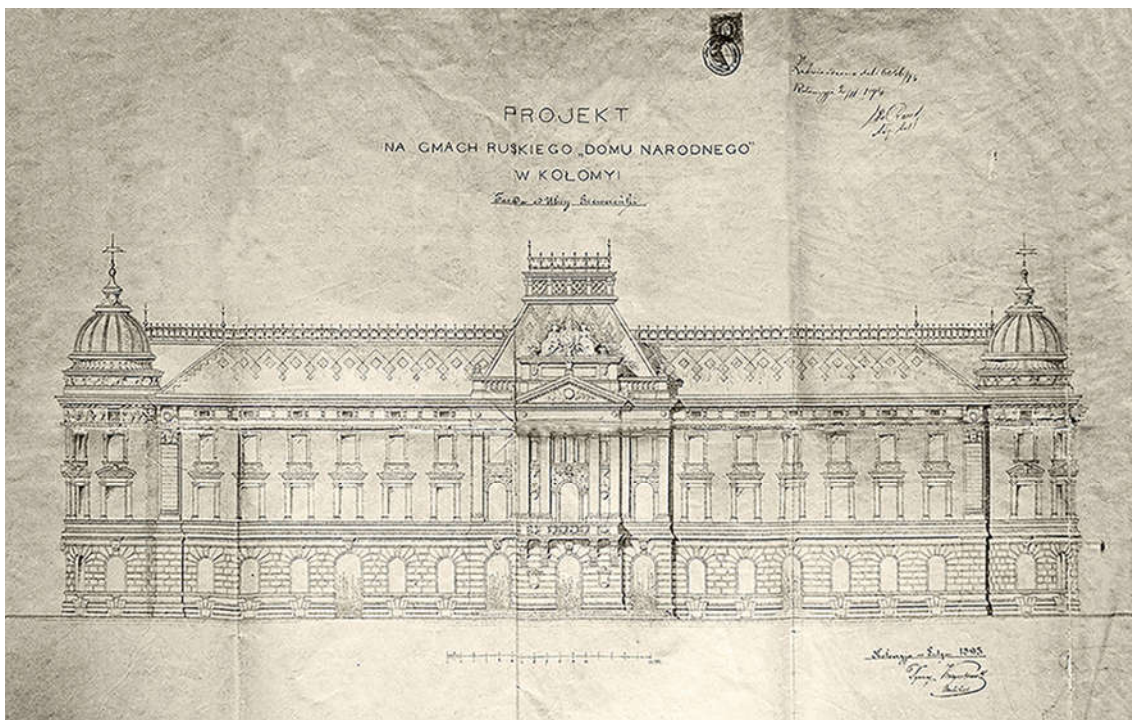
*Колодязь тверезості,
с. Мишин Коломийського району Івано-Франківської обл.*

Будинок о. Йосафата Кобринського у с. Мишині

Листівка, видана редакцією газети "Руская Рада" до 50-літнього ювілею священничої діяльності Й. Кобринського. 1893 р.

Проект Українського Народного Дому в м. Коломиї. Автор - Д. Кишчовський. 1895 р.

Селяни з Мишина і Ковалівки, що перші привезли каміння на фундамент „Українського Народного Дому в Коломиї 1892.

Селяни з с. Мишина і с. Ковалівки привезли каміння на будівництво Народного дому в м. Коломиї. 1892 р. Фото Ю. Дуткевича

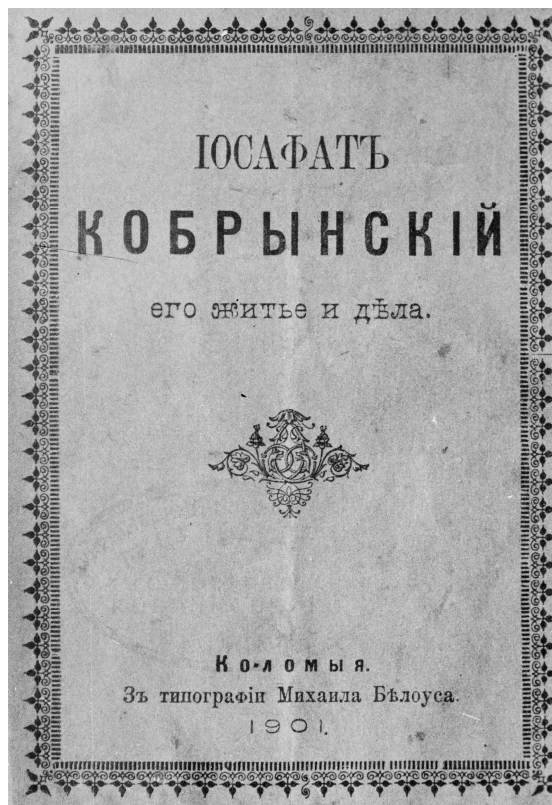
На будівництві Народного дому в м. Коломиї. Кінець XIX ст.

Скринька для пожертви на будівництво Народного дому в м. Коломиї. 1920 р.

Народний Дім у Коломиї. 1930-ті рр.

Титульна сторінка книжки Михайла Білоуса “Коломия” про о. Й. Кобринського, 1901 р.

Могила о. Й. Кобринського, с. Мишин Івано-Франківської обл. Коломийського району

НАУКОВА ТА ГРОМАДСЬКА ПРАЦЯ ЮЛІАНА ЦЕЛЕВИЧА

(1843–1892 рр.)

У статті автори простежили процес формування Ю. Целевича як особистості, його громадсько-культурну діяльність у тісному зв'язку з конкретно-історичною ситуацією на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст. На основі систематизації фактичного матеріалу досліджено наукову спадщину вченого й подано оцінки його внеску в розвиток національної історіографії.

Ключові слова: Целевич Ю. А., народовський рух, наука, Галичина, міжконфесійні відносини.

Mishchuk A. I. Mishchuk M. B. Scientific and social work of Julian Tselevich (1842–1892).

Розвиток і вдосконалення будь-якого наукового знання було б неможливе без участі окремих творчо обдарованих особистостей. Історична наука у будь-якій країні завжди була пов'язана з діяльністю мислителів, які своєю активною діяльністю сприяли пробудженню національної свідомості та гордості за минуле свого народу. Одним з активних будителів і сподвижників українського національного відродження був Юліан Целевич. Він залишив по собі, як талановита, творча особистість, непересічний мислитель, дослідник історії рідного краю, людина різнобічних інтересів, значний за своїм значенням та важливістю слід.

Окремі статті, присвячені проблемі дослідження, що були опубліковані в газетах і журналах, обмежувалися лише аналізом творчої спадщини [44; 45; 47; 48; 49] та частково висвітлювали його діяльність на культурно-освітній ниві [46; 50]. Саме тому основним завданням даного дослідження на нашу думку виступає потреба в глибшому та ґрунтовнішому дослідженні діяльності Ю. Целевича, в тісному зв'язку з конкретно-історичною ситуацією що склалася на Західній Україні в другій половині XIX ст., показати його роль і значення в громадській і науковій сферах.

Юліан Целевич народився 23 березня 1843 р. в с. Павельче Станіславської округи в сім'ї сільського священика [2, арк. 9; 44, с.6]. Дитячі роки проходили в буремний період “Весни народів”. Події тих років не могли не позначитися на свідомості малого Юліана та його подальшій долі. У 1853 р. батько віддає Юліана на навчання у

Станіславську державну гімназію, прагнучи, щоб його син отримав добру освіту [16]. Під час навчання в гімназії він відзначався як здібний та старанний учень. Екзамен зрілості склав з відзнакою в 1861 р. і поступив, послуховавши поради батьків, на чотири роки до Львівської духовної семінарії. У ній він займався вивченням богословських наук, поряд з цим слухав також курс лекцій з історії відомого професора доктора Цайсберга [1, арк. 14].

Закінчивши богословську науку в 1864 р., молодий Юліан продовжив навчання на філософському факультеті Львівського університету, а в наступному році переїжджає навчатися у Віденський університет. У ньому він три роки слухає виклади історії поважних на той час австрійських професорів як Білінгер, Єгер, Агибох та інших викладачів [1, арк. 14].

Ю. Целевич разом з А. Вахнянином, Ю. Медвицьким, І. Вахнянином, Д. Гладимовичем та іншими молодими “академіками”, як називали тоді студентів, склали статут товариства “Січ” й отримали дозвіл на його заснування 15 листопада 1867 р. [13, арк.1]. Метою товариства було проголошено єднання української молоді у Відні [42, с.12]. На загальних зборах 25 березня 1868 р. Ю. Целевича було обрано головою товариства [15, арк.1-28]. За час його головування товариство проводило щотижня “вечорниці”, на яких його члени мали змогу не тільки спілкуватися, але і переглянути вистави та концерти. На “вечорниці” приходили також члени інших товариств та всі бажаючі. Малозабезпеченим членам товариства надавалася допомога у вигляді позичок із каси товариства. Однак у листопаді 1868 р. Юліан Целевич залишає Відень у зв’язку із закінченням навчання. “Січовики” 30 листопада 1868 р. обирають Ю. Целевича почесним членом [15, арк. 1-28].

Екзамен на звання вчителя Ю. Целевич успішно склав 16 листопада 1868 р. у гімназійно-професійній комісії у Відні [2, арк.9]. З 30 жовтня 1869 р. він обійняв посаду заступника вчителя у другій державній гімназії м. Львова [1, арк.8,14]. Поряд з основною працею активно включився в бурхливе життя українства.

На других загальних зборах товариства “Просвіта”, що відбулися 14 травня 1870 р., він був обраний членом нового відділу товариства [9, арк.19]. З цього часу активно поринає у справи товариства. Був редактором календарів “Просвіти”, в яких неодноразово були опубліковані його історичні розвідки [9, арк. 21;

53, с.129]. Опікувався Ю.Целевич і долею бідних учнів, неодноразово робив внески у фонд допомоги бідним учням [9, арк. 23; 33].

У жовтні 1871 р. Ю. Целевич переїжджає до Станіславова, де з 25 жовтня обіймає посаду вчителя гімназії, і працює на цій посаді до 1875 р. [2, арк.]. Тут відзначився він як активний громадський діяч, став улюбленим професором студентської молоді. Не випадково Мелітон Бачинський у листі до Михайла Драгоманова писав із Станіславова 25 січня 1872 р.: “Тут настав від падолиста професором гімназії Юліан Целевич, колись голова “Січі”, нині професор громадський, тай через малий час довів до того, що хлопці за ним, як в дим” [52, с. 84].

Однією з форм культурно-освітньої діяльності народівців було проведення “вечорів” на вшанування пам'яті видатних діячів української культури. Перебуваючи в Станіславові, продовжував брати активну участь у культурному житті краю. Юліан Целевич був одним з організаторів музично-декламаторського вечора, що був присвячений тридцятим роковинам смерті Маркіяна Шашкевича [40]. На запрошення дирекції Академічної гімназії у Львові, в якій з 31 травня 1873 р. було дозволено викладання навчальних предметів українською мовою, в листопаді 1876 р. переходить працювати на посаду вчителя історії та географії [3, арк. 7-8]. Протягом багатьох років аж до смерті він залишався професором у гімназії, викладаючи історію й географію в другому, четвертому, шостому і восьмому в класах, також викладав історію краю як надобов'язковий предмет, [3, арк. 7-8; 6, арк., 14; 4, арк.2; 5, арк. 19-20].

Поряд з працею в гімназії активно продовжує діяльність на полі громадської роботи. На засіданні віділу товариства “Просвіта” 16 червня 1876 р. Юліана Целевича було обрано заступником голови товариства на один рік [9, арк. 19]. За час перебування на цій посаді він зумів зробити для товариства цілий ряд важливих справ. Це і розробка нового статуту для читалень, створення нових філій товариства у Станіславові та Коломиї [9, арк.19-21]. Починаючи з 1877 р., Ю.Целевич стає постійним членом відділу товариства, продовжуючи приймати участь у справах “Просвіти”, виконуючи покладені на нього доручення та подаючи на розгляд власні пропозиції [9, арк. 227]. На засіданні “Просвіти” 25 березня 1892 р. Ю. Целевичу було присвоєно звання почесного члена за той внесок, який він зробив для піднесення ролі товариства. Збори прийняли це

рішення “з одушевленням одноголосно” [10, арк. 6]. На загальних зборах товариства “Руська бесіда” 3 травня 1877 р. Ю. Целевича обирають до складу виділу [41], а в 1880 р. – головою товариства [11, арк. 1-14]. На цій посаді він перебуває аж до 1889 р. [37]. За цей час якого він спричинився до піднесення ролі українського театру, вистави театру відбувалися українською мовою, незалежно від того, якою мовою п’єса була написана, звертався як голова до крайової влади з метою надання допомоги театру субвенціями [12, арк. 49-52].

Зростаючий просвітницький рух серед галицької інтелігенції знайшов свій вияв у заснуванні 1873 р. товариства ім. Шевченка, метою якого ставилося видавництво літератури українською мовою не тільки для галичан, але і для наддніпрянців. Дійсним членом товариства Ю. Целевич став 14 червня 1885 р. на других загальних зборах [8, арк.16]. І знову, поряд з важкою працею вчителя та будучи членом інших товариств, бере участь у роботі контрольної комісії. 27 березня 1890 р. Юліана Целевича обирають заступником голови Товариства ім. Шевченка, він виступає з пропозицією про видання наукового збірника товариства, однак через ряд причин видати перший том вдалося аж у 1892 р. [6, арк.]. 13 березня 1892 р. на IX загальних зборах у присутності 28 членів товариства був обраний головою товариства доктор Юліан Целевича [6, арк.9-66; 7, арк 3-4]. На цих зборах з його ініціативи розпочато процес реорганізації його в наукове товариство та створена комісія, яку він очолив, з метою доопрацювання нового статуту та подачі його для затвердження до намісництва [6, арк. 66].

2 травня 1892 р. на засіданні товариства Юліан Целевич повідомляє, що уже зібрані матеріали до першого випуску “Наукового збірника”, а вже на засіданні 7 червня 1892 р. було ухвалено, що редактором збірника має бути той, “хто надав підтримку – голова товариства проф. Юліан Целевич” [6, арк. 66]. У листопаді 1892 р. побачив світ перший том “Записок Наукового товариства ім. Шевченка” [51, с. 211], що стало неординарною подією в суспільному житті, оскільки з цього часу товариство стало науковим осередком українства. Крім праці над науковим збірником, Ю. Целевич, разом з А. Вахнянином, за дорученням Шкільної краєвої ради, займався написанням підручника з історії краю в частині “княжого та политовського періоду” для середніх шкіл з українською мовою викладання [38].

Поряд з громадською роботою Ю. Целевич здійснював активну наукову діяльність і спричинився до розвитку історичної науки в Галичині. Зазначимо, що певна частина розвідок Ю. Целевича виходила під псевдонімами та криптонімами (Улян. Ц., Д-р Ц., Др. Ц-ь, Андрійчук, Ю. Ц., Ул. Целевич). До головних його розвідок слід віднести: “Життє просвітителів славян святих рівноапостольних Кирила і Методія” [31], “Історія Скиту Манявського” [32], розвідки про опришківський рух, які видані в ХІХ томі “Руської історичної бібліотеки” під назвою “Опришки” [35], “Дещо за поселення угорської України Русинами и за унію церкви православної угорських Русинів з Римом” [19-26], “Гдещо про Львів перед 100 роками і про триразовий приїзд Іосифа ІІ до того міста” [17], “Дещо про науку взагалі і про галицькі школи за Іосифа ІІ” [27; 28], “Початки Християнства в Галичині” [30] та ін.

Серед наукової спадщини вченого виокремлено частину його творчого доробку, що стосувалася регіональних проблем історії України. Як дослідник української історії Ю. Целевич прагнув висвітлити своє бачення історії Закарпаття й донести його до широкої громадськості [19-26]. У своїй розвідці він розкриває події, пов’язані із заселенням території Закарпаття українцями, прийняттям християнства, впливом іноземного елемента, діяльністю православної церкви в Угорщині, запровадженням церковної унії. Ю. Целевичем була запропонована концепція, за якою русини-українці проживали на території Закарпаття перед приходом угорців. Згодом ця концепція підтвердилася дослідженнями інших учених, як і його теорія про розселення українців. Досліджуючи прийняття християнства населенням Закарпаття, Ю. Целевич робить висновок, що воно відбулося через посередництво південних слов’ян або з території Галичини. Однак автор більше схилився до першого варіанта, відзначаючи, що християнство українцями Закарпаття було прийнято в загальноукраїнському контексті вже у ІХ ст. [45, с. 172-177]. Заслугою Ю. Целевича є те, що він виклав свої погляди на історію Закарпаття, висунув власні аргументовані концепції на основі давніх матеріалів та нових документів.

Значна частина творчого доробку Ю. Целевича присвячена діяльності австрійського імператора Йосифа ІІ [17; 27-28; 36]. Досліджуючи освітню діяльність Йосифа ІІ, Ю. Целевич зосередив свою увагу на основній частині його освітньої реформи, а саме –

розвитку початкової освіти. Окрім того, історик займався дослідженням соціально-економічних перетворень у краї. Важливий наслідок соціальних реформ Йосифа II в Галичині він вбачав у скасуванні особистої залежності населення, зменшенні розмірів панщини. Хоча, як відзначав автор, реформи не принесли політичної свободи і автономії, однак мали вагоме значення для простого населення Галичини. У своїх дослідженнях Ю. Целевич не обминає й питання міжконфесійних відносин [48, с. 395-406]. Необхідно враховувати, що при написанні своїх праць автор часто використовував не першоджерела, а опирався на дослідження сучасників подій, які в більшій своїй частині є біографічними описами й несуть у собі суб'єктивну думку їх авторів.

Історик зробив вагомий внесок у дослідження історії запорізьких козаків, проблеми перебування їх у Західній Україні [18; 33; 34]. Автор розкрив події, пов'язані з походом запорізького козацтва в Галиччю, показав їхній вплив на життя населення краю та звернув увагу на етнонаціональні стосунки в Галичині. Ю. Целевич проаналізував наслідки двох облог м. Львова військами Б. Хмельницького, що мали вплив на внутрішню ситуацію в місті. Більшість оцінок Ю. Целевича, а особливо його твердження про наявність вимоги видати євреїв Львова, не знайшла свого підтвердження в подальших дослідженнях істориків. Проте головною заслугою вченого є те, що він висвітлив етнонаціональні процеси у м. Львові. Ю. Целевич дослідив також облогу м. Львова об'єднаними силами козаків на чолі з П. Дорошенком та турками у 1672 р. [49, с. 158-161].

Чільне місце в творчому доробку Ю. Целевича посідала проблематика історії церкви [30; 31; 32]. Досліджуючи діяльність святих Кирила й Методія та їх значення для слов'янського світу в аспекті поширення християнської віри й проблем її запровадження в Галичині, автор подав власні судження й думки. Найбільша вага цих досліджень у тому, що Ю. Целевич зумів на основі відомих на той час матеріалів та нових документів заявити про нові підходи й цікаві гіпотези. Найбільшою і найвідомішою була праця, присвячена історії монастиря в с. Манява. На основі архівних документів, спогадів, опублікованих матеріалів учений зумів показати розлоге історичне тло розвитку монастиря – від заснування аж до його закриття. Висновки й судження Ю. Целевича щодо історії монастиря в Маняві

залишилися актуальними і використовуються сучасною історичною наукою.

На наше переконання, Ю. Целевичу вдалося глибоко розкрити на основі документального матеріалу окремі аспекти опришківського руху [35]. Насамперед, він уперше в тогочасній українській історіографії визначив основні передумови та причини руху, вплив на нього географічного фактора, відновив хронологічно хід подій у XVIII ст., пов'язаних із цим рухом. На основі архівних матеріалів, мемуарів, опублікованих документів, народної творчості показав боротьбу опришків у проблемному викладі. На глибоке переконання Ю. Целевича, період, коли ватажком був Олекса Довбуш, слід вважати найбільшим і найгуманнішим в опришківському русі. Пізніше цей рух поступово перетворювався на розбійницький. З цими твердженнями Ю. Целевича не погоджується В. Грабовецький, який переконував, що й після смерті О. Довбуша опришки продовжували вести визвольну боротьбу [43, с. 8].

Передчасна смерть обірвала життя Ю. Целевича 24 грудня 1892 р. В усіх друкованих виданнях м. Львова були опубліковані повідомлення про відхід у небуття Ю. Целевича. В газеті “Діло” зустрічаємо наступну характеристику діяльності Ю. Целевича: “Покійник ніколи не віттягався від політичного руху руського і брав участь в комітетах виборчих. На яким-небудь полі треба було його співдіяння, він не відказався і всюди по совісти сповняв свій обов'язок патріотичний” [39].

Отже, постать Юліана Целевича посідає чільне місце серед славних представників українського народоства, як активного діяча і поборника національного відродження в Галичині в другій половині XIX ст. Він своєю невтомною працею, як член і голова багатьох українських культурно - освітніх товариств, спричинявся до піднесення та утвердження їх ролі в житті українського населення Галичини. Характерною рисою Ю. Целевича – науковця була широта його дослідницького поля. Завдяки використанню методів різних галузей історичних знань – джерелознавства, етнографії, статистики, історичної географії – він зумів поглибити можливості свого творчого пошуку, що було співзвучно новим віянням західноєвропейської науки другої половини XIX ст.

In the article author traced the process of forming the personality of Julian Tselevich, as well as enlightened his public and scientific activities in a close connection with the concrete historical situation in the western Ukrainian

region during the second half of the nineteenth century. On the basis of the systematization of the actual material, the scientific heritage of the scientist was researched and the evaluation of his contribution to the development of national historiography was presented.

Key words: *Tselevich J. A., Narodovsky rukh, "Nauka", Galychyna, Inter-ethnic, inter-confessional relations.*

Джерела та література

1. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 167, спр. 3308, папка 97.
2. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф.178, оп.1, спр.102.
3. Там само. оп.3, спр.424.
4. Там само. оп.3, спр.433.
5. Там само, спр.447.
6. Там само. ф.309, оп.1, спр.30.
7. Там само. спр.33.
8. Там само. спр.371.
9. Там само. ф.348, оп.1, спр.7628.
10. Там само. спр.7629.
11. Там само., ф.514, оп.1, спр.5.
12. Там само. спр.25.
13. Там само. ф. 834, оп.1, спр.3.
14. Там само. спр.9.
15. Там само. спр.10.
16. Державний архів Івано-Франківської області. ф.292, оп.1, спр.2.
17. Андрійчук. Гдешо про Львів перед 100 роками і про триразовий приїзд Юсифа II до того міста. // Діло. 1883. № 12. 13 лютого.
18. Андрійчук. Клопоти міста Львова з кагалом жидовским в половині XVII віку і погром жидів у Львові 1664 року // Діло. 1886. № 67-68. 1, 3 липня.
19. Дещо за поселенне угорської України Русинами и за унию церкви православної угорських Русинів з Римом (Написав Улян Ц. в Відню.) // Правда. 1868. Ч.35. С. 417 - 419.
20. Так само. Ч.36. С. 426 – 428.
21. Так само. Ч.37. С. 439 – 441.
22. Так само. Ч.38. С. 450 – 453.
23. Так само. Ч.39. С. 461 – 463.
24. Так само. Ч.40. С. 475 – 477.
25. Так само. Ч.41. С. 489 – 492.
26. Так само. Ч.42. С. 501 – 502.
27. Дещо про науку в загалі і про галицькі школи за Юсифа II // Школьна часопись. 1883. Ч.11. С. 81-82.

28. Дещо про науку в загалі і про галицькі школи за Йосифа II // Школьна часопись. 1883. Ч.19. С. 145-146.
29. Ночный напад на дом Маркіянового діда о. Романа Авдиківського // Зоря. 1887. Ч. 21-22. 20 листопада.
30. Початки Християнства в Галичині // Діло. 1888. № 104. 22 травня.
31. Целевич Ю. Житте просвітителів славян святих рівноапостольних Кирила і Методія. Львів: Накл. НТШ, 1881. 56 с.
32. Целевич Ю. Історія Скиту Манявського від його основания аж до замкнення (1611 – 1785). Львів: Накл. НТШ, 1887. 136 с.
33. Целевич Ю. Облога міста Львова в р. 1672 // Зоря. 1883. Ч. 14.
34. Целевич Ю. Облога міста Львова в р. 1672 // Зоря. 1883. Ч. 16/17.
35. Целевич Ю. Опришки // Розвідки про народні рухи на Україні-Руси XVIII віці / Руська історична бібліотека. Львів, 1897. Т. XIX. С. 155 – 285.
36. Чи було в Польщі невольничче підданство? Leibenqenschoft // Діло. 1886. № 99. 20 грудня.
37. Діло. 1889. №75. 15 квітня.
38. Діло. 1892. №263. 2 грудня.
39. Діло. 1892. №280. 24 грудня.
40. Правда. 1873. Ч.10. 13 липня.
41. Правда. 1877. Ч.11. 3 червня.
42. Барвінський О. Літопис суспільної роботи і сили русинів австрійських. – Львів: Вид-во друк. Товариства ім. Шевченка., 1885. 46 с.
43. Грабовецький В. Олекса Довбуш. – Львів: Світ, 1994. 272 с.
44. Історик, етнограф, педагог. Матеріали міжвузівської наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Юліана Целевича. Івано-Франківськ, 1993. 84 с.
45. Міщук А. Історія Закарпаття у творчій спадщині Юліана Целевича // Галичина. Науковий і культурно-освітній краєзнавчий часопис. № 9. Івано-Франківськ, 2003. С. 172 – 177.
46. Міщук А. Особливості формування і становлення світоглядних позицій Ю. Целевича // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. Івано-Франківськ, 2005. Вип. X - XI. С. 192 – 201.
47. Міщук А. Роль Юліана Целевича в процесі вдосконалення діяльності товариства “Руська бесіда” 70 – 80-х рр. XIX ст. // Схід. Донецьк, 2006. №2 (74). Березень-квітень. С. 50 – 54.
48. Міщук А. Юліан Целевич про політику австрійського імператора Йосифа II у Галичині // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. VI. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2003. С.395 – 406.
49. Міщук А. Юліан Целевич як дослідник історії запорізьких козаків на теренах Галичини // Питання історії України: Збірник наукових статей. Чернівці, 2004. Т. 7. С. 158 – 161.
50. Міщук А. Юліан Целевич: культурно-освітня діяльність // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. Івано-Франківськ: Плай, 2003. Вип. VII. С. 139 – 148.

51. Мороз М. Матеріали до хронології діяльності наукового товариства ім. Шевченка (1873 – 1944р.р.) / З історії Наукового Товариства ім. Шевченка (Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові). т. 10. Львів, 1998. С.209 – 212.
52. Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським. 1871-1877. Львів: Накладом НТШ, 1910. 353 с.
53. Перський С. Популярна історія товариства “Просвіта”. Львів: Вид-во товариства “Просвіта”, 1932. 268 с.

Богдан САВЧУК

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ФЕДАКА НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ. – 1914 Р.

У статті висвітлюється місце і роль українського адвоката Степана Федака в суспільно-політичному житті Східної Галичини з кінця ХІХ ст. до 1914 р. Охарактеризовано його внесок як члена Української національно-демократичної партії у вирішення актуальних проблем громадського життя краю, участь у виборчих кампаніях до міської ради Львова і Галицького крайового сейму. Звернуто увагу на спроби С. Федака залишатися осторонь «великої політики», вплив професійної діяльності на громадсько-політичну активність.

Ключові слова: Степан Федак, діяльність, вибори, австро-угорський період, Східна Галичина.

*Bohdan Savchuk
Ivano-Frankivsk*

Public-political activity of Stepan Fedak at the end of the nineteenth century – 1914

The primary purpose of the article is to highlight the place and role of lawyer Stepan Fedak in socio-political life in Eastern Galicia from the end of the nineteenth century until 1914. Characterized his contribution as a member of the Ukrainian National Democratic Party in solving current problems of social life in the region, participation in election campaigns to the Lviv city council and the Diet of Galician and Lodomeria. Noticed to S. Fedak attempts to stay out of "big politics", the impact of professional activity in the public-political activity.

Keywords: Stepan Fedak, activity, elections, the Austro-Hungarian period, Eastern Galicia.

Серед історичних постатей, які наприкінці ХІХ ст. виступили на провідні позиції в українському національному русі Східної Галичини, особливе місце посідав Степан Федак. Він народився в м. Перемишль 9 січня 1861 р., здобувши початкову освіту в навчальних закладах Яворова і Перемишля, з 1874 р. Степан пов'язав життя і подальшу діяльність зі Львовом – столицею провінції. Тут він вступив до бурси Ставропігійського інституту, паралельно навчаючись у місцевій Академічній гімназії. Упродовж 1878–1882 рр. С. Федак отримав фахову юридичну освіту у Львівському університеті, поряд з молодими діячами Є. Олесницьким, К. Левицьким, А. Чайковським та ін. З 1885 р. він входить до складу

львівської Палати адвокатів, а в 1890 р. відкриває власну адвокатську канцелярію у Львові. З цього часу і до смерті на початку 1937 р. брав активну участь в українському національному житті. Не виключенням була і суспільно-політична сфера, хоч його діяльність у цьому напрямку мала певну специфіку. Коротко хотілося б охарактеризувати громадсько-політичний аспект у діяльності С. Федака з кінця ХІХ ст. до окупації російськими військами Львова восени 1914 р. Ця тема викликала зацікавлення у дослідників [2; 26], але й досі не розкрита належним чином в історичній літературі.

«Абстрагуватися від політики в культурно-інтелектуальному просторі Габсбурзької монархії не вдавалося...», – влучно підкреслила львівська дослідниця О. Аркуша [1, с. 315]. Стрімкою політизацією, формуванням новочасних політичних партій, з чіткою програмою, статутом і фіксованим членством, характеризувалися реалії українського суспільного життя Східної Галичини в 90-х роках ХІХ – на початку ХХ ст. У соціальному аспекті провід українським національним рухом на зламі ХІХ–ХХ ст. поступово перебирає на себе світська інтелігенція. Практично кожний український діяч молодшого віку в той час так чи інакше пов'язував власну діяльність з політичним життям. Проте у випадку С. Федака, його участь у суспільно-політичних процесах австрійського періоду мала епізодичний, явно не системний характер. У середовищі тогочасної української еліти краю діяч намагався всіляко абстрагуватися від політичної активності, проте йому це не завжди вдавалося.

До активної роботи з розбудови українського національного руху, насамперед, господарсько-економічних товариств С. Федака після закінчення університету на початку 1880-х рр. залучив К. Левицький. Останній пригадував: «Приєднував я товариша..., щоб він приступив до наших українських товариств: культурних, просвітніх та економічних ..., за винятком політичних, бо до політики він не почував спосібності і не хотів нею займатися» [18, с. 1]. Схожим чином характеризував участь діяча в суспільно-політичному житті О. Барвінський: «...Хотів з усіма бути в найліпшій згоді і все виправдовувався, що він не вдається в політику, а хоче бути безпартійним» [3, с. 362]. Сам С. Федак у власних спогадах про переддень російської окупації м. Львова на початку вересня 1914 р. стверджував: «Перед війною не брав я діяльної участі в політиці...» [27, с. 360]. Схожим чином характеризують політичний аспект

діяльності С. Федака сучасні дослідниці його життєвого шляху З. Баран та О. Стасюк. Так, З. Баран зауважила, що незважаючи на декларування власної аполітичності, «вільним від політики він не був ...» [2, с. 305–306], а О. Стасюк, у свою чергу, писала: «...бажання працювати для народу, постійно штовхало його у вир національно-політичного життя» [26, с. 120].

1880–1890-ті рр. у житті С. Федака стали періодом активного професійного становлення. У середовищі львівського громадянства діяч зарекомендував себе фаховим захисником у кримінальних справах, а також вмілим керівником українських господарських об'єднань, насамперед, страхового товариства «Дністер» і споживчого кооперативу «Народна торгівля». Канцелярія С. Федака, відкрита ним на початку 1890 р., стала осередком підготовки і фахового зростання молодих українських правників. У різний час практику в ній проходили Є. Петрушевич, С. Баран, В. Загайкевич та ін. Успіхи в професійній сфері сприяли зростанню громадського авторитету С. Федака в середовищі українського населення Східної Галичини, що в перспективі могло стати підґрунтям для успішної політичної кар'єри, як це було, наприклад, з колегами-адвокатами Є. Олесницьким, М. Королем, А. Косом та ін. [5, с. 52]. Однак цією можливістю С. Федак не скористався, приділяючи більше часу праці крайовим адвокатом і в господарсько-економічних організаціях. Упродовж австрійської доби С. Федак все ж долучився до українського партійно-політичного життя у Східній Галичині, отримав цінний політичний досвід у ході виборів до ради міста Львова й Галицького крайового сейму.

Вперше згадку про С. Федака в контексті політичного життя краю знаходимо під час виборів до львівської міської ради наприкінці січня 1892 р. Процедура обрання до цього органу місцевого самоврядування, що складався зі 100 депутатів (т. зв. «радних»), половина з яких переобиралися кожні три, а з 1896 р. – шість років, відбувалася у формі голосування за конкретний список, до якого було внесено імена кандидатів. Списки складали окремі виборчі комітети від політичних партій, різних професійних об'єднань, національних груп тощо. Наприклад, на виборах до міської ради Львова в лютому 1911 р. голосували за списки таких комітетів: «обивательського», «міського», «торговельно-промислового», «жидівського», «міських урядників», «народової організації», «християнського», «міщан,

власителів реальностей і ремісників», «жінок», «незалежних шинкарів», «опозиційних купців», «власителів реальності», «жидівських купців» та ін. [11].

Із допису львівської газети «Діло» дізнаємося, що С. Федака в січні 1892 р. було включено до списку окремого українського комітету («на листі комітету руського»), поряд з В. Ільницьким, К. Левицьким, І. Шараневичем, В. Нагірним, В. Шухевичем і ще тринадцятьма іншими кандидатами. Імена окремих кандидатів-українців були внесені також до списків інших комітетів – «міського», «міщанського», «виборців з особистої кваліфікації» [21]. Однак ці вибори до міської ради для українців загалом, як і для самого С. Федака, були не вдалими. З 4622 виборців, що проголосували, 2793 голосів віддано за список комітету «міського», в переважній більшості поляків, у той час як кандидати зі списку «руського» комітету отримали менше ста голосів [23].

Брак підтримки українських делегатів на виборах пояснювався переважанням польського представництва в цьому органі місцевого самоврядування і певними обмеженнями, які накладалися виборчою ординацією. Так, для виборців було запроваджено майновий ценз, спеціальні вимоги до зайнятості тощо [17, с. 127; 16, с. 119–120]. Відповідно, право вибору до ради належало незначному числу мешканців (на 1890 р. населення міста становило майже 120 тис. осіб, а на дільниці прийшли менше 5 тис. [23]; у 1911 р. на 195 тис. населення проголосували близько 11 тис. [11]), депутатами переважно ставали представники промислових кіл, великих купців, землевласників та ін. [17, с. 128]. Це сприяло обранню досить високопрофесійного складу міської ради (не менше 1/5 від загальної кількості депутатів впродовж 1870–1895 рр. мали звання докторів [16, с. 119]), але депутати, в більшості поляки, ігнорували інтереси непольських представників Львова – меншою мірою євреїв, більше русинів-українців [14, с. 240]. У 1892 р., коли балотувався С. Федак, до складу ради увійшло тільки чотири українці – В. Нагірний, І. Шараневич, В. Шухевич, Л. Туркевич. Отже, львівські українці, які становили 17% всього населення міста, мали в 1892 р. лише 4% мандатів [17, с. 128].

Упродовж 1890–1900-х рр. ситуація з репрезентацією українського населення у міській раді Львова тільки погіршилася. У лютому 1911 р. кандидатури українців С. Федака й М. Шухевича

були включені до окремого списку «реформи громадської господарки», що формувався польськими представниками за «... принципом справедливості, який велить також руським мешканцям Львова дати власне представництво в міській раді» [24]. Такий крок представників польської більшості був винятком, оскільки формування списків кандидатів, передвиборча агітація і самé голосування відбувалися в атмосфері «не пустити в раду міську ні одного Русина!», – писало з цього приводу львівське «Діло» [24]. На виборах 28 лютого 1911 р. список «руського комітету» підтримало 536 виборців, що було більш успішним результатом у порівнянні з попередніми роками, а за список, до якого входили С. Федак і В. Шухевич, віддали голоси 1412 виборців. Проте цього також виявилось недостатньо й українським делегатам все ж не вдалося потрапити до складу міської ради [11]. Дещо пізніше адміністративний трибунал у Відні скасував результати цих виборів у зв'язку з утисками прав національних меншостей на політичне представництво, але нові вибори 16 січня 1913 р. суттєвих змін не принесли [17, с. 128].

Щодо суспільно-політичних переконань С. Федака, то з часу навчання в університеті він долучився до народовської течії. Уже як крайовий адвокат і член «Народної ради» – політичного об'єднання народовців, заснованого в 1885 р. у Львові, діяч надавав безплатну юридичну допомогу в політичних і громадських справах [4]. Разом з колегами-адвокатами С. Федак виступав захисником у політичних судових процесах, пов'язаних із виборами до Галицького крайового сейму в 1897 р. [25; 22]. Упродовж 1900-х рр. С. Федак належав до Української національно-демократичної партії (далі – УНДП) – провідної партії центристського спрямування у Східній Галичині, що виникла в кінці 1899 р., на основі народовського руху. Однак довший час він не брав активної участі в партійній діяльності. Тільки в листопаді 1913 р. увійшов до складу ширшого Народного комітету (далі – НК) – керівного осередку УНДП [28, арк. 4].

У вересні 1901 р. львівська газета «Діло» повідомляла, що НК УНДП висунув кандидатури С. Федака і В. Нагірного на вибори до Галицького крайового сейму від курії міст по округу в м. Львові [10]. Голосувати за цих кандидатів закликала окремою відозвою і «Руська рада» – політичне об'єднання галицьких москвофілів, засноване у Львові в 1870 р. [15]. Однак на виборах 11 вересня 1901 р. кандидати-

українці отримали лише 166 і 125 голосів відповідно [8]. Для порівняння, поляк Т. Рутовський, що здобув один з шести депутатських мандатів, отримав аж 2597 голосів. Кореспондент часопису «Діло» з прикрістю констатував, що українські мешканці м. Львова загалом проігнорували вибори: «... На 15 тис. свідомих руських (українських – Б. С.) мешканців Львова повинно було ... найтись не 166, але три чверті тисяч голосів! А однак не знайшлося». Автором газетного допису відзначалася загальна пасивність діючих національних політичних організацій у Львові, відсутність активної агітації за кандидатів у ході виборчої кампанії [8]. Водночас сам діяч відреагував на висунення власної кандидатури без особливого ентузіазму. В останні дні напередодні голосування кореспондент «Діла» інформував читачів: «... С. Федак надіслав нам нині лист з проханням зауважити, що він не кандидував і не кандидує та що його кандидатуру винесли без його відомості і проти його волі...» [9].

Характерною була тенденція, що до кінця існування Габсбурзької монархії кандидати від українських партій не здобували мандатів на виборах до Крайового сейму у столиці Галичини, де на початку ХХ ст. мешкали, за офіційними даними, в основному поляки (52,5%) та євреї (29%). Як правило, більш успішно проходили вибори в сільських округах краю, в яких абсолютну більшість населення складали селяни-українці, національна свідомість яких в умовах політизації національного руху на зламі ХІХ–ХХ ст. швидко зростала.

Незважаючи на те, що С. Федак довгий час не був партійним посадовцем УНДП, як представник політичної сили він активно долучався до вирішення окремих суспільно-політичних проблем української громади Східної Галичини. Так, діяч у складі делегації від НК, разом з К. Левицьким, Є. Левицьким, С. Дністрянським, О. Колесою і М. Заячківським, прибув до Відня в січні 1906 р. для підтримки позицій українських парламентарів на переговорах з австрійським урядом щодо проведення загальної виборчої реформи [19, с. 414]. Вимога запровадження загального виборчого права було одним з основних політичних домагань тогочасного українського проводу, що сподівався таким чином збільшити своє представництво в австрійському парламенті та Галицькому сеймі. На регіональному рівні перед центральною і міською адміністраціями С. Федак відстоював право на рівний доступ місцевих виборчих комісій і

контролю їхньої роботи з боку українських представників, зокрема в ході виборів до австрійського парламенту в лютому 1913 р. [13].

У січні-лютому 1907 р. С. Федак долучався до врегулювання конфлікту між студентами-українцями й адміністрацією Львівського університету, що виник через заборону складати студентську присягу (т. зв. «імматрикуляцію») українською мовою. Результатом сутички став арешт більше дев'яноста студентів-«академіків», які після майже місячного ув'язнення оголосили голодування, допоки усіх арештованих у справі не буде звільнено [7, с. 208–209]. С. Федак тоді зголошувався виступити адвокатом обвинувачених на судовому процесі [31], до якого, однак, справа так і не дійшла. Він клопотав перед керівником карного суду Пшилуським про звільнення окремих ув'язнених через особисті обставини [6]. Крім того, заходами С. Федака камери арештованих обладнали самоварами для підігріву води [30], він, серед інших діячів, висловив готовність внести кавцію, тобто грошову заставу, в розмірі 10 тис. крон. за кожного із студентів, яких судовий сенат вирішить затримати у в'язниці [29]. До підтримки ув'язнених, турбот про створення елементарних умов їх побуту долучилася і дружина діяча Марія Федак [2, с. 293–294]. Результатом судових нарад і широкого суспільного розголосу справи незаконно ув'язнених і голодуючих студентів стало звільнення усіх арештованих у кінці лютого 1907 р.

Окремою сторінкою в діяльності С. Федака, що мала відношення до громадсько-політичного життя у Східній Галичині, була робота на керівних посадах у Крайовому банку Королівства Галичини і Лодомерії. Заснована в 1882 р., установа спеціалізувалася на виданні позик муніципалітетам і сільським громадам, дрібним і великим кредиторам (під 5% з мінімальною сумою 200 крон). До 1907 р. він перетворився на найбільший за розміром капіталу банк Галичини, а на 1913 р. тут акумулювалося 70% усіх депозитних вкладів населення провінції [20, с. 191–192]. За діяльністю установи і складом керівництва стежив Галицький сейм та його керівний орган – Крайовий виділ. На посаду заступника члена наглядової ради банку С. Федак був обраний у січні 1898 р., увійшов до складу контролюючої комісії. У квітні 1900 р. він став повноцінним членом ради, у складі якої пропрацював до 1914 р. Паралельно з посадою у крайовому банку С. Федак впродовж 1900–1914 рр., призначався до складу крайової комісії «загального податку на прибуток» як

представник від малої власності при Галицькому сеймі.

На провідні позиції в українському національному русі С. Федак виступив на початку Першої світової війни в ході російської окупації Східної Галичини. 3 вересня 1914 р., напередодні вступу російської армії до Львова, від імені провідних діячів української громади Львова було опубліковано звернення «До українців м. Львова!». Підписанти, серед яких був С. Федак, просили не «виступати ворожо» або вчиняти незаконні дії проти російських військових, бо «за нерозважний вчинок одиниці мусів би відповісти наш загал, а в першій мірі чотири наші закладників (заручники. – *Б.С.*)...», – йшлося в документі [12, с. 126–127]. Уже 6 вересня 1914 р. на зустрічі з С. Шереметьєвим, тимчасовим керівником військової адміністрації Львова, С. Федак у складі депутації на чолі з В. Шухевичем, разом з Ю. Сочинським, Й. Боцяном, В. Охримовичем, репрезентували інтереси українських господарських і культурних товариств [27, с. 361–362]. Відмова покинути місто, активна національна позиція діяча під окупаційною владою призвели до того, що з лютого 1915 р. його було арештовано, а пізніше – вивезено заручником на територію Російської імперії.

Таким чином, громадсько-політичний аспект діяльності С. Федака у період з кінця ХІХ ст. до 1914 р. вирізнявся специфічним характером. Попри небажання брати активну участь у політичному житті, в австрійський час він здобув важливий політичний досвід як у рамках виборчих кампаній до Ради м. Львова, і Галицького крайового сейму. Однак спроби здобути депутатські мандати виявилися невдалими, а діяч надто мало уваги приділяв розбудові партійно-політичного життя Східної Галичини. Громадсько-політична активність С. Федака тісно перепліталася з професійною діяльністю. Посаду в керівництві Крайовим банком і в комісії при Галицькому сеймі діяч отримав завдяки успішній роботі в національних фінансово-господарських товариствах та активній адвокатській практиці. С. Федак добре усвідомлював, що активна політична позиція в умовах загострення польсько-українського суперництва могла мати негативний вплив на його професійну діяльність. Засновники страхового товариства «Дністер» ще до його створення в середині 1892 р. і впродовж усього періоду функціонування наштовхувалися на критику з боку діячів українських політичних партій, що перешкоджало залученню нових

та утриманню діючих клієнтів установи. Здобутий професійною діяльністю авторитет С. Федак використовував для вирішення болючих громадсько-політичних проблем у суспільному житті краю.

Список використаних джерел

1. Аркуша О. Модернізація українського суспільства на початку ХХ ст.: приклад Галичини. *Час народів. Історія України ХІХ ст.: навч. посібник* / ред. М. Мудрого. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2016. С. 314–366.
2. Баран З. Степан Федак. *ЗУНР. 1918–1923. Уряди. Постаті* / упор. М. Литвин, І. Патер, І. Соляр. Львів, 2009. С. 289–306.
3. Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина третя і четверта / упор. А. Шацька. Київ: Стилос, 2010. 1120 с.
4. Безплатна поміч правна. *Діло*. 1896. 21 серпня. Ч. 178. С. 1.
5. Бойчук А. Ю. Вплив українських адвокатів на становлення державно-правової думки в Галичині у кінці ХІХ – на початку ХХ століття. *Правова держава*. Одеса, 2010. № 12. С. 49–54.
6. В справі університетської демонстрації. *Діло*. 1907. 11 лютого. Ч. 23. С. 2.
7. Верига В. Нариси з історії України (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). Львів: Світ, 1996. 447 с.
8. Вибори в місті. *Діло*. 1901. 12 вересня. Ч. 195. С. 1.
9. Відозва до русинів міста Львова. *Діло*. 1901. 10 вересня. Ч. 193. С. 1.
10. Відозва. *Діло*. 1901. 9 вересня. Ч. 192. С. 1.
11. Вчорашні вибори. *Діло*. 1911. 1 березня. Ч. 46. С. 2.
12. Дзерович Ю. Матеріали до історії мартирології нашої церкви в часі всесвітньої війни. *Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. в свідченнях сучасників*. Львів: Априорі, 2018. С. 117–202. С. 126–127.
13. Доповняючі вибори у Львові. *Діло*. 1913. 11 лютого. URL: <https://zbruc.eu/node/2321> (дата звернення 17.03.19).
14. Іваник М. Діяльність міської ради Львова в роки Першої світової війни. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: гуманітарні науки*. Львів, 2013. Вип. 11. С. 240–246.
15. Кандидати для міської курії. *Галичанин*. 1901. 11 вересня. № 193. С. 1.
16. Кіселичник В. Правовий статус депутатів міської ради Львова другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів, 2009. № 3. С. 113–123.
17. Кульчицький В. Статут міста Львова 1870 року: його зміст і значення. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2004. Вип. 39. С. 127–130.
18. Левицький К. Д-р Степан Федак. *Життя і право*. 1937. Ч. 4. С. 1–3.
19. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів. Львів, 1926. 736 с.
20. Мошенський С. Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи. Лондон: Xlibris, 2014. 453 с.
21. Новинки. Вибори до Ради м. Львів. *Діло*. 1892. 27 січня. Ч. 11. С. 3.

URL: <https://zbruc.eu/node/61543> (дата звернення 17.03.19)

22. Новинки. Повиборчий процес... *Діло*. 1897. 12 серпня. С. 3.
23. Новинки. При вчорашніх виборах... *Діло*. 1892. 28 січня. Ч. 12. С. 4.
24. Перед виборами до ради м. Львова. *Діло*. 1911. 25 лютого. Ч. 43. С. 2–3.
25. Процес із-за виборів. *Діло*. 1897. 13 квітня. Ч. 47. С. 2–3.
26. Стасюк О. Степан Федак: штрихи до портрета львівського адвоката і громадського діяча. *Львів: місто, суспільство, культура / Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів–Краків, 2012. Т. 8. Ч. 1 (Влада і суспільство). С. 115–128.
27. Федак С. Мої спомини. *Московська окупація Галичини 1914–1917 рр. в свідченнях сучасників*. Львів: Априорі, 2018. С. 360–375.
28. Центральний Державний Історичний Архів України, м. Львів. Ф. 372. Оп. 1. Спр. 19.
29. Kronika. Po zejściach na Uniwersytecie. *Kurjer Lwowski*. 1907. 27 lutego. № 93. S. 2.
30. Kronika. Śledztwo o awanturu na uniwersytecie. *Kurjer Lwowski*. 1907. 5 lutego. № 59. S. 2.
31. Kronika. Śledztwo w sprawie awantur na uniwersytecie. *Kurjer Lwowski*. 1907. 6 lutego. № 61. S. 2.

ДОКТОР МИКОЛА САЄВИЧ: КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЙ, НАУКОВИЙ ТА ПРИРОДООХОРОННИЙ ДІЯЧ ГАЛИЧИНИ

Стаття присвячена дослідженню життєвого шляху та діяльності патріота України, лісового інженера в маєтності УГКЦ «Перегінсько-Лолін» доктора Миколи Саєвича, який все своє життя невтомною працею - чи то на обпалених війною фронтових дорогах, чи на освітянській та науковій нивах, чи на теренах збереження карпатського лісу – утверджував і наближав світле майбутнє рідного краю - вільної, незалежної України.

Ключові слова: Греко-католицька церква, Січові стрільці, національна освіта, маєтності церкви, природоохоронна діяльність.

Микола – Амброзій Саєвич народився 17 грудня 1885 р. в Старому Угринові Калуського повіту в сім'ї народних вчителів Михайла та Броніслави Саєвичів. Шкільний будинок, що зберігся донині, був типовим для сільської школи тих часів: в одній половині – школа, в другій – помешкання сім'ї вчителів Саєвичів. У сім'ї Михайла та Броніслави Саєвич було четверо дітей: сини Володимир-Іван, Микола Амброзій, Євген-Лев та дочка Аделя. Невдовзі, 2 червня 1896 р., батько – Михайло Саєвич, помер і 11-річний Микола крок за кроком самотужки долає гіркі життєві «університети»: в рідному селі закінчує початкову школу, в Калуші – гімназію; дає приватні уроки, займається репетиторством [24].

У цей час на Гуцульщині, в селі Жаб'є, – Ільці (сьогодні – Верховина) проживав товариш його батька Михайла п. Кисилевський з родиною, теж народний вчитель, і сюди, в саме серце Гуцулії часто приїжджала гостювати родина Саєвичів. Самобутня природа Карпат, густі смерекові праліси, криштальні гірські джерела заповнили душу молодого Миколи, і він на все життя полюбив цю землю, карпатський ліс, чарівну природу довкілля, що і вплинуло на подальший вибір професії. Саме тут з 1905 р. 20-річний Микола починає працювати спочатку практикантом, а потім – лісничим в австрійських державних лісах Карпат (у селах Жаб'є, Косів, Міхова, Танева, Тустановичі, Бохна) [24].

В 1910 р. М. Саєвич поступає на навчання у Віденську політехніку на лісову студію. Проте, через матеріальні нестатки вимушений через рік перервати навчання і продовжити працю в лісах

Галичини, про що збереглося відповідне посвідчення Окружного заряду лісів у Львові (посвідчення від 23.травня 1921 №8648/21) [11, арк. 28].

Нелегка доля судилася поколінню молодих людей початку ХХ століття, які зі зброєю в руках виборювали державність України. Довгі роки австрійського панування, Перша світова війна, доба січового стрілецтва, польський період гноблення українців, лихоліття Другої світової війни, героїзм ОУН-УПА – ось такі доленосні віхи в історії нашого народу в період першої половини ХХ ст. Зразком героїзму в боротьбі за самостійну українську державу на початку ХХ століття був Легіон Українських січових стрільців (УСС) – військове формування, що утворилося в перші дні Першої світової війни у складі австро-угорської армії і вело визвольну боротьбу проти царської Росії за автономію України. Героїчною та водночас і трагічною була доля українського січового стрілецтва: вступивши на карпатських перевалах з вересня 1914 р. на боці Австро-Угорщини в бої з росіянами, січові стрільці понесли важкі втрати, воюючи, по суті, за чужі інтереси.

Одним із таких січовиків був Микола Саєвич, який присвятив своє життя боротьбі за свободу і незалежність України, за розквіт рідного краю, за буяння карпатського лісу. Історичні події 1914 р. круто змінюють його життєвий шлях. З перших днів війни, з серпня 1914 р. він, як член «Пласту», був у лавах УСС у чині четаря. 1 червня 1915 р. Микола Саєвич в боях під Болеховим на г. Маківка поранений. Після одужання – знову фронт, бої, командує сотнею.

Українські січовики відстоювали незалежність своєї держави на тернистих військових дорогах не лише зі зброєю в руках, але і вели широку культурно-освітню діяльність, зокрема, на Поділлі, Підляшші, Поліссі та Волині [7]. Волинь, на противагу Галичині, що була під владою Австро-Угорщини, довгі роки залишалася у складі царської Росії. Під час війни, як тільки російські війська залишили Волинь і її УСС зайняли австрійські частини, серед українського командування зародилася ідея зав'язати міцні, дружні відносини з українським населенням краю, з метою пробудження на цих зрусифікованих теренах національної свідомості широких народних мас. Для цього Союз визволення України створив у Львові «Бюро культурної помочи для українського населення окупованих земель», яке займалося питаннями організації і проведення на звільнених

землях національно-патріотичної і культурно-освітньої діяльності [7, 8].

Виїзд на Волинь українських січових стрільців мав бути переконливо обґрунтованим перед австрійською владою. І невдовзі в штаб вищого австрійського командування було подано проект щодо відправки на Волинь представників січових стрільців, нібито для проведення широкої пропагандистської діяльності, направленої на вербування нових стрільців в ряди Легіону УСС. Не вагаючись, австрійське командування видало дозвіл виїхати на Волинь трьом старшинам УСС. Ними були: сотник Дмитро Вітовський, діяльність якого призначалася в окрузі Ковеля, четар Микола Саєвич – у Володимир-Волинському та четар Михайло Гаврилко – у Луцьку, де вони мали заснувати так звані «Вербункові Комісаріати УСС» [9]. На початку лютого 1916 р. ці старшини разом із стрільцями Володимиром Кузьмичем, Михайлом Романюком та Іваном Романковим виїхали з коша УСС через Львів на Волинь.

З перших днів січовики опинилися там у дуже скрутному становищі: місцеве населення вороже ставилося до січових стрільців, не відрізняючи їх від австрійських вояків. Та і власне українців серед міського населення майже не було; проживали тут, в основному, поляки та євреї. Свідомих українців російський царизм вивіз в Росію, решта населення – особливо не почувалися українцями, бо слабо пам'ятали родинні корені і давно втратили національно-патріотичну свідомість. У Ковелі, наприклад, із свідомої української інтелігенції проживав лише агроном Марко Луцкевич (пізніше – посол у варшавському соймі), який і став головним помічником українським січовикам у справі наведення з місцевим населенням дружніх контактів [4,5]. У Володимир-Волинському такими помічниками Миколі Саєвичу стали голова міста Гнат Мартинець та свідомий українець п. Черановський [9].

Завдання щодо набору місцевих добровольців в ряди Легіону УСС було майже фантастичним. Проте стрілецькі старшини, щоб якось виправдати існування «вербункового комісаріату УСС» надзвичайно активно взялися за виконання завдання і невдовзі у Володимирі-Волинському зокрема, четар М. Саєвич таки завербував близько 50 добровольців. Як писав пізніше у літописі «Червона Калина» стрілець Іван Романків, який був помічником М. Саєвича, «...це колосальний здобуток, якого львина пайка належить тов.

Саєвичу» [9]. Цей перший набір добровольців дав можливість подальшої діяльності УСС на Волині і розв'язав руки січовим старшинам, оскільки «...завдяки зручній тактиці четаря Саєвича Українські Січові Стрільці добули довір'я австрійської військової влади і змогли взятися до культурної роботи на Волині...» [5].

Січовики стали вести свою подальшу діяльність у двох напрямках: освітньому і національно-патріотичному. Як згадував пізніше стрілець Іван Романків, «...ця праця проводилася з такою національною любов'ю, самопосвятою і фанатизмом, що аж радісно стає, коли згадати...» [9].

У першу чергу перед січовиками постало питання становлення і розвитку національної освіти, оскільки тут функціонували лише російські школи, і лише поодинокі єврейські та польські, тому «...на першому місці треба було зайнятися заснуванням українських шкіл, яких дотепер на Волині не було» [9]. Для керування шкільництвом на Волині Комісаріат УСС організував у кожному окрузі Окружну шкільну раду.

У Володимир-Волинську такою Радою керував голова міста Гнат Мартинець, а у її склад входили січові стрільці Микола Саєвич, Іван Романків та згаданий вище свідомий українець п. Черановський. Варто відмітити, що це був час війни та розрухи і в краї панувала нужда, голод, лихоліття, крайня бідність. Селяни побоювалися, що відкриття нових шкіл у селах ляже новим тягарем на їхні плечі. Січовикам необхідно було проявити максимум терпіння, неабиякий такт, розумну дипломатію, щоб у таких важких умовах переконати місцеве населення в необхідності відкриття для їхніх дітей нових українських шкіл.

Наступною гострою проблемою для січовиків стало кадрове питання: тут майже не було українських вчителів. З допомогою львівського «Бюро Культурної Помочи» на Волинь у 1916 – 1917 рр. були направлені окремі вчителі з Галичини, зокрема, п. Савина Сидорович, що як управителька школи працювала з великим ентузіазмом і самопосвятою в с. Риковиця. Проте цього було досить мало, та й сам процес залучення учительських сил з Галичини був важким. Тоді січовики взялися підключати до справи відкриття народних шкіл місцеві учительські сили. На Володимирівщині старшина М.Саєвич знайшов у селах близько 10 місцевих учителів і, щоб ввести їх у галицьку систему навчання та перевести на рідну

мову викладання, організував короткі підготовчі курси, які були відкриті з допомогою Шкільної ради у Володимирі. На цих курсах фахівці з Галичини викладали місцевим учителям українську історію, мову і літературу, географію, вчили українських народних пісень.

Ще однією проблемою для січовиків стала гостра нестача українських підручників, книжок, зошитів, шкільного приладдя, наочності. І знову на допомогу прийшло Львівське «Бюро культурної помочи» та НТШ. Зокрема, зберігся лист, підписаний Миколою Саєвичем до НТШ у Львові з проханням посприяти в придбанні для шкіл Володимир-Волинська букваря Богдана Заклинського.

Варто наголосити, що саме у Володимир-Волинському окрузі, де працював четар Микола Саєвич із товаришами, досить широко і масштабно велася робота щодо відкриття національних початкових народних шкіл. Перша така українська школа імені Т. Шевченка почала діяти в самому Володимир-Волинському вже весною 1916 р. Надалі могутня хвиля відкриття українських шкіл покотилася округом Володимирівщини, і вже до червня 1916 р. тут було відкрито сім шкіл у селах Вуйковичі (60 дітей, учитель Парфеній Котушко), Руснові (40 дітей, уч. Юрій Глуховський), Будятичах (50 дітей, уч. Денис Черановський), Зашковичах (52 дітей, уч. Марія Панасюк), Луковичах (40 дітей, уч. Дмитро Лотоцький), Орищі (уч. Зінаїда Волканович та Іван Лижник), Свинюхи (104 дітей, уч. Теодора Ліщинські та Антін Чуйко) [5]. Згодом, до осені 1916 р. тут стало діяти вже 17 українських народних шкіл, в грудні 1916 р. – ще 19 українських народних шкіл [5], а до липня 1917 року – понад 50 таких шкіл [20, арк. 1–2 зв; 8–10 зв; 13–15 зв].

Унаслідок титанічної патріотичної діяльності українських січовиків ставлення місцевого населення як до Легіону УСС, так і до відкриття національних початкових шкіл різко змінилося: селяни з симпатією зустрічали січовиків, радо спілкувалися з ними. Надалі плин історичних подій 1917 – 1918 рр. не дозволив продовжити ту важливу освітянську та просвітницьку справу: в 1918 р. січові стрільці були відкликані з Волині та Поділля, а Комітети УСС через якийсь час розпалися. Проте не пропали даремно ті золоті зерна національної свідомості, що їх посіяли усусуси серед населення Волині; вони проросли і проявилися величними справами вже в роки Другої світової війни. Адже саме тут, на Волині в 1940 р. відродилися і стали діяти загони Тараса Бульби [2], в 1941 р. – мельниківські

загони ОУН, а у жовтні 1942 р. – зявилося перше формування угруповання УПА [10].

18 жовтня 1918 р., коли Австро-Угорська імперія розпалася, у Львові виникла Національна Рада – вищий орган майбутньої української держави. Рада задекларувала претензії на Східну Галичину, Лемківщину, північно-західну частину Буковини й Закарпаття, тобто, на етнічні українські землі в межах імперії. У той же час Польща готувалася захопити Галичину. Щоб запобігти цьому, Національна Рада в ніч на 1 листопада зайняла Львів, а потім і всю територію Східної Галичини. 13 листопада 1918 р. було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). Президентом її став голова Національної Ради Євген Петрушевич, головою Державного секретаріату – Кость Левицький. Першим кроком уряду ЗУНР було створення Української галицької армії (УГА), яка стала на захист української державності в боротьбі з польськими військами [3].

Ці політичні події 1918 рр. загострили і так важку політичну ситуацію в Україні. М. Саєвич в рядах УГА, – знову на фронті, вже в чині сотника. Листопад 1918 р. сотник М. Саєвич зустрів у Коломиї. Надалі Окружна команда призначила його комісаром ЗУНР у Косові. Згодом цю посаду зайняв С. Глушко, а М. Саєвич знову на фронті, під Львовом. Брав участь у Чортківській офензиві, потім - відступ за Збруч, «Чотирикутник смерті», польський полон, з якого вдалося втекти – ось ті доленосні віхи життєвого шляху патріота на тернистій дорозі боротьби за свободу і незалежність рідного краю.

Наприкінці червня – на початку липня 1919 р. добре оснащені державами Антанти польські війська окупували Східну Галичину й Західну Волинь. З крахом національно-визвольної боротьби українців за свою незалежність та встановлення польської державності на теренах Галичини тисячі молодих людей, недавніх січових стрільців, розлетілись по світу в пошуках прихистку. З цих умов Микола Саєвич стає студентом торговельної школи у Львові (1920 – 1921 рр.), пізніше – однорічної автошколи при Львівській політехніці (1921 – 1922 рр.). Тут, у Львові, як член Верховної Пластової Ради, веде активну діяльність у Пласті. Одночасно працює (від березня по серпень 1921 р.) технічним референтом у Богородчанах, а також (від серпня 1921 р. по лютий 1922 р.) контролером лісової експлуатації у 8 повітах Станиславівщини (посвідчення від 01 серпня 1922 р., № 4227) [11, арк. 12].

Надалі, щоб уникнути арешту (польська влада переслідувала колишніх вояків УСС), М. Саєвич емігрував у 1922 р. до Чехії, в м. Прагу, де поступив на філософсько-природничий факультет Карлового університету, який закінчив із відзнакою в 1924 році й одержав диплом інженера-лісівника (диплом від 24 червня 1924 р. за № 76/24) [11, арк. 13]. Декретом Міністерства закордонних справ Чехії в 1925 році був призначений приват-доцентом на лісовий відділ в Українську господарчу академію в Подебрадах. Читав студентам лекції про лісові промисли, облік, адміністрацію та мисливство. У 1925 – 1926 рр. шість місяців перебував у науковому відрядженні в Скандинавії, як стипендіат чеського Міністерства шкільництва. Згодом, у 1927 р. здобув дипломи правничих та філософських студій Карлового університету [11]. Одночасно відновив свої студії у Віденській політехніці на лісовому факультеті і в 1928–1929 роках працював там асистентом на кафедрі охорони лісу в професора Зайтнера.

Наукову роботу “Фітогеографічні студії лісів Чорногори” Микола Саєвич захистив 23 червня 1927 р. на філософсько-природничому факультеті Карлового університету в Празі. Оригінал даної наукової праці зберігався на лісовому факультеті Віденської політехніки, а її копія була в бібліотеці Музею природи Горганської Верховини в Лютошарах біля с. Осмолоди [11]. У Подебрадах М. Саєвич інтенсивно займався науковою роботою. Тут він написав два підручники, які були схвалені й направлені до друку професорською радою Української господарчої академії: “Ловецтво” (242 с.) і “Охорона лісу” (640 с.) [11, арк. 14]. Виступав із рефератами на Українському науковому з’їзді (“Нарис досліджень українських лісів”, 1926 р.) та Чеському науковому з’їзді у Празі (“Фітогеографічні студії лісів Чорногори”, 1928 р.). Мав ряд друкованих праць у наукових журналах Берліна, Відня, Праги. Володів польською, німецькою, чеською, російською та румунською мовами [11, арк. 13]. Переклав на українську мову спогади Массарика і Бенеша, які друкувалися до жовтня 1929 р. у часописі «Червона Калина» [11, арк.7].

У грудні 1929 року митрополит Андрей Шептицький, за рекомендаціями адвоката доктора Є. Ловицького та доктора економіки, отця-митрата Т. Войнаровського, запросив Миколу Саєвича, як молодого, талановитого, енергійного науковця-лісівника,

на посаду завідуючого третім господарським округом маєтності «Перегінсько» у Столові Добра Української греко-католицької церкви (УГКЦ) [11, арк. 18]. До роботи М. Саєвич приступив 1 січня 1930 року. Поселився в селищі Лютошари біля Осмолоди у відомчому будинку, на місці якого в даний час міститься адміністративний корпус форельного господарства Державного підприємства «Осмолоське лісове господарство». У 1932 р. М. Саєвич одружився з Софією-Наталією Залуцькою, родовід якої, по маминій лінії Іванни Войнаровської сягає давніх часів до о. Василя Войнаровського – небожа Івана Мазепи. Батько Софії – о. Василь Залуцький – був парохом у Коршеві. У сім'ї Саєвичів було троє дітей: старша дочка Христина (1933 р. н.) та молодші двійнята – син Микола-Євген і дочка Люба-Софія (1938 р.н.).

У маєтності «Перегінсько» висококваліфікований фахівець інженер-лісівник М. Саєвич працював з 1930 р. по 1939 р. Він раціонально вів господарство, згідно з науковими основами лісівництва. Як патріот любив свою землю, охороняв її, професійно й мудро господарював на ній, бо розумів, що шлях до зростання національної, релігійної та моральної свідомості народу лежить через неухильне розширення його духовного світогляду, підвищення матеріального добробуту, в основі яких закладено любов до рідної землі. Питання охорони природи рідного краю, довколiшніх земель та лісів, природних угідь було першочерговим завданням у полі зору доктора лісівництва М. Саєвича.

Тут, у Лютошарах, М. Саєвич розгорнув активну громадську, освітянську, наукову й виробничу діяльність. Він, як член «Просвіти», НТШ, «Пласту» постійно брав участь у різноманітних зібраннях, конференціях, нарадах тощо. У першу чергу, пам'ятаючи досвід освітянської праці на Волині, М. Саєвич як член «Просвіти» організував у селищі Осмолода в 1931–1932 рр. сільську початкову народну школу. Вже в наш час (1998 р.) довгожителька с. Осмолода Софія Кушнір, що, як учениця цієї школи була присутня на її відкритті, розповіла нам про таку значну подію в суспільному житті рідного села та надала цікавий фотознімок [22].

Керівництво УГКЦ, численні священнослужителі церкви, службовці її маєтностей активно поширювали в краї ідеї охорони природи. Яскравим свідченням цього були різноманітні природоохоронні проекти, які проводили діячі Церкви та фахівці

Столових дібр митрополії, зокрема інженер Микола Саєвич. Як патріот рідної землі, член НТШ, фахівець – лісівник він не міг стояти осторонь охорони та примноження багатств карпатського лісу, природних ресурсів краю. Такими природоохоронними проектами, що втілювалися в Карпатах, на землях УГКЦ та автором яких виступав інженер Микола Саєвич були, зокрема, організація заповідників – Кедрового та Першого Українського Парку природи, створення музею Природи Горганської Верховини, наукової бібліотеки, науково-навчального фільму про природу Горган та ін.

Так, на початку 1930-х років у Карпатах перед природоохоронцями гостро постала проблема охорони карпатського кедра, й українські науковці, члени НТШ неодноразово порушували на різних рівнях питання щодо заповідання цінних кедрових деревостанів краю. Першим таким охоронним об'єктом був кедровий заповідник, організований у маєтності “Перегінсько” біля с. Осмолода, де масово сосна кедрова європейська (*Pinus cembra* L.), або карпатський кедр, кедрина, як її називають місцеві жителі, має міцну й надзвичайно оригінальну текстуру деревини, що високо цінилася на міжнародному ринку. За цінну деревину в кінці ХІХ – на початку ХХ століття кедр став повсюдно вирубуватися в Карпатах. Інтенсивна вирубка його набула в 1920-х роках особливо загрозливих масштабів. Найбільшим скупченням кедра була ділянка в урочищі Льолинське Яйце біля с. Осмолода, розташоване в лісових угіддях маєтності “Перегінсько” Столових дібр УГКЦ.

Українські ботаніки й лісівники, члени НТШ Всеволод Левицький, Богдан Лучаковський, Олена Мриц, Володимир Бригідер, Андрій Мельник, Микола Саєвич та інші звернулися до Андрея Шептицького з проханням виділити осередок кедра на горі «Льолинське яйце» й закріпити за ним заповідний статус [13; 1, с. 87]. У відповідь митрополит А. Шептицький видав розпорядження що до створення в Горганах заповідника, про що Центральна адміністрація Столових дібр у Львові 27 березня 1934 р. офіційно повідомила воєводський уряд у Станиславові: “...Маємо честь повідомити, що його Ексцеленція Високопреосвященний Отець Митрополит Андрей граф Шептицький, йдучи назустріч проханням широких кругів любителів природи, дав Свою згоду на утворення в маєтності Перегінсько кедриного заповідника (резервату)...” [12, арк. 115]. Для керівництва науковими роботами в заповіднику 4 липня 1934 р.

при НТШ була створена постійно діюча Комісія охорони природи, яка мала наглядати за його станом: “Рішено вибрати постійну комісію для керування роботою заповідника в складі: голова – професор Микола Мельник, члени Ольга Мриц, Василь Левицький, Микола Саєвич, Андрій П’ясецький, Андрій Мельник і Сергій Пастернак” [18, арк. 32].

Ще з кінця 1933 р. в урочищі «Льолінське яйце» розпочалися підготовчі роботи щодо виділення на місцевості заповідника: були проведені дослідження лісових масивів, визначені цінні деревостани кедр, окреслені їх границі, проведені окремі охоронні заходи, облаштовані під’їзна дорога, піші стежки, дороговкази, інформаційні таблиці тощо. Надалі роботи з організації заповідника були широко розгорнуті як на місцевості, так і в плані оформлення документації, і вже 12 серпня 1934 р., у неділю, у верхів’ях Горган біля с. Осмолода, відбулося урочисте відкриття кедрового заповідника, що стало помітною подією в тогочасному громадському житті українців Галичини. На відкритті заповідника “Кедровий” були присутні митрополит Андрей Шептицький, широке коло науковців та численні гості. Свято почалося із Служби Божої, після якої, згідно з програмою, виголошено промови митрополита, голови НТШ доктора Всеволода Левицького, голови Польської ліги охоронців природи (ПЛОП) професора Володимира Шафера і доповідь інженера Андрія П’ясецького про карпатський кедр.

Після завершення урочистої частини учасники свята виїхали в урочище Льолінське Яйце й на місцевості оглянули заповідник [12, арк. 164]. Через місяць, 20 вересня 1934 р., рішенням Станіславівського воєводського уряду ця ділянка сосни кедрової європейської в Горганах була юридично затверджена й визнана заповідником [13, арк. 141].

Відкриття такого заповідного об’єкта в Карпатах мало неабияке значення як для природничої науки, так і для громадського життя тогочасної Галичини, оскільки оберігало від знищення в Горганах унікальної ділянки сосни кедрової європейської, створювало широкі можливості для проведення глибоких наукових досліджень високогірної території Карпат, місцевої флори та фауни, зміцнювало й розширювало наукову базу польових досліджень українських науковців-природодослідників, популяризувало ідеї охорони природи, формувало екологічну культуру нації, служило цікавим і

цінним природним об'єктом у туристично-рекреаційній зоні Карпат. Водночас сам факт відкриття заповідника в Карпатах у складних умовах польської державності утверджував серед українських народних мас ідеї патріотизму, почуття гордості за рідну землю.

Утворенням у серпні 1934 р. на землях УГКЦ першого українського кедрового заповідника було започатковано виділення серії природних об'єктів, які згодом мали бути об'єднані в перший Український національний парк природи. 20–22 квітня 1935 р. у Львові під егідою НТШ відбувся V з'їзд українських природників і лікарів. На засіданні природничої секції було заслухано доповідь Володимира Бригідера “Наші найближчі і найактуальніші завдання в ділянці охорони природи” [13, арк. 111–112]. З'їзд виробив подальшу стратегію природоохоронної справи в краї і схвалив ідею розширення кедрового заповідника та створення на його основі в Горганах Українського національного парку природи, “...якого здвигнення вважає з'їзд постулатом честі і престижу нації та необхідним верстатом праці для української науки” [13, арк. 121]. Науковці-природодослідники разом із спеціалістами-лісівниками УГКЦ почали роботи над створенням Парку.

У 1935–1936 рр. у лісах Столових дібр маєтності “Перегінсько” проходило чергове лісовпорядкування, у ході якого інвентаризувалися лісові масиви, проводився аналіз господарювання за останнє десятиліття, планувалися параметри господарства на наступні роки. У процесі лісовпорядних робіт за допомогою висококваліфікованих фахівців – інспектора Центральної адміністрації інженера Андрія Мельника, інженерів Миколи Сасвича, Михайла Мартинця, Володимира Кисілевського, Юліана Левицького та інших у лісах маєтності було намічено ділянки цінних деревостанів, які могли б скласти основу Українського національного парку природи. Загалом було виділено шість об'єктів, що визнавалися як заповідні: “Ялицевий”, “Ільмово-яворовий”, “Сосновий”, “Буковий” заповідники, урочище “Ставки”, що об'єднувало три високогірні ставки, окремі торфовища й скельні резервати та урочище “Підлюте” (лісові ділянки “Живець”, “Підлюте” і “Палата”). Восени 1937 р. на виділених лісових ділянках почали проводити розчистку території, а основні технічні роботи на місцевості планувалося провести весною-літом 1938 р. [14, арк. 1–5]. Виділені природні об'єкти були внесені в лісовпорядні матеріали як заповідні і в перспективних планах на

наступний десятилітній період були віднесені до категорії “охоронні ліси” з відповідним режимом ведення лісового господарства.

Готові лісовпорядні матеріали – розроблені плани ведення лісового господарства на наступний 10-літній період – були представлені на затвердження воєводі у Станіславі в січні 1938 р. [15, арк. 25–31]. Проте з огляду на політичну ситуацію, напередодні Другої світової війни офіційне затвердження Українського національного парку природи не відбулося. Це стало наслідком несприятливих історичних обставин: у 1938 р. помер отець-митрат Тит Войнаровський – довголітній Генеральний адміністратор Столових дібр Митрополії у Львові. У тому ж таки 1938 р. у Роттердамі було вбито Євгена Коновальця. Інспектор Столових дібр УГКЦ Андрій Мельник залишив роботу в Центральній адміністрації митрополії і виїхав за кордон, повністю присвятивши себе політичній діяльності. Головною перешкодою для офіційного затвердження станіславівським воєводою Українського національного парку природи було те що 29 вересня 1938 р. А. Гітлер провів анексію Чехословаччини, що дало поштовх до початку Другої світової війни.

Отже, низка об’єктивних історичних причин, на жаль, перешкодила в 1938–1939 рр. офіційному затвердженню й проголошенню в Горганах першого Українського національного парку природи, проте фактично на місцевості такий природоохоронний об’єкт був організований і займав площу 18 км². Сам факт виділення й організації на місцевості Українського національного парку природи був знаменною подією в науково-культурному житті Галичини, оскільки створював широкі можливості для збереження цінних високогірних лісових масивів Карпат, складав основу для розвитку української природничої науки та служив елементом престижу національних прагнень науковців, широких верств населення. Сьогодні ці лісові високогірні масиви Державного підприємства «Осмолодське лісове господарство» виділені як заповідні, з відповідним режимом господарювання, де охороняються й розмножуються рідкісні лісові екосистеми Карпат [21].

Серед важливих природоохоронних проектів Миколи Саєвича, що сприяли широкій пропаганді ідей охорони природи Карпат, особливе місце належить Музею природи Горганської Верховини та його науковій бібліотеці, за організацію яких науковець одержав подяку від митрополита Андрея Шептицького [16]. У 1934 р. в

урочищі Лютошари, розташованому біля селища Осмолода в Горганах, М. Саєвич обладнав будинок для Музею природи Горганської Верховини, який мав чотири кімнати [16, арк. 67]. На 23 жовтня 1935 р., згідно з переліком музейних експонатів, складених М. Саєвичем для Центральної адміністрації Столових дібр у Львові, музей включав п'ять відділів: лісовий, мисливський, ловецький (тобто, рибальський), бджільничий і бібліотечний. У музеї було представлено 767 різноманітних експонатів [16, арк. 44–67]. Найчисленнішим був лісовий відділ, що складався з підвідділів: геологія; ботаніка (високогірна рослинність, дендрологія, гербарій), лісовирощування, охорона лісу (ентомологія, фітопатологія, ушкодження дерев), лісовлаштування й лісова інженерія, лісокористування, управа лісу [16, арк. 44–67].

Експонати для музею збирали й приносили як самі працівники Столових Дібр, так і сезонні працівники, студенти-практиканти, мешканці навколишніх сіл, численні відпочиваючі, туристи, всі, хто любив рідну землю і не був байдужий до навколишньої природи. У представленому М. Саєвичем “Викладі музейних збірок з Перегінських митрополичих Столових дібр” є окремі графи – назви експонатів, їх кількість, дата й місце знахідки та хто знайшов експонат [16, арк. 44–67]. Серед добровільних поповнювачів фонду музею знаходимо найчастіше прізвище самого Миколи Саєвича, а також чи не всіх працівників Столових дібр маєтності Перегінсько – від виконуючого обов'язки управителя Юліана Левицького, керуючих округами Володимира Кисілевського, Михайла Мартинця, лісничих, інженерів, лісників, до робочих, студентів-практикантів, таборових “братчиків”, просто численних відпочиваючих у лісах Осмолоди.

Серед експонатів музею були скаменілий ріг тура, скаменілі мушлі, роговик із негативами давніх рослин, різні пісковики, морена зі слідами льодовикового відступу, роговик із жилками кварцу, численні експонати різноманітних мохів, зрізи дерев кедра, ялівця, вільхи зеленої, дуба, смереки, ялиці, сосни, модрини, бука, ільма, явора, берези, горобини, пошкоджені лісовими шкідниками кора та пні дерев, прострілені кулями уламки стовбурів, різноманітні мисливські трофеї, як-от роги оленячі, чучела звірів тощо, спиртові препарати змії, саламандри, окремі знаряддя мисливства, рибної ловлі та бджільництва, портрет українського вченого-пасічника, автора

бджолиного вулика Івана Прокоповича тощо. Крім того, була тут колекція рослин – експонатів місцевого лісового розсадника, в якому вирощували саджанці лісових порід, а також великий гербарій рослин місцевої карпатської флори, зібраний і оформлений студентами-практикантами під керівництвом інженера М. Саєвича, що включав 126 видів цінних лісових рослин. Цікавим експонатом був зріз бука, на якому було вирізано напис січових стрільців із часів Першої світової війни: “Христос Воскрес – 1915” і підписи [6].

В організованому Музеї Природи Горганської Верховини функціонував ще один відділ – бібліотечний, матеріали якого були зібрані доктором М. Саєвичем у 1931–1934 рр. Це, зокрема, 39 томів наукової літератури та чимало копій окремих архівних документів, що стосувалися історії УГКЦ та формування її маєтностей. У бібліотеці зберігалися 17 томів енциклопедичного словника Брокгауза, три томи “Життя тварин” А. Брема, чотири томи “Гуцульщини” В. Шухевича, багато спеціальної літератури з лісівництва, ґрунтознавства, шкідників лісу, мисливства, рибальства тощо. Були тут і праці самого М. Саєвича: копія його докторської дисертації “Фітогеографічні студії лісів Черногорки” (чеською мовою), підручник “Ловецтво” (українською мовою) та невелика наукова стаття про охорону лісу від шкідників чеською мовою [16, арк. 65]. В архіві бібліотеки зберігалися 37 копій документів з історії греко-католицької митрополії, її витоків та становлення, які інженер М. Саєвич отримав з фондів НТШ, архівів капітули Святого Юра та монастиря отців Бернардинів [16, арк. 66].

На жаль, ця цікава і змістовна наукова бібліотека загублена. Проте, зі слів Михайла Мельника [23], брат якого – Леон Мельник працював у ті роки пасічником у маєтності “Перегінсько”, десь у кінці літа 1939 р. у зв’язку з невизначеністю і тривожною політичною ситуацією, М. Саєвич склав усю бібліотеку в дерев’яні ящики й закопав їх за будинком музею, в Осмолоді. Сьогодні ні місцева, ні обласна влада, ні ДП «Осмолодське ЛГ» не знаходять коштів для проведення розкопок цієї бібліотеки.

За добросовісну і старанну роботу з організації природничого музею в Горганах Миколі Саєвичу 25 листопада 1937 р. була винесена подяка митрополита Андрея Шептицького: “В зв’язку з предложеним Вами подрібним виказом музейних збірок м. Перегінсько висловлюю Вам признання за уміле і старанне

упорядкування цих збірок і окрему подяку за жертвуванні й придбані Вами збірки та книжки для музею... Хай Господь Бог благословить Вами почате добре діло” [16, арк. 31]. Подяка була зачитана Миколі Саєвичу 18 грудня 1937 р. на виробничій нараді в Осмолоді [16, арк. 68].

На жаль, із встановленням у Карпатах радянської влади в 1939–1941 рр. лісовий музей був розформований, втратив наукову цінність і перестав існувати. Восени 1939 р. музей вивезли до Рожнятова, а в 1940 р. – до Станиславова, де ще й сьогодні у фондах обласного краєзнавчого музею можна знайти поодинокі експонати з колишнього природничого Музею природи Горганської Верховини. Функціонування такого своєрідного унікального природничого музею в самому центрі Горган, у районі, де була широко розгорнута туристична, рекреаційна діяльність, діяв відомий карпатський курорт “Народна лічниця”, проводили свої щорічні літні спортивні збори молодіжні пластунські та скаутські організації, діяли дитячі оздоровчі літні табори, виступало важливим пропагандистським засобом у справі поширення природоохоронних ідей, несло в народні маси могутній заряд патріотизму, гордості за свій край, любові до рідної землі й надавало значний стимул патріотам України у справі поширення національної природоохоронної діяльності в Галичині.

18 серпня 1936 р. на нараді в Підлютому М. Саєвич запропонував створити науково-навчальний фільм про ліси Горган та видати монографію про заповідники Перегінської пущі [13, арк. 57]. Центральна адміністрація Столових дібр Митрополії у Львові схвально віднеслася до такої ідеї і листом від 30 грудня 1937 р. дала доручення Управі в Перегінську підібрати для зйомок цікаві природні об’єкти. 18 січня 1938 р. до Львова було відправлено листа, в якому перераховувалися природні об’єкти горганських лісових насаджень, які варто зняти: “...1 господ. округ – зняти сосну ендемічну, розгалужену кріслату сосну, скалу Сокіл в кількох місцях, великих розмірів ялиці, долину Скрипчине; 2 господ. округ – зняти ставок в Лужках, ставок Нивка, остатки з давнього ставу “Став”, остатки з водоспаду “Гуки”, карлові смереки; 3 господ. округ – зняти ялицевий заповідник, праліс на Овулі, жерело на Довгій Полянні; зняти олені чи теж серни як рівно ж медведя і прочі звірята” [13, арк. 7–8]. 25 травня 1938 р. листом у Перегінськ Центральна адміністрація Столових дібр митрополії зобов’язувала Управу маєтності провести

“...реалізацію плянованого фільму на території ... дібр ... та ... скласти ... з “Рідною школою” у Львові договір про демонстрацію фільму в школах “Рідної школи” по призначенню краєвою шкільною владою його мистецько-навчальної вартости як виховного чинника” [13, арк. 1].

В архівних матеріалах знайдено лист власника підприємства “Фотофільм” Ю. Дороша, датований квітнем 1938 р., до Комісії охорони природи НТШ із проханням звернутися до митрополита Андрея Шептицького про фінансове забезпечення зйомок цього науково-популярного фільму про природу горганських лісів [19, арк. 37]. Як свідчить відповідь згаданої комісії від 30 червня 1938 р., така допомога митрополита А. Шептицького Ю. Дорошу була виділена [19, арк. 43]. На жаль, серед архівних матеріалів не виявлено слідів проведення таких зйомок. Очевидно, сумнозвісні історичні події 1938–1939 рр. перешкодили їх організації. Безперечно, цікава ідея доктора Миколи Саєвича про створення науково-навчального фільму про природу Карпат та відповідна монографія про заповідники Перегінської пущі стали б у майбутньому могутнім засобом у пропаганді ідей охорони природи краю, поширювали б як у середовищі національної шкільної молоді, студентства, науковців, так і серед широкого загалу галичан любов до карпатського лісу, до рідної землі.

Багато часу проводив М. Саєвич зі студентами лісового факультету Львівської політехніки при проходженні ними виробничої практики в осмолодських лісах. Студенти під керівництвом доктора М. Саєвича вивчали місцеві лісові фітоценози, проводили різноманітні заміри деревини, досліджували високогірну флору та фауну, збирали гербарій рослин, оформляли колекції комах [16, арк. 53, 54, 56]. Так, в архівних справах збереглися численні матеріали консультацій М. Саєвича студентам при проведенні різноманітних геодезичних і таксаційних робіт, під час збору гербарних зразків місцевої флори, колекцій комах, шкідників деревини тощо [16, 17]. Однак у листопаді 1939 р., після конфіскації Осмолодських лісів радянською владою, М. Саєвич залишив Лютошари й оселився у Станіславові, по вулиці Сапіжинського, 100 (сьогодні – це вул. Миколи Саєвича, буд. 3). Господарство у Лютошарах залишилося без нагляду і швидко загинуло: спочатку пропав лісовий музей, надалі, у вогні війни згоріли всі будівлі. Залишилась спустошена місцевість та

криниця Саєвича з чистою джерельною водою і чотирма ставками, в яких недавно розводили карпатську форель.

Буремні події тих років значно підірвали здоров'я Миколи Саєвича. 13 березня 1944 р. хворий М. Саєвич виїхав до Кракова. За кілька днів, 30 березня 1944 р., не видержало серце патріота і він помер від інфаркту-міокарда. Похований 1 квітня 1944 р. у Кракові на Раковецькому цвинтарі. Його дочка – Христина Саєвич – перевезла землю з могили батька до Івано-Франківська і внесла її на могилу матері, дружини М. Саєвича – Софії [24]. Так у 1995 р. на Чукалівському кладовищі в м. Івано-Франківську з'явилась символічна могила доктора Миколи Саєвича, який своє життя присвятив боротьбі на свободу і незалежність України, народній національній освіті та буянню карпатського лісу. На гранітній надмогильній плиті викарбувані слова М. Саєвича, сказані ним у Празі в 1924 р., що були канвою його життя: «Без освіти, науки та економіки на правовій основі не уявляю собі держави».

Життєвий шлях науковця-лісівника Миколи Саєвича цікавий і повчальний. Сьогодні дбайливо бережемо світлі спогади про цю неординарну людину і широко вшановуємо його пам'ять як справжнього патріота, непересічної, духовно багатой особи

О.О. Haydukevych

PEDAGOGICAL, PUBLIC AND NATURAL HANDICRAFT

ACTIVITY OF THE DOCTOR OF MYKOLA SAEVICH

The article is devoted to the study of life path and activity patriot of Ukraine, forest engineer in the property of the UGCC "Pereynsky-Lolin "Doctor Mykola Sayevich, who is all his life tireless work - whether on the war-torn frontier roads, or on education and education scientific fields, or in the fields of the Carpathian forest - it was affirmed and approached the bright future of our native land - a free, independent Ukraine.

Keywords: *Greek Catholic Church, Sich arrows, national education, churches, environmental activities.*

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Борейко В.Е. История заповедного дела в Украине. / В.Е.Борейко. – К: КЕКЦ, 2002. 263 с

2. Бульба-Боровець Т. Армія без держави. /Т. Бульба-Боровець. – Львів: Поклик сумління, 1993. 166 с.
3. Котляр М. Довідник з історії України / М. Котляр, С. Кульчицький. – К.: Україна, 1996. 463 с.
4. К.І. Сотник Дмитро Вітовський на Волині / І.К. // Літопис Червоної калини. 1932. – Ч.2, лютий. С.7-11.
5. К.І. УСС у Володимирі 1916-17 р. / І.К. // Літопис Червоної калини. – 1932. – Ч.5, травень. С.18-21.
6. Коваль Я. Лісовий музей Миколи Саєвича у Перегінській пущі. / Ярослав Коваль. // Газ. «Мета», 28 листопада .1993. – Ч. 2 (37).- Львів, 1993.
7. Оляничин Д. Спогади про культурно-освітню працю на Підляшшу, Поліссі й Волині в 1917 р. / Дюмет Оляничин // Літопис Червоної калини. – 1937. – Ч.1, січень. С.12-15.
8. Оляничин Д. Спогади про культурно-освітню працю на Підляшшу, Поліссі й Волині в 1917 р. / Дюмет Оляничин // Літопис Червоної калини. – 1937. – Ч.2, лютий, 1937. С. 15-19.
9. Романків І. Культурно-освітня праця УСС на Волині (Володимирщина). / Іван Романків // Літопис Червоної калини. – 1935. – Ч.3, березень. С.12.
10. Скорупський М. Туди, де бій за волю. (Спогади курінного УПА) / М. Скорупський. – Київ-Лондон-Париж-Торонто-Нью-Йорк-Сідней: Вид-во ім. О.Теліги та фундацій ім. О.Ольжича, 1992. 351 с.
11. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 409, оп. 1, спр. 399, 74 арк.
12. Там само, спр. 1443, 105 арк.
13. Там само, спр. 1392, 200 арк.
14. Там само, спр.1427, арк. 1–5.
15. Там само, спр.1432, 31 арк.
16. Там само, спр. 1707, 73 арк.
17. Там само, спр. 2138, 191 арк.
18. Там само, ф. 309, оп 1, спр. 47, арк. 32.
19. Там само, спр 88, 63 арк.

20. Державний архів Волинської області, м Луцьк (ДАВО), ф. 429, оп. 1, спр.1, 59 арк.
21. Відомчий архів ДП «Осмолодське ЛГ», м. Брошнів-Осада ВАДПОСЛГ), ф.1, оп.1, спр.627, арк. 4-9.
22. Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології ДНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, ф. 1, оп.2, спр.21, арк.3.
23. Там само, ф. 1, оп.2, спр.22, арк.2.
24. Сімейний архів родини п. Христини Саєвич – Мельник. Матеріали, документи, посвідчення, світлини. – Івано-Франківськ, 2017.

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ 1919–1939 рр.

У статті досліджується роль українських громадських організацій в охороні здоров'я населення Східної Галичини й основні форми їхньої діяльності в цій сфері. Зокрема, автор зосереджує свою увагу на роботі студентського товариства «Медична громада», Українського гігієнічного товариства і «Народної лічниці», а також характеризує внесок у справу поширення знань про гігієну товариств «Просвіта», «Союз українок», «Відродження». На підставі аналізу архівних джерел і праць провідних науковців даної проблематики зроблено висновок, що проблеми охорони здоров'я посідали одне з ключових місць у діяльності українських громадських організацій, які пропагували здоровий спосіб життя у своєму середовищі. Українські санітарні громадські організації не були противагою польській системі охорони здоров'я, а радше служили їй доповненням.

Ключові слова: *Східна Галичина, «Медична громада», Українське гігієнічне товариство, «Народна лічниця», «Просвіта», «Союз українок», «Відродження».*

Громадські медико-санітарні інституції на території Польщі в 1919–1939 рр. виступали важливим елементом системи охорони здоров'я, беручи на себе безпосередню роботу з населенням у справі поширення гігієнічних знань і пропаганди здорового способу життя. У Східній Галичині роль таких інституцій виконували українські громадські організації та благодійні товариства. Причиною їхнього зацікавлення охороною здоров'я нерідко був польський шовінізм, який після українсько-польської війни 1918 – 1919 рр. глибоко проникав у всі державні структури і часто проявлявся на рівні побутових відносин, зокрема в медичній сфері.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні ролі та основних форм діяльності українських громадських організацій в охороні здоров'я Східної Галичини в 1919–1939 рр. Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань: простежити процес відновлення й охарактеризувати практичну роботу студентського товариства «Медична громада»; з'ясувати напрямки діяльності Українського гігієнічного товариства (УГТ); проаналізувати внесок товариств «Просвіта», «Союз українок», «Відродження» у справу

поширення гігієнічних знань; висвітлити заходи «Народної лічниці» щодо покращення рівня доступності медичної допомоги мешканцям Галичини. Свого часу окремі питання порушеної проблеми досліджували Н. Федорак [55–57], Т. Воробець [8], П. Дутчак [19], Б. Савчук [50] та ін.

У міжвоєнний період традиційним місцем не тільки професійної, але й громадянської підготовки українських лікарів стало студентське товариство «Медична громада», засноване ще в 1910 р. Перші післявоєнні загальні збори студентів-медиків відбулися 30 березня 1921 р. На них було прийнято рішення про співпрацю з іншими українськими студентськими товариствами у справі організації власного університету. Основним завданням «Медичної громади» в той час стала координація діяльності медичного факультету Українського таємного університету, зокрема пошук конспіративних приміщень для проведення занять. На початку 1920-х рр. «Медична громада» була найчисельнішою за всі роки свого існування і налічувала більше 200 членів [1, с. 65; 11, арк. 13; 36, с. 24].

Протягом 1920–1923 рр. приміщення, в якому знаходилося товариство, неодноразово зазнавало поліцейських обшуків, що неодмінно призводило до матеріальних втрат. Адміністративний тиск на «Медичну громаду» призвів до її ліквідації 9 листопада 1924 р. Оскільки медичний факультет не міг залишитися без організаційного осередку, то ще 23 березня 1924 р. було засновано видавничий і торговельно-кредитний кооператив «Медична громада» з обмеженою відповідальністю, який існував поряд з товариством до його закриття [12, арк. 12–15].

Під виглядом кооперативної спілки товариство проіснувало до 1926 р. Повернення українських студентів на навчання до Львівського університету змусило їх подбати про відновлення товариства, яке б стояло на захисті їхніх прав. Перші загальні збори «Медичної громади» відбулися 25 квітня 1926 р. Новий статут, затверджений на зборах не містив слова «український», щоб запобігти утискам польської адміністрації закладу. Кооператив ліквідувався, а все його майно переходило до товариства [1, с. 68]. Цих коштів не завжди вистачало, тож організація змушена була звертатися за допомогою до інших українських товариств та організацій і влаштовувати благодійні вечорниці з метою виручення коштів. Невелику субсидію організація отримувала від Комісії

Академічного сенату університету. Зокрема, у 1929/30 навчальному році отримано 650 злотих, а у 1933/34 – сума допомоги зросла до 1250 злотих [13, арк. 14; 14, арк. 2–7].

Польська адміністрація закладу, хоча і виділяла кошти на діяльність товариства, ставилася до нього з осторогою. Колишній член товариства М. Харкевич згадував, що польські професори та студенти вважали українську організацію за «твердиню гайдамаччини» [59, с. 4]. Усі зібрання та заходи, організовані «Медичною громадою» відбувалися під наглядом куратора, призначеного керівництвом навчального закладу, а діяльність товариства жорстко контролювалася ректором, який мав право усувати з посади голову товариства, призупиняти його діяльність чи взагалі розпустити [15, арк. 4–5]. У листопаді 1928 р. польські студентські корпорації вчинили погром в Академічному домі, зруйнувавши і пограбувавши приміщення товариства. Окрім цього, польські студенти, озброєні палицями, не допускали українців до аудиторій та забороняли розмовляти в приміщенні університету українською мовою, погрожуючи фізичною розправою [1, с. 71–72].

Не зважаючи на постійний тиск польської громадськості, товариство «Медична громада» не тільки продовжувало захищати права своїх членів на навчання в університеті, а й взяло активну участь у справі поширення охорони здоров'я серед українського населення Галичини. Реалізація цієї діяльності відбувалася через пропаганду особистої гігієни шляхом проведення студентами лекцій у селах та поширення ними відповідної літератури. 20 листопада 1927 р. загальні збори оголосили про необхідність читати для населення реферати на санітарну та гігієнічну тематику. Кожен член товариства повинен був провести принаймні одну лекцію на рік. Для контролю за якістю підготовлених рефератів і обліку проведених зустрічей з сільськими громадами в грудні 1927 р. утворено спеціальну Культурно-освітню комісію [1, с. 70; 57, с. 345].

Просвітницька діяльність «Медичної громади» велася у тісній співпраці з Українським лікарським товариством (УЛТ), «Відродженням», «Просвітою», «Союзом українок», УГТ, «Рідною школою». Лише у 1928–1929 рр. було виголошено 120 рефератів. З них: 44 – про туберкульоз, 22 – про алкоголізм, 6 – про основи гігієни, 4 – про венеричні хвороби, 2 – про шкоду від паління, а решта – на загальні теми [9, с. 90]. Під словосполученням «загальні теми»

нерідко приховувалася пропаганда ідеології тієї чи іншої української націоналістичної організації, до яких у той час належала чимала частка українського студентства, в тому числі медики.

Спільно з УГТ і УЛТ «Медична громада» в 1930 р. заснувала і українську спортивно-лікарську пораду. Тоді ж при товаристві виникла окрема спортивно-лікарська комісія, яка займалася проблемами фізичного виховання і атлетичного розвитку української молоді [31, с. 104]. Продовжувалася лекційна діяльність під час антитуберкульозної (грудень 1932 р.) і антиалкогольної (лютий 1933 р.) кампаній. За приблизними підрахунками, протягом 1928–1933 рр. студенти-медики прочитали близько 530 лекційних повідомлень на різну тематику в усіх повітах Східної Галичини. Одну таку зустріч відвідувало в середньому 60–90 осіб. Членами «Медичної громади» також проводилися різноманітні санітарні курси, поширювалася гігієнічна література. У 1933–1934 рр. вони реалізували кольорових гігієнічних брошур на суму 120 злотих [20, с. 172; 27, с. 234]. Згадана діяльність «Медичної громади» сприяла поширенню уявлень про здоровий спосіб життя серед широких мас населення.

Проблема профілактики захворювань і формування санітарно-гігієнічних знань у мешканців Галичини стала метою діяльності УГТ. Ініціатором заснування такої організації виступив М. Панчишин, найпопулярніший лікар в Галичині 1930-х рр., який щодня стикався з пацієнтами з різноманітних місцевостей і був чудово обізнаний із незадовільним санітарним становищем краю. Установчі загальні збори УГТ відбулися у Львові 27 січня 1929 р. Головою товариства став згаданий М. Панчишин [10, с. 58].

На момент заснування товариство складалося з п'яти секцій, сформованих відповідно до напрямків їх роботи: організаційної, боротьби з туберкульозом, венерологічної, антиалкогольної та пропагандистсько-інформаційної. Пізніше було утворено ще секцію фізичного виховання та опіки над молоддю, пропагандистсько-інформаційну об'єднали з новоутвореною видавничо-редакційною. Вже на першому році діяльності до складу УГТ входило близько 200 членів. Якщо глянути на їхнє соціальне становище, можна помітити, що найбільш активною була молодь: 117 студентів, 36 лікарів, 16 селян, 7 учителів, 7 чиновників, священник, адвокат, аптекар та інженер. Територія діяльності УГТ не обмежувалася однією

Галичиною, до неї входили всі етнічні українські землі під Польщею, тобто Львівське, Станиславівське, Тернопільське, Волинське, Поліське і частково Краківське воєводства [37, с. 195–196].

Завданнями УГТ були: пропаганда гігієни та поширення відомостей про інфекційні хвороби, їх профілактику; організація амбулаторій, диспансерів, санаторіїв, лікувальних і кліматичних станцій, дослідних лабораторій; налагодження співпраці у справі охорони здоров'я з центральною і місцевою владою, організаціями, що мають подібні цілі, а також участь у наукових конгресах та конференціях, присвячених медико-санітарним питанням [16, с. 2–3]. Реалізація цих завдань передбачала створення широкої мережі представництв УГТ на території краю. При створенні своїх осередків товариство опиралося на греко-католицьке духовенство, читальні «Просвіти», гуртки «Рідної школи», організації «Союз українок», «Сокіл», «Луг» та ін. Протягом 1930-х рр. з'явилося 15 філій УГТ в таких містах: Терєбовля, Коломия, Сокаль, Турка, Золочів, Тернопіль, Яворів, Мости Великі, Копичинці, Стрий, Перемишль, Броди, Дрогобич, Борщів. Водночас утворювалися невеликі гуртки УГТ у сільській місцевості [26, с. 2; 2, с. 205]. Лікар Т. Воробець стверджував, що в 1932 р. мережа УГТ охоплювала майже всю Терєбовлянщину [8, с. 319–320].

Документальних свідчень про організацію осередків у селах Галичини, окрім мемуарів лікарів, не збереглося. Це пояснюється тим, що вони діяли не як окремі організації, а як проекти місцевих читалень «Просвіти» та інших українських національних товариств. На користь цього твердження свідчить досить стрімке зростання кількості осіб, що мали відношення до товариства. За даними секретаря УГТ Р. Осінчука, станом на 1939 р. до його складу входило майже 2,7 тис. членів [37, с. 202].

Одним з найперших заходів УГТ у справі охорони здоров'я було обстеження українського населення та умов його проживання, здійснене методом вибіркового анкетування. Студенти-медики, відвідуючи села з просвітніми лекціями, одночасно проводили опитування щодо інфекційних хвороб, санітарно-гігієнічних умов місцевості, селянського побуту тощо. Протягом 1929–1930 рр. було зібрано 50 анкет з різних околиць краю. 90% отриманих відомостей продемонстрували, що обсяг ураження селян туберкульозом набагато перевищує офіційну урядову статистику, а головною причиною

поширення хвороби є елементарна гігієнічна необізнаність, властива як селянам, так і дрібній сільській інтелігенції. Тому секція боротьби з туберкульозом провадила лекційні доповіді, для яких закупила наочний матеріал: 35 рентгенограм з різних форм туберкульозу органів людського та тваринного організмів, 34 макети з профілактики та епідеміології та 36 томів наукової літератури. За перший рік діяльності товариства такі лекції відвідало близько 13 тис. слухачів [26, с. 8].

За підрахунками Н. Федорака, у 1929–1931 рр. члени УГТ підготували близько 80 тематичних рефератів, виступили з понад 300 лекцій, провели десятки триденних лекторіїв для понад 40 тис. селян [56, с. 182]. Також було поширено декілька тисяч брошур, листівок, агітаційних плакатів, які пропагували здоровий спосіб життя, описували симптоми тих чи інших хвороб та способи їх профілактики. Щорічно в різноманітних українських часописах друкувалося по 40–50 статей відповідного змісту за авторством М. Панчишина, С. Парфанович, Р. Осінчука, М. Музики, Ю. Кордюка, Т. Бурачинського, Б. Олесницького та ін. [26, с. 11–12; 25, с. 8].

Одним із нововведень товариства було здійснення пропаганди гігієни шляхом організації пересувних тематичних експозицій. Першу виставку, присвячену проблемі туберкульозу, УГТ організувало спільно з Польським товариством боротьби з туберкульозом у грудні 1929 р. у Львові. Її відвідало близько 20 тис. мешканців та гостей міста [35, с. 3]. Пізніше експонати виставки почали возити селами Галичини, поєднуючи їх з лекторською роботою. Влаштовану спільно з Терехівською «Просвітою» протитуберкульозну експозицію в липні 1931 р. відвідало близько 10 тис. осіб, у тому числі євреїв та поляків [8, с. 319]. Аналогічні заходи провели в 1932 р. на Сокальщині, в 1933 р. – у Калуші, в 1937 р. – у Ходорові, а на початку 1938 р. – у Копичинцях [33, с. 6; 5, с. 4; 6, с. 13]. Крім того, створювалися антиалкогольні композиції, зокрема, в лютому 1929 р. [42, с. 78]. На відміну від польських пропагандистських заходів, українські були більш ефективними, оскільки виконувалися зрозумілою для населення мовою.

У травні 1929 р. УГТ спільно з «Народною лічницею» заснувало у Львові перший у Польщі український протитуберкульозний диспансер, де безкоштовно працювало семеро лікарів, окрім

директора М. Панчишина та лаборантки. Тільки за перший рік існування закладу оглянули більше 1 тис. пацієнтів. Чимало хворих отримувало безкоштовні ліки. Постійні проблеми з фінансуванням товариства змусили М. Панчишина взяти диспансер під свою опіку. В грудні 1931 р. він розмістив згадану інституцію у власному будинку по вул. Уейського, 14 і обладнав її рентгенівським апаратом. Характерно, що тільки після того, як диспансер став фактично приватним закладом, комісія львівського Уряду здоров'я включила його в мережу міських лікувальних установ і виділила субсидію в сумі 500 злотих на рік, чого не робила, коли він був на балансі УГТ [7, с. 6; 37, с. 206].

З середини 1930-х рр. активність УГТ дещо знизилася. Однією з причин цього було незадоволення польської влади діяльністю українських національних організацій, яка поширювалася і на гігієнічне товариство. Якщо врахувати, що переважною більшістю членів УГТ були радикально налаштовані студенти, то, певною мірою, польський шовінізм був зрозумілим. Він проявився у забороні УГТ проводити публічний збір пожертв та відмові на звернення до Львівського магістрату у справі надання дотацій. Польські чиновники наголошували, що «боротьба з туберкульозом є загальна, тому зайве підпомагати протитуберкульозні установи поодиноких націй» [3, с. 3–4]. Практично не було допомоги від української кооперації, а зuboжілі селяни не могли надати вагому фінансову підтримку, тому бюджет товариства формувався в основному з членських внесків та меценатських подарунків.

Фінансові негаразди змусили УГТ перейти до самоокупних методів діяльності. Тому з січня 1937 р. УГТ спільно з товариством «Відродження» розпочало видавництво журналу «Народне здоров'я». Головним редактором часопису обрали Р. Осінчука. «Народне здоров'я» виходило щомісяця спершу в газетній чотири-сторінковій формі, а згодом – на 16 сторінках журнального формату накладом 1,5–2 тис. примірників. Річна передплата видання вартувала 1,5 злотих, а реклама журналу велася на продукції всіх українських видавництв [40, с. 574]. Завдання місячника були окреслені в статті під назвою «До наших установ»: «Часопис – бажаний і необхідний справжній учитель народного здоров'я для населення міста і села, для дітей і дорослих, для урядовців, селян, робітників» [17, с. 18]. Також пропагувалася боротьба зі знахарством і забобонами. УГТ

припинило свою діяльність з приходом радянської влади у вересні 1939 р.

Проблеми охорони здоров'я посідали одне з ключових місць у діяльності інших українських громадських організацій, які пропагували здоровий спосіб життя у своєму середовищі. Для прикладу, відоме об'єднання «Союз українок» неодноразово зверталось до УГТ з проханням допомогти в проведенні різноманітних санітарних і медичних курсів. У вересні 1939 р. зусиллями жіночого товариства було відкрито дворічні акушерські курси, слухачами якого стали більше 50 жінок віком від 18 до 35 років, що навчалися за кошт місцевих громад, яким бракувало спеціалістів відповідного профілю. Широкий обсяг знань, умінь і навичок зі сфери санітарії і гігієни, а також гінекології та педіатрії отримували відвідувачки щорічних курсів інструкторок «Союзу українок». Протягом 1930-х рр. на базі «Народної лічниці» для жінок Галичини проводили інструктаж з першої медичної допомоги, педіатрії, гастроентерології тощо, які щоразу відвідувало по 50–70 учасників. Пізніше ці жінки мали змогу працювати в медичних закладах в якості медичного і санітарного персоналу [19, с. 242–245]. У 1937 р. силами Товариства імені Христової Дитини у Львові була відкрита приватна школа з догляду за хворими, що забезпечувало підготовку середнього медичного персоналу спеціально для дитячих закладів [30, с. 215].

До поширення серед галичан знань про санітарію у міжвоєнний період долучилася і «Просвіта». Зокрема, відомий бібліограф І. Калинович у порівняльній характеристиці українських культурно-освітніх інституцій за 1925 р. серед організацій, з якими тісно співпрацювала «Просвіта», згадує також УЛТ [28, с. 192]. Однією з навчальних програм у боротьбі з неписьменністю, яка проводилася читальнями, була гігієна [29, с. 105].

Чудово розуміючи, що шкідливі звички є тим фактором, що підриває здоров'я нації і веде до знищення її генофонду, практично всі українські товариства підтримали боротьбу з алкоголізмом і тютюнопалінням. При студентських товариствах, читальнях «Просвіти», гуртках «Рідної школи», молодіжних організаціях «Луг», «Сокіл», «Пласт», а то й просто при парафіях Греко-католицької церкви виникали так звані «кружки абстинентів», які утримувалися від споживання алкоголю. Чи не найбільшим внеском у справу

боротьби з пияцтвом у міжвоєнний період була діяльність товариства «Відродження». Засноване ще в 1909 р., воно припинило існування через початок Першої світової війни. Відновлення товариства відбулося у 1920 р., але фактично до кінця цього десятиліття його діяльність була незначною і малоефективною [50, с. 154–155].

Український національний провід у першій половині 1920-х рр. був зайнятий не стільки протиалкогольною боротьбою, скільки реорганізацією партійної системи, будівництвом кооперативного руху та заснуванням українського університету. Тож український рух тверезості змістився на периферію. Основним його центром став створений у квітні 1925 р. молодіжний осередок, створений вчителями приватної української гімназії в Рогатині Ю. Каменецьким та М. Чайковським. У 1927 р. зусиллями цих діячів було утворено «Союз протиалкогольних гуртків», який з 1928 р. розпочав друкувати у Рогатині журнал «Відродження» (1928–1930 рр.). Пізніше цей часопис перенесли до Львова, де він видавався до 1939 р. під редакцією С. Парфанович з додатком «Ми молоді» [48, с. 27–30; 44, с. 169].

Загрозливі темпи зростання алкоголізму наприкінці 1920-х рр. (зовсім не вживали спиртне лише п'ять осіб зі ста) продемонстрували національній еліті, що боротьбу за здоровий спосіб життя слід починати насамперед у свідомості людей. 27 лютого 1929 р. відбулися загальні збори товариства «Відродження», на яких було обговорено статут товариства та його завдання. Однак діяти організація почала тільки у вересні 1929 р. після того, як Львівське воєводське управління схвалило її статутні положення. Згідно них основною метою товариства проголошувалося ведення антиалкогольної і антитютюнової пропаганди через створювану з цією метою широку організаційну мережу на всіх українських територіях у складі Польщі [46, с. 50; 51, с. 1–2].

Відновлення центрального проводу товариства у Львові активізувало процес створення місцевих осередків у містах і селах Галичини. Якщо на початку 1929 р. діяло всього п'ять неофіційних представництв, то наприкінці 1930 р. «Відродження» вже налічувало 11 філій і 3 тис. членів товариства, а у 1933 р. – 27 філій і 135 гуртків з понад 6,4 тис. представників [50, с. 158; 21, с. 4–5; 23, с. 38–40]. Щоправда, активність даних осередків викликає сумніви. С. Парфанович, одна з керівників товариства, стверджувала, що

чимало гуртків «Відродження» зовсім не надсилали до управління членських внесків, а, отже, були фіктивними й існували тільки на папері [41, с. 64]. Відсутність надходжень з деяких осередків «Відродження» давалася взнаки через постійний брак коштів для ведення видавничої діяльності. Бюджет товариства складав приблизно 60–70 тис. злотих і формувався не тільки на основі членських внесків, а й за рахунок благодійних пожертв та крайових збірок. Останні відбулися тільки тричі, бо частіше проводити їх не дозволила влада [22, с. 54–57]. Одержання українськими громадськими організаціями дозволу від польської адміністрації на збір коштів були радше винятком, ніж звичайною практикою.

Хоча товариство «Відродження» відчувало постійні фінансові труднощі, йому все ж вдалося налагодити плідну просвітницьку роботу, розповсюджуючи антиалкогольні й антинікотинові брошури, листівки, плакати, друкуючи статті на згадану тематику у власному часопису та інших українських виданнях. Усього до 1939 р. організація видала близько 1 070 тис. примірників різноманітної літератури. Товариство «Відродження» проводило антиалкогольні і протинікотинові виставки, курси, абстинентські святкування. Протягом 1930–1938 рр. відбулося 140 таких заходів, які в середньому відвідало по 25–75 учасників [55, с. 14].

З середини 1930-х рр. діяльність товариства «Відродження» у справі формування гігієнічної свідомості та уявлень про здоровий спосіб життя почала згортатися. На це було одразу кілька причин. По-перше, антиалкогольна пропаганда і виховання суперечили асиміляторській політиці Польщі, а тому викликали агресію польських шовіністичних організацій, членами яких було чимало високопоставлених чиновників. Основним звинуваченням, яке висувала влада, була причетність членів «Відродження» до ОУН. Зокрема, у червні 1937 р. у Станиславові відбувся судовий процес проти 20 студентів, звинувачених у тому, що вони за дорученням ОУН пропагували через товариство націоналістичні ідеї [34, с. 473].

По-друге, українські національні сили, які входили до складу «Відродження», не були однорідними і часто конфліктували між собою. Особливо гострі розбіжності існували між старшим, більш толерантним до польських гігієнічних організацій, та молодшим поколінням «відродженців», що заперечувало будь-яку співпрацю з поляками. Яскравою ілюстрацією суперечностей стали події 1936 р.,

коли так звані «войовничі націоналісти» усунули від керівництва товариством І. Раковського, С. Парфанович, П. Волчука [39, с. 6]. Така незбалансованість антиалкогольного руху приносила йому значну шкоду, але попри це він мав виразну національну спрямованість і був високоефективним, сприяючи формуванню в молодого покоління розуміння масштабів моральних і матеріальних збитків, яких завдавало пияцтво.

Попри чималий внесок лікарських товариств та громадських організацій у поширення теорії профілактики і запобігання захворювань, єдиною українською інституцією, здатною конкурувати з польською державною системою охорони здоров'я і приватними медичними закладами у наданні медичної допомоги вже хворим людям, була «Народна лічниця». В організаційному плані робота товариства у 1920–1930-х рр. велася в двох основних напрямках: відновлення роботи амбулаторії та будівництво власного шпиталю.

Перші повоєнні керівники «Народної лічниці» єпископ Й. Боцян і Л. Куницький та директор амбулаторії С. Дрималик спрямовували основні зусилля на повернення медичного обладнання, конфіскованого спершу російськими, а потім польськими військами. Оскільки відновлення діяльності поліклініки при товаристві вимагало чималих фінансових затрат, «Народній лічниці» довелося змінити принцип роботи. Якщо в передвоєнний період лікування всіх хворих відбувалося безкоштовно, то з 1920-х рр. хворі при змозі сплачували невеликі внески, а у 1930 р. було запроваджено податок розміром 1 злотий при першому візиті до амбулаторії. Щоправда, навіть цю суму могли внести далеко не всі, хто лікувався в цьому закладі [4, с. 10–11; 38, с. 54–55].

У закладі впродовж 1920–1930-х рр. безкоштовно працювало від 12 до 18 лікарів на рік, одна медсестра і гігієністка, які обслуговували, за приблизними підрахунками, від 6,5 до 10 тис. хворих. Кількість медичних оглядів і порад, здійснених за допомогою студентів-медиків, сягала 20–25 тис. в рік. При цьому не зважали на національну чи релігійну ідентичність. Трохи менше половини всіх пацієнтів не були українцями. У відсотковому співвідношенні до «Народної лічниці» за допомогою зверталася 60% українців, 30% поляків, 9% євреїв та 1% інших національностей: німці, росіяни, чехи та ін. Пріоритетною вважалася лікарська опіка над дітьми шкільного та дошкільного віку (1/5 всіх медичних оглядів припадала саме на

них), військовими інвалідами УГА, вдовицями та сиротами, а також українськими митцями та акторами театру. Допомога їм, як незахищеним соціальним верствам, надавалася безкоштовно, в тому числі легкі оперативні втручання [53, с. 8; 24, с. 3; 32, с. 2].

Новим поштовхом до розвитку «Народної лічниці» стали вже згадувані «numerous clausus» та заборона лікарям-українцям працювати при польських державних закладах, які, хоч і були з часом скасовані, стали стимулом до практичної роботи в стінах українського лікувального закладу. У 1921 р. керівники товариства вирішили повернутися до ідеї заснування власного шпиталю, а вже через рік розпочали її реалізацію, внівши зміни до статуту, які передбачали відкриття стаціонарного відділення. Розпочався збір коштів на будівництво лікарні, який приніс у 1922 р. 200 доларів [49, с. 2]. Окрім численних пацієнтів, шпиталь був необхідним для молодих українських лікарів як клінічна база для професійного вдосконалення і наукової роботи, оскільки їх не приймали до університетських і державних клінік навіть асистентами. «Народна лічниця» була практично єдиним місцем, де вони могли пройти обов'язкову однорічну лікарську практику, без якої не могли отримати дозволу на ведення професійної діяльності.

Реалізація задуму потребувала значного капіталу. Фінансові перекази на будівництво шпиталю надходили з-за кордону від української діаспори в Америці, Чехословаччині, Австрії, Німеччині. Основним меценатом «Народної лічниці» стало греко-католицьке духовенство в особі свого лідера – митрополита А. Шептицького. У 1926 р. він подарував товариству будинок, в якому розташовувалася амбулаторія, разом з прилеглою територією, придатною для будівництва триповерхової споруди. У 1929 р. митрополит пожертвував ще 5 тис. доларів. 14 вересня 1930 р. відбулося урочисте освячення наріжного каменя будівлі. Майбутній лікарні за проханням громадськості, зокрема лікарів, дали ім'я А. Шептицького, попри те, що сам митрополит хотів дати їй ім'я Св. Йосафата [49, с. 2; 47, с. 2; 45, с. 4].

Опіка будівництвом авторитетного в Галичині та за її межами А. Шептицького, дала позитивні результати, бо кількість благодійних пожертв на будівництво шпиталю в 1930-х рр. зросла. Усього протягом десяти років було зібрано більше 600 тис. злотих для «Народної лічниці». Натомість громадська активність українського

населення навіть у цілком безневинній справі, яким було зведення лікувального закладу, викликало невдоволення польських можновладців, які затягували будівництво, використовуючи бюрократичні прийоми. Тому відкриття лікарні відбулося тільки 10 квітня 1938 р. [54, с. 1]. Медична інтелігенція виношувала також плани розбудови мережі українських лікувальних закладів, вважаючи, що своя «Народна лікарня» повинна бути в кожному повітовому місті Східної Галичини. Однак адміністративні перешкоди, відсутність медичного обладнання і фінансові проблеми, з якими довелося стикнутися при будівництві шпиталю у Львові, виразно продемонстрували безперспективність подібних ідей.

Тому українська інтелігенція спробувала вирішити проблему поширення кваліфікованої медичної допомоги на провінції через організацію кооперативів здоров'я. Схожі установи вже існували й успішно зарекомендували себе в Югославії, тож, вивчивши їхній досвід, лікарі при допомозі Українського ревізійного союзу зважилися на експеримент із заснуванням власних кооперативів. Протягом 1937–1939 рр. організовано діяльність трьох експериментальних українських кооперативів здоров'я [18, с. 65; 43, с. 162].

Перший такий заклад засновано 24 грудня 1936 р. у с. Ременів Львівського повіту. Вибір саме цього населеного пункту пояснювався його близькістю до Львова, звідки світилам української медицини було легше спостерігати за ефективністю такої інституції. Про обсяги роботи кооперативу свідчать такі дані: тільки в 1938 р. лікар О. Літинський прийняв 1 626 чоловік, виголосив 17 доповідей і оглянув 64 селянські помешкання. За свою роботу він отримував 200 злотих щомісяця. Ті, хто не був членами кооперативу, змушені були платити за медичні послуги окремо. Із цієї суми 75% медик залишав собі, а решту 25% передавав установі за використання приміщення й інструментів [52, с. 8; 58, с. 93–103].

Другий кооператив виник у с. Боднарів Станіславівського повіту 14 лютого 1937 р. Його обслуговував лікар М. Попович. Характерно, що територія діяльності цього кооперативу охоплювала 16 сіл Станіславівського та Калуського повітів. Інституція чудово себе зарекомендувала, оскільки, сплачуючи значно меншу суму, ніж в офіційних касах хворих, селянин отримував кваліфіковану, а головне – швидко медичну допомогу. Третій медичний заклад відкрили в

с. Цебрів у 1939 р. перед самою війною. Планувалося відкриття і четвертого – в Новому Селі Збараського повіту Тернопільського воєводства, але реалізувати цей план не вдалося. Окрім лікарів, у кооперативах працювали також медсестри-гігієністки, які займалися профілактичною роботою з місцевим населенням [52, с. 8; 36, с. 36].

Отже, одним з елементів системи охорони здоров'я у Східній Галичині (1919–1939 рр.) були українські громадські товариства. З одного боку, вони продовжували діяльність своїх передвоєнних попередників, а з іншого – були відповіддю на недосконалість державної служби охорони здоров'я, яка не могла охопити численне українське населення Галичини. Разом з тим, українські санітарні громадські організації не були протиположними польській системі охорони здоров'я, а радше служили їй доповненням. Визначення конкретних показників ефективності діяльності українських громадських організацій в галузі охорони здоров'я краю 1919–1939 рр. потребує відкриття нових джерел і їхнього поглибленого дослідження.

Джерела і література

1. Беч Л. Начерк історії Медичної Громади (1910–1925) / Л. Беч. 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної громади. Чикаго, 1975. С. 59–77.
2. Білинський Б. «Просвіта» і народне здоров'я. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2010. № 19. С. 201–206.
3. Боротьба з туберкульозом і м'ська рада у Львові. Діло. 1931. 3 лип. С. 3–4.
4. Бурачинський Т. 25-ліття «Народної Лічниці». Львів, 1930. С. 3–17.
5. Виставка у Ходорові. Народне здоров'я. 1937. Ч. 1. С. 4.
6. Відкриття гігієнічної виставки в Копичинцях. Народне здоров'я. 1938. Ч. 1. С. 13.
7. Від Українського Гігієнічного Товариства. Діло. 1929. 4 груд. С. 5–6.
8. Воробець Т. На сторожі народнього здоров'я (Філія Укр. Гігієнічного Т-ва в Тереховлі) / Т. Воробець. Тереховлянська земля. Історично-мемуарний збірник / за ред. І. Винницького. Нью-Йорк, 1968. С. 317–321.
9. Гнідець І., Олесницький Б. Культурно-освітні змагання Медичної Громади / І. Гнідець. 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної громади. Чикаго, 1975. С. 85–93.
10. Даценко І. Професор Маріян Панчишин – засновник Українського гігієнічного товариства у Львові. Лікарський збірник. Нова серія. Львів, 2000. Т. 7. С. 57–60.
11. Держархів Львівської обл. Ф. 299. Оп. 1. Спр. 2. 74 арк. (Книга протоколів засідань правління і загальних зборів товариства за 1920–1924 рр.).

12. Держархів Львівської обл. Ф. 299. Оп. 1. Спр. 16. 49 арк. (Матеріали про діяльність товариства за 1923/24 звітний рік.).
13. Держархів Львівської обл. Ф. 299. Оп. 1. Спр. 33. 36 арк. (Матеріали (листування, запрошення та інші про діяльність товариства за 1926/27 звітний рік). Анотація. Проспект видання «Український медичний архів» (Харків, 1927 р.). Програма II з'їзду природників і лікарів у Львові 5-6 червня 1927 р.).
14. Держархів Львівської обл. Ф. 299. Оп. 1. Спр. 48. 10 арк. (Відомості про отримані товариством кошти за 1929/30, 1930/31, 1932/33 рр.).
15. Держархів Львівської обл. Ф. 299. Оп. 1. Спр. 57. 23 арк. (Розпорядження Міністра віросповідань і громадської освіти від 30 квітня 1933 р. про студентські товариства та інструкція для попечителів студентських товариств).
16. Для охорони народнього здоров'я. Діло. 1928. 30 груд. С. 2–3.
17. До наших установ. Народне здоров'я. 1937. Ч. 3. С. 18.
18. Дрогобицька О. Роль галицької сільської інтелігенції в розбудові місцевої системи охорони здоров'я (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2013. Вип. 23–24. С. 64–71.
19. Дутчак П. Громадська діяльність західноукраїнського жіноцтва міжвоєнного періоду в галузі охорони здоров'я. Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття», м. Чернівці, 16–18 трав. 2000 р. Чернівці, 2001. С. 240–246.
20. Загальні Збори «Медичної Громади». Студентський вісник. 1931. Ч. 7–8. С. 171–173.
21. Звіт з діяльності Головної Ради Українського Протиалкогольного Товариства «Відродження» за час від 1 квітня 1929 р. до 31 грудня 1930 р. Відродження. 1931. Ч. 3. С. 4–16.
22. Звіт з діяльності Головної Ради Українського Протиалкогольного Товариства «Відродження» за час від 1 квітня 1937 р. до 31 березня 1938 р. Відродження. 1938. Ч. 4–5. С. 54–70.
23. Звіт з діяльності Головної Ради Українського Протиалкогольного Товариства «Відродження» за час від 19 листопада 1933 р. до 28 лютого 1935 р. Відродження. 1935. Ч. 3. С. 34–42.
24. Звіт з діяльності «Народньої Лічниці» за рік 1925 до кінця березня 1926. Діло. 4 черв. 1926. С. 3–4.
25. Звіт з діяльності Українського гігієнічного товариства у Львові за рік 1930/31. Львів, 1931. 8 с.
26. Звіт з діяльності Українського гігієнічного товариства у Львові за час від 21. 01. 1929 до 28. 11. 1930 рр. Львів, 1930. 12 с.
27. З діяльності «Медичної Громади». Студентський шлях. 1933. Ч. 10–12. С. 324–325.
28. Зуляк І. С. Іван Калинович – бібліограф культурно-просвітнього руху в Західній Україні міжвоєнного періоду. Українська біографістика. Biographistica Ukrainica: збірник наукових праць Інституту біографічних досліджень. Київ, 2012. Вип. 9. С. 187–196.

29. Зуляк І. С. Реалізація «Просвітою» програми ліквідації неписьменності в міжвоєнний період (1919–1939 рр.). Український історичний журнал. 2005. № 6. С. 103–112.
30. Комар І. Роль Української греко-католицької церкви в організації охорони здоров'я дітей у Галичині на початку ХХ ст. Гірська школа Українських Карпат. 2013. № 8–9. С. 213–215.
31. Копач Р. Медики в українському тіловиховному русі / Р. Копач. 25-ліття Українського Лікарського Товариства і Медичної громади. Чікаго, 1975. С. 103–104.
32. Куровець І. Санітарні відносини в Східній Галичині. Діло. 1917. 20 верес. С. 2.
33. Медична вистава. Діло. 1933. 8 жовт. С. 6.
34. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. Мюнхен, 1968. Т. 1. 639 с.
35. Могильницький Р. Протичахоточна виставка у Львові. Діло. 1930. 26 січ. С. 3.
36. Осінчук Р. Медичний світ Львова (1883–1939 рр.). Лікарський збірник. Нова серія. Львів; Нью-Йорк, 1996. Т. 4. С. 15–43.
37. Осінчук Р. На стійці народнього здоров'я. Українське Гігієнічне Товариство у Львові / Р. Осінчук. Матеріяли до історії української медицини / за ред. В. Плюща. Нью-Йорк; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 191–224.
38. Осінчук Р. Сімдесятьліття «Народньої Лічниці». Лікарський вісник. 1974. № 3. С. 52–56.
39. Павловський М. П., Кухта С. Й. На схрещених дорогах життя Софії Парфанович. Львів, 2010. 34 с.
40. Парфанович С. Гігієна жінки. Львів, 1939. 574 с.
41. Парфанович С. Небувалий зрив: 3 нагоди 30-ліття української протиалкогольної боротьби. Лікарський збірник. Нова серія. Львів; Чікаго, 1999. Т. 6. С. 53–66.
42. Парфанович С. Ще одна річниця. 3 нагоди 30-ліття заснування Українського Гігієнічного Товариства. Лікарський збірник. Нова серія. Львів; Чікаго, 1999. Т. 6. С. 78–81.
43. Перший з'їзд кооператорів здоров'я. Кооперативна республіка. 1939. Ч. 6. С. 162.
44. Плющ В. Медична преса в Україні / Плющ В. Матеріяли до історії української медицини / за ред. В. Плюща. Нью-Йорк; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 161–190.
45. Посвячення будови Українського Шпиталю у Львові. Діло. 1930. 16 верес. С. 4.
46. Про абстиненцію. Відродження. 1930. Ч.3. С. 50–51.
47. Пундій П. «Тим тривкіші підвалини, чим довше вони будовані». Опіка Митрополита Андрея Шептицького народним здоров'ям. Народне здоров'я. 1994. № 16–17. С. 2.
48. Раковський І. За тверезість. Короткий історичний огляд Українського

протиалкогольного й протинікотинного руху. В 25-ліття Т-ва «Відродження». Львів, 1934. 48 с.

49. Реферат директора Народньої Лічниці Д-ра Тита Бурачинського, на пресовій конференції 7 ц. м. Діло. 1935. 10 квіт. С. 2.

50. Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст. Івано-Франківськ, 2001. 248 с.

51. Статут Протиалкогольного товариства «Відродження». Львів, 1929. 12 с.

52. Степанів О. Кооперативи здоровля: їх завдання, організація, історія. Львів, 1937. 31 с.

53. Українська народна лічниця (шпиталь) у Львові. Діло. 1923. 8 квіт. С. 8.

54. Український Шпиталь у Львові відкритий! Діло. 1938. 12 квіт. С. 1.

55. Федорак Н. Д. Діяльність українських громадських об'єднань Галичини із соціального захисту населення (20–30-ті роки XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Івано-Франківськ, 2012. 18 с.

56. Федорак Н. Роль громадських організацій у медичному й санітарно-гігієнічному обслуговуванні українців Галичини (1920–1930-ті роки). Вісник Прикарпатського університету. Історія. Івано-Франківськ, 2010. Вип. XVIII. С. 179–185.

57. Федорак Н. Роль громадських організацій у медичному й санітарно-гігієнічному обслуговуванні українців Галичини (1920–30-ті роки). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. 2010. Т. 20. С. 338–347.

58. Фур І. Ременів, село моєї молодості і праці: Спомини. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1991. 178 с.

59. Харкевич М. Львівська «Медична громада» до вересня 1939 року. Народне здоров'я. 1995. № 3. С. 4.

ROLE OF UKRAINIAN PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE HEALTH CARE OF EASTERN GALICIA (1919–1939)

The article researches the role of Ukrainian public organizations in the health care of Eastern Galicia and the main forms of their activities in this area in 1919–1939. In particular, the author traces the process of restoration of the student society «Medical Community» and explores the practical work of its members in promoting healthy lifestyles, as well as investigates the activities of the Ukrainian Hygienic Union. Based on the analysis of archival sources and works by leading scholars on this issue, the author concludes that the problems of health care were one of the key places in the activities of Ukrainian public organizations «Prosvita», «Union of Ukrainians», «Native School» that promoted a healthy lifestyle in their surroundings. Almost all Ukrainian societies supported the fight against alcoholism and tobacco smuggling, knowing perfectly that harmful habits are the factor that undermines nation health and leads to the destruction of its gene pool. So-called «abstinence circles», which abstained from alcohol consumption, were at student societies, reading rooms «Prosvita», circles «Native school», youth organizations «Lug»,

«Falcon», «Plast», or even simply in the parishes of the Greek Catholic Church. One of the biggest contributions to the fight against alcoholism during the interwar period was the activities of the society «Revival». It managed to establish productive educational work by distributing anti-alcoholic and anti-nicotine brochures, leaflets, posters, publishing articles on the aforementioned topics in its own journal and other Ukrainian editions. Despite the considerable contribution of medical societies and civic organizations in spreading knowledge about prevention of diseases, the «People's Hospital», the only Ukrainian institution, was able to compete with the Polish state health care system and private medical institutions in providing medical care to sick people, . At the same time, the Ukrainian sanitary community organizations did not counterbalance to the Polish health system but rather served as an adjunct to it. On the one hand, they continued the work of their pre-war predecessors, on the other, they were the answer to the imperfection of the public health service, which could not cover the large Ukrainian population in Galicia.

Key words: *Eastern Galicia, «Medical Community», Ukrainian Hygienic Union, «People's Hospital», «Prosvita», «Union of Ukrainian women», «Revival».*

Андрій КОРОЛЬКО

ДІЯЛЬНІСТЬ ФІЛІЇ «ПРОСВІТИ» В М. КОЛОМІЇ ТА ЧИТАЛЕНЬ ТОВАРИСТВА ПЕЧЕНІЖИНСЬКОГО СУДОВОГО ПОВІТУ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ XX ст.

(за матеріалами української газетної періодики)

У статті висвітлено діяльність філії «Просвіти» в м. Коломиї та читалень товариства Печеніжинського судового повіту наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. на основі виявлених матеріалів у тогочасній українській газетній періодиці. Проаналізовано статуту «Просвіти» щодо організації діяльності філії і читалень культурно-просвітницького товариства, розкрито форми роботи філії в м. Коломиї, охарактеризовано культурно-просвітницьку працю читалень Печеніжинського судового повіту на території краю, показано статистичні дані діяльності філії і читалень «Просвіти» в контексті роботи всіх осередків товариства на теренах Східної Галичини.

Ключові слова: «Просвіта», Покуття, філія, читальня, головний осередок товариства у м. Львові, часопис, статут, віче, культурно-просвітницька робота.

2018 року виповнилося 150 років від часу заснування громадської організації товариства «Просвіта», що виникла 8 грудня 1868 р. у м. Львові з метою культурного розвитку та піднесення національної свідомості українського народу. «Просвіта» поширила діяльність на всі українські землі. Утворена в останній чверті ХІХ ст. організаційна структура на місцях (філія – читальні) підпорядковувалася головному осередку товариства у м. Львові. Саме на філії і читальні «Просвіти» в умовах політизації національного руху покладалася велика надія в культурному пробудженні українців Австро-Угорської імперії. У тогочасній українській газетній періодиці Східної Галичини детально подавалася інформація про діяльність осередків товариства «Просвіта», зокрема на Покутті.

Метою статті є комплексне дослідження діяльності філії «Просвіти» в м. Коломиї та читалень товариства Печеніжинського судового повіту наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. на основі виявлених матеріалів у тогочасній українській газетній періодиці. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати статуту «Просвіти» щодо організації діяльності філії і читалень культурно-просвітницького товариства;

простежити форми роботи філії «Просвіти» в м. Коломиї, якій підпорядкувалися читальні Коломийщини і Печеніжинщини; охарактеризувати діяльність читалень товариства на території Печеніжинського судового повіту; показати динаміку зростання кількості культурно-просвітницьких осередків на теренах краю та здійснити порівняльну характеристику цих показників з іншими повітами Покуття та загалом Східної Галичини.

Пильну увагу тогочасні українські часописи «Діло», «Батьківщина», «Свобода», «Читальня. Письмо з Просвіти», «Ілюстрований календар товариства «Просвіта» приділяли культурно-просвітницькому становищу народу в Східній Галичині. Загальновідомим є той факт, що найбільш розгалуженою мережею власних національно-культурних представництв володіло товариство «Просвіта». Газети друкували звіти про діяльність товариства, представлені й обговорені на щорічних загальних зборах чи спеціальних нарадах. Вони ознайомлювали загал із даними про кількість членів філій і читалень, змінами керівного складу інституції, пропозиції щодо корегування окремих статутних положень, із розвитком відносин з іншими українськими товариствами, заснування при читальнях крамниць і позичкових кас, видавничою діяльністю тощо.

На сторінках тогочасних часописів у рубриках «Новинки», «Новини», «Новинки і всячина», «Всячина і новинки», «Письма з краю», «Вісті з краю», «Рух в руських товариствах», «Рух політичний, просвітний і економічний руського народу», «Вісті просвітні», «Дописи Діла», «Дописи», «Обходи в пам'ять Т. Шевченка», «З ювілейних обходів у краї», «Конкурси бурс», «Конкурси бурс і інститутів», «Оповістки» в різних за змістом і за формою статтях подавалася інформація про діяльність філії «Просвіти» в м. Коломиї, культурно-просвітницьку роботу читалень в окремих населених пунктах Печеніжинського судового повіту. Загалом, джерелознавча цінність тогочасних газетних публікацій полягає в тому, що тут поміщувалися доволі цінні інформативні матеріали з питань культурно-просвітницького та громадського життя краю, практичної праці осередків «Просвіти» на місцях.

Діяльність товариства «Просвіта» від часу заснування в 1868 р. до початку Першої світової війни регулювалася статутами 1868, 1873, 1876, 1891, 1906 рр. Перший статут надавав «Просвіті» характер

наукового товариства, яке мало за мету не тільки ширити просвітні ідеї серед українського народу, але й пізнавати, збирати й видавати твори народної словесності тощо. Другий статут 1873 р. обмежив діяльність товариства через поширення просвіти серед народу. До 1876 р. «Просвіта» займалася не тільки виданням популярних книжечок для народу, але й сприяло виходу у світ шкільних підручників для руських (українських) гімназій. Статут 1876 р. відкрив дорогу для членства в товаристві не тільки для інтелігенції, але й для селян. Головним завданням нового статуту 1891 р. стало поширення просвіти серед усіх верств українського населення краю.

Для кристалізації організаційних форм роботи і посилення діяльності головного осередку «Просвіти» у м. Львові потрібно було відкривати нові філії і читальні товариства [49, с. 72]. Перші читальні на власних статутах «Просвіта» почала закладати на початку 1890-х рр. [64, с. 1]. Згідно нового статуту, автором якого був О. Колесса, читальні «Просвіти» за допомогою керівного осередку в м. Львові та філій на місцях мали створювати рільничо-господарські і промислово-торгівельні спілки, щадничі й позичкові товариства, шпихліри та крамниці, влаштовувати відкриті лекції, вечорниці, організувати господарські і промислові виставки, навчати правильному веденню сільськогосподарських робіт, відкривати господарські і промислові школи [35, с. 2].

Координуючим центром діяльності низки осередків «Просвіти» на місцях були філії, які знаходилися в повітових містах. Їм підпорядковувалася робота читалень товариства, що зосереджувалися по селах і містечках краю. 24 січня 1894 р. керівництвом культурно-просвітницького товариства був прийнятий перший «устав» (статут) для читалень «Просвіти» [56, с. 1–2]. Згідно документу, для того щоб заснувати читальню, щонайменше десять членів громади української національності повинні були зголоситися до керівного осередку філії товариства в повіті (якщо його немає, до головного осередку «Просвіти» у м. Львові). Подання на створення читальні і долучені до них п'ять примірників статуту «Просвіти» мали бути підписані в намісництві і передані філії товариства. Після внесення подання через чотири тижні члени-засновники мали право приступити до відкриття читальні й провести перші загальні збори осередку «Просвіти», інформуючи завчасно про це місцеве староство і керівний осередок товариства у м. Львові.

На перших загальних зборах більшістю голосів обирали керівництво читальні з п'яти членів і двох заступників, відтак – голову, заступника голови, секретаря, касира і бібліотекаря. Про свої перші рішення читальня «Просвіти» зобов'язувалася інформувати староство. Окрім річних загальних зборів членів читальні товариства, її керівництво періодично мало зобов'язувалося скликати засідання у справі підготовки і ведення звіту, виборів нового проводу осередку. Про організацію проведення таких заходів інформували староство, повітову філію і головний осередок «Просвіти» у м. Львові. Кожна читальня на початковій стадії своєї діяльності мала право безкоштовно отримати велику кількість книг від головного осередку у м. Львові. З часом була зобов'язана щороку передплачувати книги і часописи товариства «Просвіта». Читальням дозволялося займатися соціально-економічними справами: відкривати шпихліри (зерносховища. – *А.К.*), крамниці, позичкові каси і каси ощадності [33, с. 1; 55, с. 38–39].

Одною з основних проблем, з якими стикалися засновані читальні «Просвіти», було питання пошуку приміщення для ведення культурно-освітньої роботи. Головний осередок «Просвіти» у м. Львові на початку 1890-х рр. звертався з проханням до окружних шкільних рад про надання в освітніх закладах краю окремих кімнат для праці читалень товариства. Однак на місцях урядові освітні відомства переважно відмовляли в такому проханні [75, с. 1]. Тому місцеві осередки «Просвіти» для ведення культурно-освітньої роботи або винаймали окремі приватні будинки (переважно просвітян), або ж починали будувати власні хати-читальні.

З 1896 р. головний осередок «Просвіти» у м. Львові запровадив люстрацію читалень, який здійснював член керівного ядра товариства. У його обов'язки входили: перевірка стану читалень і сільських господарств, читання лекцій на господарську тематику тощо. Таку перевірку в середині 1890-х рр. представник «Просвіти» провів у Коломийському повіті [64, с. 2]. На початку 1898 р. на загальних зборах «Просвіти» у м. Львові її голова Юліан Романчук заявив, що в організації діяльності осередків товариства на місцях має бути певна децентралізація. Нагляд за культурно-просвітницькою працею читалень мав здійснювати не головний осередок «Просвіти» у м. Львові, а відповідні філії товариства на місцях. Тому з часом філія «Просвіти» повинна знаходитися не тільки в центрі адміністративно-

політичного повіту, але й судового повіту [61, с. 1].

У 1908 р. головним осередком «Просвіти» у м. Львові були підготовлені збірник правил (регулямін) та інструкція щодо діяльності філій товариства. Керівний осередок філії, передусім його голова, є керманичем читалень «Просвіти» у своїй окрузі. У свою чергу, читальні товариства повинні бути вогнищем праці для «просвіщення» народних мас. Для організації і регулювання такої роботи мали створюватися спеціальні «читальняні» комісії. Провідники читальняної роботи по селах краю зобов'язані звертати увагу на такі ділянки праці: загальнопросвітню, економічно-господарську і суспільно-правничу. Під час загальнопросвітньої роботи членам читальняної комісії потрібно готувати виступи: про життя і побут українського народу крізь призму минувшини та на сучасному етапі (географія, етнографія, статистика, аграрні відносини); про стан українського шкільництва; про збереження народних звичаїв, забав, народної пісні (тут відкрився шлях для знавців фольклористики, етнографії, організаторів селянських хорів і сільського оркестру, аматорських гуртків тощо); про поширення тверезості та курсів боротьби з неписьменністю.

Для фахових викладів у читальню необхідно було запрошувати лікарів, ветеринарів, інженерів, будівничих, учителів, судових і адміністративних урядників, навіть війтів та громадських писарів. Про організацію господарських спілок, позичкових кас і крамниць мали вести лекції директори спілок, керівних філій кооперативного товариства «Народна торгівля». У доступній формі про устрій громади, громадську раду, обов'язки їх членів, повітові ради, адміністративні приписи могли подати цікавий матеріал урядники, адвокати, судді, громадські писарі і війти. Представники «читальняної» комісії філії «Просвіти» зобов'язані щомісячно відвідувати збори читальні та хоча б раз у рік проводити люстрацію (перевірку) читальні. Щонайменше тричі на рік голова філії «Просвіти» повинен скликати збори голів або обраних відпоручників читалень та всіх мужів довір'я на спільну нараду, на яких мають подаватися методичні поради щодо подальшого ведення читальняної роботи.

На останньому календарному засіданні заслуховувався генеральний звіт про стан діяльності читалень у повіті. Після цього голова філії мав відредагувати всі звіти місцевих осередків і

загальний звіт про роботу читалень у повіті та надіслати цей матеріал головному осередку «Просвіти» у м. Львові. Окрім цього, голова (відпоручник) повинен контролювати касове діловодство філії, збір членських внесків, приймати відповідні рішення та надсилати дані до керівного ядра товариства у м. Львові. Визначені як відпоручники філії мужі довір'я зобов'язані опікуватися роботою читалень, здійснювати їх перевірку, виголошувати звіти, долучатися до створення нових осередків товариства [62, с. 2–3].

Осередок «Просвіти» в м. Коломиї формувався на підвалинах Руського (Українського) літературно-драматичного товариства, заснованого 30 листопада 1879 р., і місцевої читальні (1878 р.). Руське літературно-драматичне товариство у своєму розвитку ставило такі завдання: представляти театральні аматорські вистави; дбати про розвиток і збагачення руської (української) драматичної літератури шляхом видання творів вітчизняних та іноземних драматургів; сприяти заснуванню Народного дому в м. Коломиї. Протягом 1879–1882 рр. товариство поставило 24 театральні вистави [78, с. 84–85, 89].

Філія товариства «Просвіта» в м. Коломиї була відкрита 27 лютого 1877 р. Першим її головою був о. Іван Левицький, його заступником обрано о. Миколу Лепкого, а секретарем – Ісидора Трембіцького. Перше десятиліття товариство, як засвідчує тогочасна українська газетна періодика, не проявляло особливої активності в національно-культурному житті українства краю.

Піднесення діяльності культурно-просвітницького осередку було пов'язано з обранням у 1889 р. на посади заступника голови філії проф. Т. Грушкевича і секретаря І. Гарасимовича, які регулярно влаштовували культурно-освітні й мистецькі заходи та готували звіти про роботу, направляли своїх членів з виступами до читалень сіл краю і для заснування нових осередків «Просвіти» [81, с. 13–14].

Знаковою подією національно-культурного пробудження українців краю стало проведення загальних зборів керівного осередку «Просвіти» в м. Коломиї 28 серпня 1890 р., яку організувала місцева філія культурно-просвітницького товариства [19, с. 1]. Це були тільки другі збори з 1868 р., проведені не у м. Львові. Перший подібний захід був організований у м. Станиславові в 1889 р. На загальних зборах «Просвіти» в головному місті Покуття мали розглядати два основні питання: будівництво власного будинку товариства в

м. Львові та розгляд проекту Олександра Колесси про зміну статуту щодо розширення діяльності читалень «Просвіти» [34, с. 1]. Після цього мали відбутися «селянські вечорниці», влаштовані коломийською філією «Просвіти», де хоріві колективи й окремі виконавці з м. Коломиї і м. Снятина та сіл Воскресінці, Балинці (нині село входить до складу Снятинського району Івано-Франківської обл.) Коломийського повіту, Іллінці Снятинського повіту, Космач Печеніжинського повіту (нині село у складі Косівського району Івано-Франківської обл.), Тишківці Городенківського повіту, Ворохти Надвірнянського повіту мали виконати музичні твори М. Лисенка, М. Вербицького, А. Вахнянина, С. Воробкевича, В. Матюка та виголосити поезії Т. Шевченка [35, с. 1–2].

На збори товариства прибуло близько 1 500 учасників. Серед поважних гостей були присутніми депутати австрійського парламенту і Галицького крайового сейму Т. Окуневський, К. Гаморак. Й. Гурик, Д. Савчак. Розпочалося урочисте дійство 28 серпня 1890 р. о 8 год. з богослужіння в місцевій церкві, яке відправив о. І. Коблянський. Він також відкрив загальні збори «Просвіти». Після цього сформовано секретаріат засідань, до складу якого ввійшли нотаріус В. Левицький та депутат Т. Окуневський. Із привітальним словом виступив голова «Просвіти» Омелян Огоновський. Однак після цього місцева влада на годину перервала роботу загальних зборів, мотивуючи це тим, що в канцелярію коломийського староства не надійшло відповідне повідомлення про організацію українцями заходу. Тому депутація просвітянських зборів (О. Огоновський, Д. Савчак, Т. Окуневський, В. Лаврівський, І. Гарасимович) звернулася зі скаргою до комісара коломийського староства Крушинського, який дозволив проводити цей захід (з приводу інциденту в стінах Галицького крайового сейму 18 жовтня 1890 р. розглядалася інтерпеляція (звернення) Т. Окуневського [65, с. 542 -543]) [7, с. 1].

Після відновлення роботи головою зборів обрано Д. Савчака, а його заступником – Й. Гурика. Вибрано новий склад головного осередку «Просвіти» на чолі з О. Огоновським. За заслуги в розвитку українського національного просвітництва в лави товариства прийнято нових почесних членів – це відомі громадські діячі з Наддніпрянщини і Галичини В. Антонович, О. Кониський, І. Нечуй-Левицький, П. Житецький, В. Федорович, С. Дубравський, а також

чеський науковець Ф. Ржегорж. У часописі «Діло» і «Батьківщина» був поданий детальний звіт про проведення даного заходу. На ньому виступили В. Лаврівський, В. Шухевич, Т. Окуневський, О. Барвінський, О. Колесса, К. Трильовський, Я. Невестюк та ін. Особливе зацікавлення серед учасників зборів мав виступ Олександра Колесси про новий проект статуту «Просвіти» щодо створення на місцях читалень товариства. Після цього відбулися святкові вечорниці, де виступили хорові колективи краю. Завершився урочистий захід співом національного гімну «Ще не вмерла Україна» [36; 37].

Коломийська філія «Просвіти» на початку 1890-х рр. підтримувала розвиток українського шкільництва краю. Так, після відкриття української гімназії в м. Коломиї в 1892 р. культурно-просвітницький осередок пожертвував місцевому відділенню товариства «Шкільна поміч» матеріальну допомогу в сумі 25 зр. для утримання учнів першого класу новоствореного навчального закладу: «Поміч для учеників тої кляси потрібна, бо родичі мусять купувати другий раз книжки, а біднійшим се за трудно» [9, с. 180]. Протягом 1890-х рр. мистецькі заходи філія «Просвіти» у м. Коломиї проводила спільно з іншими українськими товариствами («Коломийський Боян», Руське літературно-драматичне товариство та ін.), що функціонували в місті. Тогочасні газетні дописи засвідчують, що вони були присвячені, передусім, вшануванню пам'яті Т. Шевченка і М. Шашкевича. Зокрема, вечір вшанування пам'яті Кобзаря був проведений у м. Коломиї 17 березня 1898 р. Декламувалися поезії Т. Шевченка, на його слова лунали пісні [24, с. 2].

Усе ж зі звіту представника головного осередку «Просвіти» у м. Львові про діяльність філії товариства протягом 1 січня 1892 р. – 31 грудня 1893 р. вказувалося, що коломийський осередок проявив слабшу діяльність з причини «некорисних відносин між нашою інтелігенцією в Коломиї». У наступному загальному звіті керівного осередку «Просвіти» за час від 1 січня 1894 р. до 31 грудня 1895 р. вказувалося, що «новий філіяльний віділ не розвинув ширшої діяльності у своєму повіті». Діловодство провадив виключно заступник голови філії професор місцевої української гімназії о. Микола Лепкий [75, с. 1; 66, с. 2].

20 червня 1894 р. коломийська філія «Просвіти» провела загальні збори, на яких було заслухано дві доповіді про розвиток

просвітництва у краї та про користь ведення пасічництва [32, с. 3]. 8 грудня 1894 р. філія товариства у м. Коломиї, незважаючи на перешкоди місцевих москвофілів, організувала поминальне богослужіння з нагоди вшанування пам'яті українського вченого-філолога, громадського діяча, голови «Просвіти» (1877–1894) Омеляна Огоновського. На заході виступили не тільки члени місцевого осередку «Просвіти», але й представники товариства сусідніх покутських повітів. «Кульмінаційною точкою богослужіння» стала патріотична проповідь одного з керівників «Просвіти» Городенківського повіту, священника з с. Торговиця (нині – с. Торговиця Городенківського району Івано-Франківської обл.) Алоїзія Олесницького. Після літургії члени «Просвіти», викладачі місцевої гімназії і близько ста селян зібралися в приміщенні товариства «Родина». Під час дружньої бесіди обговорювалися питання про потребу заснування крамниць і громадських шпихлірів (зерносховищ) та активного ведення культурно-просвітницької роботи [2, с. 3–4]. У вересні 1896 р. керівництво читальні «Просвіти» в с. Іспас Коломийського повіту висловило щире подяку філії товариства в м. Коломиї за подаровані книги [13, с. 3].

Наступна фаза піднесення осередку товариства припала на 1899 р. завдяки діяльності нового керівного осередку «Просвіти» (голова Василь Глинський, заступник голови – Леонтій Кузьма, секретар Н. Гомик). У цьому році відкрито дві нові читальні, три – підготовлені для відкриття [81, с. 13–14; 5, с. 150; 4, с. 206]. 6 червня 1899 р. філія «Просвіти» спільно з іншими українськими культурно-просвітницькими товариствами міста організувала концерт з нагоди вшанування 38-х роковин смерті Тараса Шевченка. Зібрані кошти з проведеного дійства мали бути передані для потреб бідних учнів української гімназії в м. Коломиї [26, с. 166]. 8 грудня 1899 р. філія влаштувала просвітньо-економічне віче в м. Коломиї [6, с. 367], в якому взяло участь понад 500 людей (за іншими даними, 400 [57, с. 2]). Після церковного богослужіння в головному українському храмі міста учасники віча зібралися в залі магістрату, де обрали голову засідання о. Т. Войнаровського.

На зібранні виступили: М. Коцюба з м. Станиславова – про організацію ремісничих і рільничих навчальних закладів, згадавши про діяльність шкіл гончарного і деревного промислу в м. Коломиї та школи рільництва в м. Городенці, наголосивши про вступ селянських

дітей на торговельні курси, які організувало українське кооперативне товариство «Народна торгівля»; доктор медицини З. Левицький – про охорону здоров'я краян; селяни І. Драган з с. Балинці і В. Дутчак з с. Коршів Коломийського повіту – про заснування і діяльність українських крамниць; проф. О. Колодницький – про потребу заснування позичкових кас; проф. П. Мостович – про забезпечення сільських громад краю худобою. На завершення культурно-просвітницького заходу його учасники заспівали гімн «Ще не вмерла Україна» [57, с. 2; 81, с. 13-14; 70, с. 2].

Оживленням роботи читалень «Просвіти» на Коломийщині займався передусім заступник місцевої філії (пізніше – її голова) Леонтій Кузьма. Українська преса краю початку ХХ ст. високо оцінювала його діяльність. Він організовував просвітницькі віча в м. Коломий та навколишніх селах з добре підготовленими програмами і виголошеними рефератами: «Вже інтелігенція не цураєсь вихилити голову по за брами міста і їхати на село, щоб нести лучі справдішного сьвітла до менших братів, під сільську, курну хату» [42, с. 2].

Щотижня в 1900 р. філія «Просвіти» запровадила читання проф. І. Раковським науково-пізнавальних лекцій на природничі теми: «Хвороби заразливі і їх причини» (11 березня), «Море і його чудеса» (18 березня), «Вороги людського здоров'я» (25 березня), «Будова людського тіла» (1 квітня). Даний сегмент культурно-просвітницької роботи осередку товариства був спрямований на адресу українського селянства і був своєрідною відповіддю проти подібної праці польських культурно-освітніх кіл (діяльності т. зв. людового університету): вони будуть «кращою поживою», ніж «неясні ремінісценції зі «szkoły ludowej» про «zaczarowanych królewnych i śpiących królach»» [52, с. 2; 70, с. 2].

12 і 22 березня 1900 р. філія «Просвіти» в м. Коломий спільно з музично-хоровим товариством «Коломийський Боян» організували величне свято з нагоди 39-х роковин смерті Тараса Шевченка [1, с. 2–3]. Філія товариства вимагала від кожної читальні Коломийського повіту підготувати відчит про життя і творчість Кобзаря. Для цього в кожний населений пункт краю були розіслані відповідні відозви [84, с. 4].

1 квітня 1901 р. у м. Коломий відбулися загальні збори філії товариства та святковий вечір з нагоди 40-х роковин смерті Т. Шевченка [23, с. 3]. У загальному звіті про діяльність керівного

осередку товариства вказувалося, що, попри перешкоди москвофілів і окремих українських радикалів, у 1900 р. вдалося відкрити три нові читальні на Коломийщині. Було обрано новий керівний склад філії товариства, до якого увійшли Леонтій Кузьма, Олекса Печерський, о. Н. Гриньовський, Іван Гомик, Олександр Кульчицький, Іван Раковський, Василь Дугчак з с. Коршів, Олекса Верстюк з с. Бучачки (нині село Снятинського району Івано-Франківської обл.), Лев Посацький і Омелян Колодницький. Кожен з учасників зборів отримав видану коштом філії товариства книжечку, в якій містився календар, заклик для вступу в лави «Просвіти». Після цього о 7 год. вечора у приміщенні каси ощадності відбулися шевченківські вечорниці.

Програма заходу складалася з таких частин: вступне слово проф. О. Колодницького та завершальне – О. Кульчицького; промова селянина з с. Балинці І. Каралаша про життя і діяльність Т. Шевченка; виступи музично-хорового товариства «Коломийський Боян» та чоловічого хору читальні «Просвіта» с. Балинці під орудою В. Барнича; декламування поезій Т. Шевченка, І. Франка та С. Руданського просвітянами Ю. Мочернюком з с. Ковалівка («Катерина» Т. Шевченка) і Ф. Боднаренком з м. Печеніжина («На святоюрській горі» І. Франка, сміховинки С. Руданського). Леонтій Кузьма подбав про прикрашення сцени вісьмома художніми кліше з життя Кобзаря: хата, де народився письменник; його портрет у віці 28 років; Т. Шевченко – у солдатському засланні, в тюрмі, сидить на кріслі, в шапці; портрет Кобзаря та хрест, які висять на його могилі в м. Каневі. Завершувалися урочисті заходи у приміщенні Руського (Українського) Народного дому, де «при співах і бесідах забавляли ся зібрані до пізна в ночі». Кошти з проведеного вечора мали піти на спорудження пам'ятника Т. Шевченку в м. Коломиї [20, с. 2–3].

30 травня 1901 р. місцева «Просвіта» спільно з іншими українськими культурно-мистецькими товариствами влаштувала концерт на честь Кобзаря. Зібрані кошти з проведеного дійства мали піти на розвиток товариств «Шкільна поміч» та «Народний дім» в м. Коломиї [27, с. 3]. Своєрідним проміжним підсумком праці осередку товариства стала організація в м. Коломиї 1 листопада 1901 р. просвітно-господарського віча з нагоди 25-річчя діяльності філії «Просвіти». Напередодні його проведення у спеціально підготовленій відозві «Браття Земляки покутської Руси-України»

вказувалося: «Не нам самих себе судити! Нехай нас судить історія та безсторонна критика своїх і чужих. Наша філія Просвіти вижидає спокійно того суду, бо через цілих 25 літ вона по змозі, але совісно сповняла свою ціль і свою задачу; а що плоди сего нашого спільного труду може не такі сьвітлі, як-би ми собі сего бажали, що овочі сеї нашої чвертьстолітньої діяльності може не дорівнують тому, що собі здобули за той час сусідні народи, то винні тому тяжкі обставини, серед яких проживав в сім часі весь наш руско-український народ» [3, с. 3]. На вічі планувалося представити «велику бібліотеку», в якій селяни отримали б книги для своїх сільських читалень «Просвіти».

Святкове дійство розпочалося з богослужіння в головному греко-католицькому храмі міста. Після цього урочисті збори продовжилися в залі міського магістрату, які відкрив голова філії «Просвіти» Л. Кузьма. Головою президії обрано одного з перших керівників товариства о. М. Лепкого (за іншими даними, першого голову коломийської «Просвіти», о. І. Левицького [46, с. 2]). Директор Борковський виголосив доповідь про важливість навчання і просвіти для українського народу та про значення в цій ділянці роботи «Просвіти». Проф. І. Раковський виступив з повідомленням про витоки становлення та історичний розвиток коломийської філії «Просвіти». о. А. Олесницький з с. Торговиці пільної Городенківського повіту промовив про важливість відкриття в краї різноманітних економічних спілок і товариств. Урочисті збори закрив голова філії Л. Кузьма, після чого всі присутні заспівали гімн «Ще не вмерла Україна».

Після обіду в просторій залі щадничої каси відбувся урочистий концерт, на якому заспівали чоловічий хор «Коломийського Бояна» та змішаний хор с. Балинці, декламували поезії діти з с. Пилипи та м. Печеніжин, виступили зі вступною та прикінцевою промовами проф. О. Макарушка і проф. Масляк. Невідомий автор розлогого допису в газеті «Свобода» підсумував проведення цього святкового дійства так: «Цілий обхід випав величаво і дає надію, що рух народний на Покутю піде тепер значно горою... котрого спомин загрівати буде наших борців на Покутю до дальшої витривалої боротьби за нашу правду і волю!...» [41, с. 2–3; 46, с. 2].

19 травня 1902 р. філія товариства «Просвіта» під час Зелених свят влаштувала просвітно-економічне віче, вечір пам'яті Т. Шевченка [83, с. 2] та аматорську виставу «Наталка Полтавка»

І. Котляревського за участю членів товариства с. Балинці. Керівним осередком коломийської філії підготовлено відозву про вшанування пам'яті Т. Шевченка. Подібний вечір пам'яті Кобзаря філія коломийської «Просвіти» організувала наступного року 25 березня у приміщенні місцевого «Народного дому» [8, с. 2]. Тоді ж скликані загальні збори товариства за участю понад 200 членів, переважно селян. Обрано новий керівний склад філії «Просвіти»: головою став Омелян Колодницький, його заступником – Лесь Кульчицький. Цікаво, що О. Колодницький брав участь у відновленні читальні товариства сусіднього Косівського повіту – в м. Кути. Станом на кінець 1903 р., на Коломийщині функціонувало 28 читалень «Просвіти», з них за останні два роки відкрито сім осередків [82, с. 16–17; 79, с. 1–2].

Однак саме в цей час філія коломийської «Просвіти», попри ініціативність окремих діячів у розбудові товариства, займала слабе становище через засилля діяльності в місті москвофільських та польських культурно-просвітницьких організацій: «... справа «Просвіти» щойно в почині, бо і тут нема ніякої програми ні організації» [39, с. 2].

20 листопада 1908 р. на загальних зборах філії «Просвіти» в м. Коломиї обрано новий керівний осередок: урядник І. Чернявський (голова), о. Матковський з с. Княздвір, професори Л. Кузьма, Р. Шипайло, Н. Даниш, Є. Данилович, А. Крушельницький, учитель Петришин, містянин Рудницький і селянин І. Ткачук з с. П'ядики. Наступного дня, 21 листопада, відкрито нову (другу) читальню «Просвіти» при Руському (Українському) Народному домі м. Коломиї (перша діяла на кутському передмісті), до складу якої увійшло 80 членів. Головою читальні обраний проф. Примак. Цікаво, що одразу ж на другому поверсі Народного дому відкрито канцелярію філії товариства [21, с. 2]. З 1908 р. успішно працював осередок «Просвіти» на кутському передмісті. При читальні діяла «Міщанська спілка», яка займалася піднесенням економічного рівня свідомості української громади міста. Культурно-просвітницький осередок мав добірну, проте не чисельну бібліотеку, «дає членам духову поживу і видирає з простих рук польські патріотичні видавництва».

Читальня «Просвіти» організувала аматорський драматичний гурток, який періодично ставив на сцені вистави. 2 січня 1910 р.

відбулися загальні збори осередку, на якому про важливість створення українських кооперативних спілок доповідали представник коломийської філії Н. Даниш та о. Станецький. Обраний новий керівний осередок читальні: О. Кігітчук (голова), М. Березовський (заступник голови), І. Рудницький (писар), І. Судак (скарбник), В. Данилюк (бібліотекар), П. Божемська, Р. Базак. Просвітяни збирали кошти на будівництво власного читальняного будинку [59, с. 6].

21 грудня 1908 р. з нагоди 40-річчя заснування «Просвіти» в м. Коломиї планувалося провести «ювілейний обхід» [22, с. 2]. Протягом 1910–1914 рр. філія частково утримувала учнів ремісничо-промислової бурси в м. Коломиї, якщо їхні батьки або опікуни були членами «Просвіти» [10, с. 7; 11, с. 6]. У 1913 р. керівний осередок «Просвіти» Коломийського повіту оголосив конкурс на отримання двох стипендій по 50 кор. для учнів, які мали бажання навчатися на 5-місячних зимових курсах садівничо-господарської школи в с. Милування Товмацького повіту (нині – село Тисменицького району Івано-Франківської обл.) [12, с. 7].

Отже, напередодні Першої світової війни в м. Коломиї, окрім філії «Просвіти», функціонували дві читальні – при Руському (Українському) Народному домі і на кутському передмісті. Також діяли такі українські культурно-освітні, кооперативні й господарські товариства: «Родина» (1889 р. заснування, 96 членів), «Жіночий кружок» (утримував жіночу бурсу, надавав дешеві обіди для незабезпечених школярів), «Кружок українських дівчат», «Народний дім», музично-хорове товариство «Коломийський Боян» (59 членів), «Покутський союз кредитовий», академічне товариство «Громада», філія «Сільського господаря», кредитне товариство «Міщанська спілка», «Шкільна поміч», гімнастичне товариство «Сокіл» (69 членів), «Руська захоронка», філія Руського товариства педагогічного (члени цього товариства утримували бурсу для учнів руської (української) гімназії; вели семінарійні курси для хлопців і дівчат, а також курси для неграмотних, спробували заснувати курси для неписьменних солдат, але заборонило військове командування), окружний відділ товариства «Взаїмна поміч учителів і учительок» (утримував бурсу для хлопців, при відділі функціонував «Аматорський драматичний кружок» і працювала бібліотека) [86, с. 29].

Тогочасні українські часописи подають різні за змістовою наповненістю дані про роботу окремих читалень «Просвіти» Печеніжинського судового повіту. Для одних осередків товариства приділялося достатньо багато уваги, для інших – окремі уривчасті свідчення. Читальні в селах краю функціонували в 1870–1880-х рр., частина з них знаходилися у фарватері впливу Товариства імені М. Качковського, або ж були засновані на статутах цього культурно-просвітницького товариства москвофільського спрямування.

Окремо слід звернути увагу на діяльність осередку «Просвіти» у м. Печеніжині. Тут знаходився центр окремого судового повіту, до складу якого входило 19 населених пунктів Покуття і Галицької Гуцульщини. Читальня в м. Печеніжині була відкрита ще в 1878 р. за сприяння місцевого вчителя Амвросія Галицького. 15 травня 1892 р. заходами місцевого священика о. І. Шмериковського читальня прийняла статут головного осередку товариства «Просвіта» у м. Львові (до її складу ввійшло 80 членів; обрано керівництво культурно-просвітницького осередку: о. Іван Шмериковський (голова), нотаріус Генрих Шейба (заступник голови), о. Іван Гошоватюк (секретар), селянин Василь Недільський (касир), селянин Федь Боднарєнко (бібліотекар)) [14, с. 2; 29, с. 114; 30, с. 2]. У 1890-х рр. завдяки його організаторським здібностям та заступника о. Р. Рудницького діяв хор під орудою Василя Недільського [87, с. 2; 90, с. 39]. Функціонувала бібліотека (в 1892 р. у ній містилося 266 книг), у 1894 р. передплачувалися такі українські газети: «Діло», «Батьківщина», «Руська Рада», «Посланник», а також «Бібліотека для руської молоді» [38, с. 3]. Планувалося спорудження будинку для читальні та створення місцевої філії «Просвіти» [68, с. 3; 25, с. 2].

У 1893 р. читальня «Просвіти» одна з перших на Покутті надіслала звіт про свою діяльність до головного осередку в м. Львові, а в тогочасній українській газетній періодиці постійно друкувалися дописи про культурно-просвітницьку роботу осередку товариства [44, с. 2; 89, с. 3]. 1894 р. керівництво культурно-просвітницького осередку за сприяння громадської ради і філії «Просвіти» в м. Коломиї відправило з містечка на навчання по одному хлопцю до школи деревного промислу в м. Коломиї, промислової школи у м. Львові та шевського «варстату» в м. Угневі [74, с. 30]. У жовтні 1896 р. люстрацію (перевірку) читальні здійснив представник головного осередку товариства у м. Львові В. Король під час

загальної перевірки осередків «Просвіти» Коломийщини (перебував у 15 населених пунктах Коломийського і Печеніжинського судового повіту – Мишині, Стопчатові, Печеніжині, Княздворі, Черемхові, Турці, Гвіздці, Остапківцях, Винограді, Кулачківцях, Балинцях, Трофанівці і Семакцівцях [73, с. 85]). Він виступив перед селянами про важливість ведення рільництва та правильної годівлі домашньої худоби [60, с. 3].

27 лютого 1898 р. відбулися загальні збори читальні «Просвіти» м. Печеніжина, на які прибув член коломийської філії товариства П. Раковський і виступив з просвітницькою лекцією. Після засідання відбувся музично-декламаційний вечір, на якому місцевий хор виконав низку творів українських композиторів, а окремі промовці прочитали поезії Ю. Федьковича і С. Руданського [17, с. 85].

Напередодні Першої світової війни осередок «Просвіти» м. Печеніжина мав гарний будинок з театральним залом, кімнатами для бібліотеки і читальні. У приміщенні також працювали члени українського кооперативного товариства «Власна поміч» [31, с. 2]. В окремих читальнях «Просвіти» Коломийщини, передусім на теренах Печеніжинського судового повіту, їхні керівники знаходилися під впливом москвофільства. Так, керівник читалень «Просвіта» сіл Стопчатів (нині – село Косівського району Івано-Франківської обл.; читальня відкрита на статутах «Просвіти» 24 липня 1892 р. [18, с. 2]), Ковалівка і Яблонів (читальня відкрита 18 серпня 1890 р. [50, с. 477], на статутах «Просвіти» 26 травня 1892 р. [15, с. 2]) о. Трач не прибув на шевченківські вечорниці, влаштовані в с. Ковалівка 6 серпня 1905 р. Через два тижні, 20 серпня, він виступив проти організації таких заходів, тому що там виступають зарозумілі професори і адвокати з просвітницькими ідеями [40, с. 2–3; 85, с. 3]. 19 вересня 1909 р. він взяв гроші за посвячення новозбудованої читальні «Просвіта» в с. Ковалівка: «Ось таких то маємо «душпастирів» а властиво відродушників, що луплять гроші не лише з живого і мерлого, але навіть з народної просвіти» [53, с. 5].

У с. Мишин Печеніжинського повіту читальня «Просвіти» була під впливом місцевих москвофілів (у 1909 р. було засноване навіть осередок москвофільського молодіжного пожежно-гімнастичного товариства «Пожарная дружина» [70, с. 3–4]), зокрема «господина» Кавацюка-Лозового і о. Ставничого. Осередок товариства в 1908 р. випишував москвофільські газети «Русское слово» і «Наука»: «Се

нечувана ганьба, бож кацапи певно не брали би до своїх читалень українських газет» [51, с. 4]. Проте в 1909 р. був переобраний склад читальні «Просвіти», керівництво якого намагалося боротися з москвофільством у селі. Щоправда, очільники культурно-просвітницького осередку бідкалися, що «коломийська українська інтелігенція мало ним інтересує ся, то мусимо самі старати ся, щоб Мишин не був ганьбою і закалою цілого Покутя» [77, с. 3–4].

Загалом, Печеніжинське староство заважало організації проведення будь-яких культурно-просвітницьких заходів, які проводили осередки українського пожежно-гімнастичного товариства «Січ» та читальні «Просвіти» [58, с. 2]. Місцеві керівники сіл теж перешкождали належному розвитку читалень товариства. Так, вїт с. Княждвір Іван Дяків у 1896 р. на запит представника головного осередку «Просвіти» в м. Львові В. Короля не дозволив надати дві просторі кімнати громадського будинку для роботи місцевої читальні [69, с. 2].

У краї були перешкоди зі сторони місцевих москвофільських організацій і властей, ще в 1896 р. представник головного осередку «Просвіти» у м. Львові, здійснюючи люстрацію читалень «Просвіти» Коломийщини і готуючи відповідний звіт, заявив, що читальня в с. Стопчатові існує лише на папері, а в с. Яблоніві культурно-просвітницький осередок належним чином не розвивається [68, с. 3]; в 1909 р. священник с. Яблонів о. Бахталовський хотів створити окрему від місцевої читальні «Просвіти» «парохіяльну» читальню [54, с. 2]). Осередки товариства на місцях і надалі проводили культурно-мистецькі заходи. Так, аматори читальні «Просвіта» с. Яблонів за сприяння місцевого священника о. Володимира Стефановича і керівника осередку товариства Онуфрія Мельника та за співучасті просвітянського хору м. Печеніжин 19 травня 1895 р. організували музично-декламаційний вечір з нагоди вшанування пам'яті скасування панщини в Галичині 1848 р. [28, с. 2].

Подібні культурно-мистецькі заходи члени читальні «Просвіта» с. Яблонів проводили і в наступні роки. 12 серпня 1906 р. просвітяни поставили на сцені побутову мелодраму Сидора Мидловського «Капраль Тимко». 19 серпня того ж року завдяки старанням місцевого патріота Михайла Симчича в с. Люча Печеніжинського повіту (нині – село Косівського району Івано-Франківської обл.) відбулися загальні збори заснованої читальні, незважаючи на

перепони місцевого священика о. Андріішина. До складу осередку товариства увійшли 150 членів [43, с. 3].

Українські газети, насамперед часопис «Діло», періодично друкували статистичні матеріали про роботу філій і читалень «Просвіти». Важливо показати динаміку зростання кількості культурно-просвітницьких осередків Коломийщини та здійснити порівняльну характеристику цих показників з іншими повітами Покуття та усієї Східної Галичини. Станом на середину 1897 р. у Східній Галичині функціонувало 13 філій і 459 читалень «Просвіти», серед яких одна філія і 11 читалень у Коломийському повіті (на кінець 1896 р. – 9 [67, с. 3]). У сусідніх адміністративних повітах ситуація була така: Товмацькому – діяла одна філія і 13 читалень, Станиславівському – одна філія і 14 читалень, Надвірнянському – 9, Городенківському – 6 читалень, Богородчанському – 5, Косівському – 4; жодної читальні не відкрито у Снятинському повіті. Найбільше у Східній Галичині читалень «Просвіти» було відкрито в Перемишльському повіті – 34, Рогатинському, – 24, Борщівському – 23, Стрийському – 22, Львівському – 19, Бібрському – 19 і Тернопільському – 17 [80, с. 213; 63, с. 3].

У 1899 р. в Коломийському і Печеніжинському судовому повіті сповістили про реєстрацію і відповідно діяли осередки товариства «Просвіта» 21 (17) [70, с. 2], з яких 12 надіслали звіти про свою роботу, чотири читальні цього не зробили, одна читальня в с. Ключеві функціонувала на статутах Товариства ім. Качковського. Проти фонетичного правопису у веденні діловодства виступила читальня «Просвіти» в с. Жукотині, однак її члени надіслали звіт про свою діяльність. У складі всіх читалень та коломийської філії товариства перебувало 846 членів, серед яких 15 жінок, найкраще розвивався осередок товариства в с. Іспас. 12 читалень Коломийщини і Печеніжинщини передплачували 32 українські часописи, отримали в дарунок від керівництва «Просвіти» 850 книг загальною вартістю 272 австрійські корони. 11 читалень «Просвіти» Коломийського і Печеніжинського судового повіту надіслали звіти про роботу своїх бібліотек до головного осередку товариства у м. Львові.

У цих книгозбірнях сіл краю містилося 1 698 примірників книг, з яких 849 дозволялося брати читати додому. Краяни Коломийщини і Печеніжинщини найкраще читали книги господарського змісту та повісті (художні твори). З 12 читалень «Просвіти» Коломийського і

Печеніжинського судового повіту, які надіслали звіти про свою роботу, шість мали свої крамниці, дві – позичкові каси і щадниці, три осередки товариства мали власні будинки, жодна з них не мала шпихліра (зерносковища). У шести громадах краю керівниками читалень «Просвіти» були греко-католицькі священники, з них один проводив свою культурно-просвітницьку роботу на «добре» («відмінно»), п'ять – «правильно» («добре») і жодного – «слабо» («задовільно»). В інших шести громадах Коломийського і Печеніжинського судового повіту очільниками читалень «Просвіти» були селяни, з них, відповідно, жоден не виконував свою культурно-просвітницьку працю на «добре», п'ять працювали «правильно» і один – «слабо» [76].

У сусідніх повітах Покуття, Галицької Гуцульщини і Станіславщини сповістили про реєстрацію і відповідно діяли осередки товариства «Просвіта»: в Городенківському – 12 (10), Снятинському – 5 (4) [72, с. 2], Товмацькому – 21 (21), Богородчанському – 12 (11), Косівському – 7 (5), Надвірнянському – 15 (12), Станіславському – 23 (20) [71, с. 1].

Станом на початок 1902 р., на 57 громад Коломийського повіту функціонували одна філія «Просвіти» в м. Коломиї та 24 читальні; у Печеніжинському судовому повіті з 19 населених пунктів читальні культурно-просвітницького товариства знаходилися в дев'яти селах. Для порівняння, в сусідніх до Коломийщини адміністративних повітах: Городенківському – з 50 громад читальні «Просвіти» функціонували в 19 населених пунктах; Снятинському – серед 41 громади вони містилися в 16 населених пунктах; на Товмаччині серед 64 населених пунктів діяла одна філія «Просвіти» в м. Товмачі та 33 читальні; Богородчанському – з 39 громад читальні товариства функціонували в 13 населених пунктах; Косівському – з 45 громад діяли одна філія в м. Косові і 13 читалень; Надвірнянському – з 48 населених пунктів працювали 19 читалень; Станіславському – з 75 громад функціонували одна філія в м. Станіславові і 37 читалень [45, с. 1].

Протягом 1903 р. у Коломийському і Городенківському повітах було засновано по чотири нових читальні товариства «Просвіта», тоді як у Надвірнянському і Станіславському – по шість нових читалень, Косівському – три, у Товмацькому і Богородчанському – по дві, у Снятинському і Печеніжинському судовому повітах – лише по одній

читальні. Найбільше читалень «Просвіти» у Східній Галичині відкрито у Збаразькому (16), Бережанському (12), Золочівському (10), Равському (8) і Сянокському (8) повітах [47, с. 1]. На жаль, наступного, 1904 р. в Печеніжинському судовому повіті функціонувало 10 читалень; як і в Городенківському (23) і Снятинському (17) повітах, була заснована тільки одна читальня. Натомість у Косівському повіті (24) було відкрито вісім нових читалень «Просвіти», у Станіславівському (49) – шість, у Товмацькому (38) – три читальні. Найбільше в 1904 р. у Східній Галичині читалень товариства засновано в Самбірському повіті – двадцять [48, с. 1].

У 1908 р. головний осередок «Просвіти» у м. Львові здійснив детальний огляд роботи читалень культурно-просвітницького товариства. У газеті «Діло» в опублікованій розгорнутій таблиці були поміщені такі інформативні колонки: скільки в повіті є громад та, відповідно, скільки функціонує читалень «Просвіти»; скільки при читальнях товариства є хороших колективів, аматорських гуртків, крамниць, позичкових кас і шпихлірів. В останній колонці вказувалося, які читальні в повіті мають понад 100 членів та за кількістю книг у бібліотеці – понад 200 примірників [88, с. 2]. Серед 57 громад Коломийського повіту функціонували 36 читалень, в яких діяли чотири хорові колективи, чотири аматорські гуртки, сім крамниць, чотири позичкові каси і три шпихліри. Активними були читальні в с. Балинці (102 члени, 300 книг), с. Корнич (250 членів, 225 книг) і с. Воскресінці (157 членів, 378 книг). У Печеніжинському повіті з 21 громад у 16 діяли читальні «Просвіти», проте в жодному з них не було хорошого колективу й аматорського гуртка, функціонували крамниці й одна позичкова каса. Найбільша читальня знаходилася в селі Космач (200 членів) (нині – село Косівського району Івано-Франківської обл.) [88, с. 2].

Найбільше читалень у Східній Галичині відносно кількості громад у 1908 р. знаходилися в Гусятинському (53 читальні на 50 громад), Чортківському (43 читальні на 44 громади) і Надвірнянському (31 читальня на 33 громади) повітах. Проте найбільше культурно-просвітницьких осередків було в Тернопільському (69), Львівському (67), Рогатинському (66), Стрийському (64), Перемишльському (62), Золочівському (60) повітах. Найменше читалень – у гірських і передгірських повітах: у

Ліскському (7) і Турківському (16) [16, с. 2].

Отже, «Просвіта» несла в народні маси культуру, знання й національну свідомість і була важливим чинником консолідації галицьких українців. Діяльність культурно-просвітницького товариства регламентувалася статутами. Офіційні документи першої половини 1890-х рр. чітко засвідчують, що у своїй роботі на місцях головний осередок «Просвіти» у м. Львові спирався на філії та читальні. Практична робота місцевих осередків «Просвіти» висвітлювалася в тогочасній українській газетній періодиці Східної Галичини. Важливим елементом піднесення національної самосвідомості українців стало створення драматичних гуртків, оркестрів, бібліотек, крамниць і позичкових кас, які були не тільки центрами культурно-просвітницького й економічного життя села, містечка, округи, але й були осередками антиалкогольної боротьби, піднесення інтелектуального рівня населення Коломийщини і Печеніжинщини.

Ініціаторами створення таких осередків «Просвіти» стали місцеві греко-католицькі священники, вчителі, селяни. Статті і замітки українських часописів вказують, що в кінці XIX ст. доволі успішно розвивалися філія товариства в м. Коломиї та читальня у м. Печеніжині. Ці осередки товариства регулярно проводили просвітницько-економічні віча, відкриті лекції, урочисті заходи з нагоди вшанування Т. Шевченка і М. Шашкевича. На Печеніжинщині сильні позиції займали також читальні Товариства імені М. Качковського, які були під впливом русофілів (москвофілів). Проте, статистичні дані, опубліковані в газеті «Діло» напередодні Першої світової війни, вказують, що більше ніж у двох третинах населених пунктах Коломийщини і Печеніжинщини знаходилися читальні товариства «Просвіта».

Таким чином, потребує ретельного вивчення діяльність філії «Просвіти» м. Коломиї і читалень Печеніжинського судового повіту. Слабо дослідженими є практична робота осередків товариства, їх культурно-просвітницька і соціально-економічна праця, відносини з місцевою владою, представниками радикального і русофільського (москвофільського) таборів. Доцільно матеріали тогочасної української газетної періодици зіставити з архівними матеріалами ф. 348 «Товариство «Просвіта», м. Львів» (звіти філій і читалень, листування їх з головним осередком товариства у м. Львові) і ф. 146

«Галицьке намісництво, м. Львів» (інформація про реєстрацію філій і читалень «Просвіти») Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, а також з поодинокими документами Державного архіву Івано-Франківської області, для об'єктивного і ретельнішого дослідження діяльності осередків товариства на теренах краю в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Джерела та література

1. А. Л. Зъ Коломыѣ пишуть нам ... / А. Л. // Дѣло. – 1900. – 3 (16) марта. – Ч. 51. – С. 2–3. – Рубр.: Обходы въ память Т. Шевченка.
2. Азъ Буки. Зъ Коломыѣ пишуть намъ ... / Азъ Буки // Дѣло. – 1894. – 2 (14) грудня. – Ч. 270. С. 3–4. – Рубр.: Новинки.
3. Братя Земляки покутскої Руси-України! // Дѣло. – 1901. – 8 (21) жовтня. – Ч. 225 и 226. С. 3.
4. В коломийскім повіті: Загальні збори філії товариства «Просвѣта» в Коломиї відбули ся ... // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1899. – 25 червня (7 липня). – Ч. 26. – С. 206. – Рубр.: Рухъ політичний, просвѣтний и економічний руского народу.
5. Въ коломыйскѣмъ повѣтѣ // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1899. – 18 (6) мая. – Ч. 19. – С. 150. – Рубр.: Рухъ політичний, просвѣтний и економічний руского народу.
6. Вѣче въ Коломыйи // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1899. – 11 (23) падолиста. – Ч. 46. – С. 367. – Рубр.: Новини.
7. Выдѣлъ товариства «Просвѣты» заразъ по Загальныхъ Зборахъ товариства въ Коломыйи зажадавъ ѡдъ уряду почтового розслѣдження ... // Дѣло. – 1890. – 28 серпня (9 вересня). – Ч. 194. С. 1.
8. Виділ коломийскої філії «Просвѣти» повідомляє ... // Діло. – 1903. – 5 (18) марта. – Ч. 52. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
9. Виділ товариства «Просвѣти» на послѣднімъ своїмъ засіданю ухвалив пожертвувати на руки «Шкільної Помочи» в Коломиї ... // Батьківщина. – 1892. – 4 (16) вересня. – Ч. 36. – С. 180. – Рубр.: Всячина і новинки.
10. Виділ філії «Просвѣти» в Коломиї прийме ... // Діло. – 1910. – 20 (7) липня. – Ч. 158. – С. 7. – Рубр.: Конкурси бурс.
11. Виділ філії «Просвѣти» в Коломиї прийме ... // Діло. – 1912. – 18 (5) липня. – Ч. 8149. – С. 6. – Рубр.: Конкурси бурс і інститутів.
12. Виділ філії Тов. «Просвѣта» в Коломиї розписує конкурс ... // Свобода. Ілюстрована політична і просвѣтна часопись. – 1913. – 18 вересня. – Ч. 38. – С. 7. – Рубр.: Оповістки.
13. Вѣдъ выдѣлу. Выдѣлъ читальнѣ въ Испасѣ побѣчь Коломыйи складає ... / Вѣдъ выдѣлу // Дѣло. – 1896. – 30 серпня (11 вересня). – Ч. 195. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
14. Вѣдкрытѣ читальнѣ «Просвѣты» въ Печенѣжинѣ // Дѣло. – 1892. – 23 мая (4 червня). – Ч. 116. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.

15. Відкриття читальні «Просвіты» в Яблонів (в повіт Коломыйскій) ... // Дѣло. – 1892. – 23 мая (4 червня). – Ч. 116. – С. 2. – Рубр.: Рух в руских товариствах.
16. Глодзінський А. Читальні товариства «Просвіта». (Кінець) / А. Глодзінський // Діло. – 1908. – 3 червня (21 мая). – Ч. 123. – С. 2.
17. Д. В Коломыйскій повіт / Д. // Свобода. Письмо політичне, просвітне і господарське для народу. – 1898. – 12 (24) марта. – Ч. 11. – С. 85. – Рубр.: Рух політичний, просвітний і економічний руского народу.
18. Д. Г. Про отворення читальні «Просвіты» в Стопчатів в повіт Коломыйскій пишуть нам ... / Д. Г. // Дѣло. – 1892. – 23 мая (4 червня). – Ч. 116. – С. 2. – Рубр.: Рух в руских товариствах.
19. До Русинів з повітів: Коломыйского, Снятинського, Косівского, Городенського і сусідних // Дѣло. – 1890. – 3 (15) серпня. – Ч. 175. – С. 1.
20. З Коломиї // Свобода. Політичне, просвітне і господарське письмо для народу. – 1901. – 9 мая (26 цвітня). – Ч. 17. – С. 2–3. – Рубр.: Дописи.
21. З Коломиї. (А наша народна робота?) // Діло. – 1909. – 24 (11) лютого. – Ч. 40. – С. 2. – Рубр.: Письма з краю.
22. З Коломиї. (Загальні збори філії «Просвіти» ...) // Діло. – 1908. – 1 грудня (18 падолиста). – Ч. 271. – С. 2. – Рубр.: Письма з краю.
23. З Коломыї. Видѣль коломыйскої філії «Просвіты» оповіщує ... // Дѣло. – 1901. – 3 (16) марта. – Ч. 50. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
24. З Коломыї пишуть нам ... // Дѣло. – 1898. – 7 (19) марта. – Ч. 53. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
25. З Коломыї пишуть нам ... // Дѣло. – 1898. – 2 (14) марта. – Ч. 48. – С. 2. – Рубр.: Рух в руских товариствах.
26. З Коломыї пишуть нам ... // Свобода. Письмо політичне, просвітне і господарське для народу. – 1899. – 21 мая (1 червня). – Ч. 21. – С. 166. – Рубр.: Новини.
27. З Коломыї. Програма концерту Шевченка устроюваного заходом всѣх руских товариств дня 30 мая ... // Дѣло. – 1901. – 15 (28) мая. – Ч. 107. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
28. З Коломыйского пишуть нам: деклямаційний вечорок в читальни в Яблонів в память знесеня панщини ... // Дѣло. – 1895. – 17 (29) мая. – Ч. 108. – С. 2. – Рубр.: Рух в руских товариствах.
29. З Печеніжина // Батьківщина. – 1892. – 5 (17) червня. – Ч. 23. – С. 114. – Рубр.: Письма з краю.
30. З Печеніжина пишуть нам ... // Дѣло. – 1894. – 7 (19) лютого. – Ч. 29. – С. 2. – Рубр.: Рух в руских товариствах.
31. З Печеніжинщини. (Байдужність нашої інтелігенції в громадянській роботі. – Початок економічної організації в повіті) // Діло. – 1911. – 21 (8) лютого. – Ч. 39. – С. 2–3. – Рубр.: Письма з краю.
32. Загальні збори коломыйскої філії «Просвіты» ... // Дѣло. – 1894. –

- 30 мая (11 червня). – Ч. 120. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
33. Загальні збори тов. «Просвіты» // Дѣло. – 1898. – 21 сѣчня (2 лютого). – Ч. 16. – С. 1.
34. Загальні Збори товар. Просвіта // Дѣло. – 1890. – 11 (23) серпня. – Ч. 181. – С. 1.
35. Загальні Збори товар. Просвіта. (Конець) // Дѣло. – 1890. – 13 (25) серпня. – Ч. 182. – С. 1–2.
36. Загальні Збори товариства «Просвіты» въ Коломыи // Дѣло. – 1890. – 18 (30) серпня. – Ч. 186. – С. 1–3; 20 серпня (1 вересня). – Ч. 187. – С. 1–2.
37. Загальні Збори товариства «Просвіты» въ Коломыи // Батькѡвщина. – 1890. – 24 серпня (5 вересня). – Ч. 34 и 35. – С. 435–441; 7 (19) вересня. – Ч. 37. – С. 466–469; 21 вересня (3 жовтня). – Ч. 38 и 39. – С. 482–484.
38. Загальний збѡръ читальнѣ «Просвіты» въ мѣсточку Печенѣжинѣ ... // Дѣло. – 1895. – 4 (16) лютого. – Ч. 27. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
39. Занепад Покутя. (Допись з Коломиї) // Діло. – 1903. – 10 (23) сѣчня. – Ч. 7. – С. 2.
40. Коломиець. Ворог просвіти. З Коломиї пишуть нам ... / Коломиець // Діло. – 1905. – 1 (14) вересня. – Ч. 196. – С. 2–3. – Рубр.: Новинки.
41. Коломыйске свято // Дѣло. – 1901. – 1901. – 20 жовтня (2 падолиста). – Ч. 287. – С. 2–3. – Рубр.: Новинки.
42. Кригулець М. Огляд народної роботи в Коломийщині (Допись) / Михась Кригулець // Дѣло. – 1902. – 15 (28) марта. – Ч. 61. – С. 2.
43. Л. С. Просвітний рух на Покутю / Л. С. // Діло. – 1906. – 11 (24) серпня. – Ч. 169. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
44. На засѣданю центрального выдѣлу тов. «Просвіты» ... // Дѣло. – 1894. – 30 серпня (11 вересня). – Ч. 194. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствахъ.
45. Народна організація // Діло. – 1903. – 25 сѣчня (7 лютого). – Ч. 20. – С. 1.
46. Народне сѣвято Покутскої Руси // Свобода. Політичне, просвітне і господарске письмо для народу. – 1901. – 7 падолиста (25 жовтня). – Ч. 43. – С. 2.
47. Наша просвітня работа в 1903-ім році // Діло. – 1904. – 3 (16) сѣчня. – Ч. 2. – С. 1.
48. Наша просвітна організація в році 1904 // Діло. – 1905. – 18 (31) сѣчня. – Ч. 13. – С. 1.
49. Новый статут Товариства «Просвіта» // Батькѡвщина. – 1891. – 22 марта (3 цвѣтня). – Ч. 12. – С. 72.
50. Нову читальню отворено въ Яблонѡвѣ коло Коломыѣ ... // Батькѡвщина. – 1890. – 7 (19) вересня. – Ч. 37. – С. 477. – Рубр.: Всячина и новинки.
51. Оден з многих. Мишин. п. Печенѣжин / Оден з многих // Свобода. Політична, просвітна і господарска часопись. – 1908. – Ч. 56. – С. 4. – Рубр.: Дописи.
52. Олегъ Сатиръ. Зъ Коломыѣ [Популярно-науковѣ выклады коломыйскои філіи «Просвіты»] / Олегъ Сатиръ // Дѣло. – 1900. – 3 (16) марта. – Ч. 51.

- С. 2. – Рубр.: Письма зь краю.
53. П. З Коломийщини. – (Посвячене Читальні «Просвіти» в Ковалівці) / П. // Свобода. Політична, просвітна і господарська часопись. – 1909. – 30 вересня. – Ч. 39. – С. 5. – Рубр.: Дописи.
54. Парохіянин. З Яблонова. («Парохіяльна» читальня) / Парохіянин // Діло. – 1909. – 8 цвітня (26 марця). – Ч. 76. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
55. Першій уставъ для Читалень «Просвѣты» ухвалений головнымъ выдѣломъ товариства «Просвѣта» у Львовѣ дня 24 н. ст. сѣчня 1894 року // Читальня. Письмо зь Просвѣты. – 1894. – 24 лютого (6 марта). – Ч. 4. – С. 38–39.
56. Першій уставъ для Читалень «Просвѣты» ухвалений Головнымъ Выдѣломъ товариства «Просвѣта» у Львовѣ дня 24 н. ст. сѣчня 1894 р. // Дѣло. – 1894. – 19 (31) сѣчня. – Ч. 14. – С. 1–2.
57. Письмо зь Коломыѣ. [Просвѣтно-економічне вѣче коломыйскои філіи «Просвѣты»] // Дѣло. – 1899. – 22 грудня (3 сѣчня 1900). – Ч. 286. – С. 2.
58. Поінформований. Виїмковий стан в Печенѣжині завело на власну руку тамошне старство ... / Поінформований // Діло. – 1905. – 2 (15) грудня. – Ч. 269. – С. 2. – Рубр.: Новинки.
59. Присутний. З Коломій. (Читальня «Просвіти» на кутськѣм передмістю) / Присутний // Свобода. Політична, просвітна і господарська часопись. – 1910. – 20 сѣчня. – Ч. 3. – С. 5–6. – Рубр.: Дописи.
60. Притомный. Зь Печенѣжина пишуть намъ: Несподѣвано прибувъ до насъ дня 18 с. м. люстраторъ читалень «Прсвѣты» Вп. В. Король ... / Притомный // Дѣло. – 1896. – 12 (24) жовтня. – Ч. 231. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
61. Промова головы товариства «Просвѣты» Юл. Романчука на загальныхъ зборахъ // Дѣло. – 1898. – 22 сѣчня (3 лютого). – Ч. 17. – С. 1–2.
62. Регулямін і інструкція для виділу філії «Просвіти» // Діло. – 1908. – 5 червня (23 мая). – Ч. 124. – С. 2–3.
63. Рухъ въ рускихъ товариствахъ // Дѣло. – 1897. – 5 (17) липня. – Ч. 150. – С. 3.
64. Сорок літ діяльности «Просвіти» // Діло. – 1908. – 8 грудня (25 падолиста). – Ч. 276. – С. 1–2.
65. Справи соймовѣ // Батькѣвщина. – 1890. – 24 жовтня (5 листопада). – Ч. 43 и 44. – С. 541–544.
66. Sprawozdane зь дѣяльности товариства «Просвѣта» за часъ вѣдъ 1 сѣчня 1894 р. до 31 грудня 1895 р. // Дѣло. – 1896. – 5 (17) сѣчня. – Ч. 4. – С. 2–3.
67. Sprawozdane зь люстраціи читалень товариства «Просвѣта» и господарствъ селянскихъ въ повѣтѣ коломыйскѣмъ // Дѣло. – 1897. – 13 (25) жовтня. – Ч. 232. – С. 2–3.
68. Sprawozdane зь люстраціи читалень товариства «Просвѣта» и господарствъ селянскихъ въ повѣтѣ коломыйскѣмъ // Дѣло. – 1897. – 15 (27) жовтня. – Ч. 234. – С. 3.

69. Справозданє зъ люстраціи читалень товариства «Просвѣта» и господарствъ селяньскихъ въ повѣтѣ коломыйскѣмъ // Дѣло. – 1897. – 16 (28) жовтня. – Ч. 235. – С. 2–3.
70. Справозданє Народного Комітету. (Дальше) // Дѣло. – 1900. – 28 червня (11 липня). – Ч. 144. – С. 1–2.
71. Справозданє Народного Комітету. (Дальше) // Дѣло. – 1900. – 1 (14) липня. – Ч. 146. – С. 1–2.
72. Справозданє Народного Комітету. (Дальше) // Дѣло. – 1900. – 7 (20) липня. – Ч. 151. – С. 1–2.
73. Справозданє Товариства «Просвѣта» зъ руху просвѣтно-економічного въ р. 1896. Люстраціи Читалень «Просвѣты» и господарскихъ селяньскихъ // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1897. – 13 (25) марта. – Ч. 11. – С. 84–85.
74. Справозданє читальнѣ «Просвѣты» въ Печенѣжинѣ повѣту коломыйского // Читальня. Письмо зъ Просвѣты. – 1895. – 24 (6) марта. – Ч. 4. – С. 30. – Рубр.: Вѣсти просвѣтнѣ.
75. Справозданье зъ дѣятельности Товариства «Просвѣта» за часъ вѣдъ 1 сѣчня 1892 до 31 грудня 1893 року // Дѣло. – 1894. – Ч. 11. – С. 1–2.
76. Стан Читалень «Просвѣти» в році 1899 [вкладена таблиця] // Справозданє з діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1898 до 31. грудня 1899. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1900.
77. Свѣдомий. Мишин п. Коломия / Свѣдомий // Свобода. Політична, просвѣтна і господарська часопись. – 1909. – 5 серпня. – Ч. 31. – С. 3–4. – Рубр.: Дописи.
78. Товариства для пѣддержки товариского и народного житя. I. Перше руске літературно-драматичне товариство въ Коломыѣ // Илюстрованый календарь товариства «Просвѣта» на рѣкъ звычайный 1886. – Львовъ, 1885. – С. 84–85, 89.
79. Товариство «Просвѣта» в роках 1902 і 1903. II. Філії «Просвѣти» // Діло. – 1904. – 12 (25) мая. – Ч. 105. – С. 1–2.
80. Філії и читальнѣ Просвѣты // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1897. – 3 (15) липня. – Ч. 27. – С. 213–214. – Рубр.: Вѣсти зъ Товариства «Просвѣта».
81. Філії «Просвѣти». 7. Філія в Коломиї ... // Справозданє з діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1898 до 31. грудня 1899. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1900. – С. 13–14.
82. Філії «Просвѣти». 10. Філія «Просвѣти» в Коломиї // Звіт з діяльности Товариства «Просвѣта» за час від 1. сѣчня 1902 до 31. грудня 1903. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка, 1903. – С. 16–17.
83. Філія «Просвѣти» в Коломиї // Діло. – 1902. – 11 (24) мая. – Ч. 105. – С. 2. – Рубр.: Рухъ в рускихъ товариствахъ.

84. Філія «Просьвіти» в Коломиї, устроює дня 22 н. ст. марта с. р. великий сьвяточний обхід в честь Тараса Шевченка ... // Свобода. Політичне, просьвітне і господарске письмо для народу. – 1900. – 24 лютого (8 марта). – Ч. 8. – С. 4. – Рубр.: Новини.
85. Х. Ворог «Просьвіти». З Печенїжина пишуть нам ... / Х. // Діло. – 1905. – 15 (28) вересня. – Ч. 206. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
86. Часть інформаційна. Провідник по Галичині // Ілюстрований календар товариства «Просьвіта» на рік звичайний 1910. – Львів, 1910. – Річник XXXIII. – С. 25–37.
87. Читальникъ. Зъ Печенѣжина пишуть намъ: Вечерокъ читальнѣ «Просвѣты» устроєный ... / Читальникъ // Дѣло. – 1895. – 6 (18) лютого. – Ч. 28. – С. 2. – Рубр.: Рухъ въ рускихъ товариствах.
88. Читальні товариства «Просьвіта» // Діло. – 1908. – 2 червня (20 мая). – Ч. 122. – С. 2.
89. Читальня «Просвѣты» въ Печенѣжинѣ устроює ... // Дѣло. – 1895. – 23 сѣчня (4 лютого). – Ч. 18. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
90. Член хору. Въ печинѣжиньскѣмъ повѣтѣ / Член хору // Свобода. Письмо політичне, просвѣтне и господарске для народу. – 1899. – 28 сѣчня (9 лютого). – Ч. 5. – С. 39. – Рубр.: Рухъ політичний, просвѣтний и економічний руского народу.

УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИКИ ПРО ФЕНОМЕН

22 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

У статті аналізуються основні тенденції та особливості дослідження сучасною вітчизняною історіографією окремих аспектів початкового періоду німецько-радянської війни 1941 – 1945 рр., пов'язаних з поразками і невдачами Червоної армії у зіткненнях з військами Вермахту влітку – восени 1941 р., морально-політичним і психологічним станом військовослужбовців і цивільного населення, мобілізаційною й евакуаційною політикою сталінського режиму. Констатуються актуалізація й активізація дослідницьких зусиль українських істориків у даній тематичній ніші, зумовлені, зокрема, 75-річчям від часу нападу нацистської Німеччини на СРСР. Виокремлюються новітні історіографічні інтерпретації цієї теми та перспективи її подальшого вивчення.

Ключові слова: історіографія, СРСР, Німеччина, Червона армія, Вермахт.

Трагічний початок 22 червня 1941 р. німецько-радянської війни спонукає українських науковців уважно проаналізувати нинішній стан вітчизняної історіографії цієї проблеми і, зокрема, об'єктивно з'ясувати причини невдач і поразок Червоної армії у найскладніший, початковий період цієї війни влітку – восени 1941 р. До них тривалий час традиційно відносилися помилки в оцінці можливого часу нападу німців на СРСР, його начебто раптовість і неочікуваність, перевага агресора у силах, досягнута його багаторічною підготовкою до війни; використання воєнно-економічного потенціалу чи не всієї Європи, концентрація Німеччиною та її союзниками колосальних збройних сил і найновішої техніки та озброєнь вздовж радянського кордону, бойовий досвід німецьких військ, одержаний під час війни на Заході тощо [1, с.4].

За останні майже три десятиліття, працюючи в якісно нових умовах радикального перегляду збанкрутілих концептуально-методологічних і теоретичних засад радянської доби, архівної революції 1990-х – 2000-х рр., інтернаціоналізації української історичної науки, суттєво поглибили своє розуміння і бачення головних проблем початкового етапу німецько-радянської війни. Про це свідчить поява змістовних наукових праць В. Гриневича [2],

В. Грицюка [3], М. Ковалю [4], О. Лисенка і В. Грицюка [5], Ю. Ніколайця [6], І. Патриляка і М. Боровика [7] та інших істориків, підготовлених з нових, україноцентричних позицій, в яких досліджуються геополітичні та військові аспекти даної теми, суспільно-політичні настрої і морально-психологічний стан військовослужбовців Червоної армії і населення України на початку війни, проблеми ідеологічної, національної, мобілізаційної та евакуаційної політики радянського режиму.

Метою даної статті є визначення основних тенденцій, особливостей та підсумків української історіографії досліджуваної теми на нинішньому етапі її розвитку, окреслення перспектив подальшого наукового поступу, визначення низки важливих проблем, які потребують свого вивчення в майбутньому.

До замовчуваних у радянській історіографії й активно обговорюваних нині причин військових поразок і невдач Червоної армії після 22 червня 1941 р. насамперед слід віднести згубні політичні прорахунки і стратегічні помилки керівництва СРСР на чолі зі Й. Сталіним. Вони були пов'язані з неправильною оцінкою Кремлем ступеня безпосередньої загрози агресії проти СРСР з боку Німеччини, офіційною військово-політичною доктриною, яка виключала ведення широкомасштабних і тривалих бойових дій на радянських теренах і передбачала, що в разі нападу на СРСР ним у відповідь буде завдано нищівного удару, і ворог буде розгромлений на його території [1, с. 4; 5, с. 52 – 56; 7, с. 103, 109, 111, 123; 8, с. 53].

До чинників, що зумовили для радянських збройних сил трагічний перебіг початкового етапу війни та їх фактичну тогочасну поразку у зіткненнях з військами Вермахту українські науковці відносять і зосередження основних зусиль радянського військово-політичного керівництва на розробці лише одного, наступального варіанту дій своєї армії і повне ігнорування альтернативного, оборонного варіанту, про підготовку і розробку якого навіть не йшлося [3, с. 26, 27; 5, с. 55, 56; 8, с. 53; 9, с. 213, 221, 222]. За визнанням відомого вітчизняного фахівця з проблем військової історії України М. Ковалю, в довоєнний час стратегічна оборона не передбачалася ні воєнною доктриною, ні планами радянського командування [4, с. 82]. Сучасні провідні дослідники проблеми О. Лисенко і В. Грицюк стверджують, що питання стратегічної оборони не розглядалося навіть теоретично, а зміст оборонних дій не

відпрацьовувався на жодному з навчань, проведених перед війною [5, с.56]. Відповідно бойові дії на власній території не розглядалися навіть як один із можливих сценаріїв розвитку подій, а ворог мав бути розгромлений на чужій території і “малою кров’ю” [5, с. 55, 56; 7, с. 108]. Вітчизняні історики припускають, що маючи власні міркування щодо майбутньої ролі СРСР у світовій війні і сподіваючись на виснаження західноєвропейських держав, Й. Сталін готувався до тріумфального походу Червоної армії – “визволительки” в Європу з метою її радянзації та на “допомогу” поневоленим нацистами народам [7, с. 99-100,103,109; 8, с. 50].

Українські історики звертають велику увагу на такі дражливі аспекти розглядуваної теми, як неефективне управління радянськими військами у самий відповідальний, початковий період війни через розгубленість і потрясіння Й. Сталіна у зв’язку з невдалим для СРСР початком війни, криза стратегічного керівництва збройною боротьбою народу, його недалекоглядність та самовпевненість, некомпетентність командування, що спиралося на волюнтаристські сталінські директиви; нестача досвідчених військових фахівців, чимало з яких загинуло під час репресій 1930-х рр. [10, с. 164; 11, с. 125, 126, 132]. Вони констатують, що керівні кадри Червоної армії не наважувалися брати на себе відповідальність і діяти самостійно в разі необхідності, ілюструючи ці висновки численними фактами “котлів” і оточень радянських військ німцями. Це було одним із найпоказовіших прикладів неефективного керівництва Червоною армією і чималою мірою сприяло деморалізації і дезорганізованості, хаосу і розгубленості у військах, а також масовому дезертирству військовослужбовців, яке стало справжнім бичем і лихом для радянських збройних сил, виразним доказом небажання значної частини червоноармійців і командирів захищати комуністичну систему зі зброєю в руках [7, с. 118-121; 8, с. 56,65 – 68; 10, с. 164; 12; 13, с. 15]. Його результатами і проявами були, зокрема, помітне поширення з початком війни з Німеччиною антирадянських настроїв у середовищі військових, очікування поразки сталінського режиму, стрімке зростання в армії з огляду на військові поразки і територіальні втрати поразницьких і панічних настроїв, випадків добровільної масової здачі у полон [13, с. 15].

Ще однією донедавна абсолютно замовчуваною причиною трагічного перебігу початкового періоду німецько-радянської війни

нині в українській історіографії вважається незадовільний морально-політичний і психологічний стан значної частини військових і цивільного населення регіонів, на теренах яких розгорталися військові дії [8, с. 65-68; 10, с. 164]. Він зумовлювався вадами радянського тоталітарного режиму, державним терором довоєнного періоду, що не припинявся і впродовж всієї війни; несприйняттям значною масою населення України комуністичної ідеології та сталінської влади, її політики і практики, розколотістю українського суспільства і кризою лояльності його значної частини до радянської системи, викликаних всією передвоєнною внутрішньою і зовнішньою політикою більшовицького режиму [4, с. 79 – 84; 8, с. 66 – 68]. На боездатності армії і флоту негативно позначилася й дезорієнтація їхнього особового складу у визначенні реального противника внаслідок проведення кремлівськими лідерами напередодні Другої світової війни політики “умиротворення” Німеччини й укладання 23 серпня 1939 р. радянсько-німецького договору про ненапад (пакту Молотова – Ріббентропа), який брутально поділив Центрально-Східну Європу на сфери впливу двох диктаторських режимів [5, с. 53; 10, с. 164]. На думку М. Ковалю, висловлену ним ще на початку 1990-х рр., сліпа віра Й.Сталіна в радянсько-німецький пакт про ненапад від 23 серпня 1939 р., у домовленості про спільні дії з А.Гітлером відіграла фатальну роль у невідповідності СРСР до війни [11, с.124].

Такі ж оцінки даються українськими істориками і укладеному після розгрому Польщі радянсько-німецькому договору про дружбу і кордони від 28 вересня 1939 р., який, за визначенням В. Гриневича і О. Лисенка, «вніс ще більшу веремію у суспільну свідомість», дезорієнтувавши Червону армію і радянське суспільство відносно потенційних ворогів і друзів та перспектив майбутньої війни [14, с. 675].

Як стверджує сучасний український військовий історик В.Грицюк, найбільш серйозним і важким уроком перших днів війни стало запізнення радянської сторони із приведенням своїх військ у повну бойову готовність [3, с.26]. На його думку, неготовність військ прикордонних округів до відбиття ударів противника виявилася найважливішою причиною, що визначила не вигідний для радянської сторони розвиток подій на початку війни з Німеччиною [3, с. 26]. Під дещо іншим кутом зору розглядає цю проблему В. Гриневич і

стверджує, що не раптовість німецького нападу, а те, що він припав саме на момент розгортання на західних кордонах військових контингентів Червоної армії, обумовило подальший трагічний хід подій. На його думку, це сплутало усі стратегічні плани сталінського керівництва, призвело до паніки та дезорганізації як у діях радянських військ, так і у вищому керівництві країни [14, с. 721].

Об'єктом досліджень українських науковців стали мобілізаційні та евакуаційні заходи радянської влади після 22 червня 1941 р. і реакція на них населення України. У сучасних наукових студіях проаналізовані кількісні та якісні показники цих процесів, їх відповідна психологічна атмосфера. В них наводяться факти незадовільної явки мобілізованих громадян до військових частин у східноукраїнському і зриву мобілізації та антирадянських повстань у тилу Червоної армії в західноукраїнському регіонах, а також масового дезертирства мобілізованих з частин, які були викликані, зокрема, нелояльністю значних мас українського населення щодо сталінської влади. На думку В. Гриневича, цей останній чинник став основною причиною фактичного провалу радянської мобілізаційної кампанії, адже від 2,5 до 3 млн. мешканців УРСР, що підлягали призову, залишилося на окупованій території [13, с.16]. Він наводить неопубліковані дані, зібрані в повоєнні роки Комісією з історії Великої Вітчизняної війни, згідно з якими на окупованій території за різних обставин (дезертирство, недбалість військкоматів, швидкоплинність зміни лінії фронту тощо) залишилося 5,6 млн. військовозобов'язаних [14, с. 728].

В.Гриневич закликає не абсолютизувати й успіхи радянської евакуаційної політики в Україні в цілому, оскільки загалом в окупованій Україні залишилося понад 90 % її населення і його помітна частина (переважно селянство) чинила опір вивезенню чи псуванню майна та знищенню врожаю. На його думку, не більше 2,5 млн. осіб спромоглися евакуюватися з України, що становило 6 – 7 % її населення і яскраво свідчило про головні пріоритети радянської евакуаційної політики, які полягали не в рятуванні людей через брак часу і практичних можливостей, а у вивезенні насамперед техніки, обладнання, сировини тощо [13, с. 16; 14, с. 728 – 731].

У сучасній вітчизняній історіографії значна увага приділена аналізу політичної поведінки населення Західної України в умовах наступу Вермахту з початком німецько-радянської війни. Українські

історики встановили прямий зв'язок між здійснюваними комуністичним режимом терористичними методами радянської влади в 1939 – 1941 рр. та потужним сплеском антирадянських настроїв у регіоні. Нетривале тиранічне сталінське правління стало також каталізатором поширення і зміцнення репрезентованого ОУН антирадянського самостійницького руху, що вважав комуністичну диктатуру в СРСР головним ворогом виникнення й розбудови самостійної Української держави [7, с. 316-319; 14, с. 725; 15, с. 98 – 108].

Важливим аспектом досліджуваної теми є вивчення українськими істориками ідеологічної та національної політики більшовицького режиму, її змін та еволюції в початковий період німецько-радянської війни. Зокрема, в працях провідного дослідника цієї теми В. Гриневича констатується поширення в агітаційно-пропагандистській діяльності радянської влади з перших днів війни не лише оборонного, але й виразно російсько-патріотичного звучання. Ним же звертається увага на відкидання сталінським керівництвом з початком війни інтернаціоналістичних гасел і взяття на озброєння ідеології російського націоналізму-патріотизму та культивування ідеї “старшого брата – великого російського народу”, яка залишалася альфою і омегою сталінської національної політики [13, с. 16-17; 14, с. 731-736].

Водночас В. Гриневич проаналізував специфіку радянської та німецької пропаганди на початковому етапі війни і встановив відірваність від реалій та неефективність більшовицької та виразний вплив німецької пропаганди на політичні настрої частини бійців і командирів Червоної армії [13, с. 15].

Таким чином, у сучасній українській історіографії продовжується плідна розробка гострих і актуальних проблем історії німецько-радянської війни 1941–1945 рр., її воєнно-стратегічного, геополітичного і морально-психологічного аспектів. Звільнені від політико-ідеологічного контролю і цензури, вітчизняні історики прагнуть об'єктивно досліджувати усі таємниці, обставини виникнення цієї велетенської трагедії, що принесла українському народові неймовірні страждання і горе. Вони визначають комплекс політичних, військово-технічних, організаційних, ідеологічних, психологічних та ситуативних чинників, які переважно зумовили катастрофу Червоної армії і СРСР загалом у 1941 р., негативно

вплинули на перебіг кампаній військової мобілізації і евакуації та їх ефективність.

До них, зокрема, віднесені: політичні помилки сталінського керівництва, численні прорахунки у керуванні військами, загалом низький морально-психологічний стан як самих радянських військ, так і значної частини цивільного населення областей України, де відбувалися події перших місяців війни. Українськими істориками з'ясовані стан суспільної свідомості в Україні на початковому етапі німецько-радянської війни, роль морально-політичного фактора в поразках Червоної армії в 1941 р., простежено ставлення різних верств населення до радянської військової мобілізації та евакуації у 1941 р.

Сучасні українські дослідники довели, що поширені в радянській історіографії ідеологеми про «морально-політичну єдність радянського народу» напередодні та в роки німецько-радянської війни, про «беззастережну віру радянських людей в ідеали комунізму, їх відданість комуністичній партії» не відповідали реальній дійсності і виявилися позірними. Адже цей висновок ґрунтується на доволі значній джерельній базі, українське суспільство напередодні і на початку німецько-радянської війни виявилось політично розколотим, при чому його значна частина демонструвала або відверто вороже, або індиферентне ставлення до більшовицького режиму, засвідчивши кризу лояльності до радянського ладу [6, с. 60-62; 13, с. 22; 14, с. 721-731; 16; 17].

Поза сумнівом, об'єктивне вивчення всіх окреслених тем і проблем і надалі залишатиметься пріоритетним завданням вітчизняних істориків, реалізація якого неможлива без введення до наукового обігу нових джерельних масивів – матеріалів особистого походження, листування, щоденників і спогадів учасників тих подій, впровадження мікродосліджень і вивчення локального контексту, підготовки нових наукових праць, написаних з використанням методів не тільки політичної і мілітарної, а й соціальної, культурної, усної історії та історії повсякденності. На порядок денний у вивченні теми висуваються морально-етичні, гуманістично-антропологічні і просопографічні підходи і критерії історичного дослідження, аби розкрити людський вимір тієї жорстокої епохи. Вважаємо, що у вітчизняній історіографії бракує праць, у яких досліджувана тема вивчалася і відтворювалася би наскрізно і всеаспектно і написання

яких давно очікується українським суспільством. Без цього буде складно відтворити об'єктивну картину героїчної і жертвовної історії українського народу в роки Другої світової війни, яка б відповідала сучасним очікуванням і запитам, інтелектуальним та інформаційним викликам ХХІ ст.

Джерела і література

1. Україна в полум'ї війни. 1941-1945 / [П.П. Панченко, О.І. Уткін, В.І. Горелов та ін.]. – К.: Україна, 2005. – 560 с.
2. Гриневич В.А. Суспільно-політичні настрої населення України в роки Другої світової війни (1939-1941 рр.) / Владислав Анатолійович Гриневич. – К.: Ін-т політ. і етнонац. досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України, 2007. – 520 с.
3. Грицюк В.М. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України / В.М. Грицюк. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2010. – 150 с.
4. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.) / Михайло Васильович Коваль. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 336 с
5. Лисенко О. До і після 22 червня 1941-го... / О. Лисенко, В. Грицюк // Віче. – 2016. – № 11-12. – С. 52 – 56.
6. Ніколаєць Ю. Становище та настрої населення України на початку німецько-фашистської окупації (червень 1941 – липень 1942 рр.) / Юрій Ніколаєць. – Вінниця: Тезис, 1999. – 62 с.
7. Патриляк І.К. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І.К. Патриляк, М.А. Боровик. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – 590 с.
8. Україна у Великій війні 1939-1945. – К.: Емма, 2014. – 264 с.
9. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси. Книга перша / [О. Лисенко, В. Стецкевич, А. Айсфельд та ін.]. – К.: Наукова думка, 2001. – 733 с.
10. Військове будівництво в Україні у ХХ ст.: історичний нарис, події, портрети. – К.: Видавн. Дім “ІнЮре”, 2001. – 448 с.
11. Коваль М.В. Трагедія і подвиг народу у війні 1941 – 1945 рр. /М.В. Коваль // Сторінки історії України: ХХ століття. – К.: Освіта, 1992. – С.120-155.
12. Ніколаєць Ю. Дезертирство із лав Червоної Армії в Україні на початкових етапах Великої Вітчизняної війни / Юрій Ніколаєць // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1997. - № 1-2. – С. 169-176
13. Гриневич В.А. Суспільно-політичні настрої населення України в роки Другої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / В.А. Гриневич. – К., 2008. – 31 с.

14. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. /ред. рада: В.М.Литвин (голова) та ін.; редкол.: В.А. Смолій, Ю.А. Левенець (співголови) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с
15. Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) / Іван Казимирович Патриляк. – Львів: Часопис, 2012. – 592 с.
16. Ніколаєць Ю.О. Морально-політичний стан населення і воїнів Червоної армії в перший період Великої Вітчизняної війни (на матеріалах України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / Ю.О. Ніколаєць. – К., 1998. – 19 с.
17. Ніколаєць Ю.О. Цивільне населення України на початку війни з німецько-фашистськими загарбниками / Ю.О. Ніколаєць. – К.: ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. – 36 с.

Степан КОБУТА, Лариса КОБУТА
**СТАНИСЛАВІВСЬКИЙ ІНТЕЛІГЕНТ ЮЛІАН
ОЛЕСНИЦЬКИЙ (1878-1941)**

У статті подано біограму та характеристику професійної і громадсько-культурної діяльності українського правника Станиславова Юліана Олесницького. Прослідковано його професійне самовизначення, роботу адвоката, участь у національно-визвольних змаганнях 1914-1921 рр. Означено напрями громадської роботи Ю.Олесницького як просвітянського діяча, мецената освітніх і культурно-мистецьких заходів. З'ясовано долю діяча після встановлення в Галичині у 1939 р. репресивного більшовицького режиму.

Ключові слова: адвокат, Галичина, правник, «Просвіта», Станиславів, Юліан Олесницький.

Stepan KOBUTA, Larysa KOBUTA
**YULIAN OLESNYSTKYI - AN INTELLECTUAL FROM
STANYSLAVIV
(1878-1941)**

The article provides a biographical insight and characteristics of the professional and civic and cultural activity of the Ukrainian lawyer Yulian Olesnytskyi. The article traces the process of his professional identification, his activity as a lawyer, his role in the national struggle for independence in 1914-1921. The work provides information on the main spheres of his civic activity in the status of an educationalist, a sponsor of educational, cultural and artistic events. The article also reveals information about the fate of Yu.Olesnytskyi after 1919 when a repressive communist regime was established in the Galychyna region.

Key words: advocate, Galychyna, lawyer, cultural society "Prosvita", Stanyslaviv. Yulian Olesnytskyi.

В історії розвитку української громади Станиславова (сучасне місто Івано-Франківськ) першої половини ХХ століття помітне місце належить українському адвокату і громадському діячеві Юлію Олесницькому (1878-1941). Корінний станиславівець, він усе своє свідоме життя пов'язав із рідним містом, відбувся тут як професійний правник, активно займався громадською діяльністю. На жаль, його ім'я й заслуги залишаються невідомими сучасникам, мають фрагментарне відображення у науковій та краєзнавчій літературі [4; 5; 17]. Тож мета даної розвідки – окреслити життєвий шлях та громадську роботу діяча, якого по праву можна віднести до когорти

українських патріотичних інтелігентів Станиславова пізньоавстрійської і міжвоєнної доби. Джерельною основою даної розвідки стали неопубліковані архівні документи із фондів Державного архіву Івано-Франківської області, матеріали і спогади авторів двотомного видання «Альманах Станиславівської землі» [1; 2], опублікованих у цьому збірнику статей-спогадів про Ю.Олесницького станиславівських адвокатів А.Перегінця [13] і Ю.Фединського [16], матеріали тогочасної періодики.

Юлій Ілліч Олесницький народився 3 червня 1878 р. у Станиславові в сім'ї залізничного службовця. Його батько належав до відомого шляхетського роду Олесницьких, що сформувався ще в XII столітті. У польському роді Олесницьких було чимало осіб, котрі займали високі посади при королівському дворі: каштелянів, воєвод, коронних маршалків і т. п. Руська гілка роду Олесницьких виводила своє коріння від прадіда, православного, згодом греко-католицького священика, о. Іллі Олесницького, котрий переселився на галицькі землі з Волині десь на початку XIX ст. [15, с.118]. Його син Ілля теж був священиком, мав трьох синів Григорія, Матея та Іллю (батька Юліана). Г.Олесницький (дядько Юліана) навчався у Львівській семінарії, товаришував із Маркіяном Шашкевичем і Миколою Устияновичем, під впливом яких перейнявся ідеями українського національного відродження. Ставши греко-католицьким священиком, він десятки років працював парохом у с. Великий Говилів на Тернопільщині. Одним із його синів був Євген Олесницький (1860-1917), визначний український галицький адвокат, політик, громадський діяч, котрий приходився Ю.Олесницькому двоюрідним (стриєчним) братом. Є.Олесницький у своїх спогадах зазначав, що його батько Г.Олесницький був «щирим і свідомим українцем (русином) і, здається, соромився свого шляхотського польського походження. Про це ніколи не було мови в хаті, а коли часом згадувалося, то хіба з насмішкою. У мого батька були старі родинні записки і документи, та все те затратилося, або понищилося» [11].

Батько Ю.Олесницького І.Олесницький (1836-1911) працював залізничним урядовцем (адміністратором) у Станиславові, одружився із представницею польського шляхетського поміщицького роду Марією Дзеконською. Сім'я була заможною, мала приватний будинок, сад площею у два гектара при вул. Галицькій (орієнтовно сучасна територія ЗОШ №13 в Івано-Франківську по вул. Галицькій).

Малолітній Юлій вчився у початковій школі, згодом Станиславівській державній гімназії, де навчання велося німецькою і польською мовами. Гімназистом належав до таємного гуртка української молоді, учасники якого читали твори українських авторів і самі пробували писати. Уже тоді брав участь в громадській роботі, разом із старшими товаришами із просвітницькою метою їздив по селах Станиславівського повіту. Зокрема, у 1894 р. Ю.Олесницький був у числі ініціаторів заснування читальні «Просвіти» у приміському с. Чернієв [2, с.700].

По закінченню гімназії у 1898 р. юнак вирішив здобути юридичну професію, вступивши на правничий відділ (факультет) Львівського університету. Під час навчання брав участь в громадській роботі, об'їздив села Станиславівського повіту, роблячи доповіді на різні теми перед українськими селянами. У 1901 р. як агітатор працював на Стрийщині на користь кандидатури свого двоюрідного брата Є.Олесницького, котрого тоді вперше обрали послом (депутатом) до Державної ради (нижньої палати) австрійського парламенту (рейсрату). Ставши студентом, Юліан долучився до діяльності Русько-Української радикальної партії, а у 1900 р. став членом Української націонал-демократичної партії, одним із лідерів якої був Є.Олесницький. У цій політичній силі правник перебував більше трьох десятиків років.

У 1901 р. Ю.Олесницький, в рамках сецесії українських студентів Львівського університету, перейшов на навчання до Віденського університету, котрий закінчив у 1902 р., здобувши ступінь доктора права [7, арк. 8]. Перед ним, як випускником правничого факультету, відкривалися різні шляхи реалізації своїх професійних знань: можливість піти службовцем в австрійські адміністративні органи (повітові староства); стати суддею чи нотарем, отримати статус державного службовця, перспективу зростання юридичної кар'єри, а по її завершенні – за вислугу літ гарантовану державну пенсію; обрати адвокатський фах і самостійну реалізацію в житті власних планів та можливостей (професія адвоката в австрійській державі належала до числа «вільних професій»). Ю.Олесницький вибрав адвокатуру, і цей вибір, з огляду на тривалу процедуру здобуття професії, був усвідомленим ще під час студентського навчання. Щоб дістати адвокатський статус (ординацію) в Австро-Угорській імперії потрібно було мати вищу

юридичну освіту, ступінь доктора права (для суддів і нотаріусів це не була обов'язкова умова), пройти безоплатні річну судову і шестирічну адвокатську практики, заслжити позитивні відгуки від своїх старших колег (патронів), здати три адвокатські іспити, зібрати кошти на відкриття власної канцелярії. Ю.Олесницький закінчив Віденський університет, здобувши докторський ступінь з права у 1902 р., що чітко вказувало на шлях, по якому збирався йти молодий правник.

Однак, за тогочасними законами, на випускників університетів очікувала річна військова служба. Ю.Олесницький пройшов її у 1903 р., закінчивши офіцерську школу в Празі, і отримавши армійське офіцерське звання поручника [7, 8зв.]. Повернувшись до цивільного життя, він у 1904 р. розпочав юридичну практику, спочатку судову, згодом фахову. Адвокатські навички він здобував у канцеляріях городенківського адвоката Теофіла Окуневського, стрийського адвоката Є.Олесницького та борщівського правника Дам'яна Савчака. Промовисто цей період його біографії та наставників молодого здобувача описав Ю.Фединський: «Д-р Юлій Олесницький мав щастя відбувати адвокатську практику в першорядних канцеляріях, спершу в д-ра Євгена Олесницького, а згодом в д-ра Теофіла Окуневського. Був також субститутом (заступником адвоката у повітовому суді – авт.) д-ра Савчака в Борщеві. Усі названі старші адвокати були громадськими діячами з крові і кости, тож не дивниця, що д-р Юлій почувався знаменито в їх товаристві, не тільки набуваючи професійну практику, але й маючи нагоду брати участь у культурно-освітній і професійній роботі» [1, с.627].

Імена патронів, у яких проходив стажування Ю.Олесницький, були у переліку найвідоміших українських адвокатів і громадсько-політичних діячів початку ХХ ст. Ці люди своєю працею доклалися до процесу перебирання проводу визвольним рухом українськими правниками, що отримав у вітчизняній літературі назву «адвокатської доби» українського національного відродження [3; 4].. Названі адвокати вели юридичні справи на повітовому рівні, були добрими правниками, але й водночас, громадськими діячами – «організаторами повітів», брали на себе місію гуртування українських громад на місцях. Т.Окуневський по праву вважався найвідомішим українським громадським діячем Покуття, неодноразово обирався українськими виборцями депутатом

австрійського парламенту та Галицького крайового сейму. Адвокат Є.Олесницький завдяки енергійній роботі перетворив раніше занедбаний Стрийський повіт у форпост українського національного руху. Таким же активним діячем на Тернопільщині був і борщівський правозахисник Д.Савчак.

Коротко про своє адвокатське стажування згадував і сам правник: «Як молодий кандидат адвокатури я практикував тоді (у 1908 р. – авт.) в канцелярії мого стрийного брата, посла до сойму і державної ради, адвоката д-ра Євгена Олесницького у Стрию. Кожну одиницю, що надавалася до праці, запрягали так до роботи. Я був там заступником голови «Сокола», працював у політичній організації, кооптували мене до виділу «Просвіти», що під проводом д-ра Євгена Олесницького була тоді справжньою централею праці у Стрийщині, праці освітньої, економічної і політичної. Мені припало завдання люструвати читальняні округи, до якої належала тоді і Скільщина. Цей обов'язок я виконував совісно, бо – як свідчать друковані звіти філії «Просвіти» в Стрию – я об'їхав тоді всі читальні і то навіть найдалші у Скільщині» [12]. Тож Ю.Олесницький пройшов добру фахову та громадську школи діяльності, застосовуючи набуті навички у своїй самостійній професійній роботі.

Весною 1911 р. він відкрив свою адвокатську канцелярію у Станиславові. Місто було центром Станиславівського адміністративного повіту та Станиславівського судового округу, що включав у своїх межах понад десяток судових повітів. Наявність окружного суду обумовлювала потребу у більшій кількості правників: суддів, судових службовців, нотарів, адвокатів. Традиційно, переважаючи більшість судових і нотаріальних посад у Східній Галичині займали австрійці чи поляки, однак певна квота виділялася й українцям – як противага польському адміністративному засиллю. Серед адвокатів кількісна першість була за євреями, після них йшли поляки, і зовсім невелику частину адвокатського корпусу (3-4 відсотки від загальної кількості) склали адвокати-українці. Тож майже кожен адвокат-українець на повітовому рівні був на виду, і більшість з них окрім юридичної фаху, займалася ще й певним напрямом громадської роботи.

На початок роботи Ю.Олесницького у місті (й повіті) працювали чотири українські правозахисники: брати Іван Мандичевський (із 1889 р.) та Володимир Мандичевський (відставний суддя, із 1906 р.

адвокат), Йосиф Партицький (із 1906 р.) і Лев Бачинський (відкрив канцелярію у 1910 р.). З них помітну участь у громадсько-політичному житті брав тільки Л.Бачинський – один із лідерів Української радикальної партії (УРП), депутат австрійського парламенту, провідник радикального руху на Станиславщині. Знаний політик і правник, він користувався підтримкою і довірою української громади міста, був членом наявних українських товариств. Він та Ю.Олесницький, зважаючи на невелику різницю у віці, були уже представниками нової хвилі вітчизняних адвокатів, зорієнтованих на залученість до політичної роботи. Окрім фахової діяльності, у місті вони були репрезентантами своїх партій – УРП і УНДП, разом працювали в Станиславській філії «Просвіти», інших українських товариствах міста. Однак на заваді їх планам стала Перша світова війна.

Під час воєнних дій офіцер запасу Ю.Олесницький був мобілізований і воював поручником австрійської армії на російському фронті. Наприкінці 1918 р. повернувся до Станиславова, де з утворенням Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) почав службу сотником-інтендантом в Українській Галицькій Армії. Після переїзду парламенту та уряду ЗУНР до Станиславова його залучили до роботи у складі Державного секретаріату судівництва. Там фаховий правник працював до моменту евакуації української влади у травні 1919 р. Після приходу в місто польських військ Ю.Олесницького заарештували, спочатку утримували у львівській в'язниці «Бригідки», звідти відправили у табір у Бресті Литовському, де він пробув до кінця 1919 р. [7, арк. 8зв.].

На початку 1920 р. діяч був звільнений і повернувся до Станиславова, відновив адвокатську діяльність, невдовзі продовжив і громадську роботу. За оцінкою Ю.Фединського: «Роки від 1921 до 1939 треба рахувати найактивнішим періодом життя д-ра Олесницького. Його канцелярія виробилася на одну з передових у Станиславщині. Заступав д-р Олесницький здебільша в цивільних справах, винятково теж в карних (м. ін. в політичному процесі «чотирнадцятьох»). Як сумлінний, точний і чесний адвокат втішався пошаною суддів і заслуженими успіхами» [1, с.627].

Діловодство у канцелярії, як і судові справи клієнтів-українців, вів тільки українською мовою, незважаючи на те, що це не подобалося суддям-полякам. У цьому питанні більшість українських

правозахисників дотримувалася солідарної позиції, змушуючи польську судову систему терпіти національний прояв українських адвокатів [1, с.628].

Адвокат Ю.Олесницький долучився до створення професійної спілки українських адвокатів у Польщі у міжвоєнний період – Союзу українських адвокатів (СУА). Він став його членом, підтримував організаційні заходи керівництва організації, входив до складу Станиславівського (відділу). У 1930 р., після смерті очільника експозитури Л.Бачинського, Ю.Олесницький одностайно був обраний головою відділу і керував станиславівськими адвокатами до 1939 р.

Крім правового захисту Ю.Олесницький продовжив свою громадську роботу, котра займала увесь позаробочий час діяча. Він був одним з ініціаторів відновлення діяльності повітової філії «Просвіти», обраний заступником голови філії. Разом із багаторічним головою філії лікарем Володимиром Яновичем Ю.Олесницький розвивав мережу читалень «Просвіти» у селах повіту, часто виступав із рефератами й доповідями, брав участь у відзначенні національних свят і історичних дат. За визнанням сучасника «Якщо треба було їхати на село, звичайно в неділю чи свято, то секретар бігав від одного до другого діяча й просив, щоб поїхати до читальні «Просвіти», звичайно на збори чи якісь національні роковини, чи з доповіддю. Найчастіше їздили: сам голова філії, далі – д-р Ю. Олесницький, д-р Іван Волянський, рідше д-р Лев Бачинський, В.Пеліх, часто пані Соколовська, з дому Федів, інколи пані Стефанія Барановська, часто Марійка Згоба, учителька» [1, с.399].

Дбав про створення філій у містечках – центрах судових повітів, знаходячи підтримку у цій справі місцевих колег-адвокатів. Так його свояк, адвокат Ярослав Шипайло, за підтримки Юліана, відновив і очолив філію «Просвіти» у містечку Тисмениця. Разом вони активно розвивали просвітницьку справу у селах Тисменицького судового повіту [10, с.233-234]. У лютому 1925 р. Ю.Олесницький як представник Станиславівської повітової «Просвіти» вітав заснування просвітянської філії у Галичі – центрі Галицького судового повіту, де ініціатором і першим головою товариства став місцевий адвокат Володимир Левицький [6, с.60; 8, арк.74]. У 1935 р., після смерті В.Яновича, Ю.Олесницький був обраний головою Станиславівської повітової філії і керував нею до осені 1939 р.

У 1921 р. адвокат оживив діяльність повітового комітету

націонал-демократів, (із 1925 р. Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), очолив його і керував партійною організацією до 1933 р. Він брав участь в організації партійних заходів у місті та повіті, агітував за представників партії на виборах до польського парламенту, брав участь в партійних нарадах ЦК УНДО у Львові. Будучи добрим оратором («умів і любив виступати публічно»), Ю.Олесницький ні разу не пробував сам поборотися за депутатський мандат, віддаючи перевагу колективній підтримці партійних висуванців. Людина спокійна і врівноважена, він не мав конфліктів на політичному чи особистому рівні, в позитивно сприймався як серед одно партійців, так і представниками інших політичних сил. Більшість співробітників його канцелярії, окрім ведення юридичних справ, залучалася до партійної роботи, підтримуючи зусилля свого патрона. Однак, у 1933 р. Ю.Олесницький, не погоджуючись із проголошеним партійним керівництвом УНДО курсом «нормалізації» стосунків із поляками, відмовився від посади голови повітового комітету, фактично перервавши багатолітню партійну діяльність.

Його канцелярія розміщувалася в частині власного будинку, що знаходився на вул. Липовій, 18 (нині вул. Шевченка, 18). У другій частині будинку проживала сім'я – дружина Олександра із роду Левицьких та донька Іванна (Ася). Будинок Олесницьких був відомий у місті не менше його господаря. У його домі бувало багато людей, проходили творчі вечори і зібрання української творчої інтелігенції. Він одним із перших взяв на себе громадську місію підтримки українського культурного і освітнього середовища. За твердженням Ю.Фединського, окрім високої фаховості прикметною рисою Ю.Олесницького «була його любов і розуміння мистецтва. Був меценатом і протектором мистців і артистів. Ініціював й організував мистецькі виставки. В його домі гостювало багато письменників і мистців» [16, с.629]. Адвокат як гостинний господар, надавав можливість проживати у нього своїм приятелям. Так у 1921 р. у домі Олесницьких майже півроку жили відомі громадські діячі з Наддніпрянської України Іван та Юрій Липи [9, с.138].

Адвокат А.Перегінець так характеризував постать свого старшого колеги: «д-р Юлій Олесницький, був передусім громадським діячем, всеціло готовий служити своєму народові: де тільки до того була нагода і потреба, він ніколи не відмовлявся від

помочі, тож втішався теж загальною пошаною»[13, с.621].

Початок Другої світової війни, прихід на західноукраїнські землі комуністичного більшовицького режиму змінили життя галицьких українців. Розпочалися репресії української інтелігенції, найбільш знакових й активних громадських діячів. Уже 25 вересня 1939 р. був заарештований Ю.Олесницький., не в останню чергу через інформацію про нього в архіві управління польського поліції, що потрапила до рук працівників НКВС. Про його арешт було повідомлено керівників народних комісаріатів внутрішніх справ СРСР Л.Берію та УРСР І.Серова [14, с.212]. Обвинувачувався в приналежності до УНДО, антирадянській і націоналістичній діяльності. Слідчі відверто ігнорували пояснення Ю.Олесницького, у тому числі й те, що з 1933 р. він припинив свою партійно-політичну діяльність. Звістка про арешт відомого правника і громадського діяча спричинила серед містян та мешканців повіту збір підписів за його звільнення. Всього підписалося більше тисячі осіб, але «визволителі» ігнорували громадську думку.

Після кількох тижнів слідства у Станиславівській в'язниці він був відправлений до Москви, де утримувався у Лефортовській в'язниці, там же перебували ще ряд арештованих націонал-демократів, у тому числі патріарх української галицької політики Кость Левицький. У травні 1940 р. особливою нарадою НКВС Ю.Олесницький був засуджений на вісім років таборів і відправлений для відбування покарання вглиб СРСР [7, арк. 77-80]. Весною 1941 р. донька Олесницького Іванна (Ася) отримала останнє повідомлення про батька. Вважається, що в червні того року він помер в одному із таборів Свердловської області.

Ю.Олесницький був одним із представників української правничої інтелігенції, хто посвятив своє професійне і громадсько-політичне життя розвитку українського національного руху на східно галицьких теренах у першій половині ХХ ст. Його діяльність у Станиславові та повіті мала виразну громадянську основу, сам він доклав чимало зусиль і особистих коштів, щоб піднести національно-культурний рівень розвитку українського суспільства.

Використані джерела і література.

1. Альманах Станиславівської землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. / ред. Б.Кравців. Т.1. Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен, 1975. 915 с.

2. Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред. М. Климишин. Т. 2. Нью-Йорк ; Париж, Сідней, Торонто: Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1985. 900 с.
3. Адвокатська доба національного відродження в Галичині // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 1999. - №4. С.19-23.
4. Андрухів І., Арсенич П. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848-1939 рр. Івано-Франківськ, 1996. 74 с.
5. Гловацький І. Українські адвокати Східної Галичини у світлі архівних джерел і некрологів 1800-1943 рр. Видання друге, доповнене. Львів: Ліга-Прес, 2014. 464 с.
6. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття. – Івано-Франківськ: «Сіверсія», 2001. 180 с.
7. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. Р-2157, оп.2, спр.4712-П.
8. ДАІФО, ф.6. оп.2. спр.58.
9. Кобута С. Станиславівські правники М.Литвинович та Ю.Олесницький – приятелі І.Липи і Ю.Липи / ІХ Липівські читання. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава, 11-12 травня 2018 р. Полтава: ПУЕТ, 2018. С.134-140.
10. Кобута С. Українські адвокати у громадсько-політичному й культурному житті Тисменищини у 1920-1930-х рр. / Покуття – колыска українського національного державотворення. Матеріали VII наукової-краєзнавчої конференції / за наук. ред. І.Федоришина та А.Королька. Тисмениця, Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. С.231-236.
11. Олесницький Є. Сторінки з мого життя. Передрук видання 1935 р з додатковими матеріалами. Стрий: Щедрик, 2007. 381 с.
12. Олесницький Ю. З моїх спогадів // Діло 1939. 11 січня.
13. Перегінець А. Станиславівські суди і судді та адвокати-українці / Альманах Станиславівської землі ...Т.1. С.614-622.
14. Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України / Ред. кол.: Г. Боряк, Вас. Даниленко (відп. ред.), С. Кокін, О. Лисенко, І. Матяш, Н. Миронець; Упорядн.: Вас. Даниленко, С. Кокін. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Служба безпеки України; Галузевий державний архів. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 1304 с.
15. Сохоцький І. Д-р Євген Олесницький / Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. – Нью Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1961. С. 118-136.
16. Фединський Ю. Д-р Юлій Олесницький серед українських правників Станиславова / Альманах Станиславівської землі... Т.1. С.623-630.
17. Храбатин Н Станиславівські правники: як працювали судді, прокурори й адвокати сто років тому // Галицький кореспондент. 2011. 5 жовтня.

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У ВИБОРАХ ДО ПАЛАТИ ПОСЛІВ АВСТРІЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ В 1873 Р.

Стаття присвячена перебігу виборчої кампанії до Палати послів австрійського парламенту в Галичині. Автор звернув увагу на українсько-польське протистояння та роль у ньому єврейського фактора. Досліджено процес прийняття виборчого закону, охарактеризовано його ключові пункти і ставлення русинів-українців до змін. Особлива увага приділена діяльності русофільської “Русской ради” як одного з організаторів передвиборчої кампанії серед українського населення. Висвітлено публіцистичні праці С. Качали щодо виборів до рейхсрату та дискусії навколо брошури “Безпосередні вибори до Ради Державної і русини”.

Ключові слова: парламент, Палата послів, Галичина, “Русская рада”, вибори.

У другій половині ХІХ ст. Австрійська (з 1867 р. – Австро-Угорська) імперія зазнала ліберальних перетворень. Насамперед, 1861 р. було відновлено загальноімперський представницький орган – рейхсрат, що був двопалатним. Протягом 1861–1873 рр. нижня палата – Палата послів (депутатів) – обиралася місцевими крайовими сеймами. Однак з середини 60-х рр. ХІХ ст. у вищих колах імперії знайшла підтримку ідея формування парламенту через вибори на куріальній основі. На цьому ґрунті відповідне нововведення зустрічало нищівну критику і спротив від тих членів рейхсрату, які в своїх сеймах становили абсолютну більшість та мали реальні побоювання втратити перевагу. Однак останні дві каденції (1870–1871 та 1871–1873 рр.) перед виборчою реформою настільки ясно показали безрезультативність рейхсрату як державного законодавчого органу, що вже ніхто не сумнівався в необхідності оновлення парламенту [22, с. 401–409].

Відповідний закон австрійське законодавство вимагало провести через голосування в Палаті послів. Уперше статут про безпосередні вибори в парламенті з’явився в середині травня 1868 р. Однак поляки і представники Тиролю (одна із земель австрійської частини Габсбурзької монархії, нині – федеральна земля в Австрії) заблокували його розгляд вже на початковому етапі, оскільки він міг підірвати їх панівне становище в коронних краях. На початку березня

1870 р. міністр внутрішніх справ Карл Гіскра подав на розгляд депутатів проект виборчої реформи. Усе населення планувалося поділити на чотири курії відповідно до сплачених прямих податків, а Палата послів мала складатися з 406 послів [19, с. 1; 20, с. 1].

До систематичних обговорень зміни виборчого закону в парламенті депутати приступили в грудні 1872 р. На перших засіданнях русини-українці (термін, що використовується для позначення українського населення, що , проживало в Австро-Угорській монархії в ХІХ – на початку ХХ ст.) імперії разом з австро-німецькими лібералами заявили про повну підтримку законопроекту, але проти були поляки, чехи і словенці. З рейхсрату боротьба щодо виборчої реформи перенеслася на тогочасне суспільство. Так, русофільська газета “Слово” в січні 1873 р. відверто заявила, що прямі вибори сприятимуть приходу до парламенту інтелігенції від русинів. До парламенту надходило сотні петицій від жителів імперії, як на підтримку, так і проти закону [13, с. 1; 21, с. 1; 24, с. 1878–1917].

Українське парламентське представництво під час четвертої каденції (1871–1873 рр.) у кількості чотирьох депутатів – Матвій Кашевко, Іван Боднар, Амвросій Яновський та о. Йосип Завадовський – не було єдиним. А. Яновський, що не увійшов до жодної фракції, активно підтримував прийняття закону, а три інші депутати як члени польського парламентського об’єднання – Польське коло, – виступали проти. Серед українців рейхсрату тільки А. Яновського можна було з впевненістю віднести до числа русофілів, М. Кашевко, за словами львівського дослідника І. Чорновола, “поступово дистанціювався від українських політиків”, а про суспільно-політичну приналежність І. Боднара та Й. Завадовського, на жаль, невідомо, оскільки відсутня інформація про їх участь у суспільно-політичних рухах [23, с. 137].

У кінцевому результаті Палата послів проголосувала за закон на початку березня 1873 р. “За” було 120 депутатів з 203, 15 – “утрималися”, два – “проти”, а 66 зовсім не з’явилися на засідання та не брали участі в голосуванні. 1 квітня 1873 р. закон підтримала Палата панів, а наступного дня, 2 квітня, його підписав імператор Франц Йосиф. Цікаво, що посол І. Боднар брав участь у голосуванні, а не покинув зал засідань, як його колеги-поляки по фракції [9, с. 1–2; 10, с. 1–2].

Відповідно до нового закону Палата послів складалася з 353 членів, яких обирало населення австрійської частини Габсбурзької монархії на шість років. Вибори мали проходити в чотирьох куріях, які відрізнялися між собою розміром сплачених громадянами податків державі. Галичині, як одній з найбільших за територією провінції австрійської частини імперії, виділялося 63 місця, які були розподілені між куріями наступним чином: перша курія, великих землевласників отримала 20 мандатів, друга, міська – 13, третя, торгових і промислових палат – три, а курія сільських громад – 27 мандатів. Більшу кількість представників у Палаті послів отримало тільки Королівство Богемія – 92 [8, с. 161–162].

Параграф 14 виборчого закону встановлював вікові обмеження для участі у виборах. Право обирати отримали громадяни імперії чоловічої статі, яким виповнилося 24 роки, а стати депутатом було можливим з 30-ти річного віку. Обов'язковою умовою стало постійне проживання на території Австро-Угорської імперії не менше трьох років. Крім того, на законодавчому рівні закріплювалася необхідність проведення повторних виборів в окрузі, якщо парламент не визнав законність попередніх виборів, депутат помер або відмовився від мандату. Перемогу отримував кандидат, що отримав 50 % плюс один голос від загальної кількості виборців в окрузі. Якщо ніхто не отримував з першої спроби абсолютну більшість, відбувався другий етап між двома політиками, які отримали найбільшу кількість голосів [8, с. 163].

Крім закону про виборчу реформу, уряд видав 2 квітня 1873 р. “Виборчий порядок Державної ради”, де було чітко розписано процедуру обрання депутатів у всіх куріях і який доповнювався додатком з списками всіх округів. Жінки могли голосувати тільки в першій курії за умови, що вони виступали власниками земельних ділянок. Вибори в сільській курії проходили в два етапи, на першому – “правиборах” – громада села обирала між собою представників, які отримавши спеціальні легітимаційні картки (документ, що підтверджував право брати участь у голосуванні), у визначений день відправлялися, як правило, до повітового міста, обирати депутата. Було чітко закріплено, що кожне село кількістю жителів до 500 чоловік давало одного виборця, більше 500 – двох, а більше тисячі – три і т. д. [5, с. 166–167].

Виборчого права були позбавлені такі особи: ті, хто знаходилися

під опікою інших людей; отримували від держави грошову допомогу з будь-яких фондів; власність яких виставлено на торги через заборгованості чи заставу за кредитом; засуджені в минулому за крадіжки, побиття або шахрайство та проти яких тривало слідство. Зважаючи на проведення виборів у два етапи в четвертій курії, кількість виборців була надзвичайно малою у співвідношенні до загального числа населення. Наприклад, у сільських округах Східної Галичини було від 300 до 560 виборців (приміром, в окрузі Коломия – Косів – Снятин – 414 чол.; Стрий – Миколаїв – Дрогобич – 559 чол.) [5, с. 168, 169; 16, с. 1].

3 травня 1873 р. почалася безпосередня підготовка до передвиборчої гонки. У Галичині одночасно виникло три управлінські центри: польський, єврейський та “руський”, тобто український. Поляки створили 17 травня 1873 р. комітет з 20 членів, одинадцять з яких займалися організацією виборів у Східній Галичині. У свою чергу, єдина українська політична організація “Русская рада” (далі – “Руська рада”), крім центрального комітету, на початку червня 1873 р. призначила 60 представників, які мали “керувати виборами на місцях” [4, с. 1–2].

Головною інтригою передвиборчої кампанії в Галичині було укладання можливого союзу євреїв з поляками або з русинами. Справа полягала в тому, що поляки прагнули співпраці з євреями, але категорично не погоджувалися на будь-які поступки. Польсько-єврейські переговори, з невеликими перервами, тривали з травня по вересень 1873 р. Упродовж цього часу в пресі періодично з’являлася інформація про можливість укладання союзу євреїв з русинами. Причому останні використовували кожен можливість, щоб спростовувати цю інформацію на сторінках львівської газети “Слово”.

Уперше 31 травня 1873 р. в часописі “Слово” “Руська рада” назвала інформацію з віденської газети про союз русинів-українців з поляками неправдивою та прямо зазначила, що джерелом дезінформації виступає польська сторона, яка до того ж лякала антиєврейськими погромами. Тактика польського комітету призвела до того, що в агітаційних плакатах єврейського товариства “Шомер Ізраїль” зазначалося, що депутатом має бути обраний єврей, але якщо це неможливо, то “онь [єврей] долженъ старатися дабы избранъ былъ Русскій, а не Полякъ” [4, с. 2; 12, с. 1].

У Галичині в 1873 р. боротьба за прихильність євреїв з польського боку не була випадковістю. Євреї склали значну частину населення галицьких міст, які відрізнялися надзвичайно згуртованим електоратом. Як наслідок, укладання угоди з провідниками єврейського руху означало отримання прихильності на виборах практично усіх євреїв. Газета “Слово” писала, що євреї згуртовані і проголосують так, як їм скажуть рабини. У кінцевому результаті євреї допомагали на виборах 1873 р. русинам-українцям. У такий спосіб єврейська спільнота вирішила “провчити” непоступливих поляків. Крім того, між євреями та русинами не було причин для безпосередньої конкуренції, оскільки перших цікавили здебільшого міські округи, а другі – висунули своїх кандидатів тільки у сільських [12, с. 1].

Українське населення не було єдиним у поглядах на виборчу реформу. Степан Качала під псевдонімом Микола Загорний у часописі “Правда” в червні 1873 р. опублікував брошуру під назвою “Безпосередні вибори до ради державної і русини”, де засудив саму реформу та виклав власне бачення розвитку Австро-Угорської монархії. Автор вважав, що імперія повинна перетворитися на федерацію, в якій усі народи отримають рівні політичні та національно-культурні права. Він мав також свій погляд на українсько-польські відносини, вважаючи, що виборча реформа сприятиме тільки їх загостренню. На переконання автора, виборча реформа призведе до захоплення влади австро-німецькими централістами, тобто меншість буде керувати більшістю, що суперечить принципам конституціоналізму. На погляд С. Качали, така політика є продовженням “централістично-германізаційної політики, яку розпочав Іосиф II” [6, с. 10–11, 14–15].

Брошура викликала значний резонанс у суспільстві. У газеті “Слово” 24 та 26 червня 1873 р. вийшло декілька статей, як на підтримку, так і проти поглядів С. Качали. Особливим нападам з боку русофілів піддавалися федералістичні погляди діяча. Зважаючи на суспільну дискусію, С. Качала публікує нову брошуру в липні 1873 р. під назвою “Політика русинів”, яка одночасно була відповіддю критикам та роз’ясненням суті попередньої праці. Він звинуватив деяких опонентів, що вони навіть не читали його статтю, а виходять тільки з приналежності його до народовців та запитують, за чиї гроші вийшла брошура. С. Качала був представником народовського руху, в

той час як більшість українських діячів Галичини на початку 70-х рр. XIX ст. становили русофіли [7, с. 1; 2, с. 2; 3, с. 1].

“Руська рада”, що очолила передвиборчу кампанію від русинів, доклала чимало зусиль для перемоги. Насамперед, політична організація висунула своїх кандидатів у 20 сільських округах Галичини, а в газеті “Слово” час від часу публікувала агітаційно-просвітницькі статті. Наприклад, 9 жовтня 1873 р. вийшла наступна замітка: “Пам’ятайте, що Вы Русини и що Вашимъ послѣдникомъ судилося Русинами остатися. Выбирайте всѣ одного, а каждый Вами [обраний] русскій посоль будетъ дорожити честію заступать свою родну братію. От Центрального комитета выборчого”. Особливо наголошувалося, що в четвертій курії вибори проходять перед комісією, тому виборцям необхідно було пред’явити свою, отриману на “правиборах” картку для голосування (так звану “легітимаційну картку”) та чітко вписати ім’я кандидата [18, с. 1].

Крім того, діячі “Руської ради” поширювали друковані листівки у всіх округах та надали грошову допомогу кандидатам для проведення зборів, проводили інструктажі для осіб, які займалися виборчою кампанією на місцях. Наприклад, у Коломиї в листівках русофільського товариства говорилося: “Любий руський [український] народе! Цісар твій Франц Йосиф, як батько всіх народів, хоче для тебе добра і щастя. Він дав тобі право, щоб ти собі вибрав заступників до ради [рейхсрату] і сейму” [1, арк. 22].

Не обійшлося на парламентських виборах без звичних для Галичини підкупів та махінацій. Так, газета “Слово” 18 жовтня 1873 р. повідомляла про арешт українських виборців та їх сутички з поляками. Найвідоміша історія відбулася 17 жовтня 1873 р. навколо Теофіла Павликіва, суперником якого був повітовий суддя поляк Франц Лукасевич. Після підрахунку результатів Т. Павликів отримав 228 (50%) голосів, Ф. Лукасевич – 205 з 456, тому були призначені повторні вибори того ж дня тільки між двома кандидатами (імена інших кандидатів залишилися невідомими), на яких переміг Ф. Лукасевич з 188 голосами проти 157. При цьому під час повторного голосування 26 карток за Т. Павликіва не було враховано, оскільки в них малограмотні селяни замість “Павликів” написали “Павликовський”. Звісно, комітет “Руської ради” вважав, що такі голоси потрібно було зарахувати. Ситуація ускладнювалася тим, що Ф. Лукасевич, користуючись посадою повітового судді,

ув'язнив декілька селян [15, с. 1–2].

У цій ситуації намісник Галичини, до функції якого належало також затвердження виборів, призначив 3 листопада 1873 р. спеціальне розслідування, по закінченні якого депутатом визнано Т. Павликіва. Враховуючи зловживання владою Ф. Лукасевичем Вищий крайовий суд призначив дисциплінарне розслідування. Однак у парламенті українському представництву довелося ще довго доводити законність таких виборів. Зокрема, з промовами на захист вибору Т. Павликіва депутатом протягом листопада–грудня 1873 р. виступали Василь Ковальський і Юліан Геровський [14, с. 1].

Завдяки досить вдалій передвиборчій кампанії з 20 кандидатів “Руської ради” 15 здобули впевнену перемогу в своїх округах. Новими депутатами Палати послів у 1873 р. стали: Гнат Галька (229 голосів з 312), Амброзій Яновський (кількість здобутих голосів невідома), Антоній Юзичинський (кількість здобутих голосів невідома), Йосиф Красицький (кількість здобутих голосів невідома), Лук'ян Криницький (кількість здобутих голосів невідома), Гаврило Крижанівський (208 голосів з 356), Іван Наумович (220 голосів з 376), Іван Озаркевич (298 голосів з 414), Іван Петрушевич (кількість здобутих голосів невідома), Теофіл Павликів (228 голосів з 456, в другому колі остаточно кількість голосів невідома), Яків Шведицький (249 голосів з 483), Олексій Заклинський (отримав 402 голоси), Василь Ковальський (477 голосів з 559), Федір Гайдамаха (кількість здобутих голосів невідома) та Юліан Геровський (263 голосів з 412) [16, с. 1].

Кандидатами “Руської ради”, які програли вибори у своїх округах, стали: Антоній Добрянський, Іоан Констянтинович, Володимир Бучацький, Віктор Жегестовський та Еміль Черевунчакевич. Водночас виборчий комітет “Руської ради” відзначився надзвичайно оперативною діяльністю, оскільки спромігся домовитися з кандидатами Діонісієм Кулачковським та Климентієм Ганкевичем, які пішли на вибори самостійно. З опублікованої в газеті “Слово” 30 жовтня 1873 р. подяки випливає, що вони зняли свої кандидатури та агітували на користь висуванців “Руської ради” [17, с. 2].

Народовці, що не мали власної політичної організації (“Народна рада” у Львові виникла аж у 1885 р.), не брали активної участі в передвиборчій кампанії та не створили свого об'єднуючого центру

(комітету). Водночас українські діячі-народовці стали самовисуванцями в окремих виборчих округах. На жаль, у тогочасній періодиці не було прийнято писати про тих, хто зайняв третє, четверте чи п'яте місце. Єдиним політиком, про якого наявна інформація, став С. Качала, але він був кандидатом від польського комітету та обирався в населеному переважно поляками окрузі Тарнів – Бохня. За свідченням українського громадського діяча Костя Левицького, у виборах до парламенту в окрузі Тисмениця – Станіславів брав участь його дід о. Стефан Козоровський, проте не відомо про його приналежність до якогось із західноукраїнських суспільно-політичних рухів [11, с. 137].

Таким чином, в Австро-Угорській імперії в умовах демократизації суспільного устрою протягом другої половини 60-х рр. ХІХ ст. поступово назрівала необхідність проведення виборчої реформи до парламенту, яку було здійснено аж 1873 р. Задля досягнення цього австрійському уряду довелося зіткнутися з потужним спротивом окремих народів монархії, серед яких можна виділити галицьких поляків, що боялися втратити більшість у представництві Галичини в парламенті. Новий виборчий закон передбачав обрання депутатів у чотирьох курія, розділених між собою за розміром сплачених податків. Водночас продовжували зберігатися пункти, згідно яких велика частина тогочасного українського суспільства залишалася поза участю в політичному житті держави. Враховуючи обмежене коло виборців, поділ на курії та податковий ценз, новий виборчий закон залишався ефективним засобом у розвитку демократії в Австро-Угорській монархії.

В 1873 р. у Габсбурзькій імперії відбулися перші прямі вибори до парламенту. У Галичині вони пройшли в запеклій боротьбі між українським, польським та єврейським національними рухами та з привертанням уваги більшої частини населення. “Руська рада” взяла на себе організаторську функцію та забезпечила для кандидатів від русинів допомогу та кураторство на всіх етапах виборчої кампанії. Завдяки її діяльності до Палати послів потрапило 15 кандидатів русофільської ідейно-політичної орієнтації. Це було відображенням кризи в ідейно-організаційному розвитку українського національного руху в 1870-х рр. в умовах, з одного боку, перетворення Галичини, по суті, на польську автономну провінцію Габсбурзької монархії, а з другого – жорстких антиукраїнських репресій у Російській імперії.

Усе це спроневірювало нечисленну галицько-українську інтелігенцію в можливості самостійного національного розвитку і служило підґрунтям для поширення русофільських (москвофільських) поглядів, що знайшло відображення у виборчій кампанії до австрійського парламенту в 1873 р.

Dmytro Kavatsiuk

***PARTICIPATION OF THE UKRAINIAN POPULATION IN THE ELECTIONS
TO THE HOUSE OF AMBASSADORS IN 1873***

The article is dedicated to the election campaign in Galicia to House of Ambassadors in the Austrian parliament. The author drew attention to the Ukrainian-Polish confrontation and the role in it of the Jewish factor. The process of adoption of electoral legislation is explored, characterized key points and the attitude of Rusyn-Ukrainians towards change. Particular attention is paid to the activities of the “Ruska Council”, as one of the organizers of the election campaign. The journalistic writings of S. Kachla concerning the elections to the Reichsrat are highlighted.

Keywords: *parliament, the House of Ambassadors, Galicia, “Ruska Council”, election.*

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 196, оп. 1, спр. 8, 55 арк.
2. Безпосредственнии выборы до Рады державной и Русины // Слово, 1873. – 12 (24) іюня. – Ч. 69. С. 2.
3. Безпосредственнии выборы и брошура Николая Загорного // Слово. 1873. 14 (26) іюня. Ч. 70. С. 1.
4. Выборное движение // Слово. 1873. 5 (17) іюня. Ч. 65 и 66. С. 1–2.
5. Выборовой порядокъ державной думи // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краєвъ въ державной думѣ заступленныхъ, 1873. XV Часть. С. 165–192.
6. Загорний М. Безпосередні вибори до Ради Державної і русини / Микола Загорний. Львів, 1873. 34 с.
7. Загорний М. Політика русинів / Микола Загорний. Львів, 1873. 25 с.
8. Законъ зъ дня 2. Цвѣтня 1873, кторымъ перемѣняє ся основной законъ о державномъ заступенствѣ зъ дня 21. Грудня 1867 (В. з. д. №. 141) // Вѣстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краєвъ въ державной думѣ заступленныхъ, 1873. XV Часть. С. 161–165.
9. Изъ палаты господъ // Слово. 1873. – 2 марта (1 апреля). Ч. 34. С. 1-2.
10. Изъ райхсрата // Слово. 1873. 27 февраля (11 марта). Ч. 25. С. 1-2.
11. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1849 / Кость Левицький. Львів, 1926. 737 с.
12. Львѣвъ 31 мая (12 іюня) // Слово. 1873. 31 мая (12 іюня). Ч. 63–64. С. 1.
13. Львѣвъ 4(16) января // Слово. 1873. 4 (16) января. Ч. 2. С. 1.

14. Львовъ 23 октобрія (4 ноября) // Слово. 1873. 23 октобрія (4 ноября). Ч. 123. С. 1.
15. Окончателный результатъ выборовъ // Слово. 1873. 11 (23) октябрія. Ч. 118. С. 1–2.
16. О результатѣ прямихъ выборовъ // Слово. 1873. 6 (18) октобрія Ч. 116. С. 1.
17. Отзывы вѣдѣнькихъ газетъ о выборахъ въ Галиціи // Слово. 1873. 18 (30) октобрія. Ч. 121. С. 1–2.
18. Отозва! Почтенный выборцы // Слово. 1873. 27 сентября (9 октобрія). Ч. 112. С. 1.
19. Политическое обозрѣние // Слово. 1868. 18(30) мая. Ч. 39. С. 1.
20. Политическое обозрѣние // Слово. 1870. 25 февраля (9 марта). Ч. 16. С. 1.
21. Прямые выборы // Слово. 1872 (1873). 21 декабря (2 января). Ч. 137. С. 1.
22. Цьольнер Е. Історія Австрії / Еріх Цьольнер / Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іваничук. – Львів, 2001. –712 с.
23. Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму / Ігор Чорновол. – Львів: Тріада плюс, 2010. 228 с.
24. Stenografische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes. VII. Session. (Vom 27. December 1871 bis 24. April 1873) II Band (50. Bis 87. Sitzung.) Wien, 1873. S. 1069–1917.

Наші автори

Бакала Володимир Мар'янович – старший науковий співробітник Історико-меморіального музею Олекси Довбуша, член НСКУ.

Бурдуланюк Василь Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Відливаній Олег Васильович – старший науковий співробітник «Музейно-виставкового центру Калуської міської ради» Меморіального музею «Калуська в'язниця».

Гайдукевич Олена Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та філософії Івано-Франківського національного медичного університету.

Горбань Галина Василівна – заступник директора з наукової роботи Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Івана Франка.

Грабовецький Богдан Володимирович – кандидат історичних наук, син професора Володимира Грабовецького.

Давибіда Лев Іванович – кандидат історичних наук, член Івано-Франківського обласного осередку Всеукраїнської кампанії «Пам'ять нації».

Єгрешій Олег Ігорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Кобута Лариса Петрівна, кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Кобута Степан Йосифович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Королько Андрій Зіновійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Косило Михайло Юрійович, доктор філософії, кандидат педагогічних наук, голова Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, директор Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, Заслужений працівник освіти України.

Макаровський Іван Петрович – доцент Івано-Франківського національного

технічного університету нафти і газу.

Малярчук Олег Михайлович – доктор історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Марущенко Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри історіографії та джерелознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ).

Міщук Андрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Міщук Мар'яна Богданівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Пискор Леся Василівна – учений секретар Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського.

Пришляк Володимир Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Райківський Ігор Ярославович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Савчук Богдан Романович – випускник аспірантури кафедри історії України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Сигидин Михайло Васильович – доцент кафедри історії України і методики викладання історії, заступник декана факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», заступник голови Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

Срайчук Юрій Васильович – директор Історико-меморіального музею Олекси Довбуша, член НСКУ.

Тимів Іван Миколайович – старший науковий співробітник Краєзнавчого музею Калущини, історик, член Національної спілки краєзнавців України.

Ткачук Ярослава Юріївна – генеральний директор Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського, заслужений працівник культури України.

Яневич Богдан Йосипович – краєзнавець.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Богдан ГРАБОВЕЦЬКИЙ

РЕФЛЕКСІЇ НАД ТВОРЧІСТЮ БАТЬКА – ІСТОРИКА ВОЛОДИМИРА
ГРАБОВЕЦЬКОГО.....3

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

ОСОБИСТІ ФОНДИ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО У ВІДДІЛІ
РУКОПИСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМ. В. СТЕФАНИКА І ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....8

Олег ЄГРЕШІЙ, Михайло СИГИДИН

ПРИВАТНА КОЛЕКЦІЯ В. ГРАБОВЕЦЬКОГО В МУЗЕЇ КАФЕДРИ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ І МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ
ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. В.
СТЕФАНИКА.....21

Михайло КОСИЛО

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ – ОРГАНІЗАТОР ОСЕРЕДКІВ
КРАЄЗНАВСТВА ПРИКАРПАТТЯ.....42

Галина ГОРБАНЬ

ДОСВІД СПІВПРАЦІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. І.ФРАНКА З
АКАДЕМІКОМ ВОЛОДИМИРОМ ГРАБОВЕЦЬКИМ.....52

Андрій КОРОЛЬКО

ЕПІСТОЛЯРІЙ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО В УМОВАХ
РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРОВАНОЇ ДІЙСНОСТІ 1950–1980-х рр.....57

Володимир ПРИШЛЯК

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ ПРО КОЛІЇВЩИНУ 1768–1769 рр.....68

Іван МАКАРОВСЬКИЙ

КОЗАКИ І ОПРИШКИ У ТВОРЧОСТІ АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА
ГРАБОВЕЦЬКОГО.....90

Юрій СРАЙЧУК

ДЕРЖАВНІ ТА ГРОМАДСЬКІ НАГОРОДИ АКАДЕМІКА
В. ГРАБОВЕЦЬКОГО.....96

Володимир БАКАЛА

**МУЗЕЙ – КІМНАТА АКАДЕМІКА ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО:
УВІКОВІЧЕННЯ ПАМ'ЯТІ ВЧЕНОГО–ІСТОРИКА.....99**

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Іван ТИМІВ

**ОБЛОГА ТУРЕЦЬКИМ І ТАТАРСЬКИМ ВІЙСЬКОМ
ТАНІСЛАВІВСЬКОЇ ФОРТЕЦІ У 1676 Р.....110**

Василь БУРДУЛАНЮК

МУЗЕЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.....127

ОЛЕГ МАЛЯРЧУК, БОГДАН ЯНЕВИЧ, ОЛЕГ ВІДЛИВАНИЙ

**УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ «КАЛУСЬКА
В'ЯЗНИЦЯ».....140**

Леся ПИСКОР, Ярослава ТКАЧУК

**ПОСТАТЬ ОТЦЯ ЙОСАФАТА КОБРІНСЬКОГО (1818–1901)
НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ
ГАЛИЧИНИ ХІХ СТ.....150**

Андрій МІЩУК, Мар'яна МІЩУК

**НАУКОВА ТА ГРОМАДСЬКА ПРАЦЯ ЮЛІАНА ЦЕЛЕВИЧА
(1843–1892 РР.).....178**

Богдан САВЧУК

**ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ФЕДАКА
НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ. – 1914 Р.....188**

Олена ГАЙДУКЕВИЧ

**ДОКТОР МИКОЛА САЄВИЧ: КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІЙ, НАУКОВИЙ
ТА ПРИРОДООХОРОННИЙ ДІЯЧ ГАЛИЧИНИ.....198**

Лев ДАВИБІДА

**РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ОХОРОНІ
ЗДОРОВ'Я СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ 1919–1939 рр.....217**

Андрій КОРОЛЬКО

**ДІЯЛЬНІСТЬ ФІЛІЇ «ПРОСВІТИ» В М. КОЛОМІЇ ТА ЧИТАЛЕНЬ
ТОВАРИСТВА ПЕЧЕНІЖИНСЬКОГО СУДОВОГО ПОВІТУ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст. (за матеріалами української
газетної періодики).....235**

Олександр МАРУЩЕНКО

УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИКИ ПРО ФЕНОМЕН 22 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ...262

Степан КОБУТА, Лариса КОБУТА

СТАНИСЛАВІВСЬКИЙ ІНТЕЛІГЕНТ ЮЛІАН ОЛЕСНИЦЬКИЙ (1878-1941).....271

Дмитро КАВАЦЮК

**УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У ВИБОРАХ
ДО ПАЛАТИ ПОСЛІВ АВСТРІЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ В
1873 Р.....281**

Наукове видання

**Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Другі
Грабовецькі історичні читання» (З нагоди 90-річчя
академіка Володимира Грабовецького) (м. Івано-
Франківськ, 4 грудня 2018 р.).**

*Головний редактор Ігор Райківський
Комп'ютерна верстка Юрій Срайчук*